

శ్రీ రస్తు.

వసుచరిత్రవిమర్శనము

శ్రీ విజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁ డగు

వజ్జల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి చే

రచింపఁబడినది.

మ. ధనమే పావనమందు నెంచ కధిక ద్రవ్యంబు వెచ్చించి జే

వనముం గూర్చుచు సత్కృపిం ద్రులకు గీర్వాణాంధ్రవద్వాజ్ఞయం

బును దాఁ బెంచుచు దాని సుఖిరముఁ గా ముద్రించు వానిల్ల వం

శ్చు నధీతాగము వేంకటేశ్వరుని బ్రోచుం గాక శ్రీశం డిలన్.

॥

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

బ్రకటితము.

—ॐ సుందరీవృత్తము. ॐ—

శ్లో. సుధియకా పరిపూతమానసా కలయేఽహం జగతః ప్రియంకరా,
పితరా మమ వేంకటాంబికా ముఖలింగేశ్వరజంపతీ హృది.

—ॐ ఉపజాలివృత్తము. ॐ—

శ్లో. పితామహభ్రాతృసుతం స్వవిద్యాగుగుం చ చింతామణిసత్సమాఖ్యమ్,
శ్రీవత్సగో త్రోద్ధరణప్రశస్తిం నమామి నారాయణసత్కవీంద్రమ్.

PRINTED BY

V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,

AT THE 'VAVILLA' PRESS,

323, Trivatyur High Road, Tondiarpet, Madras.—1927.

First Edition.—1915.

ఉ పా ధ్వా త ము.

సాహిత్యరసపోషణుఁడగు రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడిన ప్రబంధరాజ మగు పసుచరిత్రమునకు విమర్శనమును వ్రాయ నన్ను సన్మానించి ప్రేరించిన శ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారి సేదల నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడ నయియున్నాను.

మహారాజశ్రీ గురుజాడ. అప్పారావు పంతులుగారు, బి. ఏ., ఎమ్. ఏ., పరీక్షల కిచ్చిన పత్రికలు విమర్శనరూపములయి గ్రంథవిమర్శనమునకు దారిచూపుచున్నవి. వానిలో నీపసుచరిత్ర విషయమునఁ గొన్ని ప్రశ్నములు గలవు. వానిలోని గొన్నివిషయముల నిందు సంగ్రహించినందుల కయి వారియెడలను గృతజ్ఞుఁడ నగుచున్నాను.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుఁ గొన్ని ముఖ్యవిషయములు మాత్రమే విమర్శింపఁబడిన పని గ్రహింపఁ జదువరులను ప్రార్థించుచున్నాను.

గుణగ్రహణపాఠీయు లగుపండితు లిందలిగుణలేశములను గ్రహించి నన్నుఁ గృతార్థునిజేయఁ ప్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు,

విజయనగరము.

20. 8. 1915.

}

వ జ్జ ల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,

శ్రీ విజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

వసుచరిత్ర విమర్శనానుబంధము.

పాతకమహాశయులారా, పండితాగ్రే సరులు స్వభావమలభమగు సమ్మేదముతో గ్రంథములఁ బ్రశంసించిన ప్రశంసనములను గ్రంథకర్తలు వెలయుచుండెట్లు నావిమర్శకాగ్రగణ్యుల హృదయ వైకాల్పమును భాషావాక్యయనేవకులందు వారికిఁగల యవ్యాజకారుణ్యాతిశయమును వెల్లడించుట యేగాని వేటొండు గానేరదనుతలంపున నారచించినవసుచరిత్ర విమర్శనముపై విమర్శకాగ్రగణ్యు లొసంగిన యభిప్రాయములలోఁ గొన్నిముఖ్యములగు వాని నీద్వితీయ ముద్రణావసరమునఁ దొలు దొల్లఁ బ్రచురించుచున్నాఁడను.

విమర్శకాగ్రగణ్యులును బ్రకృతమున నాంధ్రవిశ్వకళాపరిషదుపాధ్యక్షులును నగు మ.రా.శ్రీ., కట్టపంది రామలింగారెడ్డి ఎం. ఏ., వారు మ. రా. శ్రీ. వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారికి వ్రాసినజాబులోని యభిప్రాయాంశములు.

Yelwal Road,
Mysore. 24th March 1916.

Dear Sastrulu Garn,

Many thanks for your kindness in sending me Mr. V. China Sitarama Sastrulu's "Vasucharitra Vimarsanam." For the last two days I have been looking into it with great pleasure and interest. It is a most scholarly and able commentary and reminds one of some of the finest achievements of Mr. Vedam Venkataraya Sastri. In Mr. China Sitarama Sastri, the Telugu world possesses a scholar of extraordinary power and grasp. He is a man of astonishing brilliance and I request you to convey to him my hearty appreciation of his genius.

Yours sincerely,
(Sd) C. RAMALINGA REDDY.

వారు నాకుఁ బ్రత్యేకముగ వ్రాసిన యభిప్రాయాంశములు.

ఆశ్చర్యార్థా !

తాము రచించిన వసుచరిత్ర విమర్శనమును శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరులుగారు చంపఁగాఁ జూచి నాకుతూహలమును అద్భుతానందమును దెలుపుచు వారి కిదివఱలోనే వ్రాసియున్నాను. ఆ యుక్తరమును వారు తమకుఁ బంపియుండవలసినది. లేనిచో వ్రాసి తెప్పించి చూడుఁడు.

మీ విమర్శనము అద్వితీయంబని తోచెడిని. ఒక్కవేళ శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రుల వారి కృతులు తుల్యములేమో ! భాషాపరిశోధన మీవలె దీర్ఘముగను, అగాధముగను, సూక్ష్మముగను జేసినవారు అనేకులు లేరు, అనేకులననేల ! ఎవ్వరులేరన్న నత్తుక్తికూ ! భాషావిషయక విమర్శనమునందు మీగ్రంథము నాకుంజాడఁ బ్రథమగణ్యంబు.

మ ద్రాసు. }
2-4-1916.

క. రామలింగారెడ్డి.

4, మల్లి కేశ్వరులగుడివీధి,

జార్జిటౌను, మదరాసు,

11-2-1919.

శ్రీ వేదమూర్తులైన బ్రహ్మశ్రీ వజ్రుల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రిగారికి.—

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి నమస్కారపూర్వకముగా విన్నవించు తేమవార్త. ఉ. కు.

చిరకాలమునకుముందే మీరు నాకు శ్రీతితూర్వకముగా నొసంగిన మీరందించిన పసుచరిత్ర విమర్శన గ్రంథమును ఇన్నాళ్ళ కివ్వడు పరికింపఁగలిగితిని.

తొల్లి ఏకార్ణవమందు మునింగిపోయిన భూతధాత్రిని సముద్ధరించువాడై ఏకార్ణవమై సింగిని మ్రొగ నమకట్టుచున్న యామహేష్వర ద్వితీయమూర్తిని త్రోచి ఎక్కడినముద్ర మక్కడ నిమిడియొండునట్లు నిలిపిన యానారాయణతార్పియాకాపతారముతోలే మీరు పసుచరితాది విమర్శన క్రియలో తదాక్రితమై యనంతమై, బహురూపములనున్న యభిప్రాయవ్యాభోగమును వేలు వడిచి విభజించి అనంతరభాగము లేర్పఱించి దానిదాని తావున దానిదాని నిలిపి వాక్యయశ్రవణ చక్షును అవ్యాకులముగా నుండునట్లు కావించితిరి. ఇందులకుఁగాక మఱియొందుల కానందింపఁ దగును. ఎక్కడను ప్రల్లదములేక సర్వమును ఉపాదేయవిషయబహుళమై యున్నది. ఇది నా యభిప్రాయము.

వే. వేంకటరాయశాస్త్రి.

ఆనందప్రెస్సువారు ముద్రించిన పసుచరిత్రమునకు సశేషపీఠిక వ్రాసిన కీర్తిశేఖరైన శ్రీమాన్ తంజనగరము లేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారు వేలుగ వ్రాయకున్నను నాగ్రంథముపై సదభిప్రాయముతో నున్నవారేయని చెప్పవచ్చును. ఇందలి విషయములను వారు చాలవఱకుఁ బూర్తిగ నంగీకరించిరిని చెప్పటకు సందేహములేదు. వేయేల! దానింజూచి యిదిగాని దీనింజూచి యదిగాని కొన్నిస్థలములందు వ్రాయఁబడెనన్నంత సంబంధము సావధానముగా నారెండు పీఠికలను జదివెడి పాఠకమహాశయు లకుఁ దొఁచకమానదు. అంతపూర్తిగ నావిమర్శనమును వారు సిద్ధాంతముగ నెంచికొన్నందులకు వారి యెడల నేను గృతజ్ఞుడ నగుచున్నాను.

వారి విమర్శనమునకన్న నా విమర్శనము ప్రాచీనమని పాఠకమహాశయులకు విశదపడుటకయి యానందప్రెస్సువారు నాకు లోకగద్యవ్రాసిన యొకజాబు నిటఁ బ్రచురించుచున్నాను. పీఠికా రచనా కాలమధ్యమున శ్రీమల్లేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారు పరమపదించినందున నానందప్రెస్సువారి జీజాబు

త్తరగుణోత్తరమని వెల్లడింపఁజాలియుండు ననుటకు సంజేహము లేదుగదా! పరిశీలించఁగా వీరిరువుర కవిత్వమార్గములును బరస్పరవిజాతీయము లగుటచే వీరి కవిత్వ తారతమ్యమును విమర్శించుట కేవలము ససంగత మనఁజనును.

ప్రసంగవశమున వీరి కవితారీతుల నిటఁ గొంతవఱకుఁ జూపుచున్నాఁడను. పెద్దన రామ రాజభూషణులు తమతమ కవితాభిరుచుల నిట్లు కొంతవఱకు వెల్లడించి యున్నారు.

లే.

కృతించిపుము మాకు శిరిషకుసుమ, పేశలసుధాచయోత్తులఁ బెద్దనార్యు.

(మనుచరిత్ర 1 ఆ. 14 పద్య)

ఉ. పూతమెఱుంగులుంబలెను బూపబెడంగులు మాపునట్టి వా

కైతలు; జగ్గు నిగ్గు నెనగావలెఁ గత్తున గత్తున న్వలెన్;

రాతిరియుం బవత్ మఱపురాసిహాయత్ చెలియారజంపుని

ద్దాకరితీపులుంబలెను దారసిల న్వలె లోఁ దలంచినన్;

బాఁతిగఁ బైకొనన్వలెను; బైదలి కుత్తుకలానిపల్లటీ

హతలన న్వలెన్; సొగసుఁగోర్కులు రావలె నాలకించినన్;

జేలికొలందిఁ గాఁగిటను జేర్చిన కన్నియ చిన్ని పొన్ని మేల్

మూఁతల చన్నదోయివలె ముచ్చట గావలెఁ బట్టి చూచినన్;

డాలోడనున్న మినుకలమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనా

వాతెఱి దొండపండువలె వాచవి గావలెఁ బంటనూఁదినన్; (పెద్దనార్యు సుత్తులమాల)

... .. (మాడుండు 14³ పుట, మనుచరిత్ర విమర్శనము)

సీ. నిజరూపమునకు వన్నియదెచ్చు పేటొక్క బెళుకొందు ధ్వనిహీరకళిక లమర

ఛాయాంతరాలత్యుసహజలేజములైన లక్షణానైడూర్మలక్ష లమర

రతులలోఁ దులఁదూఁగు రమణీయరసవిశేషములను గానుత్తతములు మెఱయ

గురునువర్ణ గుణైకగుంఫితసిఁగి దాల్చు నాయకనాయకొన్నతులు చెలఁగ

లే. నిల నలంకారనికరంబు లిరవుకొలిపి, కమలభవగేహినీపరిష్కరణకరణ

యోగ్యములుగా నొనర్చిన భాగ్యనిధుల, భామహాదుల ననిశంబుఁ బ్రస్తులింతు.

(నరసభూపాలీయము 1 ఆ. 18 ప)

కా. భావం బెక్కడలేక వృత్తనియమాపాయంబుఁ జిందింప కెం

దే వర్తించి పరారపంచనలచే దీసింది మూర్ఖాళి సం

భావించం గుకవి ప్రణీతకృతిసామాన్యాకృతిం బూని పై

పై పన్నెల్ పవరింప దానిఁ దిలకించు బోరు ధీరోత్తముల్. (మనుచరిత్ర 1 ఆ. 11 ప)

జ్ఞో. “అస్త్యివేగో గిరాం మార్గః, సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్

తత్ర తైదర్మగౌడీయా, వజ్ర్యేతే ప్రస్ఫుటాంతకా.”

అను దండ్యాచార్యమాక్రిచోప్పనఁ బెద్దనార్యుని కవితారీతి స్వభావముద్రజైకతానమై వర్ణ్య మానవస్తుచిత్రణతత్పరమై యౌచిత్యసంపన్నమై యుదారమయ్యుఁ గాంతిమంతమై సమాధిగుణ

భూషితమై ప్రసన్నమై మధుర మధురముగానుండి చాలవఱకు వైదర్భి యనందగి యుండును. రామ రాజభూషణుని కవితారీతి యన్ననో యధ్ధాతృకుటనైకతాన మై యాలంకారిక ప్రపంచప్రసిద్ధ లోకోత్తరవస్తువిత్తజిహతురమై యుదారమై సమాధిగుణాలంకృతమై శబ్దార్థాలంకారబహుళమై మధుర మధురముగనుండి చాలవఱకు గొడి యనందగి యుండును. స్వర్ణకారుడు కందనపుఁ బనిచేసి యందు మాణిక్యముల నందముగఁ బొదిగి యపూర్వాలంకారములను నిర్మించునట్టి రామరాజభూషణుడు శబ్దార్థశక్తికృతవ్యంగ్యగుంభితములగు భావనిశేషములను మిక్కిలి నేర్పుతోఁ జనుత్కరించి వానిని మఱిమఱి సరిదిద్ది యపూర్వకావ్యాలంకారములను సృజించు శీలముగలవాఁడు. ఇట్టి విజాతీయకవితలకుఁ దారతమ్య పరీక్షచేయుట పొసఁగునా?

ఇంక నమృహాకవుల కవితాసారస్వము సహృదయులకు విశదపడుటకయి యిటు నిరువుర కవితలను దిష్టాశ్రముగఁ జూపి యందలి సారస్వము నెన్నికచేసి యంతటితో నీవిమర్శనానుబంధమును ముగించుచున్నాను.

ఉ. ఆబ్బురపాటుతోడ నయనాబుజయిల్ వికసింపఁ గాంతి పె
ల్లబ్బికసినికల్ వికసితోత్పలవంతులఁ గ్రుమ్మరింపఁగా,
గుబ్బమెఱుంగుఁ జన్దవ గగుర్పొడువక మదిలోని కోర్కుల
గుబ్బతిలంగఁ జూచె నలకూబరసన్నిభు నదరామరున్.

ఉ. చూచి ఝళంఝళశక్కుటకనూచిత వేగవదారవింద యై
లేచి కుచంబులుం దుఱుము లేనడు మల్లల నాడ నయ్యెడం
బూచిన యొక్కపోకనుబోదియఁ జేరి విలొకనప్రభా
వీచికలం దదీయ పదవీకలకాంబుధి వెల్లిగొల్పుచున్.

మ. మునుముక్ బుట్టెడు కొంకు తాల్మము నిడకొమోదంబు విస్తీర్ణతం
జొనుపం గోర్కులు శ్రేష్టదీప్త మది మెచ్చుల్ తెచ్చు లల్లార్ప న
త్యనుషంగస్థితి జిచ్చపాటాసఁగ నోయ్యారంబునం జంద్రికల్
దనుకంజూచె లతాంగి భూమరుఁ బ్రభులన్నేత్ర పద్మంబులన్.

(మనుచరిత్రము 2 ఆ. 28, 29, 30 ప.)

సంగీత రసాస్వాద పరపశయై యున్న స్వర్యేశ్వర్యం బ్రగల్భయునగు పరూధినికః గన్నిచ్చకు వచ్చిన కాంతుఁ డట్టి యేకాంత మోహన ప్రదేశమున హతాత్తుగా నగపడునపు డామె తొలు దొల్ల నత్యాశ్చర్యముతోడను ననుందానందముతోడను నాతనిపై నెడతెగని యాలొకన పరంపరలఁ బఱపుటయు, దోడనె సత్వోద్రేకమున శృంగారదేవతావిహారప్రధానరంగము లనఁదగు నామె కుచ కలశములు పులకితములగుటయు, వెనువెంటనె వివిధరతోత్సవకౌతుకీతములగు వాంఛలు క్రమ్ములాడుటయు, నట్టిసమయమున నవ్వలాసిని లేచి యొయ్యారపుఁ గులుకు నడలతోఁ దనమనంబున విహరించు దర్శకు విహారమును నిరూపించుచు నడయాడి నాయకుని సానురాగముగఁ జూచునపుడు మనోనిష్ఠునగు మదనావేశ మామె చూపులందుఁ బ్రతిబింబించుచుండ శంకా మోదాభిలాషాది భావకదంబము లొకటినిజఁచి వేటొకటి సముద్రతరంగములవలె విజృంభించుటయు, స్వభావసిద్ధములై

యెసంగుచు నాయికయొక్క యాకారాశయముల క్షణక్షణ జాయమాన పరిణామముల నిరూపించుచు నట్టి వరూధిని సహృదయహృదయములకుఁ దారసిల్లఁజేయుచున్నది.

ఇంకఁబయిరిని స్వభావసిద్ధముగ వస్తువును జిల్పించుటలోని పదార్థరచనావైఖరిగూడ సహృదయముగఁ బదరచనలోని జగ్గును, నర్థమునందలి నిగ్గును నెనయగునట్లే విలసిల్లుచున్నది.

అబ్బురపాటుతోడ నయసాంబుజములు వికసించ ననుసహాక్షిచే నాశ్చర్య మతిశయించు కొలఁదినీ నేత్రములు వికసించుచునే యుండెనని ధ్వనించుచున్నది. కావుననే ముస్తుందుఁగూడఁ “ప్రభుల్లన్నేత్రపద్మంబులన్” అని యిట్లు నేత్రవికాస మారంభించి ముగియకయేయుండెనని వర్ణించఁబడెను. అట్లగుటచేతనే “తొంగలి కైపులందొంగఁ డ్రోయుచుఁ బైపయి విస్తరిల్లు గన్నుంగవ యాకృమించుకొనునో ముఖబండ్లు నటంచు నంగజాఁ డానవెట్టి కదియంగుటి వ్రాసె ననంగ” అని యిట్లు సంభాషింపనయ్యెను. మఱియు నాయకదర్శనముచే నాయికానయసాంబుజములు వికసితై ననుటచే నాయికయందుఁ బద్మసిత్యమును నాయకునందుఁ బద్మసీనాయకత్వమును ధ్వనితము లగుచున్నవి. ప్రవరునితోఁ గాకున్నను మాయాప్రవరునితోనైన నాయికకు సమాగమము కవిచే సంఘటింపఁబడినందున నిట్టిధ్వను లసంభవములు కానేరవు. పద్మవికాసముతో నేత్రవికాసమునకును నాశ్చర్య వికాసమునకును నభేదము నధ్యవసించుటచేతఁ బద్మబాంధవుని యాలాకనములచేఁ బద్మములని వార్తముగ వికసించునట్లే నాయకదర్శనమున లజ్జావిదూరయగు నాప్రాధనేత్రము లనివార్తముగ వికసించునని ధ్వనించుచున్నది. ఆమె యాశ్చర్యమెడలేక వికసించుననిననుటచే నాయకుని యదృష్టచరణాకోత్రరసాందర్యాతిశయ ముత్తరోత్తరము మనోహరమగుచుఁ గన్నట్టసాగెనని ధ్వనితమగుచున్నది.

కాంతివెల్లుబ్బుటచేఁ గనీసికలు వికసితోత్పలవంక్షులను గ్రుచ్చరించుచున్న వనుటచేత వరూధిసీవరవరణ సూచక సీలీత్పలమాలికాసమర్పణము వృత్తమగుచున్నది. మఱియు సీలీత్పలములు మదనసాయకములగుటచేఁ బ్రవరునిపై మోహజనకమగు మదనసాయకాసారము ప్రవర్తిల్లెనని తోచుచున్నది. (తత్తాదృశ మదనసాయక ప్రసారముచేఁ గూడఁ బ్రవరునిచిత్తము చలించినైన లేదని ముస్తుందు వర్ణించుట యుక్తముగ నే యుండును. దానఁ బ్రవరునిజితేంద్రియత్వ మెంతయుఁ బరిపుష్టమగును) మఱియుఁ గ్రుచ్చరింపఁగా ననుటచేతఁ గూడ లజ్జావిదూర ప్రాధనాయికా ప్రయుక్తస్థితిరోధాళికన పరంపరా ప్రసారము ధ్వనించుచున్నది. వైరితిని బ్రసరించెడి యాలాకనముల వర్జనమెల్ల నాయకుని యదృష్టపూర్వాశ్రుతచర లాకోత్రర సాందర్యమును నాయికారతిభావ విజృంభణమును విశదీకరింపఁ జాలియున్నది.

“నలకూబరసన్నిభు నధరారునన్ జాతె”ననుటచే భూలాకముననున్న యాదేవకాంతకు భూసురుడగు నాప్రవరుఁ డనుభూతఁ డనెడి సమాలంకారము ధ్వనించుచున్నది.

అవ్వరూధిని యిట్లు సానురాగయై చూచినతోడనే లేది మోహజనకముగ నటంగులుకునడల నడచుండెనని వర్ణించురెండవపద్యము సహృదయుల మనోదర్శణంబులం దట్టివిశాసని యెయ్యారపు నడకలను బ్రతిబింబింపఁ జేయుచున్నదని చెప్పవచ్చును. వలందయగు చూమిడిచెట్టునొద్దనుండి లేచి పోయి నన్నని పోకచెట్టుచాటున నిల్చి యాలతాంగి నాయకుని సానురాగముగఁ జూడసాగెననుట

మిక్కిలి యుచితముగనున్నది. పూచినపోకచెట్టును జేరెననుటచే వలపులంగులుకు నాయకు నవ్వరూ ధిని చేరఁగలదను కల్యాణోదర్శిత ధ్వనితమగుచున్నది.

అభవశాయతలోచన తన యాలోకనములనెడి సుధాపీచికలచే నాతనికిని దనకును గలమధ్య ప్రదేశము నెల్లవెల్లివిరియఁజేసెనని వర్ణించుటచేత నాయచ్చరమచ్చెకంటి యొక్క కలకాభిసంభూతి గోచరింప “చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్నుదన్ని సుధాభిఁ బొడమినచెలువ తోఁబుట్టు మాకు” అను సందర్భము ప్రదర్శింపఁబడినట్లుగ విలసిల్లుచున్నది.

తొలుదొల్ల బాహ్యోద్రియములగు నాలోకనాదుల ద్వారాగా నంతరింద్రియమగు మానసమునకు తాల్యాదులు గల్గుటయొక విదవనట్టి యాంతరంగికధర్మము లాకారము నందనఁగా నాలోకనాదులందుఁ బ్రతిబింబించుటయు సహజమగుటచే “మునుమున్ బుట్టెడు...” అను మొదలగు మూఁడవ పద్యములూని వర్ణన మెంతయు స్వభావసిద్ధముగా నున్నది.

స్వర్వేశ్వర్యయొక బ్రగల్భయనగు వరూధినికీసైతము ప్రవరుని జగన్మోహనాకారము కంటఁబడి నపుడు మొట్టమొదట సంకోచమగుటచేను. అట్టి యాంతరంగిక సంకోచముచే నాలోకనములకు నిర్దిరోధప్రచారము సంభవించుమింజేసి యావస్తాత్రనిరోధమును సైతము సైఃపఃకాలసి యామెనయనము లందు తాల్య ముతయించెను. తోడనె ప్రాధయగునామె కట్టి జంతు లీరుటంజేసి యామెనేత్రములు యశేష్టముగా సాజగన్మోహనరూపమును జూడ నారంభించుటచేతఁ గల్గిన సమైక్యదాళితయ మింకను దసివితీర నాతని సౌందర్యవిశేషమును దిలకించుట కనువుపడునట్లుగ నామెనేత్రములకు విస్తీర్ణతను సంభవించఁజేసెను. అట్లానందాశ్చర్యముల నోలలాడెడి యామెమానసమునందు వెనువెంటనె వివిధరతోత్సవకాతుకములగు వాంఛలగుబ్బు, కొనుచు నామె యాలోకనములందుఁ ద్రుళ్ళింకలను వెలయఁజేసెను. తోడనె సుఖావ్యమాన వివిధరతోత్సవ ప్రదానయోగ్యమగు నాతనిమోహనాకారమును మానసమున మెచ్చుకొనసాగెను. తాదృశప్రశంసాతత్పరత యామె కనుతెప్పలను స్వభావసలుభమగ నల్లలనాడించెను. తోడొన ప్రశంసార్థ మగునట్టి దివ్యగుంకళ విగ్రహము నన్నికృష్టమై యలరాదుటం జేసి యామె కనులునైకము ప్రభములయ్యెను. అంతలోనె యాంతరంగిక వాంఛాకదంబము వెల్లురేగుటచేత నామె చూపులం దొకానొక విధమగు నొయ్యారమువ్వు తిల్లఁగా నాభవశాయతలోచన యాలోకనకాంతులు వెన్నెలులు కాయసాగెను.

పైరీతిని శంకా మోదాభిలాష శ్లాఘాది భావకదంబము ఊణక్షణము నొకటివెన్న నొకటి యుద్రేకించుచుండఁగాఁ దనమానసము నందలి ఊణక్షణ కాయమాన పరిణామమును వెల్లిడించుచున్నట్టియు, నాశ్చర్యాతిశయముచే నంత కంతకును వికసించుచునే యున్నట్టియు నేత్రప్రదములతో నవ్వలాసిని కాంతుని జూడసాగెనని యిట్లు పెద్దసార్వత్రిక దామదనపరవశయగు వరూధిని సహృదయహృదయములందుఁ బొడఁకట్టునట్లుగ మిక్కిలి నేర్పుతోఁ జిత్రించియున్నాఁడు.

ఇంక రామరాజభూషణుని కవితారీతిని గొంత ప్రశంసించుచున్నాఁడను.

నాయికానాయకప్రధనుసమావేశసందర్భమున రామరాజభూషణుండు మిక్కిలి నేర్పుతో జూచిత్యమును బాటించెను. నాయకుండు లతాంతరితగాత్రుడై ప్రచ్ఛన్నుడై తత్తాదృశగిరికాజగన్మోహనరూపము నీక్షించుచు ననురాగపరవశుడై విజయించు నాయికయొక్క యున్నతగోత్రో

ద్వూతి, సంగీతసాహిత్యవిద్యాసంపత్తి, మున్నగును త్రమకన్యాలక్షణములను (మాయా) మానితో
గింకానభి చెప్పెడి మిషను గల్పించుకొని ప్రశంసించెను. అట్లే నాయకయెదుట నామె చెలులు
(మాయా) మానితోఁ జెప్పెడి మిషను గల్పించుకొని నాయకుని ధీరోదాత్తతాది సద్గుణకదంబమును
ప్రశంసించి, యాతఁడు గిరిక ననతికాలములొక బెండ్లియాడఁగలఁడని భావించి ధ్యానించి తెలిసి యా
(మాయా) మాని చెప్పినట్లును నందులకు సఖులౌత్పుకృమంజూపఁగా నచ్చూని తనమంత్రప్రభావ
మున నాజగన్తోహనాకారుఁడగు వసురాజునటకు రక్షించినట్లును సందర్భవలెదని నాయకామాన
సము నందును ననురాగబీజములను వెదచల్లెను.

ఇచటి రతిభావము పరస్పరానురక్తులగు నాయకానాయకు లాలంబనముగఁ గలదగుటం
జేసియు, నాయక ముగ్ధయ్యుం గులపాలికయు నగుటంజేసియుం, బరమపవిత్రమును నీతి బోధకమును
నగుచు సిద్ధులకృత్యంగారరసరూపమున సహృదయస్వాదయోగ్య మగుచున్నది. ఇట్టి సందర్భ
మున వసురాజున గిరిక యాలొకించిన యాలొకినములను రామరాజభూషణుఁ డీక్రిందిరీతిని
వర్ణించెను.

సీ. తల్లిరుఁ బ్రాయమువాని వలరాజు నలరాజు నలరాజుఁ దెగడు సోయగమువానిఁ

బసిఁడిచాయలవానిఁ బగడంబు జగడంబు జగడంబుగల మోవిసాగనువానిఁ

దళకుఁ జెక్కులవానిఁ దులకింపు పలుకెంపు పలుగుంపు లాలయు నవ్వులకువానిఁ

జికిచూపులవాని సిరిమించు దొరయించు దొరనించు కాంచనాంబరమువాని

లే. నొజ్జు గలవాని మకుటకేయూరహార, కటకకుండలచాకచక్రములవాని

నవ్వుకీజానిఁ గని లేచి యమితవినయ, సంభ్రమము దోచ నిలిచి రజ్జాతముఖులు.

చ. అనుపమకాంతివైభవసమన్విత నా వసురాజుఁ గాంచు ప

ద్వినిసరసాంతరంగమున మించె వినూతన రాగకందళం

బొనరె నఖండవాసనలు నుత్కలికత్ వికసిల్లెనల్ల న

ల్లననిగిడెంబ్ర మోద తరళిసేతులై తమిఁ జూపుతూమైదత్.

చ. తొలుదొలుతకొ విలొలగతిఁ దొంగలి ఆప్వలనాని కర్ణకుం

డలరుచి ధాళభళ్యముల డాపున నల్లనబొంచిమించులై

వెలువడి పూర్ణచంద్రువయి వెన్నెలపుల్లల చాలువ్రాలు లీ

లల విభుమీద వ్రాలె నవల నవలాలికదృష్టిజాలమత్.

క. వసుధాసుధాంశుఁ బొదవుచు, వెన మరలుచు మరలి మగుడ వెడలుచు లలనా

లసమానదృష్టిజాతము, లసమాంబకు చిత్రశరము లై విలసిల్లెన్.

(ఇచటి లసమానశబ్దము కానచీ ప్రత్యయాంతము కాదు. ఇంక చానచీ ప్రత్యయాంతము)

చ. వసజడయితాక్షీ నిడువాలికచూ పనిమేషవృత్తిసా

భునునవకంబుపైఁ బొలిసి కాంత తదీక్షణజాలకంబుపై

కొనినఁ ద్రపాభింగుంకియును గోరికఁ గ్రమ్మఱు గూడఁబాటుమో

హనగుణక క్రిసివ్వుటిలునవ్వలరాయని నేర్పు పెంపునన్.

తే. కాతుకమృతాని యుండోరుగాంచదివురు, చంచలాక్షికి బలికి నేత్రాంచలములు

గూర్చెవలరాచయెజ్జి గోర్కులు దలిర్ప, నదిగదా భావిశోభనవ్యంజకంబు.

(వసుచరిత్రము - 3 ఆశ్వా. 46, 48—52)

ఇందు మొదటిపద్యము: ఛే కానుప్రాసవృత్త్యుపాసాంత్యానుప్రాసముక పాదార్థము: పవగ్రస్తాదిబహువిధ నియమకలితవివిధశబ్దచిత్రచిత్ర మై శ్లేషసమతాసౌకుమార్యమాధుర్యాదిగుణ సముల్లసితమై యలరుచున్నది.

ఈసందర్భమునందలి నాయక ముగ్ధయుఁ గులపాలికయు నగుటచే ననురక్తయై యున్నను మనుచరిత్రమునందలి స్వర్వేశ్యయగు పరూధినివలె నాయకుఁడు కంటఁబడినదిమొదలుగ గాఢానురాగముతో నెడతెగని యాలాకనవరంపరల నాతనిపైఁ బ్రసరింపజేయుట యుచితముకాదు. కావుననే రామరాజభూషణుఁడు ముగ్ధయగు గిరికయొక్క యనురాగ లాలితములగు దృష్టలల్లనల్లన నిగిడి నాయకునిపైఁ బ్రసరింపఁ గొంకి పొంచిపొంది బయలు వెడలుచు మరులచు రతిభావవిజృంభణ పారవశ్యమున నెట్లశేలకు నాయకునిపైఁ బ్రసరించె ననియు నపుడు నాయకుఁడు దన్ను సాధిలాషముగ నీక్షించుచున్న విషయము గోచరమగుటచే నాయక లజ్జాపరవశయై యట్టి నాయకునకు సమ్ముఖముగ నాలాకనములను బ్రసరింపజేయలేక మరలించియుం దుదకు మనఃకోచక్రేకపరవశయై దన్ను సాధిలాషముగఁ జూచునాయకున కభిముఖముగఁ దనదృష్టులను బ్రసరింపజేసెననియు నిట్లుగ సహజముగనుచితముగను బ్రాధముగను వర్ణించెను.

48 పద్యము:—నిరుపమానలావణ్యకాలియగు వసురాజును గాంచిన తోడనె పద్మినీతాలిస్త్రీయగు గిరికమానసమున నభూతపూర్వముగు ననురాగ మంటరించెననియు, వెనువెంటనె తాదృకానుభవ వాసనాజన్యములగు స్తంభ రోమాంచ స్వేదాదులుప్పలిల్లె ననియు, దోడోడనె తత్వాప్తి విషయక త్వరారూపాత్మకృతము విజృంభింపసాగెననియు, వెన్నెంటనె తాదృక మనోహరప్రాప్తి విషయకవర్షముచే జంచలములగు భ్రమరసదృశ నీలాతినీలదృష్టుల నాతనిపై నిగుడసాగె ననియు (లేదా భ్రమరసదృశము లగుదృష్టులల్లనల్లన నిగుడసాగెననియు) నిట్లు రామరాజభూషణుఁడు ప్రాకరణికవసురాజువిషయకగిరికానురాగమును మిక్కిలి యుచితముగ వర్ణించినాఁడు.

అనువమకాంతివైభవకాలికి వసురాజు (వసు=కిరణ)ను పేరు సమర్థమగుచున్నది. అట్టి లావణ్యకాలి యగుటనే పద్మినీనాయకకు దర్శనమాత్రమున ననురాగ మంటరించెనను స్వారస్యము విలసిల్లుచున్నది. పద్మినీ యంతరంగము సరసమగుట మిక్కిలి యుచితముగనున్నది. గిరిక కన్యయుఁ గులపాలికయు నగుటచే బ్రప్రథమమునఁ గల్గెననురాగ మంతరప్రాయమనుట మిగుల ననురూపముగ నున్నది. కావుననే యట్టిలజ్జాపలీయగు ముగ్ధదృష్టులల్లనల్లన వసురాజుపైఁ బ్రసరింపసాగెననుట మిగుల నుచితమై సహజమై యలరారుచున్నది.

ఇందు వసురాజసంబంధి నిరుపమాన కాంతివైభవరూపాద్భుతవిభావముచేతను, గిరికానిష్ఠ స్తంభ రోమాంచస్వేదాదురూపసాత్మికభావములచేతను, నాత్మకృత మోదచాపల్యాదినహంభూతసంచారిభావములచేతను, సానురాగపీఠీణరూపానుభావములచేతను, నాలంబనవిభావభూత వసురాజవిషయక గిరికారతిరూపస్థాయిభావము బరిపుష్టమగుచు శృంగారరసరూపమున సహృదయస్వాదయోగ్యమగుచున్నది.

మఱియుఁ బైరీలిని రసప్రతీతి సాధనసామగ్రి నెల్లను బూర్ణముగ వర్ణించుటచేతను, నందలి రాగశబ్దము రతిరూపస్థాయి భావవాచక మగుటచేతను, నట్లైయందలి వాసనాశబ్దము వాసనాజన్యసాత్విక భావలక్షకమగుటచేతను, దరంగవాచకమగునుత్కలికాశబ్దము తరంగసదృశసంచారిభావలక్షకమగుట చేతను శృంగారరసలక్ష్యభూతమగు వైపద్యము “విభావేనానుభావేన వ్యక్తస్సంచారిణా తథా రస తాపేతి రత్యాదిః స్థాయిభావస్య చేతసామ్” అను రససామాన్యలక్షణమును స్ఫురింపఁజేయుచున్నది.

పయవద్యమునందుఁ బద్ధిసీసూర్యవరమగు ధ్వన్యర్థముగూడఁ గలదు. నిరుపమాన లేజకృతి (కాంతి=లేజము) యగు నాసూర్యుని (పమ=కిరణ) గాంచినతోడనే పద్ధినియొక్క మరందయుక్త మగు నంతరంగమున ననఁగాఁ గళికామధ్యమున విమోతనమగు రాగకందళమనఁగా భ్రమరనినాద మా రబ్ధమయ్యెను. మరందపానపారవశ్యమునఁ దుమైదలు పద్దము ముఖించునపుడు వైకిరాఁజాలకుండుటచేఁ గోరకములలోనుండి పోయినవనియు, నపుడు ప్రభాతమగుటచేఁ బద్ధవికసనారంభప్రథమక్షణ మునం దట్టి వికసనారంభమును గ్రహించి బహిర్గమనప్రాప్త్యవకాశజనితానందమునఁ గళికలో రొదనేయ సాగెననియుఁ దాత్పర్యము. (ఇచట వ్యాఖ్యాత లీమార్గమునఁ బోక సూర్యదర్శనోత్తరక్షణమునఁ బద్దలతకు మూలమగుదుంపల మొలక లేచెననియు, నది వెనువెంటనె పరిమళించి మొగ్గ దోడిగననియు, నక్కారణమున దానివైఁ దుమైదలు వ్రాలెననియు నిట్లసంభవముగ నర్థముచేయుట చింత్యము) ఆట్లు వికసన మారంభించఁగ నే యట్టియాషడ్వికసితకమలలోరకములనుండి పరిమళము లుద్గమింపసాగెను. అట్టి దరవికసితకోరకములనుండి బహిర్గమనాపేక్షను జూపునట్టి ప్రమోదచలికము లగు భ్రమరములెట్టెటో నందుచేసికొని యల్లనల్లన వెలికి నిగడసాగెను.

వైపద్యసీభాస్కరపరవస్తద్ధునిచే నప్పటి గిరికావీక్షణములకుఁ దాదృశభ్రమరములతో నాపమ్యము ధ్వనించుచున్నది. కాఁగా సూర్యునిగాంచినతోడనే పద్ధిని కెట్లనివార్యమగు వికాసము కల్గునో యట్లే వసురాజును గాంచినతోడనే గిరికతును ననివార్యమగు ననురాగమొదవె ననియుఁ, బద్ధిసీభాస్కరులకువలెనే గిరికావసురాజులకు నైతము దాంపత్యము బహుజన్తసిద్ధమై యనియు, (“సతీచ సాక్షీ ప్రకృతిః స్థిరాఽపుమాంసమభ్యేతి భవాంతరేష్వహి”) భ్రమరములను బద్ధమావశ్యము ప్రతిబంధించుచున్నను నవిపద్ధదళము లిండుకవీడుట నందుచేసికొని తమితో నెట్టెటో వైకి వెడలు నట్లే గిరికాసానురాగవీక్షణములు, లజ్జావిజృంభణము ప్రతిబంధించుచున్నను ననురాగప్రేరితము లై ప్రమోదాత్మకృతరవకము లై యెట్టెటో వసురాజువైఁ బ్రసరింపసాగెననియు నిట్లువమాధ్వనివైభవము విలసిల్లుచున్నది. కావున సీయువమాధ్వని గిరికాలజ్ఞావైభవమును వసురాజువిషయకగిరికానురాగమును వ్యక్తపఱచుచుఁ బ్రేమదాహరించిన రసధ్వని నెంతయుఁ బరిపుష్టముఁ గావించుచున్నది.

ఈనందర్శమున వసురాజు వచ్చుచున్న క్షణములలోనె గిరిక హతాత్మగా నాతనిఁ గాంచెనని మాత్రమే గ్రహింపవలెనుగాని యామె యాతఁడు వచ్చి తూర్పున్నపిదప నాశనిపయ నిలుకడగాఁ దన దృష్టిని బ్రసరింపఁజేసెనని గ్రహింపరాదు. ఆట్లు గ్రహించుచుండల, రాజెట్లును గిరికవైపు చూచుచునే యున్నాఁడుగాన నట్లు చూచుచుండుట సీక్షించియు ముగ్ధయగుగిరిక యాశనిపయ నిర్ద్విరోధముగ దృష్టలను బ్రసరింపఁజేసెనని యంగీకరింపవలసి వచ్చును. అట్లయినచో 49—52 పద్యము లసంగతములు కావలసివచ్చును. కావుననే కవి వసురాజుఁగాంచు పద్ధినియంతరంగమున రాగమంకురించిన పిదప నామెదృష్టులు “ఆల్లనల్లన సిగిడెం బ్రమోదతరళస్థితులై” అని మిక్కిలి జాగ్రత్తగాఁ జెప్పినాఁడు.

49:—“తొలుదొలుకన్.....” కాటుకకన్నులనుండియుఁ గనీనికలనుండియుఁ బయలువెడలనవగుటంజేసి నీరొలిసీలములుగను, ధవళాయతలోచనములనుండి బయత్పడలునవగుటంజేసి ధవళధవళముగను గాంతాదృష్టులు వర్ణింపఁబడుట సంప్రదాయసిద్ధమై యగుటచేఁ దైవదృశ్యమున నీరొలిసీలదృష్టిప్రసారమును వర్ణించి యిందు ధవళలోకనములప్రసారమును వర్ణించుచున్నాఁడు. వెనుకనుదాహరించిన మనుచరిత్రవద్యములలోఁగూడ నిట్లే వర్ణింపఁబడెనని గ్రహించునని.

ప్రమోదప్రేరితము లయ్యు ముగ్ధయగు నాగిరికయవలోకనములు లజ్జానిరోధమునఁ దొలుదొల్ల నావాలంటితెప్పల నానుఁగొని నిల్పినిల్పి విదప ననురాగబలమున వెలికివచ్చి మరల లజ్జావరవళము లగుచుఁ గర్ణకుండలకవత్రకాంతులలో డాఁగిడాఁగి మరల ననురాగోద్రేకమున నలికియించి, సంపూర్ణచంద్రునివయి వెన్నెలపులుగులు వ్రాలురీలిన వసురాజుమీఁద వ్రాలెను. ఇచట విభిమీఁద వ్రాలెనని యిట్లు సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినను సుపమానవాక్యములొని పూర్ణచంద్రకబ్జస్వారస్యముచే నన్నిభుముఖముపై నె యామెదృష్టులు ప్రసరించెనని రామరాజభూషణహృదయము నెన్నునగును. ఆనన్యాస్వాద వరములగు చకోరము లెట్లు చంద్రికనే యాస్వాదించునో యట్లే యనన్యాస్వాదవరములగు కన్యయైన గిరికదృష్టులును వసురాజుమోమునందె యత్యంతానంత్రీతోఁ బ్రసరించెనని యిందలి యౌవమృము విశదీకరించుచున్నది.

ఇందు నవోధభర్తృశయనాగారమునఁ బ్రవేశించునపుడు లజ్జానిరోధమునఁ గొంతుచు వెనుదీసి నఖ్యాదు లనలంబముగానిల్చుచు నట్టిసఖ్యానులలాలనమున నెట్టెటో శయనగృహమున నడుగిడి తుదికి రత్న ద్రేకపారవశ్యమున నాధునిగవయు ననువస్తువు ధ్వనితమగుచున్నది. దానిచేనట్టి నవోధతో గిరికదృష్టుల కొవమృము ధ్వనించుచున్నది. ఆట్టియుపమాన్వనియు గిరికా లజ్జానురాగములనె చరిపుష్టక నొందించుచున్నది.

మఱియు నిందలి వ్రాలెనను ప్రయోగముయొక్క స్వారస్యముచే నవోధ నాధునినన్నిధిఃబోవునపు డెట్లు లజ్జాపారవశ్యమున నొడలు మఱచి నాధునిపై వ్రాలునో యట్లే యా లజ్జావతిదృష్టులు నైకము విభినిమీఁద వ్రాలెనని స్ఫురించుచున్నది. అనఁగా గిరికాదృష్టు లెట్టెటో రాజుందరిసి యటఁ జొక్కెనే గాని యాతఁడు సాఖిలావముగఁ దన్నుఁ జూచుచున్నవిషయమును గ్రహింపఁ గల్గునంతటి నిలుకడగా నింకను ప్రసరింపలేదని భావము.

ఇట దృష్టులు కర్ణకుండలకాంతులలో డాఁగి నటుటచే గిరికా నేత్రములు కర్ణాంతవిక్రాంతము లని వ్యక్తమగుచున్నది.

“50:—వసుధాసుధాంశు...” ఆగిరికయొక్క లజ్జానురాగములు హోరా హోరిగ నొనర్చు పోరాటమున ననురాగవిజయవళమున నామెదృష్టులు వసురాజుపైఁ బ్రసరింపఁబోవుచు నంతలోఁ గల్గి లజ్జావిజయవళమున వెనుకకు మరలుచు వెన్నెంటఁ గల్గుననురాగవిజయవళమున మరల వసురాజుపైఁ బ్రసరింపఁబోవుచు నుండెను. ఆమె లజ్జానురాగము లిట్లు నమతులారోహముగఁ బోరుచున్నట్లు వర్ణించినను “మరల మగడ వెడలుచు” నని తుదికనురాగమునకే విజయమిచ్చుట యెంతయుఁ బ్రోక్షముగా నున్నది. ఇట్లు గిరిక దృష్టులు గతాగతములతో నాందోళించుచుండెనే గాని యింకను నిలుకడగావసురాజుపైఁ బ్రసరించియుండలేదు, కావుననె 51, 52 పద్యములు సుసందర్భము లగుచున్నవి.

మోహజరకము లగుటచేత నామె యాలోకనములు మదనసాయకములవలె భ్రాసితైను. మదనని సామాన్యసాయకములకు నైతము బయల్పడలిన వెనుక మరలుటగాని యెదురుదగిలి వెళ్ళకుండూలిన పిదప మరల వెడలుటగాని లేదు. కావుననే యట్టి గతాగతములుగల గిరికావీక్షణిరూప మదన సాయకములు చిత్రశ్రమలై విలసిల్లెను. సామాన్యకాతావీక్షణములకన్న లజ్జామంధరవీక్షణము లెక్కుడు మోహజరకములని కవి హృదయము. ఆసమాంబకుఁ దనఁగా నిరుపమానములగు శరములు గలవాఁడనియు నర్థము లభించునుగాన నట్టివాని కట్టి యసాధారణశరము లుండుటయు వింతగాదని స్వారస్య మెన్నఁదగను.

“విప్లవజడభాయతాక్షి.....” అగ్నికయొక్క దీర్ఘమైనట్టియు వాఁడియగునట్టియు నాలోకన మావచురాజుచక్కఁదనముపై నిర్ణయమేమియుఁ బ్రసరించి యపు డాతనివీక్షణ సమానము వైశానఁగా లజ్జానయ్యద్రుమలో మునిగియు నామదనునినేర్పుపెంపున సాభిలాషముగ మరల నారాజు చక్కఁదనముపైఁ బ్రసరింపసాగెను.

“దృష్టాదర్శయతి ప్రీడాం నమృతా వాభివశ్యతి, ప్రచ్ఛన్నం వా, భీయంతం వా తిర్భక్త క్తం భక్యతి ప్రీయమ్” అనుచొప్పున నమరకతయగు ముగ్ధ ప్రథమసమావేశమున, నాయకుఁడు తనవైపు చూడనపుడు మాత్రమే యాకలివైపు చూచుచుండుటయు, నాకఁడు తనవైపు దృష్టిని బఱపుచు న్నట్లు తాఁజూచినతోడనే తనదృష్టిని మరలించుటయు సహజము. ప్రకృతమున గిరిక తనదృష్టి నింత దనుక నిలుకడగా వసురాజుపైఁ బ్రసరింపఁజేసియుండనడమన నాకఁడు తనవైపు చూచుచున్నదియు లేనిదియు గ్రహించలేదు. ఇప్పటి కనురాగప్రాబల్యమున నొడలుమఱచి నిలుకడగాఁ దనదృష్టిని వసు రాజుపైఁ బ్రసరింపఁజేయుటకు సాహసించినది. కాని యంతలో నకఁడు తన్ను సాభిలాషముగ నీక్షించు చున్న విషయమును గ్రహించినందున మరల లజ్జాపరవశమై తనదృష్టిని మరలించెను. ఇట్టిస్థితిలో గిరికాదృష్టి మరల రాజుమీఁదికిఁ బ్రసరింపఁ బోవుట సహజముకాకున్నను నావలరాజు నేర్పుపెం పునఁజేసి మరల నాయకునిఁ గూడుట కనఁగా నాకనిపైఁ బ్రసరించుటకుఁ బాఠానఁగా బయలు జేఱెను. ఇట్లునుటచే నింకను గిరిక వసురాజును నిలుకడగఁ జూడలేదనుస్వారస్యము విసిల్లుచున్నది.

మఱియు నిందు “అనిమేషవృత్తి” అను మొదలగుపదములకుఁ గల మత్యాన్యదృగ్ధాంతరముల మహిమచే గిరికాదృష్టికి మత్స్యముతో నభేదము రంజిల్లునట్లుగ శిష్టాశిష్టజబిబంధనరూప కాలంకారము వెలయునట్లధాంతరమును గ్రహించనగును. కాఁగా మత్స్యము (అనిమేష) మేఘము యొక్క (ఘను) క్రొత్తనీటికే (నవ, కంబు)గఁదట్టి యంతలో జాలరియొక్క (వల, రాయని)వల గలవాని వల (కాలకంబు) తనపైఁబడఁగా నాచేప నీటిలో మునిగియుఁ గ్రొత్తనీటిమీఁది యభిలాష పారవశ్యముచే (రోకల్) జాలరివలలోఁ బడుట కనువగునన్నవిషయమును స్మరింపక మరల మీఁది కెకఁట్రాఁక సుంకించుచు రూపకార్థము లభించుచున్నది. ఇట్టిరూపకముగిరికావీక్షణ మత్స్య పర్యవ్రాజితోపమాగర్భ మగుటంజేసి “క్రొత్తనీటికే జేఁప యెగఁదట్టునిధమున వసురాజుసోయగము నకై యామెదృష్టి నిగుడసాగె ననియు, నంతలో జాలరి వలవేయఁగా నాచేప యాజాలకమునకు దొరకకుండ నీటిలో మునిగెడిమాడ్కిని గిరికాదృష్టియు వసురాజుసాభిలాష ప్రతివీక్షణ మెదిరిపై శానఁగా నద్దానికి దొరకక లజ్జామగ్నమయ్యెననియు, వెన్నెంటుచే యాచేప క్రొత్తనీటిపైఁ గలయభిలాష పారవశ్యమున జాలరివల భీతిని మఱచి మరలఁ బైకెకఁట్రాఁకు చాడ్చున నాగిరిక వీక్షణము

నైతము వసురాజు సోయగము నీక్షించుచు నభిలాషచే లజ్జను గణించక యాతనిపైఁ బ్రసరింపఁ దివరెననియు నిట్లు ధ్వన్యర్థవిశేషములు లభించి గిరికా లజ్జావైభవమును నామె రతిభావవిజృంభణమును బరిపుష్టములం గావించుచున్నది.

21:—“కాతుకముత్రాని.....” కాతుకముతో నొకరినొకరు చూచుటకు యత్నించు నట్టి యాగిరికా వసురాజులకోర్కెలు సఫలముగనట్లుగ మదనుఁడను శృంగారోపాధ్యాయుఁడు వారి దృగంచలములను సంఘటించెను. అట్టి బాహ్యసంభోగశృంగారరూప పరస్పరసాభిలాషుల లోకనమెగదా యదిరభావియగు నాభ్యంతరసంభోగశృంగారరూపశోభనకార్యమునకు వ్యంజక మగును. మున్ముందు వ్రాయఁబోవువిధమున గిరికావసురాజుల వివాహసంస్కారరూపవ్యంగ్యార్థమును ఘటించుటనుబట్టి చూడఁగా నీసందర్భములోని గిరికా వసురాజుల పరస్పరాభిముఖసాభిలాష విక్షణమును బాహ్యసంభోగశృంగారముగ నెన్నుటయె రామరాజభూషణావృద్ధయమని విశదమగు చున్నది. అదియె యాలంకారిక సమయానుకూలముగను గన్పట్టుచున్నది. “విప్రలాంభోఽధసంభోగ, ఇత్యేష ద్వివిధోమతః.....(211)” “దర్శనస్వర్ననాదీని, నిషేవతే విలాసిసా, యత్రాను రక్తావస్థోన్యం, సంభోగోఽయముదాహృతః” (225-) (సాహిత్యదర్శణము. 3 వదిచ్చేదము) అని యిట్లు విప్రలాంభసంభోగభేదములచే శృంగారము రెండు విధములనియు, నాయికానాయకు లన్యోన్యానురక్తులయి నేనించు పరస్పరాల్లాకనము నైతము సంభోగశృంగారమే యనియు నాలంకారికుల సమయమైయున్నది.

ఇటుఁ గౌతుకమనఁగా గిరికాపక్షమున నుత్కంఠయనియు, వసురాజు పక్షమున నభిలాష మాత్రమనియు నర్థము చేయవలయును. ‘ఓంఁడోరుఁ గాంచఁ దివురు’ అనుచో గిరికాపక్షమున “నావతికు నిలుకడగాఁ జూచియుండ కుండుటచే సావధానముగ వసురాజును జూచుట కుత్కంఠతో యత్నించు” అనియు, వసురాజు పక్షమున “నుత్తరోత్తరము నభిలాష మధిక మగుచుండుటచే నింకను నాగిరికను జూచుటకు యత్నింపమ” అనియు, నభిప్రాయమును గ్రహింపవలెను. అట్లు గిరిక సోత్కంఠయై యుండుటచే నామె దృష్టులు లజ్జానిరోధమునఁ జలితములయ్యెను. కాన నచటి “చంచ లాక్షికి” అనుపదము సాభిప్రాయముగ వెలయుచున్నది.

నేత్రాంచలము లనఁగాఁ గన్నుల కొంగులని వాచ్యార్థము. కావున నది బాధితమగుటచే వానికి దృగంతములనఁగాఁ గటాక్షములని అత్యార్థమును గ్రహింపవలెను. అట్లు గ్రహించినపుడు వారొం డొరు నెడతెగక చూచుకొనిరినియు, నట్లు చూచుకొనుటలో వారి దృక్పీఠణము లేకధారగా నేటి భవించినవనియు, వ్యంగ్యార్థవిశేషములు లక్షణాప్రయోజనముగ లభించును.

మఱియు నిందు, “వైవాహికదీక్షార్థకంకణములను (కౌతుకము) ధరించి వివాహనేవధ్యము (గిరికాలజ్జారూపమగు) చాటున నుండుటచేఁ బరస్పరావలోకనాభిలాషులగు నావధూపరులకు (గిరికావసురాజులకు) వారి మనోరథములు సఫలము లగునట్లుగ వారి యుత్తరీయముల యంచులను (నేత్రాంచలములను) మన్మథుఁడను బ్రహ్మ (పురోహితుఁడు) ముడివేసెను. అట్టి వస్త్రగ్రంథియేగదా! యదిరభావియగు గర్భాధావార్థకత్వమావేశరూపశోభనకార్యమునకు వ్యంజకమగును” అనుపద్య విందు ధ్వనించుచున్నది. అట్టి పద్యధ్వనిచే గిరికా వసురాజుల పరస్పరావలోకనసంఘటనమునకు

వైవాహిక వస్తుగ్రంథిలో సోపమ్యము ధ్వనితమగుచున్నది. అట్టి యువమాధ్వనిచే గిరికా వసు రాజుల పరస్పరాభిముఖావలోకన మెడతెగక ప్రవర్తిల్లెననియు వారి వైవాహికసంస్కారము మన్నభట్రప్తచే (పురోహిత) సెరవేర్చఁబడుటచే ముగ్ధయుఁ గులపాలికయునగు గిరికపక్షమున నట్టి సమ్మఖావలోకన మాచిత్యభంగము నొదవించ సేరదనియు, వారి దాంపత్యము విధిచోదితవివాహ సంస్కారఘటిక దాంపత్యమువలెఁ బవిత్రమై చిరస్థాయియై సుఖైకమూలమై వివిధాభివృద్ధులఁ బడయుఁ గలదనియు ని ట్ల నేకార్థవిశేషములు లభించుచున్నవి.

వైకీరిని గ్రహించినకొలఁదిని నిమగ్నకవులకవితలలో నభిప్రాయవిశేషములు లభించు చునే యుండును. గనిలోని రత్నములను గ్రహించుటలో గ్రహీతలకత్తియే కొఱవడునట్లుగ నిమగ్న కవులభావనల నెన్నుటలో విమర్శకులప్రతిభ మొక్కవోవలసినదేగాని యందలి యనంతాద్భుతా శయములకుఁ గొఱంత యుండసేరదుగదా! పైనుదాహరించిన మనుచరిత్ర వసుచరిత్ర పద్యములకు వ్యాఖ్యానముచేయుటలో వ్యాఖ్యాతలు స్వారస్యములను జూపలేదు సరేగదా యనేక స్థలములలో నపమార్గములను బోయి యనంగతార్థములను నైతము వ్రాయుచువచ్చిరి. కావున విమర్శకాగ్రగణ్యు లట్టి లోపము తీఱునట్లుగ నిట్టి మహాగ్రంథముల కుత్తమవ్యాఖ్యానము లొనరింతురుగాక.

విజయనగరము. }
16-10-1927. }

ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు,
వర్ధుల్లఁచినసీతారామస్వామిశాస్త్రి.

విషయసూచిక.

1 భాగము—వసుచరిత్రకథా సంవిధానము.

పుట.

మహాభారతములోని యువచరిత్ర	...	23
వసుచరిత్రకథాసారము	...	24
కవి మూలకథలోఁ జేసిన మార్పులు	...	27

2 భాగము—అనుసృతులు.

శృంగారనైషధ కాకుంఠల మనుచరిత్ర వసుచరిత్రములలోని యనుసృతులపట్టిక	...	29
శృంగారనైషధమందలి మూలానుసరణములు	...	34
శృంగారకాకుంఠలమనందలి గ్రంథాంతరానుసృతులు	...	35
మనుచరిత్రమనందలి నైషధకాకుంఠలానుసరణములు	...	36
వసుచరిత్రలోని భారతానుసరణము	...	39
వసుచరిత్రలోని సంస్కృతకాకుంఠలానుసృతులు	...	„
వసుచరిత్రలోని సంస్కృతనైషధానుసృతులు	...	41
వసుచరిత్రలోని శృంగారకాకుంఠలానుసరణములు	...	44
పేరుపెట్టుటలోఁగూడ మనుచరిత్రకన్న వసుచరిత్రలోని మెఱుఁగులు	...	45
వసుచరిత్రలోని మనుచరిత్రానుసరణములు	...	46
ఉత్తరోత్తరులు పూర్వపూర్వులకల్పనములను జనుత్కరింప యత్నించుట	...	50
ఆడుబడుదు నత్తవారింటి కంపునెడల బుద్ధులు గఱపుట	...	„
సాయకుడు నాయకను జూచెను	...	52
విరహము నోర్వలేక నాయికచేయు మరణప్రయత్నములు	...	53
విరహమున నోర్వని నాయికరోదనము	...	„
విరహముచే నాయిక మూర్ఖిల్లుట, శీతలోపచారాదులచే మూర్ఖతెఱుట	...	55
వసుచరిత్రము నీతరు లనుసరించిన విషయము	...	57
రిక్తకవి రసికజనమనోభిరామములోని యనుసృతివిమర్శనము	...	58
కవిజనరంజనములోని వసుచరిత్రానుసరణములు	...	64
కవిరాజమనోరంజనములోని వసుచరిత్రానుసరణములు	...	65
శేకుంఠబాహుయములోని వసుచరిత్రానుసరణములు	...	66
ప్రేమాఁడు గ్రంథములందునుగల వసుచరిత్రానుసరణములు	...	67

3 భాగము—మూర్తికవియే రామరాజభూషణుడు.

మూర్తి రామరాజభూషణుల యైక్యమునకు అనుకూలురు, ప్రతికూలురు	...	69
విక్యవాదులగు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారి యుక్తులు	...	70
నరసభూపాలీయముకన్న వసుచరిత్రమే ప్రాచీనమును కవుల చరిత్ర వాదము	...	72
విక్యవాదమునకు బలముగాఁ గవులచరిత్ర చూపిన ప్రబలసాక్ష్యములు	...	74
ఆంధ్రకవులచరిత్రయుక్తులను ఖండించిన గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులవారు, పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారు చెప్పినయుక్తులు వానిపైని విమర్శనము	...	75
మూర్తి రామరాజభూషణులప్రజ్ఞలనుబట్టి భేదాభేదములవిమర్శనము	...	76
ఉభయగ్రంథములందలి కవితారీతులనుబట్టి భేదాభేదములవిమర్శనము	...	79
నరసభూపాలీయవసుచరిత్రముల పారస్పర్యవిమర్శనము	...	81
కవితారీతులనుబట్టి నరసభూపాలీయమే పరమశెడి కవులచరిత్ర వాదమును నిరసించుట.	...	84
నరసభూపాలీయముకన్న వసుచరిత్రమునందుఁగల ప్రాధిమత్యము	...	87
విక్యవాదమును నిరవతిచు ప్రాచీనగ్రంథకర్తల సమీక్షలు	...	90
రామరాజ మూర్తికవి కీర్తినిది శుభబిరుదముకాదు రామరాజభూషణులబిరుదము	...	92
కవివామ పితృనామ భేదముల విరోధమును సరిపుచ్చుటకు రామరాజభూషణుడు దత్తుఁడనరాదు	...	92
విక్యవాదానుకూలజనప్రతిప్రామాణ్యము	...	93

4 భాగము—వసుచరిత్రలోని వృత్తిరీతిగుణములు.

వసుచరిత్రమునందలి వృత్తిరీతిగుణములు	...	96
వసుచరిత్రమునందలి రసభావములు	...	98
వసుచరిత్రమునందలి నాటకరీతులు	...	99

5 భాగము—అర్థాంతరభుటనానైపుణి.

వసుచరిత్రములోని యనుప్రాసములు	...	102
శ్లేష—ధ్వని	...	102
వసుచరిత్రమునందలి యర్థాంతరభుటనములు, ధ్వనులు	...	106
శ్లేషాలంకారభేదములు	...	107
శ్లేషకవనమునందలి రామరాజభూషణునిచాతుర్యము	...	108
హరిశ్చంద్రనలాపాఖ్యానములోని నలకథయందలి పంచనశీభాషాంతరీకరణములో శ్రీనాథునికంటె మూర్తికవినాసిన ప్రాధిమత్యము	...	109
శ్రీహర్షమార్గానుసరణములు	...	110

పుట.

6 భాగము—పిల్లవసుచరిత్రములు.

పిల్లవసుచరిత్రములవివరణము	...	114
సంక్షేపవసుచరిత్రము	...	115
వసుచరిత్రానుకారులగు పిల్ల వసుచరిత్రములు	...	116
సంస్కృతవసుచరిత్రము	...	117

7 భాగము—దోషములు.

వసుచరిత్రపైజూపేడి దోషభాసములు	...	118
వసుచరిత్రమునందలి వ్యావహారికభాషాప్రయోగప్రవేశము	...	123
నిత్యదోషమనఁదగు చ్యుతసంస్కృతి వసుచరిత్రమునఁ గలదా? లేదు	...	126

8 భాగము—చరిత్రాంశములు.

కిష్కింధాశ్థలముననే విజయనగరము కట్టఁబడినదా?	...	129
అచటి కుండేళ్లు వేటకుక్కలను దరిమిన్వా?	...	"
విజయనగరరాజ్యము నేలిన మొదటి రాజవంశము హరిహరబుక్కరాయల వంశము...	...	130
తర్వాతిది సాళువవంశము	...	"
ఆముక్తమాల్యదా కృతికర్త	...	132
హిందూదేశకథాసంగ్రహజీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రాదులలోని చరిత్రాంశములవిమర్శనము.	132—	137
సదాశివదేవరాయలచ్యుతదేవరాయలతమ్ముఁడుకాఁడు, అన్నకొడుకు	...	132
నలకము తిమ్మరాజు వేంకటదేవరాయలు జంపెనట కాధారములగుట	...	133
సదాశివరాయల పరిపాలనాప్రభావవర్ణనము కాననములలోనిది ఇది రామరాజుడే...	...	134
నరపతి విజయకృతిపతి అశ్రియ రామరాజుకాఁడు. తద్వంశీయుఁడు	...	135
రామరాజుశంక్రియగు శ్రీరంగరాయలు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారి యనరాదు...	...	136
మఱికొన్ని పుక్కిటిపురాణములు	...	"
రామరాజ తిరుమలరాయలవంశక్రమము, అందలి పూర్వులచరిత్రములు	...	137
రామరాజ మొదటిసిరి	...	139
భామినీరాజ్యముల వివరణము	...	140
ఇబ్రహీంకుతుబ్ సాహి రాజుచే వర్ధిల్లుఁదగుట. ఆతని నాంధ్రకవులు వర్ణించిన వర్ణనములు.	...	141
రామరాజ ఇబ్రహీమును, అదిల్ షాను జయించి యంతర్వేదిని దీసికొనుట	} ...	142
అపుడు నిజాంషాకు కల్యాణపురాదులు చెందుట		
అలీఅదిల్ షా రామరాజు ననుసరించుట	...	143
రామరాజు నిజాంషాలను జయించి కల్యాణనగరములను అదిల్ షా కిప్పించుట	...	144

అఖియరామరాజాదులయొద్ద ప్రభావవర్ణనములు	...	144
రామరాజు చరిత్రకు రోసి తురక లేకీభవించుట	...	146
తల్లికోటయొద్దయు	...	147
విజయనగరసామ్రాజ్యాదులలోని చరిత్రాంశముల విమర్శనము తల్లికోట యొద్దములో తిరుమలదేవరాయలు చనిపోలేదు.	...	”
కాసనాదులు విజయనగరరాజ్యమునకుఁగల్గిన తల్లికోటయొద్దపరాభవమును జెప్పుచున్నవి.	...	148
ప్రాచీను లిప్పటివారివలెఁ జరిత్రలను గప్పిపుచ్చలేదు	...	149
సదాశివరాయలను దిరుమలరాయలు వెఱఁబెట్టలేదు జీర్ణకర్ణాట రాజ్యచరిత్రాదుల విషయముల విమర్శనము	...	151
విజయనగరరాజులకుఁ గులక్రమాగతములగు బిరుదములు	...	152
తిరుమలరాయలు చేసిన తప్పలు	...	154
1577 జరిగిన పెనుగొండయొద్దము	...	”
జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రాదులలో వ్రాసినయంశముల విమర్శనము	...	155
వీరవేంకటపతిరాయల విక్రమము	...	156
ఆఱవ శ్రీరంగరాయలు ‘పోర్టు సెంటు జార్జి’ కోటకు స్థలమొసంగుట	...	157
ఇప్పటి యానెగొంపిసంస్థానాధీశు లీతిరుమలరాజువంశమునారే	...	158
బట్టుమూర్తి కాకమానిమూర్తి కాఁడు	...	”
రామరాజభూషణుని చాటుధారపద్యములు	...	159
భూషణుని యుత్పలమాల	...	160
ఆంధ్రకవితాపితామహుని యుత్పలమాల	...	161
బట్టుమూర్తి అల్లసాని పెద్దనార్యునిశిష్యుఁడు	...	162
ఈమూర్తికవి కృష్ణరాయల సభలోనుండెననుట అసంభావ్యముకాదు ఈతఁ డప్పదిగ్గజములలో నొకఁడు	...	”

శ్రీ రస్తు.

వసుచరిత్ర విమర్శనము

మొదటి భాగము.

వసుచరిత్ర కథా సంవిధానము.

మహాభారతములోని యాదిపర్వమునఁ గల యువరిచరవసువుచరిత్రములోఁ గొంతభాగమును మూలముగాఁ జేసికొని మహాకావ్యలక్షణలక్షిత మగు “వసుచరిత్ర” మను నీశ్వంగారప్రబంధమును బ్రబంధాంక రామరాజభూషణమహాకవి రచించెను. భరతవంశకర్తయు, సంస్కృతమహాభారత కృతికర్తయు నగు వేదవ్యాసమునీంద్రుని మాతామహుండగు సుపరిచరవసు వీప్రబంధమునకుఁ గథా నాయకుండు.

“ఇలిహాసోద్భవం వృత్త మన్య ద్వా సజ్జనాశ్రయమ్,
చత్వారస్తన్య వర్గా న్స్య స్తే శ్వేకం చ ఫలం భవే”

త్వను విశ్వనాథవంచాననుని సూక్తిచాప్యన మహాభారతప్రసిద్ధ మగు కథను దృఢీయవర్గఫలకముగను, శృంగారరసప్రధానముగను, గవి వర్ణించియున్నాఁడు.

మహాభారతములోని యువరిచరవసువుచరిత్రమునకు సారము.

“చేదిచేశాధీశుఁ డగు వసురా జొకప్పుడు వేటకై యడవి కేగి యొక తపోవనమునఁ దవం బొనరించుచుండ నిండుఁ జేతెంచి యాతని రాజ్యపాలనమునకును దవప్రభావమునకును మెచ్చితి ననియుఁ దనలోఁ జెలిమి చేసి స్వర్గంబునకు వచ్చుచుం బోవుచు నుండుమనియుఁ జెప్పెను. మఱియు నాతనికిఁ గనకరత్నమయంబును గామగమనంబును నగు విమానంబును, దేవత్వంబును, సకలప్రహరణ నివారకం బగు సింద్రమాలయను కమలమాలయు, దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ త్నమం బయిన వేణుయష్టియు నిచ్చెను. వసురా జావిమానము నెక్కి యువరిలోకములఁ జరించుటం జేసి యువరిచరవసుం డనఁ జరంగె. మఱియు సింద్రమాలాలంఛితుఁ డై యష్టేజుయష్టి కేఁపేట నింద్రోత్సవము చేయుచు నీశ్వరునకు నింద్రాదిదేవతలకును నలిపియుం డయ్యె. అది మొదలుగ రాజు లెల్లఁ బ్రతివత్సరంబు నింద్రోత్సవము చేయుచుండురు.

అతఁ డట్లలిప్తీతుం డగు నిందుని వరంబున నేవురు పుత్రులం గాంచి రాజ్యంబు చేయుచు నుఖం బుండె.

అంత నిజపురసమీపంబునఁ బ్రవహించు శుక్తిమతీమహానదిం గామించి నిరోధించి హిమవత్పుత్రుం డగు కోలాహలండు తత్పార్శ్వజనపదంబుల కుపప్లవంబు చేయ వసురాజు తనపాదంబున నక్కొండను దలంగఁ బ్రోసె.

పిదప శుక్తిమతి తనకుఁ బర్యవసానిరొధంబు దప్పించినందులకుఁ గాన్కగాఁ దత్పర్యతసమాగమంబున దనకుఁ గల్గిన వసువదుం డను పుత్రుని, గిరిక యను మాతను సమర్పింపఁగా నాతఁ డావసువదునకు నైస్యాధిపత్య మిచ్చి గిరికను ధర్మపత్నిగాఁ బరిగ్రహించె"నను మాతాభారతకథ వసుచరిత్ర, కథకు మూలం బై యున్నయది.

వసుచరిత్రకథాసారము.

1- ఆశ్వాసము.

"వేదిదేశాధీశ్వరుం డగు వసురా జధిష్ఠానపురమును రాజధానిగాఁ జేసికొని ధరాతలమును బరిపాలించుచుండెను. ఒకానొకసమయమున నుద్భావపాలకులు వచ్చి ఫలపుష్పాదులు రాజానకుఁ గాన్కలిడి వసంతర్తువలసిత నుగు నుద్భావపు రామణీయకమును వర్ణించిరి. అప్పు డాయుద్భావమున విహరించునభిలాష పొడమి యామహిపాలుం డచ్చొటికి విచ్చేయ నచటి మాహిజంబులు ధగునవర్య లానరించె. అంత నచ్చట విహరించుచుండు నకలవాగ్నికారదుం డగు వసురాజున కానన్న మగు కల్యాణము నొకకిన్నరమిధునము స్వజాలియొత్తుల విన్నవించి యాసమీపమున నున్నకోలాహలగిరి కేఁగెను."

2- ఆశ్వాసము.

"వసురాజు తన శ్రీడాతృల మగు నక్కోలాహలమున కరుదెంచి నర్తసఖునితోఁ గలసి యద్దాని వర్ణించుచు విహరించుచుండ మధుర మగు సంగీతధ్వని యొకటి విసవచ్చెను. దాని కచ్చెరువడి యాతఁడాసంగీత మెవ్వరిదో యారసి రమ్మని నర్తసఖునిం బనుచుటయు నతఁ డేగి యొక దివ్యభవనంబునఁ జెలులచేఁ బరివేష్టించఁబడి వీణవాయింపుచున్న యొక త్రిలోకసుందరిం గని యబ్బురపాటుతో వచ్చి యామె రామణీయకమును వర్ణించి యాసంగీత మాకలభాషిణిచే యని విన్నవించెను. వసురా జాహితవాక్యము నాలించి సోక్తంతుండై మును దా విన్నకిన్నరమిధునమూక్తి దలంచి ముదమందుచు నామెయన్న కోసకు నర్తసభివునితోఁ జనియె. చని యక్రన్యారత్నముం గాంచి యానందాశ్చర్యముల నోలఁడి యమృతహీకాంతుం డక్కాంతారత్నవృత్తాంతం బరయఁ దనమిత్రునిం బనిచె. నర్తసఖుండును బనివని యలివేపంబున వెడలి యక్కాంతలతోఁ జనవునఁ బ్రసంగించుచు గిరికావృత్తాంతము నరయఁగోరిన నామెచెలికత్తె యగు మంజువాణి యిట్లు చెప్పఁదొడఁగె. వసుమహారాజు రాజధాని యఱుక శుక్తిమతి యను నది ప్రవహించుచుండును. అత్రగిరికి పద్మజాం గొల్చి మరలి పచ్చుచుండ నొక్కనాఁడు హిమవత్పుత్రుం డగు కోలాహలం డను భర్తవరా జెదురుపడియె. అప్పు డాశుక్తిమతి యొరగాఁ దోఁగిపోవుచుండ నక్కోలాహలం డాయావగయొప్పిదముం గని మన్నధ సశంపదుండై చని వేటొకసమయమున నానదిలో న్నాల్లి తనయభిప్రాయ మెఱింగిన నామె ననియముగఁ బ్రత్యాఖ్యాన మొనరించెను. అంత నతం డామె నడ్డగించి బలాత్కరించుటయు నవ్వాహిని ప్రాంగి పొరలుటఁ దత్పార్శ్వజనపదంబులు సోపద్రవంబు లయ్యె. పిమ్మటఁ దజ్జనపదవాసులచేఁ బ్రార్థి

తుండై యవ్వసుమహీనాథుండు తనకాలిబొటనవ్రేల నక్కొండ నెగమోటి జనపదంబులం బ్రోచి
యమ్మహీధరంబుం దనక్రీడాకై లంబుగ ననుగ్రహించి మన్నించె.”

3. ఆశ్వాసము.

“అప్పుడు దేవేంద్రుం డరుదెంచి తన వజ్రాయుధముచేయు పర్వతశాసన మమ్మహీపాలునికాలి
వ్రేల నరించుటకు మెచ్చి యాతని చెల్లి గోరి యొక దివ్యవిమాన మిచ్చి యద్దాని నారోహించుచు
దివంబునకు విచ్చుచుం బోవుచుండు మనన నప్పార్థిపుం డవిమానంబుం బరిగ్రహించె. అంతఁ గోలా
పాలుని సమావేశంబున శుక్తిమతి గర్భముం దాల్చి పసుపడుఁ డను కుమారుని నిక్కన్యసం గనియె.
ఈమెగిరిక యనుపేరఁ బరఁగచుండు”నని మంజువాణి విన్నవించిన నమ్మాయామానియుఁ గొంతతడవు
మిథ్యాధ్యానంబు నటించి ‘యక్కన్యన పసురాజు పరిగ్రహించు’నని చెప్పి యక్కాంతల నలరించె.
అంత వారు మిగుల సంతసించియు “నమ్మహీకాంతుం డిచ్చాంతంబున కెప్పు డేల వచ్చు? వచ్చి
యిక్కాంత నెట్లు పరిగ్రహించు?” నని సోత్కంఠతై యడిగిరి. అప్పు డక్కపటజటిలుండు తన
మంత్రశక్తి ‘నిప్పుడ యవ్వసురాజు నివటికి రప్పింతు’ నని వల్కి మాయాజపం బొనరించి ‘మర్హా’
యని వచించుటయు సంతపము లతాంతరికగాత్తుండై రూపవృత్తాంతమెల్ల నారయుచున్న పసురా
జిదియ యద నని యచ్చోటి కేగుఁడెంచె. అప్పుడు పరస్పరమును సానురాగముగ నీక్షించుకొనుచున్న
గిరికాపసురాజుల మంజువాణి ప్రభృతులు సరసముగఁ బ్రశంసించుచుండ నక్కపటమాని వారి దీవించి
యాలఁ జని బుష్పి వేపంబు డింది నర్చనఖుని రూపంబున మరల రాజానొద్దకే తెంచెను. అంత కలహంసి
యను చేటి యొకతె యరుగు దెంచి బుష్పినక్తంబు లగు కల్పకుసుమంబు లొనంగ శుక్తిమతి సీరాకం
గోరియన్నదిని విన్నవించి యగ్గరికం దోడ్కొనిచనియె. గిరికయు సానురాగంబుగ నేమేమో మిషలను
గల్పించుకొని రాజులైపు చూచుచు నేగెను. అప్పుడు పసురాజు విరహోక్షులఁడయి గిరికాకేళిభవనాదు
లకుం జని పరిపరిధంబుల విరాళి నొందుచుండఁ గేళీనదిపుం డూరడించి యాతనిం దోడ్కొని పురం
బునకుం జనియె. గిరికయు ‘పసురాజువియోగంబున నెంతయుం బొగులుచు నొంటిగ నుపవని కేగి
యచ్చట విరహోక్కిం దాళఁజాలక మేను దొఱంగంగ నెంచి సాహసంబు లొనరించుచుండ నామె
నన్నేక్షించుచుఁ జెలు లచ్చటి కే తెంచి యామెం గని యోదాహ్సరి. పిదప నెచ్చెలు లవ్వనరామణీయ
కము వర్ణించియుఁ, బుష్పపవయజ్ఞక్రీడాదు లొనరించియుఁ గాలంబు గడపుచు నామెం బ్రోవు
మని మన్మథు సారాధించిరి. అపు డామెదననేవాసమయంబున నచ్చటలాక్షికః బుష్పాయుధంబు
పొడకట్టి నట్లుగుట నమృగువ సొమ్మసిలినఁ దొట్టుపడి చెలులు సీతలోపచారాదులం దేర్చి కేళిభవనంబు
నకుం దోడ్కొని చనిరి.”

4. ఆశ్వాసము.

“అప్పుడు సూర్యుఁ డస్తమింపఁ గ్రమ్మిన యిరులు విరియ సుధామరీచి యేతెంచి గగనరంగంబు
నలంకరించె. ఆచందమామ వెలుంగుల యంపజల్లున తోర్వఁజాలక యారాజీవలోచన కీతమరీచి మల
యానిల మదనుల నుపాలంభించుచు విరాళిఁ దూలి యెల్లెత్తి యేడువసాగెను. అప్పు డత్తన్నిని మంద
రించి మంజువాణి పసురాజుమనం బరయఁ గోరి యాకాశగమనంబున నధిష్ఠానపురి కేగి విరహోక్షులుం
డగు పసుపుపాలుం గని సంతసించి తన్వంచ పాంచాలికలలోఁ దా నొకటియై యప్పార్థిపుమాటలు
వినఁజొచ్చెను. అపు డాధరాధిపాథుం డయ్యచలాత్త జామనకీ కాశిన్యంబు నెంతయు సుపాలంభించు
చుండ నమ్మంజువాణి గిరికదగ్గఱనుండి తాను దెచ్చిన హరముచే నాన్వపాలుకంతము నలంకరించి నిజ

వసుచరిత్ర విమర్శనము.

“న వివా విప్రలంఘనేన సంభోగః పుష్టి మశ్నుతే”

యనునా క్తి ననుసరించుచు నడుమ నాయి కానాయకుల కేదో యొకరిలి వియోగమును పొంది విమర్శ సంధిని నిర్వహించెదరు. తుద తుచసంహృతిసంధిరూప మగు నాయి కానాయక సమావేశము వర్ణింపఁబడును. ఈరితిని సుఖవర్ణనసాయి కావ్యములేగాని యాంగ్ల కావ్యములవంటి దుఃఖవర్ణన సాయి కావ్యము లుండుటకు వీలుపడకుండుటచే నట్టి యద్భుత కావ్యములు కొన్ని మనవాఙ్మయమున లేకపోవలసివచ్చెను.

“సంధ్యా సూ ర్యేందు రజనీ ప్ర దోష ధ్వాంత వాసరాః,
ప్రా తర్హధ్యాహ్న మృగయా శైల రు వన సాగరాః;
సంభోగ విప్రలంఘౌ చ ముని స్వర్గపు రాధ్వరాః,
రణ ప్రయాణోపమమ మంత్ర పుత్రోదయా దయా;
వర్ణనీయా యథాయోగం సాంగోపాంగా ఆహి ఇహ.”

యను కావ్యలక్షణముచొప్పున సంధ్యా సూర్యోదయాదివర్ణనములును బుర శైలాదివర్ణనములును, “సాంగోపాంగా” యనుటచే రథగజతురగాదివర్ణనములును మహా కావ్యమున నుండవలయును.

“ఆదౌ నమస్క్రియాఽఽశీ ర్వా వస్తు నిర్దేశ ఏవ వా,
క్వచిన్నిందా భిలాదీనాం సతాం చ గుణకీ ర్తన”

వస్తు సూక్తిచొప్పున గ్రంథాది నిష్పదేవతాస్తుత్యాదికమును, సుకవిస్తుతి తుకవినిండలును, కృతిపతి కృతికర్తృప్రభృతుల వర్ణనంబులును సర్వప్రబంధసామాన్యము లై యున్నవి.

పయి నుదాహరించిన విషయములే గాక యనేకములగు మఱికొన్ని వర్ణనములును వాంఛప్ర బంధములూ దన్నిటియందును సాధారణముగా నొక్కరితినే యగపడుచున్నవి. ఇట్టి ప్రబంధరచనా మార్గములు పురాణకవుల ప్రబంధములందును గన్పట్టుచున్నను శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము తరు వాలికపులకుఁ బ్రబంధరచనావిషయమున మార్గదర్శక మయినట్లగపడుచున్నది. పిమ్మట మఱికొన్ని ప్రబంధము లున్నను బిల్లలముఱి పినవీరభద్రుఁడు శ్రీనాథుని మార్గముల ననుసరించి కొన్నిచోట్ల వానికివస్త్రైఁ దెచ్చుచుఁ గొన్నిమాతనమార్గములను ద్రోక్కి శృంగారకాకుంఠలమును రచించెను. పిదప నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు పయి రెండు కావ్యముల మార్గముల ననుసరించి యందును ముఖ్యముగాఁ బినవీరభద్రుని శృంగారకాకుంఠలములొని కథపట్టులను, వర్ణనములను, ననుసరించి మనుచరిత్ర మను మహాప్రబంధమును రచించెను. పయి నుదాహరించిన ప్రబంధములకు, నందును ముఖ్యముగా సాక్షిరో చిషమనుసంభవమునకుఁ బ్రతిబింబముగా నీ పనుచరిత్రము రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడెను. ఆయిననిట్టియనుసృతి యొక్కరామరాజభూషణుఁడే చేసి యుండవలయుటచే నిది యాతని కొక గొప్పలోపముగఁ బరిగణింపఁబడలేదు. అట్లయినను బయిగ్రంథములందుఁగల యనుసృతు లిటుఁ గొంతవఱకుఁ జూపుచున్నాను.

రెండవ భాగము.

అనుస్మతులు.

శృంగారనైషధము	శృంగారకాకుంఠలము	స్వారోచిష	వసుచరిత్రము.
జ్యోతిష్ తీ	కాకినాడ సరిస్వతీ	మనుసూభము.	ఆదిసరస్వతీనిలయ
ముద్రాక్షరశాల.	ముద్రాక్షరశాల.	ఆదిసరస్వతీనిలయ	ముద్రాక్షరశాల.
	ఇందులోమాత్రము	ముద్రాక్షరశాల.	(వావిళ్ల ప్రెస్.)
	రెండవది పుటసంఖ్య.		

ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1
గురుస్తుతి.	1-2	గురుస్తుతి.	1-2	గురుస్తుతి.	1-6	గురుస్తుతి.	1-9
సుకవిస్తుతి.	1-7	సుకవిస్తుతి.	1-2	సుకవిస్తుతి.	1-7	సుకవిస్తుతి.	1-9
		కుకవినింద.	1-9	కుకవినింద.	1-9	కుకవినింద.	1-11
కృతిపతివర్ణనము.	1-9	కృతిపతివర్ణనము.	1-2	కృతిపతివర్ణనము.	1-11	కృతిపతివర్ణనము.	1-13
పతి కృతిచేయుమని		పతి కృతిచేయుమని		పతి కృతిచేయుమని		పతి కృతిచేయుమని	
కోరుట.	1-13	కోరుట.	1-4	కోరుట.	1-14	కోరుట.	1-16
కృతిప్రశంస.	1-16	కృతిప్రశంస.	1-3	కృతిప్రశంస.	1-14	కృతిప్రశంస.	1-18
...	...	చంద్రవర్ణనము	4-84	చంద్రవర్ణనము.	1-18	చంద్రవర్ణనము.	1-22
పంచావతారము.	1-18	పంచావతారము.	1-4	పంచావతారము.	1-19	పంచావతారము.	1-22
	1-40	పవ్యంతములు.	1-9	పవ్యంతములు.	1-43	పవ్యంతములు.	1-86
పన్నునిర్దేశము.	1-44	పన్నునిర్దేశము.	1-9	పన్నునిర్దేశము.	1-49	పన్నునిర్దేశము.	1-92
పురవర్ణనము.	2-36	పురవర్ణనము.	1-9	పురవర్ణనము.	1-49	పురవర్ణనము.	1-94
		చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము.		వర్ణనము.			
			1-10		1-50		1-97
రథగజతురగాది		రథగజతురగాదివర్ణనము.		రథగజతురగాదివర్ణనము.		రథగజతురగాదివర్ణనము.	
వర్ణనము.	2-37	నము.	1-11	నము.	1-101	నము.	1-101
...		నాట్యవర్ణనము	1-11	నాట్యవర్ణనము.	1-104	నాట్యవర్ణనము.	1-104
పురస్త్రీలు.	2-37	పురస్త్రీలు.	1-11	పురస్త్రీలు.	1-50	పురస్త్రీలు.	1-107
పూచోటలు.	2-37	పూచోటలు.	1-11	పూచోటలు.	1-50	పూచోటలు.	1-108
		పుష్పలావకలు.	1-11	పుష్పలావకలు.	1-109
		పులిందవర్ణనము.	1-15	పులిందవర్ణనము.	4-15	పులిందవర్ణనము.	1-125
		పసంతముతువు.	2-37	పసంతముతువు.	6-27	పసంతముతువు.	1-125
		పులింద పడవిని	వర్ణించుట.	పసంతురా పడవిని	వర్ణించుట.	వసంతురా పడవిని	వర్ణించుట.
		చుట.	1-15	చుట.	4-15	చుట.	1-134
నలుగు దుద్యోగమున		దుద్యోగమున		సర్వోచి		వసురూ	
కేగుట.	1-87	కేగుట.	1-16	కేగుట.	4-26	కేగుట.	1-143

మొదటిసంఖ్య యాశ్వాసముది, రెండవసంఖ్య పద్యముది.

కృంగార్చనైవధము.	కృంగార్చకాకుంఠలము.	స్వారోచిష మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
		రథవర్ణనము. 4-28	గుఱ్ఱమువర్ణనము. 1-144
ఉపవనమున పృథ్విదులు రాజునకు సవర్ణులు చేయుట. 1-97			వనీలా రాజునకు సవ ర్ణులు. 1-151
కృతిపతిసంబోధన ములు. 1-109	కృతిపతిసంబోధన ములు. 1-20	కృతిపతిసంబోధన ములు. 1-81	కృతిపతిసంబోధన ములు. 1-164
ఆత్మాసాంతగద్యము. 1-112	ఆత్మాసాంతగద్యము. 1-20	ఆత్మాసాంతగద్యము. 1-84	ఆత్మాసాంతగద్యము. 1-166
కృతిపతిసంబోధన ములు. 2-1	కృతిపతిసంబోధన ములు. 2-21	కృతిపతిసంబోధన ములు. 2-1	కృతిపతిసంబోధన ములు. 2-1
		మనోరమరోదనమువినఁ బడుట. 4-67	గిరికాగానము వినఁ బడుట. 2-13
		ప్రవరుండు శోన కేగుట. 2-19	నర్తనఖండ శోన కేగుట. 2-20
		వరూధినిగృహవర్ణ నము. 2-22	గిరికాగృహవర్ణనము. 2-23
		ప్రవరుండు స్త్రీలను జూ చుట. 2-25	నర్తనచిత్తుండు స్త్రీలను జూచుట. 2-25
		మాయా ప్రవరణము. 3-71	నర్తనఖుని యతిశేష ము. 2-79
		యతి ప్రవరుల సంవా దము. 1-61	కపటయతిగిరికాదులతో ప్రసంగించుట. 2-80
పట్టుండు శకుంతలాశ్చ ను			మంజువాణి గిరికాశ్చ వృత్తాంతము చెప్పట. 2-97
తెప్పట.			
విశ్వామిత్రుండు మేన కనుజాది మోహిం చుట. 2-40	వరూధిని ప్రవరునిచూచి మోహించుట. 2-51	గోలాహలము శుక్తిమతి ని జూచి మోహిం చుట. 2-110	
విశ్వామిత్రుండు మేనక తో రిమించుట. 2-40	వరూధిని ప్రవరునిపైఁ బడుట. 2-67	గోలాహలము శుక్తిమతి ని బ్రాశక్తిండు. 2-137	
		స్వరోచి రాక్షసుని పసురాజు శోలాహలుని వధించుట. 4-116	జిమ్మినేయుట. 2-153
		దేవదుందుభులు మ్రో గుట. 4-118	దేవదుందుభులు మ్రో గుట. 2-156
శకుంతలా గర్భవర్ణ నము. 4-87	వరూధిని గర్భవర్ణ నము. 3-118	శుక్తిమతి గర్భవర్ణనము. 3-19	

శృంగారదైవభము.

శృంగారశాకుంతలము.

స్వారోచిష.
మనుసంభవము.

వసుచరిత్రము.

భరతజన్మము. 4-88 స్వారోచిషజన్మము. 4-5 వసుచరిత్రము. 3-22

నామకరణము. 4-6 నామకరణము. 4-6 నామకరణము. 3-25

భరతుని బాల్మవర్ణన మనోరమ బాల్మవర్ణన గిరికా బాల్మవర్ణన
ము. 4-89 ము. 4-76 ము. 3-27నలుని దమయంతి చూ దుష్కంతుని శకుంతల ప్రవరుని వరూధిని చూ వసురాజును గిరిక చూ
చుట. 4-2 చూచుట. 2-31 చుట. 2-28 చుట. 3-49

దృష్టివర్ణనము. 3-146 షివర్ణనము. 2-31 దృష్టివర్ణనము. 5-81 దృష్టివర్ణనము. 3-49

దమయంతి తెరచాటున వరూధిని పోకబోదెను గిరిక తెరచాటున
కేగుట. 4-97 కేగుట. 2-29 కేగుట. 3-67

నలవిరహవర్ణనము. 1-83 దుష్కంతువిరహము. 2-43 వసురాజువిరహము. 3-79

దమయంతివిరహవర్ణనము. 2-109 శకుంతలావిరహవర్ణనము. 3-54 వరూధినివిరహవర్ణనము. గిరికావిరహవర్ణనము.
నము. 2-109 నము. 3-54 నము. 3-6 3-99వరూధిని వని కేగుట. గిరిక యువవని కేగుట.
3-29 3-116వరూధిని శరీరము విడువ గిరిక శరీరమువిడువ సా
సాహసించుట. 3-31 హసించుట. 3-117చెలులు వరూధిని చెలులు గిరిక నోదా
నోదార్పుట. 3-32 ర్పుట. 3-121చెలులు వనవర్ణము చెలులు వనవర్ణము
చేయుట. 3-74 చేయుచు ట్లొడు
పుచ్చుట. 3-133పుష్పావచయము. 2-5 పుష్పావచయవర్ణనము పుష్పావచయము (వన
(రగడ). 3-84 భగతిరగడ.) 3-149

జలక్రడ. 3-85 క్రడ. 3-156

దమయంతిమూర్ఖ. శకుంతలమూర్ఖ. 3-72 వరూధినిమూర్ఖ. 3-52 గిరిక మూర్ఖ. 3-179
2-139శిశిరోపచారములు. శిశిరోపచారములు. 3-72 శిశిరోపచారములు. శిశిరోపచారములు.
2-140 3-52 3-180

సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 3-66 సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 3-10 సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 4-4

చక్రవాకవర్ణనము. 3-16 చక్రవాకవర్ణనము. 4-9

సాయంసంధ్య. 8-152 సాయంసంధ్య. 3-17 సాయంసంధ్య. 4-7

వీరకటి. 8-164 వీరకటి. 3-66 వీరకటి. 3-18 వీరకటి. 4-10

చుక్కలు. 8-158 చుక్కలు. 3-67 చుక్కలు. 5-34 చుక్కలు. 4-15

తూర్పు తెలపడుట. తూర్పు తెల్లపడుట.
3-20 4-16

శృంగారవైషణ్యము.

శృంగారశాఖంశలము.

స్వారోచిష
మనుసంభవము.

వసుచరిత్రము.

చంద్రోదయవర్ణనము.

8-167

చంద్రోదయవర్ణనము.

3-67

చంద్రోదయవర్ణనము.

3-21

చంద్రోదయవర్ణనము.

4-17

చంద్రోపాలంభము.

2-121

చంద్రోపాలంభము.

3-70

చంద్రోపాలంభము.

3-35

చంద్రోపాలంభము.

4-26

మన్దభోపాలంభము.

2-134

మన్దభోపాలంభము.

3-71

మన్దభోపాలంభము.

3-45

మన్దభోపాలంభము.

4-37

దమయంతియెడ్డు

4-87

...

...

వరూధినియెడ్డు.

2-70

గిరికారోదనము.

4-52

భీమరాజునంతిపురమున

నలుని తిరస్కరిణీ

సితి.

3-82

వేకువ.

8-4

వేకువ.

3-71

వేకువ.

3-53

వేకువ.

4-125

గోడిహూత.

7-198

గోడిహూత.

3-72

గోడిహూత.

3-55

గోడిహూత.

4-126

సూర్యోదయము.

8-8

సూర్యోదయము.

3-73

సూర్యోదయము.

3-59

సూర్యోదయము.

4-130

దమయంతి జూచి చే

వతాస్త్రీలు లజ్జించు

ట.

3-33

గిరికను జూచి చేవతా

స్త్రీలు లజ్జించుట.

5-14

హంస పెండ్లిమాటలా

డుట.

2-50

ఇంద్రుడు పెండ్లిమా

టలాడుట.

5-22

పెండ్లికాహూతులయి

గంధర్వులు వచ్చుట

5-55

పెండ్లికాహూతులయి !

రాజులు, నదులు, శౌం

డలు వచ్చుట.

5-63

నలుని బెండ్లికొమరునిఁ

జేయుట.

6-48

స్వరోచిసి బెండ్లికొమ

రునిఁ జేయుట.

5-56

సురాంగనలు పసురాజు

ను బెండ్లికొమరునిఁ

జేయుట.

5-73

దమయంతినలంకరించుట

6-38

మనోరమనలంకరించుట.

5-72

గిరిక నలంకరించుట.

5-106

సూర్యాస్తమయము.

8-152

సూర్యాస్తమయము.

5-31

సూర్యాస్తమయము.

6-3

చీకటి, చుక్కలు,

చంద్రోదయము.

8-158

పురస్త్రీలు నలునిఁ జూ

చుట.

6-63

చీకటి, చుక్కలు,

చంద్రోదయము

5-34

చీకటి, చుక్కలు,

చంద్రోదయము.

6-4

పురస్త్రీలు స్వరోచిసి

జూచుట.

5-60

పసురాజును గోలాహల

పురస్త్రీలు చూచుట.

6-10

శృంగారనైషధము.	శృంగారకాకుంఠలము	స్వారోచిష మనుసంభవము.	మనుచరిత్రము.
లాజలు చల్లుట. 7-21	...	లాజలు చల్లుట. 5-71	లాజలు చల్లుట. 6-17
దముఁ డెదురేగుట. 6-85	...	ఇండివరాక్షుఁ డెదురే గుట. 5-74	కోలాహలుఁ డెదురే గుట. 6-18
మధుపర్కపారణము. 6-88		మధుపర్కపారణము. 5-74	మధుపర్కపారణము. 6-22
		మనోరమను వివాహ జేదికకుఁ జెచ్చుట. 5-73	గిరికను వివాహవేదిక కుం చెచ్చుట. 6-23
		తెరతీయుట. 5-79	తెరతీయుట. 6-24
		కన్యాదానము. 5-78	కన్యాదానము. 6-26
		మంగళసూత్రము. 5-88	మంగళసూత్రము. 6-27
		తలంబ్రాలు. 5-84	తలంబ్రాలు. 6-28
హోమవర్ణనము. 6-101		లాజహోమము. 5-89	లాజహోమవర్ణనము. 6-30
		సప్తపాదములు. 5-93	సప్తపాదములు. 6-32
ఆరుంధతి 6-101		ఆరుంధతి 5-95	ఆరుంధతి. 6-33
...		ఆశీర్వచనములు. 5-95	ఆశీర్వచనములు. 6-34
కన్యాదానకాలమునఁ గట్టుములు. 6-92		కట్టుములు. 5-96	కట్టుములు. 6-35
సూర్యోదయము. 8-9		సూర్యోదయము. 5-40	సూర్యోదయము. 6-41
దమయంతికి బుద్ధులు చెప్పట. 7-7	శకుంతలకుఁ గణ్డూడు బుద్ధులు చెప్పట. 4-90, 92		గిరికకుఁ దండ్రి బుద్ధులు చెప్పట. 6-54
దంపతులను బురస్కీలు చూచుట. 7-21			పురస్కీలు వధూవరుల సీక్షించుట. 6-64
గృహప్రవేశము. 7-25, 145		గృహప్రవేశము. 5-71	గృహప్రవేశము. 6-70
కేళిగృహము. 7-148		కేళిగృహము. 6-2	కేళిగృహము. 6-72
దమయంతి కేళిగృహ ము చేరుట. 7-145		మనోరమ కేళిగృహము చేరుట. 6-5	గిరిక కేళిగృహమును జే రుట. 6-75
...		చెలులు వెడలుట. 6-7	చెలులు వెడలుట. 6-77
సరస్వత్యసంగములు. 7-160	...	సరస్వత్యసంగములు. 6-8	సరస్వత్యసంగములు. 6-83
రతివర్ణనము. 7-177	రతిక్షీణము. 3-75	రతివర్ణనము. 3-115	రతివర్ణనము. 6-91
ఉపరతి. 7-181	ఉపరతి. 6-94
విహారములు. 8-92		విహారములు. 3-111	విహారములు. 6-97

ఈరీతినే వసుచరిత్ర మార్గముల ననుసరించి యిటీవల రచించఁబడిన ప్రబంధము లనేకములు గలవు. ఈయనుసృతిలోఁ దొలుదొల్లఁ బూర్వపూర్వ ప్రబంధముల తత్తరోత్తర ప్రబంధములు వన్నె దెచ్చుచుండుట నిజమే గాని యెప్పటికి నచీరీతిగ ననుసరించుచుండుట ప్రబంధవాత్సయమున కొక గొప్ప లోప మనుటకు సందేహము లేదు. అన్ని ప్రబంధములు నొక్క మార్గముననే రచించఁబడుటచే జడువరులకు వినువుపుట్టి యొకటి రెండు చదివిన వెనుక నితరముల జడువువేడుక పుట్టినేరదు.

మఱియుఁ గథపట్టులు పయిరీతిని బరస్పరము ననుసరించి యుండుటయేగాక కొన్ని కొన్ని వర్ణనములును బరస్పరానుసారులై యగవడుచున్నయవి. పూర్వపూర్వకవుల వర్ణనములకు వన్నె దెచ్చుటకుఁ గావలయుఁ దద్వర్ణనములే యుత్తరోత్తరకవులును జేయుచు వచ్చిరి. కొన్నియెడల సంస్కృత కావ్యములలోని వర్ణనము లాంధ్రీకరింపఁబడియున్నవి. ఇట్లు సంస్కృత కావ్యములలోని వర్ణనము లధికముగా స్వగ్రంథమున మొదటఁ జొనిపినవాఁడు పిల్లలమఱికి పినవీరభద్రుఁడు. మొత్తముమీఁద మన యాంధ్ర ప్రబంధకర్తలకు స్వపూర్వగ్రంథస్థము లగు కథపట్టులు, కల్పనములు, స్వగ్రంథముల జొనుపునట్టియు, నాంధ్రీకరించునెడల సంస్కృత గ్రంథస్థసమాసాదులు నైతము స్వగ్రంథమునఁ జొనుపునట్టియు వాడుకకలదని చెప్పట నిర్వివాదాంశము. ఈవిషయము స్పష్టపఱచుటకయి యీక్రింద నట్టి యనుసృతులను జూపుచున్నాను.

— శృంగారనైషధమునందుఁ గలయనుసృతులు. —

“గమికర్షీకృతనైకసీవృతా” (నైషధము. స. 2. శ్లో. 41.)

“గమికర్షీకృతనైకసీవృతుడ నై” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)

“ఈశాణి మైశ్వర్యవివర్తనధ్యే” (నై. స. 3. శ్లో. 65.)

“త్రైయక్షాణిమభూతిహస్తకరమధ్యా” (శృం. నై. ఆ. 8. ప. 193.)

“అక్రాంతశ్చులిపాత పూతరసనావిర్యూత భూరిస్తవా జిహ్వ బ్రహ్మముఖాఘవిఘ్నేతనవన్వర్తక్రియా కేళిసా.” (నై. స. 2. శ్లో. 103.)

“కా. వేదాభ్యాసవిశేష పూతరసనావిర్యూత భూరిస్తవా నాద బ్రహ్మముఖాఘవిఘ్నేతనవన్వర్తక్రియా కేళిచే” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 41.)

వద్యములలోఁ గవి తనకవితా పాటవమును జూపుటకై యట్లునుపదించినాఁడంద మన్నను గద్యములలో నయితము నిండియున్న యిట్టి యనువాదముల కేమిలాభ మో తెలియకున్నది.

“స యయా ధుతపక్షిః క్షణం క్షణ మూర్ధ్వా యనదుర్విభావనః, వితతీకృతనిశ్చలచ్చదః క్షణ మాలోకకద త్తకాతుకః,” (నై. స. 2. శ్లో. 69.)

“ఒక్కొకమాటు విధూతపక్షియును, నొక్కొకసారి యూర్ధ్వా యనదుర్విభావనంబును, నొక్కొకమాటు వితతీకృతనిశ్చలచ్చదంబును నగుచు.” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 35.)

“వేలాతిగస్త్రైజగుణాభివేణి” (నై. స. 3. శ్లో. 50.)

“వేలాతిగకాంతకాంతాగుణాభివేణి వగు నీవు” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 57.)

ఇట్లు మూలగ్రంథములలోనివాని ననుసరించుటయేగాక గ్రంథాంతరవాక్యములను నైత మనుసరించియున్నాఁడు.

“యా కుండేందుతుమారహారధవళా”

“వ. కుండేందుతుమారహారధవళంబును నగు దివ్యరూపంబు” (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 13.)

“శ్లో. అనిర్భిన్నగభీరత్వా దంకర్హాధఘనవృధః,
పుటపాకప్రతీకాశో రామవ్య కరుణో రసః.” (ఉత్తరరామచరిత్ర.)

“ప. సఖులార! యే ప్రకారంబునం బుటపాకప్రతీకాశం బైనకరుణరసంబునఁ బురపురం బొక్కెదరు.
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 108.)

“నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁకుట గాదె భుజంగభంజనా!” (భార. ఉద్యో.)

“నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁకుట గాదె సరోజిలోచనా!” (శృ. నై. ఆ. 5. ప. 21.)

— శృంగారశాకుంతలమునందలి యనుసరణములు. —

“తదోజస్వ ద్యశస్స్థితా విమా వృక్షేతి చిత్రే వరుచే యదా యదా,
తనోతి భానోః పరిచేషకైతవా త్తదావిధిః కుండలనాం విధోరసి.” (నై. స. 1. శ్లో. 15.)

“ఉ. ఆజననాధయూధమణియం దుదయంబును బొంది దిగ్గయ
వ్యాజమునం బ్రతాపనశిసాప్తండు కీర్తివిధండు రాఁ దదు
ద్యేజితు లాటఁ గాదె పరిచేషమిషంబున నాత్మగుప్తికై
యోజ నదుర్బింశు రవియం గమఃకరియు నింగి వప్రముల్. (శృం. కా. ఆ. 1. పేజీ. 13.)

(ఇటట శ్లోకార్థ మొకరిలిసి మార్పఁబడెను.)

“అస్త్రితరస్యాం దిశి దేవతాత్తా హిమాలయో నామ నగాధిరాజః,
పూర్వాపరా వాసిధీ విగాహ్య స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదండకః.” (కుమారసంభ. స. 1. శ్లో. 1.)

“గీ. ఆలరి పెంపొందుఁ బూర్వాపరాంబునిధుల, నమను ధరణికి మానదండంబువోరె
దేవతాత్మధరాధీశదిగ్విభూష, పుణ్యనిలయంబు సీహారభూధరంబు”. (కా. ఆ. 2. పేజీ. 34.)

“అస్యా స్మర్గవిధౌ ప్రజాపతి ర్భూ చ్చంద్రోను కాంతిప్రద
శ్చిత్తోద్దాదరసః స్వయం ను మదనో మాసో ను పుష్కృకరః,
వేదాభ్యాసజడః కథం ను విషయవ్యాప్తత్రకౌతూహలా
నిర్మాతుం ప్రభవే వ్తనోహర మిదం రూపం పురాణో మునిః” (విక్రమార్వశీయము.)

“కా. ఆదిం జంద్రుఁడు చంద్రి కారుచుట నయ్యబాస్యం గల్పించెనో
లేదే గంతుఁడు చెల్లుము త్వరఁజి యాలిలాపతిం జేసెనో
కాదే కైతుఁడు తావు లెల్లఁ గొని యాకాంత నిర్వింతించెనో
వేదాభ్యాసజడుం డజుం డెటులఁ గావించుం దదీయాకృతిన్.” (శృం. కా. ఆ. 2. పేజీ. 45.)

“శ్లో. గ్రహై శ్చతః పంచభి రుచ్చసంస్థితై రసూర్యైః స్సూచితభాగ్యసంపదమ్,
అసూత పుత్రం... .. (రఘువంశము.)

“క. భానుని బొందక యుచ్చ, స్థానంబున గ్రహము లైను దనరఁగ ఫలదం
బైన శుభయోగమునఁ జేబోసిధి భాగ్యోన్నతుండు సుతుఁ డుదయించెన్.”

(శృం. కా. ఆ. 4 పేజీ. 88.)

— ౭౭ మనుచరిత్రమునందలి యనుసరణములు. —

“సీ. బండికం దెనతోడఁ బ్రతివచ్చు మైచాయ. ” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 93.)

“సీ. బండికం దెనచాయ బైసీమాలిన మేన. ” (మను. ఆ. 4. ప. 73.)

“సీ. భోగించువారలఁ బుల్కుపుల్కునఁ జూచి, మెల్లనఁ గ్రక్కిట్ల మ్రింగువాడు” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 53.)

“చ. కనలుచు నీరు దేటు తెలికన్నుల నాకనిఁ బుల్కుపుల్కునఁ గనుఁగొని.....” (మను. ఆ. 2. ప. 66.)

“సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘృణింపఁగఁ జాలు”. (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 22.)

“సీ. అరమాటచ్చాయ నవఘృణింపఁగఁజాలు. ” (మను. ఆ. 1. ప. 59.)

“ఉ. ఓమిహిరాంశువంశకలశోదధికాస్తుభ్రరత్న. ” (శృం. నై. ఆ. 3. ప. 63.)

“ఉ. ఓచతురాస్యవంశకలశోదధిభ్రాన్తశకాంక” (మను. ఆ. 1. ప. 79)

“మ. సనికల్దాచినఁ బెండ్లి మాను నొకొ” (కాశీఖండము.)

“కా. గుండ్రాడాచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కు” (మను. ఆ. 5. ప. 17.)

“చ. ముల్లువుచ్చి కొట్టడచినచంద మయ్యె” (ఉత్తరహరివంశము. 5-98.)

“చ. ముల్లువుచ్చి కొట్టడచినచంద మయ్యె” (మను. ఆ. 3. ప. 34.)

“సీ. నలినసంభవ వాహనమువారువంబులు, కులముసాములు మాకుఁ గువలయాతీ !

చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తొండ్లు, భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోడి !

నక్కలోకముదాక నకలలోకంబులు, నాటవట్టులు మాకు నబ్జవదన !

మధురాక్షరము లైన మామాటలు వినంగ, నన్యుతాంధనులు యోగ్యులనుపమాంగి !

గీ. భారతీదేవి ముండేతి పలుకుఁజిలుక, నమదగజయాన ! సప్తచారి మాకు;

వేదకాస్త్రపురాణాది విద్యలెల్ల, తరుణి ! నీయాన ఘంటాభధంబు మాకు. ”

(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 49.)

“సీ. చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్నుఁ దన్ని నుధాభి. బొడమిన చెలువ లోఁబుట్టు మాకు;

రహిపుట్ట జంత్రికాత్రములు తొల్లరఁగించు, విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు;

ననవిల్లుకాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించు, పని వెన్నలోడఁ బెట్టినది మాకు;

హయమేధ రాజసూయములు నాఁ బేర్చడ, నవననతంత్రంబు లుంకువలు మాకుఁ;

గీ. గనకనగనీమఁ గల్పవృక్షముల నీడఁ, బచ్చతామ్రుగమి రచ్చపట్టు మాకు;

బచ్చసంభవ వైకుంఠ భర్త నభలు, సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర !”

(మను. ఆ. 2. ప. 43.)

“సీ. గిరినికుంజములఁ గుంజరపుంజ మను శంకఁ, గంఠిరవంబు లుత్కంఠ నెగయఁ;

బల్లలంబుల గిరిత్రకరంబు లను శంక, నెఱుకురాజులు విండు లెక్కుపెట్టుఁ;

గడలిమధ్యంబునఁ గాశీల మను శంక, జలదేవతలు భీరి సంభ్రమింప;

నదములఁ గువలకాననవాటి యనుశంక, నిందిదిరక్త్రేణు లెదురుకొనఁగ.....

- గీ. రజకగిరియందు దాండవారంభరభస, భంగి వలిత వరశ్చక్రపాణి వికట
కంధరారుద్ధగజకృత్రికంతశంక, ప్రమథులకుఁ దోఁపనంధకారంబు ప్రబలె.” (భీమఖండము.)
- “సీ. ఉరుదరికుహర మప్రాత్య శార్దూలముల్, యురవారి శోణితశంకఁ ద్రావ;
వనకుంజమధ్యకాద్వల చరన్తృగపంక్తి, దావపావకభీతిఁ దల్లడిల్లి;
నాశ్రమాంతరభూరుహగ్రముల్ మునికోటి, బద్ధకాషాయవిభ్రాంతిఁ జూడ;
ఘనసాను శృంగశృంగాటకంబులఁ గాంచి, యమరులు హేమాద్రి యనుచు వ్రాల;
- గీ. గానెఁ బేళలరుచిఁ గింశుకవ్రవాళ, ఘుస్పణకిసలయ కంకేళికుమరుగుచ్చ
బంధుజీవ జపారాగబాంధవంబు, లన్నగంబున జరతారుణాతవములు.” (మను. ఆ. 3. ప. 11.)
- “సీ. పరిపాణివల్ల వచ్చుకనీవిబంధన, వ్యగ్రబాలాహస్తవనరుహంబు;
ధవళతాధరబింబదశనక్షతివ్యధా, భుగ్నులీలావలీభ్రులకంబు;” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 177.)
- “సీ. సహసానఖంపవ స్తనదత్తపరిరంభ, మామూలపరిచుదితాధరోద్ధ;
మతిశయప్రేమకల్పితవంతసంబాధ, మగణితగ్ధానిశయ్యాని పాత; ము...” (మను. ఆ. 3. ప. 116.)
- “మ. జననీ స్తనము గ్రోలుచుం జరణకంఠాతంబునం గింకిణీ
స్తన మింపారంగఁ దల్లిమేన మృదులస్పర్శంబుగాఁ దొండ మ
ల్లన యాడించుచుఁ జొక్కు విఘ్నపతి యల్లాసంబుతో మంత్రివే
న్ననికి న్నన్నన లావ్యమీతి నొసఁగ్గున్ భద్రంబు లెల్లప్పుడున్.” (శృం. కా. ఆ. 1. పేజీ. 1.)
- “ఉ. అంకముఁ జేరి కైలతనయా స్తనదుగ్ధము లానువేళ బా
ల్యాంకవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వలిచ న్నబళింపఁ బోయి యా
వంకఁ గుచంబు గాన కహివల్లభహారముఁ గాంచి వే మృగా
భాంకురశంక నంబెడు గజాన్యసిఁ గొల్తు నభీష్టసిద్ధికై.” (మను. ఆ. 1. ప. 4.)
- “సీ. పులిమల్లఁ డడవిపోతులరాజు గరుడుండు, గాలివేగంబు పంజేలవసెఁడి;
విష్ణుప్రసాదంబు వెండిగుండులవరి, పచ్చిమిరియము వెట్టిపుచ్చకాయ,
వేటమాణిక్యంబు విరవాది మెడబల్లి, పెట్టుఁగాఁడు వకారిపిడుగుతునుక;
జిగురుండు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు, పులియండు కమ్మరి బొండుమల్లె;
- గీ. యనఁగ మణియును బెక్కుతోయములపేళ్లు, దారకులు దేర వచ్చె నుద్దండవృత్తి
వేటకుక్కలు మృగరాజవిగ్రహములు, వటుకనాథుని వాహ్యళి వాహనములు.”
- (శృం. కా. ఆ. 1. పేజీ. 16.)
- “చ. పులియండు బూచిగాఁ డనురపోతులరా జనుమంత్రిగాఁడు చెం
గలువ సివంగి భైరవుఁడు గత్తెర సంపంగి వెండిగుండు మ
ల్లెగుది వాయువేగి చిటిలింగండు సాల్వండు వక్త్రనాభి యే
కలములుమిత్తి గబ్బి యనఁ గాఁ గలవాని గ్రహించి యుద్ధరికె.” (మను. ఆ. 4. ప. 32.)
- “సీ. జడ లల్లి ముడిచి పాగడఁ జొల్లెములు దీర్చి, కలముల్లు బలువుగా నెలవుకొల్చి;
... ..
కుటుచగాఁ గట్టిన కఱకదట్టిదిండు, నంతరమ్మునఁ బిడియాలు దోఁసి;

గీ.
... .. వచ్చి రలర, రక్షకులు తాతతరముల ప్రాంతవారు.”

(శృం. కా. ఆ. 1. పే. 17.)

“చ. జడలు మలంచి చొట్టెముగ నన్నపుఁ బాగ లడంగఁ జాట్టి చ
ల్లడములు పూని మీఁదఁ బదిలంబుగఁ గట్టిన మట్టికా నెలం
బిడియము లంటదోఁపి పృథుభీషణబాహుల సాకువంబులకొ
దడవి కెరల్పుచుం జనిరి నాథుని మ్రొల నృపాలనందనుల్.” (మను. ఆ. 4. ప. 30.)

“మ. పురికిం బోయెద నన్నమాత్రమున సంభోజాస్య ! యిట్టాదురే
ధరణీనాథులు భూమిపాలనము చేత ల్పాని క్రీడారతిన్
సర వింబం గొనియున్నఁ బూజ్య యగు రాజ్యశ్రీ కొనల్ సాగునే
యరయంగా మెడఁబెట్టు కొయ్యఁ దిరుగన్ హారంబులే భామినుల్.” (శృం. కా. ఆ. 3. పే. 80.)

“కా. ధీరస్వాంతపు వంత నీకుఁ దగునే దివ్యాంగనల్ కోవిదల్
గారే యోగవియోగముల్ సతములే కర్తవ్యముల్ నేయరే
పోరే రాకె ప్రియంబు గల్గిన జనుల్ పోరామి పోఁ బోవునే
పోరాకుండఁ గ నేమి కాళ్లు దెగెనే పుల్లంబుజాలేక్షగా.” (మను. ఆ. 3. ప. 138.)

“సీ. గిరిజావిభుండు ముంగిటి పెన్నిధానంబు, కృత్తివానండు తంగేటిజాన్ము;
గోరాజగమనండు గుణ్ణమామిడిపండు, తునుమాస్త్రహరుండు మంగొంగుపసిండి;
శీతాంశుధరుఁ డతిచేతిమాణిక్యంబు, కద్రూజకటకుండు గాదెకొలుచు;
కరటిదానవవైరి పెరటికల్పదుమం, బసమనేత్రుండు సిద్ధరసముచెలసు;
గీ. విషగళుండు గాఁడిఁ గట్టిన వేల్పుటాపు, హాటకాచలధన్వి సిద్ధాంజనంబు
పురహరుండు పెట్టెలో నున్న పరతపేది, ప్రహరభర్త చింతామణి భక్తులకును.”
(శృం. కా. ఆ. 4. పే. 82.)

“సీ. కెలకులనున్న తంగేటిజాన్ము గృహమేధి, యజమానుఁ డంకసిత్తార్థపేటి;
వండినపెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు, దొడ్డిఁ బెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాఁపు;
కడలేని యమృతంపునడబావి సంసారి, నవిధమేరునగంబు భవనభర్త;
మరుదేశవధమధ్యమప్రప మలవతి, యాఁకటి కొదవు నస్యము కుటుంబి;
గీ. బధిర వం గ్వంధ భీక్షుక బ్రహ్మచారి, జటి వరివ్రాజ కాలిధి త్సవణ కావ
ధూత కాపాలికా ద్యూనాథులకుఁ గాన, భూసురోత్తమ! గార్హస్థ్యమునకు సరియె.”
(మను. ఆ. 1. ప. 66.)

గ్రంథవిస్తరభీతి చే విమరించితిని గాని యిట్టియనుసృతులనేకములు పూర్వప్రబంధములం గలవు. కొరిదఱు పండితులు మనుచరిత్రములోని వర్ణనములును, గధపట్టులును, వసుదరిత్రమున నగవడుచుండుటచే నది రామరాజభూషణున కొక లోప మని యుదాహరించి చర్చించి యుండుటచే నీలోప

మాంధ్రప్రబంధకర్తృసామాన్య మనియు, నిది యొక కవినమయమువంటిదిగాఁ బరిగ్రహించఁబడి యం దఱచేతను నవలంబించఁ బడి యుండెననియుఁ జనువరులకు విశద మగుటకై యిచ్చట నితరగ్రంథముల విషయమున వ్రాయఁబడెను. ఇట్లే ముందును, వ్రాయఁచున్నాఁడను, పనుచరిత్రమునకుఁ బూర్వమున నున్న ప్రబంధములలో నివి మిగులఁ బ్రసిద్ధములగుటచే వీనినుండిమాత్ర ముదాహరించితిని.

— ౨౭ వసుచరిత్రములోని యనుసరణములు. ౨౭ —

కయి నుదాహరించిన వాడుకచొప్పుననే రామరాజభూషణుఁడును వసుచరిత్రమునఁ బూర్వ గ్రంథస్థము లగు ననేకవర్ణనములు జొనిపియున్నాఁడు. కాని కొన్నిచోట్లయందుఁ బూర్వవర్ణనము లకు పన్నెదెబ్బియున్నాఁడు.

మహాభారతమున వర్ణించఁబడిన మయనభాదర్యనమునందలి దుర్యోధనుని యవస్థ మనంబున నిడి కొని పనురాజగృహమున మంజువాణీస్థితి వర్ణించఁబడినదని తోచుచున్నది.

“వ ఆట దుర్యోధనుండు.....వివృతంబైన ద్వారదేశంబు సంవృతంబుగా వగచి చొరనొల్లక సంవృత ద్వారంబు వివృతంబని చొరఁబోయి తత్కృపాటస్ఫటికశిలాఘట్టితలలాటుండయి సమప్రదేశం బు న్నృతంబుగా వగచి యొక్క సమకట్టి, నీలాశ్చక్రస్థితికలైన విమలమణిస్థలంబు జలాశయంబుగా వగచి పరిధానంబు నెగఁద్రోచి కొని, స్ఫటికదీప్తిజ్ఞాపరివృతంబయిన జలాశయంబు స్థలంబుగా వగచి కట్టినపుట్టంబు తడియం జొచ్చి.....” (భార. నభా. ఆ. 2.)

“నీ. ఒకపంక నిర్మలాదకళంక సంభవ, త్వరిధాన నై రిత్త బాణః దలంతు;
నొకచోట విఘటితోరుకవాటగృహవాట, మని మిన్నకయ తూటి చనఁ దలంతు;
నొకయిక్క యిది వితర్దిక నొక్క మని పదా, గ్రము నిక్క రహి నెక్క గాఁ దలంతు;
నొకచాయఁ జిత్రభృతిక గా యనుచు సోయ, గమునఁ బాయక డాయఁ గాఁ దలంతు;
గీ. నిట్లు గృహరాజకీలితానేకరత్న, వివిధపవిత్రైభవంబులు నెగడుపఱువ
... ..” (వసు. ఆ. 4. పు. 73)

— ౨౮ సంస్కృతశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి. —

గరిక తల్లియాజ్ఞచొప్పునఁ గలహంసికవెంట నేగుచు నేవో మివలయ గల్పించుకొని సానురాగ ముగ పనురాజు నీక్షించుటయుఁ బిదప పనురా జట్టి చర్మలఁ దలంచి గరికను స్వాదురక్తఁ గా నూ హించుటయుఁ గాళిదాసుని శాకుంతలనాటకములోని వర్ణనముల ననుసరించి యున్నవి.

“(శకుంతలా.) అనసూయే! ఆభినవమకళయాచ్యౌ పరిక్షతం మే చరణమ్, కురవకతాఖాపరిలగ్నం చ వల్మలమ్; తావ త్వరిపాలయ మాం యావ దేనం మోచయామి. (ఇతి రాజాన మవలోక యంతీ సహ సఖిభ్యాం నిష్క్రాంతా);” (అభీజ్ఞానశాకుంతలము. ఆం. 1.)

“చ. కలికియు నాన్యపాలకునిఁ గ్రమ్మఱఁ జూచుచు నేగి నేర్వతో
నలఘుపదాంగదధ్వనికి నంచలు మూఁగిన నిల్చి నెయ్యపు

జెలువలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్చుకుఁ బార్శ్వలతాంచలంబులఁ

ఫలము దెబుల్చు రీతి నశివంకికి మోము ముందుకైవడిఁ.” (వసు. ఆ. 3. ప. 78.)

“(రాజా). నహ సఖిభ్యాం మిథః ప్రస్థానే పునః కాఠినతయాపి,

మయి భూయిష్ఠ మావిష్కృతో భావ స్తత్రభవత్యా. తథాహి;—

శ్లో. దర్శాంకురేణ చరణః త్తత ఇ త్యకాండే కన్యీ స్థితా కలిచి దేవ పదాని గత్వా,

ఆసీ ద్విప్రుత్రవదనా చ విమోచయంతీ కాభాను వల్కుల మసక్త మసి ద్రుమావామ్.”

(అభి. శాకుం. అం. 2.)

“చ. ఆశలకు మోము ద్రిష్టుగతి సంపలు రాఁ జెలిఁ బిల్చురీతి రా

చిలకకుఁ బండ్లు గోయుక్రియఁ జిత్రగృహంబుననుండి పోవుచుఁ

సాలపున నీవు న న్నరలి చూడఁ ద్రిశుద్ధిగ నేలి కంచు నే

నలరిఁగి గాని భావజుని కగ్గమునేయు తెలుంగఁ గోమలి!” (వసు. ఆ. 4. ప. 84.)

గిరికాజన్తవృత్తాంతము కాళిదాసునికాకుంఠలమార్గము ననుసరించి మంజువాణిచే బ్రాధముగ నర్జునచివునితోఁ జెప్పించెను. అయ్యది ప్రచ్ఛన్నం డగు రాజు వినునట్లు సందర్భపఱచెను ఇంతవఱకు మిగుల సారస్యముగనే యున్నది. కాని స్త్రీచేత యతీశ్వరునితో నాయకయెదుటఁ జెప్పించుచున్న విషయము మఱచినాఁడేమో యనునట్లు కవి యాచిత్యమును విడిచి బట్టబయలుగ సంభోగశృంగార మును వర్ణించుట సరసముగా నుండలేదని కొందఱ యభిప్రాయము.

“మాటిమాటికిం గూటములం బాటింపునుని మాక్తికంబులుజడియం బయోధ రంబులం బట్టుచు, విశదాంశుకాంకస్థితి దొరలంగ నతివిపుల పులిసనూహాణంబుల నుత్పల పత్రంబుల నెఱపుచు” (వసు. ఆ. 2. ప. 140.)

[నని యిట్లు కోలాహలుఁడు శుక్తిమలిని బలాత్కరించినతెఱంగు మంజువాణిచేఁ జెప్పించఁ బడెను. ఇట్టియెడలఁ గాళిదాసుఁడు శాకుంఠలమున నతిమృదువుగా వర్ణించియున్నాఁడు.]

“తతో వసంతావతారసమయే ॥స్యా ఉన్మాదయత్పురూపం ప్రేక్ష్య (ఇ త్యభోక్తే) లజ్జయా విరమతి. (రాజా) పురస్తా దవగమ్యత యేవ, సర్వధాపురస్సంభ వైహి” (అభి. శాకుం. ఆం. 1.)

కాని మహాభారతమునందు శకుంతలాజన్తవృత్తాంతము రాజుతో శకుంఠలచేతనే చెప్పించఁ బడెను. అందును నాచిత్య మేమియుఁ బాటించఁబడలేదు.

“చ. అలనత యొప్పుగాఁ దరుణి యమ్మునివల్లభుమ్రాల నున్న నా

మిళితసుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి బాలపై

వలు వెడలఁ బయల్పడియె వల్లకుచంబులు కక్షయుగ్ముఁ

లలితకృశోదరంబుఁ దరలత్రి వళియుతరోమరాజియుఁ.

..... మేనకయు విశ్వామిత్రు నిష్ఠంబునకుం దగిన కామోపభోగంబులఁ బెద్దకా లంబు రమించిన” (భార. ఆది. ఆ. 4. ప. 7.)

పిల్లలమఱి పినపీఠధ్రుఁ డిక్కడను మార్చి యొక బ్రహ్మచారిచే రాజునకుఁ జెప్పించెను, కాని యట్టి శృంగారవర్ణనమునకు బ్రహ్మచారియు ననర్హుఁడే యని చెప్పవచ్చును.

ఈపట్టన రామరాజభూషణుడే నిజముగాఁ గొంతవఱకు నాచితిని బాటించె నని చెప్పవలసి యున్నది. ఇచ్చట నదీరూపవత్త్వమిని బర్వతరూపకోలాహలుఁడు బలాత్కరించి యుపభోగించె నను నర్థమే ముఖ్యార్థము. ఈయర్థమున నష్టల మంతగాఁ గానరాదు. నాయికానాయకవ్యవహార రూపార్థము వ్యంగ్యార్థమగుటచే నందలి శృంగారము బట్టబయలు కానేరదు.

కాళిదాసునిశాకుంతలనాటకమున రథ మాకాశమునుండి క్రిందికి దిగునపుడు రథస్థులయనుభవమును వర్ణించియున్నాఁడు. అయ్యది మనమున నిడికొనియే రామరాజభూషణుఁడు మీఁది కెగిరినపు డుండు ననుభవముల నిట్లు వర్ణించియుండు నని తోచుచున్నది.

“(రాజా.) వేగావతరణా దాశ్చర్యదర్శన స్ఫులత్వలే మనుష్యలోకః; తథాహి:—

శ్లో. కైలాసా మవరోహ తీవ శిఖరా దున్నజ్జతాం మేదిసీ
వర్ణాభ్యంతరలీనతాం విజహతి స్కంధోదయా త్వాదపాః,
సంతానా త్రసుభావనవృణలీ వ్యక్తిం ప్రజం త్యాపగాః
కేనా ప్రుష్టివలేవ మర్త్యభువనం మత్సార్వ మానీయలే.” (అభి. కావ్యం. ఆం. 7.)

“సీ. బడివాయ కిల నగ ప్రతలితో టిప్పున, నెగిరినట్టై తోఁచు మగువలార!
పైపై నమీరణార్థటి నింగి భోరున, నఱచినట్టై తోఁచు నలివలార!
నిఖిలభూములు జవనికవాప దారుళ్ళు నెదిరినట్టై తోఁచు నింతులార!
చనఁజన వెడఁదయై శశిమేను గ్రుక్కునఁ, బెరిగినట్టై తోఁచుఁ దరుణులార!
గీ. కొండ లచ్చనగండ్లయి నిండుచెఱువు, లెల్ల నద్దంపుబిల్లలై యేర్లు ముత్తి
యంపునరులై యరణ్యంపుగుంపులెల్ల, నారులై తోఁచుఁ బొడవున నారులార!”
(మను. ఆ. 4. ప. 59.)

కథపట్టలు మార్పుకొనియుండుటచే నిట్టిరసవంతము లగు రచనలు విసిరేరభద్రుఁ డాంధ్రీకరింపలేదు.

— నైషధకావ్యమునుండి సంగ్రహించినవి. —

“శ్లో. య దంబుతూరప్రతిబింబితాయతి ర్షరుత్తరంగై సరళస్తటదుమః,
నిమజ్య మైనాకమహీభృత స్సత స్తతాన వక్షాన్ ధవత స్సవక్షతామ్” (నై. స. 1. శ్లో. 117)

“సీ. ప్రతిబింబితోపాంశబహుళపాదపములు, గర్భస్థకైలసంఘములు గాఁగ...”
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 96.)

“లే. నృపునెదుట లేనెవాఁకలా నిబిడవిచల, దశమవత్త్రాఫలసాంద్ర మగుచు నొక్క
నగము కైవ్రాలి యేటికొ నాటియున్న, నాటి యున్నకనగరాజు నలువుఁ డలిపె.”
(మను. ఆ. 1. ప. 161.)

“శ్లో. క్షణిరసయా యయా నశి శ్రితవప్రానశి యోగపట్టయా,
మణివేత్తమయం సనిర్తలం కి మపి జ్యోతి బాహ్యర్థ మిజ్యలే.” (నై. స. 2. శ్లో. 79.)

దీనిని శ్రీనాథుఁ దాండ్రి కరింపలేదు.

“ఉ. సాలము యంత్రపీఠము విశాలకవాటికఘట్టనంబు దృ
జ్జీలన మొందవామృతసమేతపతాకైక జీవ్య చంద్రికా
జాలము భూతిఘాత నవచంద్రశిలాంబువు లత్రుధారగాఁ
బ్రోలు ప్రకాంతఘోష మయి పూర్ణ సమాధిఁ జెలంగె నయ్యెడన్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 64)
ఇందు నైషధశ్లోకము బాగుగా వివరింపఁబడినది.

“శ్లో. అస్తి త్వం కార్యసిద్ధేః స్ఫుట మథ కథయన్ పక్షయోః కంప్రభేదా,
ధాన్యాతా వృత్త మేత న్నివధనరతౌ సర్వ మేకః ప్రతస్థే...” (నైష. స. 3. శ్లో. 133.)

“కా. ఆచార్యోదితలగ్నమంగళ మహార్యస్వామికిం చెల్పి యా
ప్రాచీపాలుఁడు చేదిభర్త కెఱింగింప న్నప్పైఁ జంపత్వతా
కాచాంబల్యము కార్యసిద్ధియు సురీగానంబు కల్పాణచ
ర్యాచారంబును దూర్యఘోషము వరాహస్వనంబు సూచింపఁగాన్.” (వసు. ఆ. 5. ప. 54.)

“ఉ. ఆదిమకక్తియైన తుహినాచలరాజతనూజవోలె ము
తైదవ వై నిజేశ్వరుని యర్థశరీరము పాబుగొమ్ము నీ
పాదసరోదుహంబు లలిభక్తి భజితురు గాక యెప్పు బ్ర
హ్మదికదేవతాసదృశులైన మహామహిమండలేశ్వరుల్.” (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 14.)

“మ. చరణాగ్రానమితాచలేశ్వరునిఁ గా సవార్దసంచారిఁ గా
స్థిరకల్పాణసమాఖ్యుఁ గా హరికృష్ణక్ శీఘ్రంబ చేపట్టి యొ
గిరికన్యా! యరలేక నీ పతఁడు నేకిభావముం జెందు నూ
గిరికన్యామణికన్నధన్య వయి యక్షీణాను మోదంబునన్.” (వసు. ఆ. 5. ప. 16.)

శ్రీనాథునికల్పన మిందుఁ బ్రాథమముగా నలంకరింపఁబడెను.

“శ్లో. సానిర్దలే తస్య మధూకమాలా హృది స్థితా చ ప్రతిబింబితా చ,
కియ త్యమగ్నా కియతీ చ మగ్నా పుష్పేఘటాణాళి రివ వ్యలాకి.” (నైష. స. 14. శ్లో. 52.)

“లే. ధారుణీవతి నిద్దంపుఁ జేరురమున, ననురైఁ బ్రతిబింబమును దాను నలరుచుండ
బాహ్యమునఁ గొంత గొంత యభ్యంతరమునఁ, గీలుకొనియున్న మదనబాణాళివోలెఁ”
(శృం. నై. ఆ. 6. ప. 5.)

“ఉ. మానవనాథుఁ డయ్యమృతమాక్షికహరము పేరురంబునం
బూనె నగాత్మజాభజనభూరిసుఖాచిరలాభహర్షనం
ధానవిశల్పకౌషధ మన న్నది నాటిన పంచసాయకా
నూనలతాంతకోరకసముత్కరము లెవ్విలె బల్వెనో యనన్.” (వసు. ఆ. 5. ప. 89.)

నైషధకావ్యమున నేడవస్థగమునందు రెండవశ్లోకము మొదలుగ దనుయంతిని జూచు నలుని
దృష్టులు పర్చింపఁబడినవి. వసుచరిత్ర మునందును దచ్చాయల ననుసరించి గిరికావసుగాజుల వరస్వరావ
లోకనములు పర్చింపఁబడినవి,

“శ్లో. విభ్రమ్య తచ్చారునితంబచక్రే దూతస్య దృక్తస్య ఖలు ప్థలంతీ,
స్థిరా చిరా దాస్త తదూరుంభాస్తంభా వుపశ్చిష్య కలేణ గాఢమ్.” (నైష. స. 7. శ్లో. 7.)

“క. రమణీనితంబచక్ర, భ్రమణంబునఁ జిజ్ఞః దిరిగి పడఁబాటియొ ఘా
రమణునిచూపు పరిష్కంఠ మొనరెచ్చె దదూరుకదళికాస్తంభములన్.” (శృం. నై. ఆ. పి. ప. 151.)

“ఉ. ఆమనుజేంద్రుచూపు తిలకాంబిత మై నెఱదావి చల్లు నా
రామముఖంబున స్మరయ వ్రాలుచు హాసమరందచిక్కిణం
బై మెఱుఁగారు గండఫలకామృతభానుశిఖాతలంబులన్
వేముఁ జాటి యూతగొను నిద్దపుఁ బెన్నెఱివజొంపముల్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 67.)

“శ్లో. శ్రీతపుణ్యసర స్ఫరి త్కథం న సమాధిక్షితితాఖిలక్షపమ్,
జలజం గతి మేతు నుంజాళాం దమయంతీపదనామ్ని జన్వసి.” (నైష. స. 2. శ్లో. 40.)
(శ్రీనాథుండు దీని నాంధ్రీకరింపలేదు.)

“కా. నానాసూనవితానవాసనల నానందించు సారంగ మే
లా న న్నెల్ల దటంచు గంధఫలీ బల్లానం దవంబొంది యో
షానాసాకృతిఁ బూని సర్వదునునస్సౌరభ్యసంవాసి యై
పూసెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు లిర్వంకలన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 47.)

ఈపద్యము ముక్కులిచ్చినదను నైతిహ్యమును జరిత్రకారు లెవ్వరును నంగీకరింపలేదు. అది
యుక్తముగ నే యున్నది. నైషధకల్పనములను నలంకరించుచుండుట రామరాజభూషణనకు స్వభావ
మగుటచే నిది యీతనిదే యని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. పద్యము తపస్సు చేసి దమయంతీపాదరూప
జన్మాంతరమున మందిస్థితిని బొందె నని వర్ణించిన నైషధకల్పనము ననుసరించి చంపకము సారంగనిరా
కృత మై తపం బొనరించి గిరికానాసికాయాజన్మాంతరము నంది యిరుప్రక్కలను వీక్షణసారంగము
లచే నలరారుచున్న దని వర్ణించె ననుట యుక్తముగా నుండును. ఈ క్రింద నుదాహరించు నైషధతపశ్చ
రణవర్ణనమును నైతము రామరాజభూషణుండు సంగ్రహించుట సరయఁ గా నీమీఁదిపద్యముపై త
మీకఁడే రచించె ననుట సరిగానుండును.

“శ్లో. విదర్శ్య భూస్తనతుంగతాప్తయే ఘటా ని చాపశ్య దలం తపస్యతః,
ఫలాని ధూమస్యధయానధోముఖాన్ సదాడిపే దోహదఘాషిని ద్రుమే.” (నై. స. 1. శ్లో. 83.)

“మ. దమయంతీస్తనకుంభవిభ్రమముఁ బొందం గోరుటకొ ధూమపా
నముఁ గావించు చధోముఖంబు లగు నానాకుంభములొకై ధూ
వములన్ దోహద మాచరింపఁ గఁ గడం బక్వంబు లై యున్న దా
డిమముల్ సూచి నృపాలకుండు మదిఁ బాటించె న్నహాత్మక్యమున్.”
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 95.)

“మ. అలినీలాక ! కంటె చిల్క భవదీయాలావలీలాస్తి నిం
చలరం గోరి విఘ్నదాడిమతరువ్యాలంబికాఖాఫల
జ్వలనావాఙ్మఖ మై తపంబు సవరింపన్ సాఁగ నే లబ్ధిడిన్
దలక్రిందైన ననూనవాగ్నిహణమేథాశక్తి బింబాశిఖిన్.” (వసు. ఆ. 3. ప. 143.)

“శ్లో. అన్యేన వత్సా క్షయి యోజితాయాం విజ్ఞత్వక్రీర్యాగతజన్మనో వా,
జనాపవాదార్ణవ ముత్తరీతుం విధా విధాతుశ్చ కతమా తరి స్సన్యత్.” (నైష. స. ౩. శ్లో. 52.)

“ఉ. నిర్ణయ మాన్యపాలనకు నీకును సంగతి యెల్లినేటిలోఁ
దూర్ణము నేయఁగాఁ గలఁడు తోయజనూతి తదన్యధావృథా
దుర్ణయవృత్తికి వృనను దూర్చినయేని జగజ్జనాపవా
దార్ణవ ముత్తరించుటకు నాతని కెయ్యది దెప్ప చెప్పమా.” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 59.)

“వ. మఱియు.....తమ్మికంటి! యకుంతికభువననిర్వాణాచురీధురీణం డగు పితామహం
దేతాదృశయోగ్యవన్యయోజనంబునం బొగడువడసి, యపారపరీవాదపారావారభంగంబుల
మునుంగడ నుమీ... ..” (వసు. ఆ. ౩. ప. 62.)

“శ్లో. బంధాయ దివ్యేన తిరక్చ క శ్చి త్వాకాది రాసాదితపారుష స్సన్యత్,
ఏకం వినా మాదృశిత న్నరస్య స్వర్లోగభాగ్యం విరళోదయస్య.” (నైష. స. ౩. శ్లో. 21.)

“వ. నేను దివ్యతిర్యగ్జాతినీ; మముబోంట్లు పాశాదికంబులం గట్టువడుదురే గుణపాశంబులం గాక.”
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 50.)

శ్రీనాథుఁడు ప్రైక్షికమును దెనిఁగించుటలోఁ గొంతవఱకు స్వేచ్ఛగాఁ బ్రవర్తించినాఁడు. మఱియు నీవయిష్టోకమునందు “విరళోదయస్య నరస్య” యనుచోట విశేషార్థమును జెప్పదురు. నర శబ్దములోని “ర” వర్ణము పోయి యూచోట ‘ల’ కారోదయము కాఁగా ‘నల’ యని సిద్ధించును గాన నిచట నలనకుఁ దప్ప నితరులకు మేము లభింప వని యిందు స్వారస్యము గలదు. ఈరీతి శబ్ద చిత్రము శ్రీనాథుఁడు చూపియుండలేదు. ఇట్టి శబ్దచిత్రములను సరసముగా రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమునఁ జూపియున్నాఁడు.

“ఉ. నైర్వరవిహరధీర లగు సారసలోచన లున్నచోటికిన్
భోరున లాఁతివారు చొరఁ బోయినచో రసభంగ మంధునేఁ
జేరక పుష్పవదనయలచెంత నె నిల్చి లతాంగిరూపు కే
న్నారఁ గఁ జూచి పచ్చితి నవాంబురుహంబక నీకుఁ బెల్లఁగాక.” (వసు. ఆ. 2. ప. 55.)

ఇందు ‘సారసలోచన’ శబ్దమున ‘రస’ యను నక్షరములకు భంగము రాఁగా ‘సాలోచన’ శబ్దము లేలును. కాఁ గా సారసలోచన లున్నచోటికిఁ బెరివారు హతాత్తుగా నేగినచో రసభంగ మగు ననఁ గా వారు సాలోచన లగుదు రని యిచ్చట స్వారస్యము గలదు. ఇట్టి శబ్దచిత్రమే యింత కంటె స్పష్టముగ వసుచరిత్రమున “జాతికి నెల్ల” యను (వసు. ఆ. ౩. ప. 45) పద్యమునఁ గలదు. అందుఁ గురంగము తురంగముగా మార్చబడినది.

— శృంగారశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి. —

“నీ. పిలువవచ్చిన బోక నిలిచి యేటికి! నింతి పుట్టువుఁ దెలియ దుర్బుద్ధి పుట్టెఁ
బుట్టినీ యతఁ డేల! త్రార్వావరంబులు సూచించి విడువక బోలెవెట్టె.”

(శృం. కా. ఆ. 2. పే. 43.)

“సీ, సోయగంబున వీణవాయింప మాయంపు జటిలుఁ డచ్చటికి నేమిటికి వచ్చె ?

వచ్చుఁగా కేమి యవ్వనుమహిపాలబాహునోభవుని నేలా తలంచె ?

... ..” (మను. ఆ. 3. ప. 116.)

“కా. మత్తు ల్కాగ్రనుతుల్ నవప్రియులు కామధ్వంతకాణుల్ మృషా

వృత్తుల్ నిత్యసమస్వభావులు శకుల్ విశ్వాసహీనుల్ చల

చ్చిత్తుల్ దూఁపదార్థకాంక్షులు బహుస్త్రీ లోలుపుల్ ప్రేరకా

యత్తుల్ రాజు లనంగ విందు మది సత్యం బయ్యె నీవట్టునన్.” (శృం. కా. ఆ. 4. పే. 96.)

“కా. మాయాశీలురు చంచలాత్తు లనుకంపాశూన్య లాజ్ఞైకా

ర్యాయత్తుల్ సమయానుకూలహృదయవ్యాపారగోపాయనో

పాయజ్ఞుల్ మగవార లాపయి మహిపాలు ర్నహవైభవ

శ్రీయోగాంధులు నెప్పనెల మగవారి న్నమ్మఁ గా వచ్చునే.” (మను. ఆ. 4. ప. 90.)

ఈవద్యమురీతి ననుసరించి చూడఁగా నీక్రింద నుదాహరింపఁబడు శ్లోకము స్ఫురణమునకు వచ్చుచున్నది.

“శ్లో. మాయాశీలాః ప్రకృతిచపలా నిర్దయా ధూర్జవాచ

స్వస్విరాయత్తా స్సమయహితకృద్గోపనోపాయదక్షాః,

సాధారణ్యా దితి హి పురుషా స్తత్ర చాఽపి క్షీణీశా

శ్రీయోగాంధాః కి మత పురుషా వైవ విశ్వాసయోగ్యాః.”

“కా. ప్రఖ్యాతంబును మిత్ర బంధమును నుత్పాద్యం బనం గాఁ ద్రిధా

వ్యాఖ్యాతం బగు వను వందు మఱి యధ్యాహరణం జేయఁగాఁ

బ్రఖ్యాతం దితి వృత్త మైన కృతి చెప్ప న్నక్షకున్ శ్రోతకున్

విఖ్యాతం గల్గిండుఁ బుణ్యమహిమన్ విశ్వంభరానుండలన్.” (శృం. కా. ఆ. 1. పే. 4.)

“ఉ. కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్యసత్కథల్

వానిరి పుట్టు రత్నము లవారితనకన్కవికల్పనావిభా

షావహపూర్వవృత్తములు సానలఁ దీరిన జాతిరత్నముల్

గావున నొక్క మిత్రకథఁ గా నొనరింపుము నేర్పు పెంపునన్.” (మను. ఆ. 1. ప. 19.)

రామరాజభూషణుఁ డీయనుస్మృతిలోఁ దక్కినవారి గ్రంథములకంటెఁ దత్కాల ను ప్రసిద్ధుఁ డగు నాంధ్రకవితాతామహుని స్వారోచిషమనుసంభవము నధికముగ ననుసరించుచు ననేకస్థలముల నద్దాని నలంకరించుచు వచ్చెను. వేయేల? పేరుపెట్టుటయందును దాని ధిక్కరించి మెఱుంగుచూప నమకట్టెను.

స్వారోచిషమనుసంభవమున స్వారోచిషమనువునుకృత్తి యత్యల్పపద్యములతో మూత్రము పర్జించుటనో మఱి యేకారణముననో దానికి మనుచరిత్ర మను పేరు రూఢమయ్యెను. “మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బుర మేగఁ, బల్లకి తనకేలఁ బట్టి యెత్తె”నని పెద్దనార్యుఁడే చెప్పియున్నాఁడు. ఈపే రైన నంతగా సరిపడి యుండలేదు. స్వారోచిషమనుచరిత్రమునైత మల్వముగ నే పర్జింపఁబడెను. ఆ గ్రంథమున బ్రవర పరూధిని స్వారోచిః ప్రభృతులవర్ణనమే యధికముగ నున్నది. ఇట్టి వస్త్రైక్యము లేని యా తాత్పర్యముల మనుచరిత్రమును ధిక్కరించుటకుఁ గావలయు రామరాజభూషణుఁడు

దాసును నా జాత్యానముల ప్రబంధము రచించి “వసుచరిత్ర”మని పేరుపెట్టి సకలాత్మానములను నాయకవసురాజ కథాగుంభితములై యగునట్లు సందర్భపఱచెను.

మఱియు నిష్టజేవతాన్తుతి వంశావతారాదులు గాక కేవలవసురాజచరిత్రము వసుశత (800) వద్యములతో పరింతుటచే నీ గ్రంథమునకు వసుచరిత్ర మను పేరు సార్థక మగుచున్నది. ఇంటియ కాక నామైక దేశ గ్రహణన్యాయమున “వసువసురాజయొక్క, సుచరిత్రము=నుంచినచరిత్రము” అను నర్థవిశేషలాభము గలిగియున్నది ఇట్టి మెఱుగు లిట్లుండఁగా;

“శ్లో. సర్గబంధో మహాకావ్యం త త్రైకో నాయక స్సురీ,

సద్వంశః తత్త్రియో వాఽపి ...

ఏకవంశభవాభూషాః కులజా బహవోపి వా.” యను మహాకావ్యలక్షణము వసుచరిత్రమునకు వర్తించును గాని మనుచరిత్రమునకుఁ జెల్లుదుగదా ! ఇంక మనుచరిత్రకు సరియగు వర్ణనముల నుదాహరించెదను.

“నీ.

గీ. సాహిణి యొకండు

కర్త యెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ, బాంధవం బగు నొక మహానైంధవంబు.”

(మను. ఆ. 4. ప. 28.)

“నీ.

గీ. ఆరద మొకటి

మనసుతోనన మెలఁగు సామ్రాజికాశ్వ, రత్నములఁ బన్నితెచ్చె సారథి యొకండు.”

(మను. ఆ. 1. ప. 144.)

ఇందు వసుచరిత్రవద్యమునందుఁ గల “మనసుతోనన మెలఁగు” నను విశేషణము మిగుల సరసమై యున్నది. మనుచరిత్రవద్యమునఁ గర్త యను పద ముచితముగ లేదు. ‘భర్త’ యని యుండిన బాగుగనుండును గాని విశ్రమభంగ మగును.

హ్రారముగ వేటాడుచు మనోరమ కోదనము వీని యామెం గాంచి క్రమంబున నామెను స్వరోచి పరిగ్రహించె నను మనుచరిత్రసందర్భమునకు వచ్చెపెట్టి వసంతర్తు విభాసురము, శృంగార రసోద్దీపకము నగు నుద్యానమున సర్వసచివునితో విహరించుచుఁ గ్రీడాశైలమున కేగి యచట గిరికా మధురగానము నానించి యామెం గాంచి తుద కామెను వసురాజుపరిగ్రహించెనని వసుచరిత్రమున పరించెను.

మనుచరిత్రమునఁ బ్రవరుండును, వసుచరిత్రమున సర్వసచివుండును, నొక కోసం గని యం దొకకోశీభవనంబున వీణవాయిండు నాయికలఁ గని రను నిక్కభవట్టులు మిగుల సరిగా నున్నవి.

“నీ....గీ. కెరలు పికళారికాకీరకేళిభృంగ, సారసధ్వనిఁ దనలొని చంద్ర కాంత

దరులు ప్రతికల్ప మిన్ గంధర్వయక్ష, గానఘూర్ణిత మగు నొక్క కోనఁ గనియె.”

(మను ఆ. 2. ప. 19.)

“నీ....గీ. బండెగురువెండ్రీకచప్పరము తెనసి, ముడిగొనిన ద్రాక్షపందిళ్ల నడుమఁ గిన్న

రీనినాదానుకారితోశుకాది, ఘోషఘుమఘుమితం బైన కోనఁ గనియె.” (మను. ఆ. 2. ప. 21.)

“శా....తూవుండివెల నొప్పు నొక్క భవనంబుం గారుడోత్పీర్ణమన్.” (మను. ఆ. 2. ప. 22.)

“నీ....గీ. నిరుపమం బైన దివ్యమందిరముఁ గనియె.”

(మను. ఆ. 2. ప. 23.)

“క. మృగమదసౌరభవిభవ, ద్విగుణితఘనసారసాంద్రపీఠీగంధ
స్థగిలేతరవరిమళ మై, మగువపొలుపుఁ జెలుపు నొక్క మారుత మొలనెన్.”
(మను. ఆ. 2. ప. 24.)

“క. కనుఁగొని మణిమందిరమున, మునుగొని కలఁధౌతభి త్రిముఖరతలబహి
ర్జనితానుబింబనంబులు, పనితారత్నములు మెలఁగువల నెఱిఁగింపన్.” (మను. ఆ. 2. ప. 24.)

“సీ...గీ. ఇంపు దళకొత్త పీఠ వాయించుచుండి.” (మను. ఆ. 2. ప. 27.)

“సీ...గీ. పీఠ వాయించు నొక యల్లివేణిఁ గంటి.” (మను. ఆ. 2. ప. 30.)

ఈ పీఠావాద్యవద్యములలో వసుచరిత్రవద్యమున రామరాజభూషణుని సంగీతకళా రహస్య నిధిత్రయము వెల్లడి యగుచున్నది.

మనుచరిత్రమనఁ బ్రవరుఁ డంగీకరింపకుండుటచే వరూధిని యాతనిపైఁ బడె ననియు, వసు చరిత్రమన శుక్తిమతి యంగీకరింపకుండుటచే గోలాహలుఁ డామెపైఁ బడె ననియు మిక్కిలి సరిగా వర్ణింపఁబడెను.

“మ. మునుమున్ బుట్టెడు కొంకు తాల్యము నిడక మోనంబు విస్తీర్ణతం
జొనుపం గోర్కులు గ్రేట్లదిప్ప మదిమెచ్చుల్ తెప్ప లల్లార్ప న
త్యనుషంగస్థిలి జీవుచా టాసఁగ నొయ్యారంబునం జంద్రికల్
దనుకం జూచె లతాంగి భూసురుఁ బ్రభుల్లన్నే త్రవద్దంబునన్.” (మను. ఆ. 2. ప. 30.)

“మ. ఆలఘు శ్రీనిధి యానగేంద్రతనయుం డానైకత శ్రోణియు
వృలు తెప్పార్పక చూచివన్న మొదలం బొంగారి పైపై రసం
బులు జృంభించు భ్రమించు నాశయముమార్పుల్ మించ దీసిండు ను
త్కలిశాచాపలముల్ మనోనిబిడచింతాతన్వయత్వంబునన్.” (మను. ఆ. 2. ప. 112.)

“మ. అని చింతించుచు మీనకేతనధనుర్జ్ఞాముక్తనారాచదు
ర్దినసమ్మార్భితమానసాంబురుహంద్రై దీపించు పెండత్రయం
బునఁ బేటెత్తినలజ్జ నంఘ్రికటకంబు ల్లయ నడ్డంబు ని
ల్చిన నయ్యచ్చరఁ జూచిచేరఁ జని వల్మీక్ వాడువిభ్రాంతుఁ డై.” (మను. ఆ. 2. ప. 38.)

“ఉ. శైలకులేంద్రుఁ డిట్లు మదకాలిశుకాలిపికాళికారికా
జాలకనీలకంఠరవసంగతిఁ దాలిమి నిల్వఁజాల కు
డ్యేలకరాళకంఠుశరపేదన దీర నదీరసోర్తి కం
డేలక యేల కల్లు? మహనీయసుఖం బని నిశ్చితాత్మఁ డై.” (మను. ఆ. 2. ప. 117.)

“క. రుచిరాజితమణిభూషా, రుచిరాజి వెలంగ దివ్యరూపోజ్జ్వలుఁ డై
యచలాధీశ్వరుఁ డొకనాఁ, డచలామణిహార మగు మహానదిఁ జేరెన్.” (మను. ఆ. 2. ప. 118.)

“ఉ. నిక్కము దాఁప నేల ధరణీసురనందన యింక నీవయిం
జిత్కె మనంబు నాకు ననుఁ జిత్తజాబారికి నప్పగించెదో
చొక్కి మరండమద్యములఁ జూటల బాటలువాడు లేంట్ల సాం
పెక్కిన యల్ల పూవుఁబొదరిండ్లను గాఁగిట నాదరించెదో.” (మను. ఆ. 2. ప. 51.)

“ఉ. నా విని గట్టుకొడు వదనంబున విన్నదనంబు దోచ నో
 కైవలీశిఖామణి నిజంబు భవక్కమనీయకాంతి ధా
 రావళిలో మునిగితి దయామతిఁ బ్రోవక నుల్లఁ బెట్టెదో
 నీ విక స్రచ్చియైతి ఘననిర్వృతిఁ జెప్పలఁ దేల్చెదో యనన్.” (మను. ఆ. 2. ప. 134.)

“క. అనుటయుఁ బ్రవరుం డిట్లును, వనజేశ్వరా యిట్లునలుక వరుసయై వ్రతులై
 దినములు గడపెడు విప్రులఁ, జనునే కామింప మది విచారము లేదే.” (మను. ఆ. 2. ప. 52.)

“మ. మతిఁ గ్రీడారతి గల్గెనేని సకలక్షృణ్యదేశాళిఁ గాం
 చి తపస్సూర్తిమెయిం గృళించి వనరాళిం జెందు మాబోంట్ల ను
 ధతిచేఁ గ్రమ్మఁ గ నేల? నీకుఁ గఱవే తారుణ్యలావణ్యబృం
 భితరంభాదినిలంపభామ లన భూభృన్వైశి రాగాంధుఁడై.” (మను. ఆ. 2. ప. 136.)

“నీ. వెలివెట్టిరే బాడబులు వరాళరుఁ బట్టి దాళకన్యాకేళిఁ దప్పఁజేసి;
 కులములో వన్నె తక్కువయయ్యెనే గాధిపట్టికి మేనకచుట్టటికము;
 నమవుకాఁ డై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి మహిమఁ గోల్పడియెనే మాండకర్ణి
 స్వారాజ్యమేలంగ నీ రైరె సుర లహల్యాజారుఁ డైన జంభాసురారి;
 గీ. వారికన్నను నీదుహత్వంబు ఘనమె.....” (మను ఆ. 2. ప. 73.)

“నీ. ఆతనుభూతి ఘటింప దయ్యెనే చదలేఱు సికఁ బాల్పు నింధానచిత్రకునకు;
 వరవంశవైఖరి వదలెనే రవిమతావతి యైన వైలేయభంజనునకు;
 వసులాభసంపత్తి మనలెనే జాహ్నువి జేకొన్న శంకనుక్షితివనుణికి;
 గమలాదయఖ్యాతి చెమలెనే నానానదీకాంతుఁ డైన రత్నాకరునకు;

గీ. వారికేలాభవమువచ్చెవనితయెంత, మాటుమనలెడు వట్టినేమములుచాలు...” (మను. ఆ. 2. ప. 137.)
 ఇచ్చట రెండుగ్రంథములయందుఁ గల కథపట్టును లోకోత్తర నీతిబోధకము లయి యున్నవి.
 అనుకూలకాంతావాసి గల్గినను గామింపక, తమ నియమము పీడకయుండవలయు నను నీతి సుబోధ
 మగుచున్నది.

“గీ. నేరఁజేటియన లైచ్చి నీరజాపు, సానఁ బట్టిన రాపాడి చల్లి మెదిసి
 వదను సుధ నీడి చేసెనో? పద్మభవుఁడు, వీనిఁ గాకున్నఁ గలది యామేనికాంతి.”
 (మను. ఆ. 2. ప. 36.)

“క. సురగరుడోరగనర ఖేచరకన్న రసిధసాధ్యచారణవిద్యా
 ధరగంధర్వమూదుల, నిరతము గనుఁగొనమె? పోలనేర్తుర వీనికె.” (మను. ఆ. 2. ప. 37.)

“లే. మేటి శిష్యేయినటఁ గ్రొమ్మించు మించుఁ, బొదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటమువెట్టి
 తప్పిగడ్డియ దాకట గ్రొమ్మి యట్టి, కొమ్మఁ గావింపఁ బోలు నెత్తమ్మిమాలి.”
 (మను. ఆ. 2. ప. 32.)

“క. సురరాజకన్యలును గి, స్వరరాజవమారికలు ఫణాధరవిద్యా
 ధరవీణాధరకోణా, ధరులును నాతరుణిఁ బోల్పడగరు నరేంద్రా.”

“ఉ. ఇందునిభాస్య ! వాఁ డనఁగ నింద్రుడో! చంద్రుడో! యయ్యుపేంద్రుడో!
 యిందులకై వగం బొగుల నేటికి నేటికి నందుఁ బోద మా

నందనభూమి భూమిసురనందనుఁ దుండకపోడు రమ్మ నీ

చందము నందముం గనిన జన్మని యెవ్వని జెట్టి నేయిదే.”

(మను. ఆ. 3. ప. 63.)

“చ. జనపతి యిట్లు పంచకరకాతకరాహతి సంచలించఁ గాఁ

గని హితమంత్రి వల్కు మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం

తనెగులు త్రాన నేల లలనానలినాస్తుండ పీవు నిన్నుఁ గ

న్దొనినలతాంగి యీలువు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే.”

(మను. ఆ. 3. ప. 87.)

“ఉ. అంచెలుగట్టి కాలితొడునై చననీవు గదమ్మ సోదిరా

యంచ లివేటిసంగడము లయ్యెను దయ్యెను! యెటివేడ్క నా

కంచుఁ బవంబున న్దొరయఁ నంపియ యూడఁ గఁ దన్నీ పోయి వీ

క్షీంచె లితాంగి యొర్తు మురజిన్నీభు సాగరమేఖిలభున్.”

(మను. ఆ. 5. ప. 61.)

“ఉ. డించఁ గఁ బ్రొద్దు లే కెద ఘటించిన రత్నవిపంచితో నున

ర్ణాంచితమూర్తి యొర్తు ముఖరాంఘ్రి సమాశ్రితనత్కలాప యై

యంచల వచ్చు సోయగపుటంచలఁ దోలుచు మిమ్ముచేడె యా

నంచు నులిప వచ్చె పెన నాచతురాస్యుని మోము గన్దొనన్.”

(పరు. ఆ. 6. ప. 12.)

ఇంకను గొంతవఱకు సాశాత్యముగల పద్యము లనేకములు గలవు. గ్రంథవిస్త

నెల్ల సుదాహరింపలేదు. పద్యములసంఖ్యలు మాత్ర ముదాహరించెదను.

మనుచరిత్ర.		మనుచరిత్ర.		మనుచరిత్ర.		మనుచరిత్ర.	
ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.
1	18	1	21	3	17	4	7
1	23-34	2	63-69	3	16	4	9
3	90-91	3	49-51	3	19	4	12-13
3	71	2	79	3	20	4	16
5	7	2	102	3	21	4	17
3	29-34	3	116-124	3	27	4	22
3	33	3	121	3	28	4	23
3	34	3	122	3	36	4	27
3	73	3	132	3	51	4	47
3	73-82	3	133-148	3	54	4	128
3	75	3	136	5	60	6	10
3	82	3	138	5	63	6	11
3	83	3	148	5	64	6	14
3	84	3	149	1	61	2	87
3	10-14	4	4	3	74	2	26

మఱియు నొక్కొక్కకల్పనమే యనేపలు సంగ్రహించుచు నుత్తరోత్తర మలంకరించుచుండురు.

“కా. నల్లిల్లుం గుడియు న్ననంబును నిధానంబుం దటాకంబు రం
జిల్లుం గొండ్రికకాల మేగ నవి విచ్చేదంబునుం బొందు నే
పొల్లుం బోనిది కీర్తికిం గృతియ పో భూమండలిం దానికిం
జెల్లుం బివ్వడు రామభారతకథాధీన ప్రబంధావసరం.” (శృం. కా. ఆ. 1. పే. 3.)

“గీ. నవ్వనంతానములలోఁ బ్రశస్తి గాంచి, ఖలము గావండునది ధాత్రిఁ గృతియ కానఁ
గృతి రచింపుము మాకు శిరీషకుసుమ, పేళలనుధామయోత్పల బెదనార్థం!” (మను. ఆ. 1. ప. 14.)

“గీ. తరుతటాకాదినంతకుల్ ధరిణి నెచట, నిలిపి రచటనె యుండు వానికిని గృతిము
ఖంబునని వెళ్లవిఖ్యాతిగానఁగృతియె, సంతతివతంస మది మాకు సంఘటింపు” (మను. ఆ. 1. ప. 18.)

“సీ. కాననేక్షువుల ముక్తము లైన ముత్యాలు ముదిరి వండిన మంచివెదురుఁ బ్రాలు;
దినములలోఁ గ్రొత్తయై దిన కల్జజివ్వాజి ముక్కులు మురియని మొరళివప్పుఁ
జంద్రికారులఁ బొల్పు వసురనాలంబులుఁ బొందుగాఁ గాంచిన పూతిమడుపు;
లలఁచి దంతంపుగామల పీల్చురంటులు శోధించి వడివిన జుంటిలేనె;

గీ. ... ఆదిగాఁ జెచ్చి పతి కుపాయనము లిచ్చి, ...” (శృం. కా. ఆ. 1. పే. 15.)

“ఆ. ఒక్కయెఱుకుజేడు నక్కకొమ్మును నిట్టి, గోజంబు జాన్ముఁ జాతివప్పు
వీలిగఱుల యంపకోలులు నెలవిండ్లుఁ గాను కిచ్చి కరయుగమ్ము మొలచి.” (మను. ఆ. 4. ప. 14.)

“సీ. ... గీ. అనుచు సాగంధవహుని ధార్ద్ర్యములు చెబుట, లీల విరిసినవిరులు రాలినరజంబు
లాలికినరసంబు లురిలినఫలము లధిపు, మ్రాల నిడివల్కిరుద్యాన పాలు రపుడు.” (ప. ఆ. 1. ప. 134.)

నాయకకు వివాహమునవెనుక నందఱు కవులు నవసరము గల్పించుకొని వధువు నత్తవారింటి
కంపునెడల బుద్ధుల గఱపించుచుండు

“శ్లో. యాస్య త్యద్య శవంత లేతి హృదయం సంస్పృష్ట ముత్కంఠయా
కంత స్తంభితబాష్పవృత్తికలుష శ్చింతాజడం దర్శనమ్,
వైక్లబ్యం మమ తావ దీదృశ మిదం స్నేహ దరశ్శ్యాకసః
వీడ్యంతే గృహిణః కథం ను తనయా విశ్లేషదుఃఖై ర్నవైః.” (అభి. కా. ఆం. 4. శ్లో. 6.)

“శ్లో. శుక్రప్రసన్న గురూన్ కరు శ్రియసఖివృత్తిం సపట్నీజనే
భర్తృర్విప్రకృతాఽసి రోషణతయా మాస్తప్రతీతం గమః,
భూయిష్ఠం భవ దక్షిణా పరిజనే భాగ్యే వ్యనుత్సేకి
యాంత్యేవం గృహిణీవదం యవతయో వామాః కుల స్యాదయః.” (అభి. కా. ఆం. 4. శ్లో. 18.)

“ఉ. ఎంచ ముసింద్రులందు విజితేంద్రియుఁ డైన తపస్వి కూర్చి గా
వించి శవంతలం బెనిచి విస్తృతి నొందిన మోహపాశముల్
త్రెంచుకొనంగ లేక తియలీపులఁ జిత్తముఁ గానివెట్టె శీ
లించిన నెవ్వఁ డొక వదలింపఁ గ నోపెడు మోహబంధముల్.” (శృం. కా. ఆ. 4. పే. 91.)

“సీ. ఆత్మమామలకు నీయవనేమి పెట్టుచుఁ గనుసన్నఁ జేయుమీ కను లెఱింగి;
ప్రాణమిత్రములు గా భావించి యే ప్రాద్దు సవరింపుమీ ప్రేమ సవతులందు;
భర్తయొక్కొకవేళ బహుమాన మొనరింపఁ గదియ రాసికమీ గర్వరేఖ;
పలిచిత్త మెఱిగి తత్పరిజనంబులమీఁదఁ జేయుచూ విగుల దాక్షిణ్యగరిమ;

గీ. కలక నొందకుమా ధవుఁ డలిగినపుడు, పలుకులను జేరసేకుమా పరుసఁడనము

వీని వెలిగాఁ గఁ దిరుగు నేపెఁది యైనఁ, గులమునకు నాధియోఁ జూచి మాఁతుఁగుట్టు.”

(శృం. కా. ఆ. 4. పే. 92.)

వీనియందు సంస్కృతములూని సారస్వము కానరాదు. ఇంక ననేకపద్యములు మూలాతిక్రమణముగా నిందుఁ గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట నుదాహరింపలేదు.

“శ్లో. సి తాత్తనః పుణ్య మసావదః జ్ఞమా ధనం మన సుప్తి ర ధాఖిలం నలః,

అతః పరం పుత్రి న కోఽసి లేఽహ మి త్యుదశ్రు రేష వ్యసృజన్మిజ్ఞాఽరసీమ్.”

(నై. స. 16. శ్లో. 117.)

“మ. గురు వన్నం ధన మన్నఁ బుణ్య మనినం గోత్రోదయం బన్నదే

పర యన్న వ్తన మన్నఁ దుష్టి యనినకో వాత్సల్య మన్న న్నిజే

శ్వరుఁ డన్నం బరమోపకార మనినకో సర్వంబు నన్నం దహి

దరి! నీకు నిష్పదాధిపాథుఁడె సుమీ తథ్యంబుగాఁ జెప్పితి.” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 8.)

“నీ. పాటింది కొలువు మీభవనదైవతముల నవతులఁ గొనియూచు నఖిలబోలె;

సారాధనముసేయు మత్తమామల నెట్లుఁ బరిజనంబులమీఁదఁ గరుణగల్గు;

మలుగకు కోపించినపుఁ నాధునితోడ మదిలోన సుబ్బకు మన్ననలకుఁ;

దోషకోడంద్రలోఁ గూడియాడ్చిచరింపు దాసీజనముఁ బ్రోవు తల్లికరణి;

గీ. బ్రాహ్మణులయందు గురులందు బంధులందు, భక్తివిశ్వాససౌహృద్దపరత సెరవు

భవ్యపరిదేవతాచారపరమపుణ్య, ధర్మ మేమరకుండుమీ తల్లికాన.” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 9.)

శ్రీ నాథుఁ డిట్లు మూలాధికముగా సంస్కృతకావంతలమునుండి యభిప్రాయములను సంగ్రహించెను. కొన్ని త్రొత్త యభిప్రాయములను నైతము చెప్పెను. పిల్లలనుట్టి సిగవీరభద్రుఁడును నిట్టే యావిషయమున మిక్కిలి యధికముగా వర్ణించెను. మీఁద నుదాహరించిన సిగవీరభద్రుని సీసములూని మూలాధికాభిప్రాయము లీశ్రీ నాథుఁ డి సీసమునుండి గ్రహింపఁబడిన వని లోఁచుచున్నది.

పయ్యరితిని మక్కికి మక్కిగాఁ గాక కొంతవఱకు మూర్ఖి సరసముగా రామరాజభూషణుఁడును గిరి కకు బుద్ధులు చెప్పటను వర్ణించెను. ఇందు స్వభావవర్ణనాస్ఫురిణమునకు నర్థాంతరముననుసంధించినాఁడు.

“క. నీతమ్ములకుభవానన, నీతలిదండ్రులగభీరనిశ్చలగుణవి

ఖ్యాతియును దలఁచి మెలఁగుము, నాతల్లి కులపధూజనమతల్లికవై.” (వసు. ఆ. 6. ప. 55.)

“నీ. మాటుమూటాడదు మఱచి యైనను గురువ్యాహరమున కీయహార్యతనయ;

యానన్త్రగతిఁ బూను మానంపునవతు లెట్లై న నీదివ్యరత్నానుజాత;

తాగ యై మేరమీఱి దొకవ్యధును ఘనక్రిలఁ జొంగియును నీసింధుకన్య;

యేకాకృతిపహించు నినురాగవృత్తికి నపరాగవృత్తికి యజ్ఞసహజ;

గీ. యచ్చెరువు వింత యబ్బరం బరిది యనుచు, విశ్వధాత్రీశ్వరులు మెచ్చ వెలయవస్తు!

యమ్మ భవిదీయచిత్రగుణాలిశయము, వలన మాకెల్ల వశ్చైరా మెలఁగవస్తు!” (వసు. ఆ. 6. ప. 56.)

“క. దెగడవల దనుచు బెట్టిద, మగు నెవ్వగ నగడువడుచు నాఁడువడుచు లే

పగవారికి వల దన నా, పగవారికి నేల యొసఁగెఁ బద్మజుఁ డనుచుకొ.” (వసు. ఆ. 6. ప. 57.)

“శ్లో. భూత్వా చిరాయ చతురంకమహీసపత్నీ దౌష్ఠ్యంలి మప్రతిరథం తనయం నివేశ్య,
భర్తృ తదప్సికటటుంబభరేణ సార్థం శాస్తే కరిష్యసి పదం పునరాశ్రమేఽస్మిన్.”
(అభి. కా. అం. 4. శ్లో. 20)

“సీ. మొదలు మిటారితుమైదలు యుమ్మని మ్రోయఁ బొదలు నిచ్చటి పువ్వుబొదలు నూడఁ;
దేటి మాధురీ గడలేటి పేరివమున వారిసేయు మదియవారిఁ దేల;
వలనంది దరులక్రేవల నందిగొనుదు నావల నగల్పు మహోర్ని వలన మరయ;
గములఁ బాయక తరంగములపైఁ తగు సీతాంగముల మానసవిహంగములఁ బట్ట;
గీ. సరిది ప్రతముల సరిగంగలాడఁ జైత్ర, శుచినభోబాహుల తపోవిశోభినకల
సమయములఁ దావక ప్రాణసమునిఁగూడి, యిచటనె మెలంగెడు కలంగెఁ దేలత్పల్లి.”
(వసు. ఆ. 6. ప. 61.)

కాళిదాసు ముం చెప్పడో సీభర్తలోఁ గూడి యిచ్చటికి వచ్చెద వని యోదార్పు వర్ణింపఁగా,
రామరాజభూషణుండు సర్వదా యిచ్చటనె విహరించుచుండు వని యోదార్పును మిగులఁ జౌఢముగా
వర్ణించినాఁడు.

“మ. కమలేందీవరపండమండితలసత్కాంతారనేవారిని
గమిగర్జితకృతనైకసీమృతుడ నై కంటిక్ విదర్శంబుననన్
రమణిం బల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబోనన్
సమపీనస్తని నస్తినాస్తీబిచిత్రాహేతు శాతోదరిన్.”
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)

“కా. చంద్రవల్లభకోమలాంగుళకరన్ సంపూర్ణచంద్రాననన్
న్యంచచ్చందనగంధి గంధగజయానన్ జక్రవాకస్తనిన్
గించిన్తద్భృం దటిల్లతాపిలసీతాంగిం బద్మపత్రాక్షీ వీ
క్షించెన్ రాజు శకుంతలన్ మధుకరక్రేణీలసత్కుంతలన్.”
(శృం. కా. 2. పే. 29.)

“మ. అతఁ డావాతపరంబరాపరిమళవ్యాపారలీలన్ జనా
నిగత మిచ్చోటని చేరఁ బోయి కనియెక్ విద్యుల్లతావిగ్రహాన్
శతపత్రేక్షణఁ జంచరికచిత్తరం జంద్రాస్యఁ జక్రస్తనిన్
నతనాభి న్నవలా నొకానొక మరున్నారీశిరోరత్నమున్.”
(మను. ఆ. 2. ప. 25.)

“చ. తరువులపొంతఁ బొంది వసుధావరమిత్రుండు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవిసీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభం
దరళిలలోచనం దతనితంబఁ దటిన్విభగాత్రవల్లరిం
దరుణశకాంకఫాల నొకతన్విం దరంగవళిం దలొదరిన్.”
(వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

“శ్లో. ఆలంభావ మియం స్వనివాసినో న విరహస్య రహస్య మబుధ్యత,
ప్రశమనాయ విధాయ తృణా న్యసూన్ జ్వలతి తత్ర య దుజ్జితు మైహత.”

“సీ. చనుఁ గప్ప వొలగ వాననగాలి కెదురేఁగు బలువాప్స నలుంగులఁ బాటుకరణి;
నిడుదవేనలి నూనెముడి వీడఁ జిగురాకుఁ బొద దూటుఁ గార్చిచ్చు గదియొకరణి;

బసెడిగాజులు వైకి వెనక ద్రోసి నునుదీగఁ దెనులించు నుత్తాడు నెఱుకురణి ;
మొలనూలు బిగియించి వెలది వెన్నెలఁ జొచ్చుఁ బిఱుదీయ కేటిలో నుఱుకురణి ;
గీ. జడియ దళులకుఁ గురియుపుప్పొల మునుఁగు, మావికడ నిల్చు విరులనెత్తావిఁ గ్రోలు
విషమసాయకు నేపుల విసివి విసివి, తనువుదొఱఁగఁ గఁ దలచి యవ్వనరుహాక్షి.”

(మను. ఆ. 3. ప. 31.)

“సీ. పవమానమానపవప్తవమానకైరవచ్యవమానరజము మైనంటఁ దివురు ;
గరసారసాగ్రతామరసాలిసాం ద్రసీధురసాక్షి గన్నీరు తుడువఁ గోరు ;
మదనావిలప్రభాసదనాప్రళోమలచ్చదవార్పివైఁ జూపు జరవఁ జూచు ;
సలయాహతలతాకిసలయాగమలయాగనిలయానిలన కూర్చు డెలవఁ దలఁచు ;
గీ. గుంజపుటగుంజదళిపుంజఖింజితంబు, వెగలం లైనఁ జెవియొగ్గి వినఁ గడంగుఁ
బంచశరభూతపరిభూతపంచభూత, ములఁ దదియస్థలంబులఁ గలుపుకరణి.” (మను. ఆ. 3. ప. 118.)

“శ్లో. ఇమా గిర స్తస్య విబింశ్య చేతసా తథేలి సంప్రత్యయ మాససాద సా,
నివారితావగ్రహసీరనిర్ఘ్నై రే నభో నభస్యత్వ మలంభయద్వత్.”

“శ్లో. అభోద్భృమంతీ రుదతీ గతక్షమా
... .. మృదుని దూనాపరిదేవితాని.” (నై. స. 9. శ్లో. 84-87.)

“సీ. ప్రవిమలాక్షినభోనభస్యాంబుదములకు నవవృష్టిధార లై యవతరిల్లి ;
... ..

గీ. వేడియశ్రులు నిగుడంగ వెక్కి వెక్కి, యేడ్వఁ దోడఁగ లతాంగి పృథ్వీశు మ్రోల
మృదులపరిదేవనాక్షరోన్మితమధుర, కంఠకాకువికారకాకలిక యలర.”

౧౦. నై. ఆ. 4. ప. 87.)

“చ. కొనరి వసంకకాలమునఁ గోయిల శ్రోల్చిన భంగి నేడ్చె న
బ్బిసరుహనేత్ర కొండచటిఁ బెద్దయెలుంగున వెక్కి వెక్కి వె
క్కన మగు మయ్యవేగమునఁ గాటుకకన్నుల నీరు సోన లై
యసిరికకాయలంతలు పయోధరము ల్లిగువాఱునట్లు గాన్.” (వాగ్భాతము.)

“ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోవ ని
చొప్పట భవన్యభాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచు జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన నెవం బిడి యేడ్చెఁ గలన్వనంబుతో
మీఱిన విచ్చు గుబ్బచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందఁ గాన్.” (మను. ఆ. 1. ప. 70.)

“ఉ. ఈనునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్వఁ బ్రాణవిఘ్న కట్టెదుటన్ లలితాంగి వంకజ
శ్రీ సఖ మైన మోముపయిఁ జేలవెఱుం గిడి బాలవల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠపథాకులకాకలీగ్ధనిన్.” (పారిజాతాపహరణము. ఆ. 1. ప. 133.)

“కా. ఆజాబిల్లి వెలంగు వెల్లికలు డాయ్ లేక రాకానికా
రాజశ్రీసఖ మైన మోమునఁ బటాగం బొత్తి యెల్లెత్తి యా

రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూ రాజత్కరాంభోజ కాం

భోజీమేళవివందికారవసుధాపూరంబు లోరంబుగాన్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 52.)

ఇట్టి యేడ్పువర్ణము లన్నియు విని తెనాలి రామకృష్ణుని “యల్ల సాని పెద్దన యటునిటు నేడ్చె. ముక్కు తిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. బట్టుముత్తి బావురని యేడ్చె” నని వల్కె నను నైతిహ్యము గలదు.

వయ యేడ్పువర్ణ నములందు నైషధమున నశ్రుధారలు వర్షింపఁబడినవి. కాశీఖండమునందును, మనుచరిత్రమునందును, నశ్రువులును, నేడ్పునప్పటి కంతవర్షనియు సామాన్యముగ వర్షింపఁ బడెను. పారిజాతావహరణమున నశ్రువర్ణ నము విడిచి కేవలరోదనమే సకారణముగ వర్షింపఁబడెను. ఇందుఁ బద్మసప్తక మగు మోమున గుడ్డ వేసికొని యవ్యక్తమధుర మగు కోకిలధ్వనివంటి ధ్వనితో నేడ్చె నని వర్ణింపఁబడినది. ఈవర్ణనమే రామరాజభూషణునిచే నలంకరింపఁబడినది.

రామరాజభూషణుని యేడ్పువర్ణనము నలంకరింపఁగోరి కావలయును దత్ప్రతిబింబముగా సంపరణచరిత్రమున నేడ్పు యిట్లు వర్ణింపఁబడెను గాని యది రామరాజభూషణునివర్ణమును మీఱఁ జాల దయ్యో.

“మ. బలవద్దర్పకశశ్రీకావతులు నైఃపక లేక యవ్వేళ న

య్యలిసీలాలక యంబరాంతపరిణితాత్మీయభిన్నాననో

త్వలిసీబాంధవ యాచు నేడ్చెఁ కడు భూపాలైదరాగంబునం

గలకంతీకులకంతకోమలకుహూకారంబు లోరంబుగాన్.”

(సంపరణచరిత్రము.)

“ఇందు ‘బలవద్దర్పకశశ్రీకావతుల’ కనఁగా బలవంతుం డగు మదించిన మన్మథునియొక్క

శశ్రుముల దెబ్బలకుఁ దాళఁజాలక యేడ్చె నని సకారణముగ వర్ణింపఁబడెను. మొదటనే భిన్నుఁ డగు ముఖచంద్రునకు మఱియు భిన్నత గల్గునట్లుగఁ గోకిలకలధ్వనివంటి చంద్రవిరోధియగు కుహూ ధ్వనిమించునట్లేడ్చె నని చమత్కరింపఁబడెను. ఇంతియకాక భూపాలుని యందలి రాగముతో నేడ్చె ననునార్థంబు మిక్కిలి ప్రాథమిక మున్నది” యని చెప్పుదురు.

కాని బలవద్దర్పకశశ్రీకావతుల నోర్వఁజాలక యేడ్చుట వింతగాదు. నాయిక శరీరసౌఖ్యమార్జము సంతగా న్భురింపదు. కాఁబట్టి రామరాజభూషణుండు వర్ణించినట్లు వెన్నెలలకు వేగుచున్నదనుటయే స్వార్థముగ నున్నది. మఱియు రామరాజభూషణుని వర్ణమునం దాకాశమందలి చంద్రకాంతుల కోర్వఁజాలకయున్న నాయికను ముఖచంద్రకాంతులును బీడించు నని యామె ముఖచంద్రుని బ్రెంఁచెఱుగన గవ్వెనని సాధిప్రాయముగా వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నాయిక రాజీవానన యనఁగాఁ బద్మమువంటి ముఖము గలది కావుననే చంద్రకాంతికి నోర్వఁజాలక యేడ్చె నను వర్ణనము మిగుల సందర్భముగానున్నది. ఇంక నామె యేడ్చుచుండఁగా నట్టి రోదనధ్వని కిన్నరస్త్రీలచే మేళింపఁబడిన కాంభోజీరూప మగు వీణానినాదమువలె నుండె ననుట సార్థ్యముగా నుండును గాని భూపాల రాగముతో నేడ్చె ననుట సార్థ్యముగ నుండదు. రాగ మేళనముచేసి యేడ్చుట. యనుభవవిరుద్ధము. అట్లేడ్చుటయు నొక యసాధ్యకార్యము గాదు. రాగజ్ఞానము స్వల్పముగఁ గలవారైనైత మావని చేయఁగలిగియుండురు. ఇచట భూపాలునియం దనురాగముతో నేడ్చె నను సర్థాంతరప్రాప్తికై యిట్టి యనంగతార్థము లభింపవలసివచ్చెను.

విరహవేదన సహించలేక మూర్ఛిల్లి నాయక శీతలోపచారములచేఁ దేజునట్లు వర్ణించుటయు నొక కవిసమయముగ నగవడుచున్నది.

“శ్లో. స్ఫుటలి హరమణౌ మదనోష్ణణా, హృదయ మ వ్యసలం కృత మద్యతే;

సఖి! హతాఽస్మి తదా యది హృ వ్యపి, ప్రియతమ స్స మమ వ్యవధాపితః.

శ్లో. ఇద ముదీర్య తదైవ ముమూర్ష సా, మనసి మూర్ఛితమన్తపాపకా;

వ్య సహతా మవలంబివన్న్విదా, మరువపత్తిమతీ మతిమగభిరా.

శ్లో. అధిక కాఽసి ముఖే నలిం సఖి, వ్యధిత కాఽసి సోజడతై వ్రసా;

వ్యధిత కాఽసి హృది వ్యజనానిలం, న్యధిత కాఽసి హిమం సుతనో వ్రసా,

శ్లో. ఉపచరార చిరం మృదుశీతలై, ర్లజనాశమ్యవాశలాదిభిః;

ప్రి యసఖినిపహ స్స తదా క్రమా, దియ మవాప యథా లభ్య చేతనామ్.”

(నె. స. 4. శ్లో. 109-112.)

“వ. అని చలికి లీలోద్ధానమందు సరసరసాల కోమలకిసల యోస్వాద కమాయకంత కలకంత కామిని మహూకార కోలాహలపంచుంబు వీలైచిన నప్పల్లవాధర యుల్లంబు జల్లన నొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన.

ఉ. గొజ్జెంగసేరు సల్ల నొక కోమలి ద్రిప్పె లతాంగి యోర్తు లా

మజ్జికతాళవృంత మొక మానిని చనిదనకర్తమంబునన్

మజ్జన మాచరించె గుణమండలి నొక్క వధూటి యెంతయుం

బుజ్జన మొప్పు బాదములఁ బుప్పాడి యొత్తె విదర్శకనృతన్.”

(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 139-140.)

‘చెలియా! నీహృదయమందలి హరమణి విరహాగ్నిచే బ్రద్దలు కాఁ గా నీహృదయ మసలంకృత మగుచున్న’ దనునర్థము గల సంస్కృత వాక్యమున నీహృదయము నలరహిత మగుచున్న దను నర్థాంతరము స్ఫురించుటచే దమయంతి మూర్ఛిల్లెనని సంస్కృతమున నుండఁ గా నట్టి చమత్కారమును దెనుఁగులోనికి శ్రీనాథుండు తేలేడు. సంస్కృతముననున్న యసలంకృతశబ్దమే గ్రహించి యెప్పటివాడుక ప్రకారము కవి దాఁటి పోఁ దలంచిన వీలుపడదు గాని యిచట సంస్కృతమునఁగల యర్థద్వయమును దెప్పించుట మాత్రమంతగా దుర్లుటము గాదు. శ్రీనాథుఁ డీసందర్భమునఁ గల సరసవర్ణనము లాంధ్రీకరింపకున్నను మూర్ఛను మాత్రము విడువక యెట్టెటో తేచ్చిపెట్టెను. ఇట్లే కాళిదాసున కవసరము లేకున్నను బిడ్డిల మట్టి పినవీరభద్రుండు మాత్రము శకుంతలకు మూర్ఛను వర్ణింప మానలేదు. ఈయాచారమునే పెద్దకా ర్యుండును, రామరాజభూషణుండును నడిపిరి కాని యందు రామరాజభూషణుండు వర్ణించిన మూర్ఛా వర్ణనము సంస్కృత నైషధమునందువలె మిగుల హృద్యముగా నున్నది.

“వ. ఇట్లు బహుప్రకారంబుల..... అనురుసరమను నుల్లం బొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన నప్పల్ల వాధరిం గనుగొని.

గీ. వరుస ననసూయ యును ప్రియంవదయుఁ జేరి, యల్లనల్లన శిశిరకృత్యములు నేయఁ

గ్రమముతోఁపత వెడవెడఁ గనులుదెఱచి, నమధికామోదతాళవృంతములు నూచి.”

(శృం. కా. ఆ. 3. పే. 72.)

“వ. అని వలికి యక్కలకంతకంతి దీపించు తాపంబుపెల్లన మూర్ఖిల్లినం దోడివల్లవోష్టు లల్లవల్లన
హల్లకంబుల హిమాంబు.....జలువ పుట్టించ పెట్టకేలకం దెలిసె.”

(మను. ఆ. 3. వ. 52.)

“వ. ఆఱుమి రమాకుమాడుఁ డపు డగ్రతలంబున వచ్చి నిల్చిన
ట్లఱిముఱిఁ దోఁచినం గువలయాక్షి వడంకి కడంకఁ దూలి మై
మఱిచి నగంధగంధగిరిమారుత పాతివల్లికాఫ యై
మొఱుగిన సంభ్రమించి చెలు లందతబాష్పతరంగితాడు లై.

సీ. మోహవదేశత మోముద్రితము లైన కనుదమ్ముల హిమాంబు లునువరాదు;
శ్రమబిందుతార కాగమఖిన్నకుచకోకముల జంద్రనామంబు తలఁవరాదు;
శీర్షదాశావృంతశిథిలతాసులతాంత మసియాడ వీవన ద్వైతరరాదు;
పటుతాపపుటపాకపరిహీణతను హేమ మింకఁ బుట్ట పుటా ర్విడఁగరాదు;

గీ. లలన కానంగకీలీలాకలాప, సంతతాల్లిసహృదయపాత్రాంతరాళ
పూరితన్నేహపూరంబుపొంగి పొరలఁ జల్లని బటిరసనిలంబుఁ జల్లరాదు.

క. ఏ మంద మేమి నేయుండ, మే మందని మందలింత మే మందమొ యిం
దే మందరూప నడుగుద, మే మందఱి మనుచుఁ బరశవృద్ధయాంబుజ లై.

సీ. జవరాలియడుగులఁ జివురాకు లంటించి పొలఁతి యూరు లనఱిపొరలఁ బొదివి;
కొమ్మచేదోయి చెందమ్ముల హత్తించి లేమబాహులు మృణాళికలఁ బెనచి;
యలివగు క్షుభగుబ్బు లలరుగుక్తులఁ గూర్చి కాంతచెక్కులఁ జంద్రఖండ ములచి;
కలికిక్రేఁగన్నులు కలువఁజేకులఁ గప్పి లలనపెన్నెఱుల వాలంబు ముడిచి;
గీ. నవనగరానాబంధబాంధవము లైన, చలువ లెన్నేనిఁ గావించి చెలువ చెలులు
నెలఁత కీవసులాభంబు నించు మంచు, నించుచిల్కాని మేరలఁ బ్రార్థించుటయును.

కా. ఆవాక్యంబులలో సుధామయసుఖైకాయత్తచిలేశనం
జ్ఞావరంబు లొకింత వీను లెనయన్ సంజాతచైతన్య యై
పూవుగబోఁడి సుధాంశుబింబనుపమాపూర్ణాభిషేకప్రమా
లావీతోత్సలవల్లివోలెఁ గనుగల్గు ల్విచ్చ సాశీజనుల్.”

(మను. ఆ. 3. వ. 179-183)

రామరాజభూషణుని యామూర్ఖవర్ణనము కొంతవఱకు శ్రీహద్దుని నైషధచ్ఛాయ నలంకరించు
చున్నది. నైషధకావ్యమున క్లేషభంగిని దమయంతి కామెప్పుడయము నలరహిత మగుచున్న దని స్ఫురిం
చుటచే నామె మూర్ఖిల్లెనని వర్ణింపఁబడినది. వసుచరిత్రమున మన్మథస్మృతిచే గిరిక మూర్ఖిల్లినదనియు
‘నెలఁత కీవసులాభంబు నించుమంచు’ నను వాక్యమునఁ బదగంభీరచాతుర్యమున సభంగ క్లేషరూపముగ
ఘటించఁబడిన వసులాభశబ్దస్ఫురణముచే మూర్ఖునిండిలేతె ననియుఁ జనుక్కురింపఁబడినది. మఱియు
నైషధాదులందు శీతలఁవచారములు యథేచ్ఛముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇంద్రునిగాక మిగులఁ జమత్కార

ముగ వర్ణించఁబడినవి. నేత్రాదులందుఁ బద్మాదు లారోపితము లగుటం జేసి పద్మాద్వనిష్టహిమాంబు నేచనాది శిశిరోవచారములు చేయ వలనువద డని సయంత్రీకముగా నిరాకరింపఁబడినను, పల్లవమేళ నాదిశిశిరోవచారము లన్ననో పదాదుల కారుణ్యాది గుణసంబంధముచే నర్హతమును లని యంత్రీకత్వం పఁబడినను.

“మోహపదేశ” యను పద్య మయ్యలరాజారామభద్రకవి దను నైతిహ్యము సకలచరిత్రకార నిరాకృత మగుటంజేసి యావిషయ మంతగా నిటఁ జెప్పింప నవసరము లేదు కాని యొక్క ముఖ్య విషయము మాత్రము గ్రహించవలసి యున్నది. “మోహపదేశ” యను పద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీతలోవచారముల సయంత్రీకముగ నిరాకరించి “జవరాలి” యనుపద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీత లోవచారములు సయంత్రీకముగ గ్రహించఁబడినవి. కాన నీచింతపద్యములు నేకకవికృతములు నేక సందర్భకతములు నని చెప్పట మిగుల యంత్రీకముగ నుండును. ఇట్టిశ్లేషము లనేకముగ వసుచరిత్ర మున రామరాజభూషణునిచేరచింపఁబడి యుండుటచే నీమాత్రపుల్లేషపద్యము నతఁ డొకనిపద్దం గొని సంగ్రహించుకొనె ననుట యనుచితము.

“సీ. శిశిన్యమేన నేకిభవించినఁ గాని తియ్యవిల్లుని నిరోధింపరాదు;

సింధుజ నెద నుంచి సిరుల మించినఁ గాని మిహిరాంతుఁ గనునన్న మెలఁచరాదు;

శుభవాణి యభిముఖస్ఫురణః జూపిన గాని పఱచుటంచలఁ గ్రిందుపఱుపరాదు;

పద్మినిఁ గరముఖ ప్రాణిఁ జేల్పినఁ గాని రేల ముద్దురము వారింపరాదు;

గీ. నేర్పిన నటించు నృపతి యానెల్లథఁ దలఁచి,తలఁచి నగ మగుసా త్త్వికోదయదశాను

భావములఁ జెందు నున్నద ప్రసవబాణ, బాణుగ్నుక గాంచుఁ దాపము వహించు.”

(వసు. ఆ. 3. ప. 94.)

ఇట్టి యర్థద్వయభాసురరచనములు వసుచరిత్రమున లెక్కకు మిఱియున్నవి. మఱియు నీవయి పద్యమురచనయును “మోహపదేశ” యను దానిని బోలి యున్నది. ఇంతియగాక శుక్తిమతీశీలా హలసమావేశము, కపటయతి ప్రసంగము మొదలగు సందర్భములు పూర్తిగ నర్థద్వయవిభాసురములగు నట్లు సంఘటించఁబడినవి. ఇట్టి మహాకవి వేటొక కవిచేఁ బద్యము చెప్పించుకొని స్వగ్రంథమున నిలిపె ననుట మిగుల పరిహాసనీయ మగు విషయము.

ప్రకృత మనుసరితము. వసుచరిత్రమునకుఁ బిమ్మటఁ బుట్టిన ప్రబంధము లన్నియు నిందలి యనేకరచనములతో నలరారుచున్నవి.

“మ. కమనీయాకృతియోగ్యకీర్తనములం గన్నట్లు నాశ్యామ

యాసుమబాణాంబక యాయమూల్యమణి యాచొక్కంపుఁబూబంతి యా

సుమనోపల్లరి యాసుధాసరసి యాసాంపాందుడాల్దివి యా

కొమరుంబ్రాయపురంభ యాచిగురుటాకుంబోడి నీకే తగున్.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 52.)

“మ. శఱుదు లేర్పయు నిఁకేల యాతెఱవ యాదానిమ్మపూరెమ్మ యా

నెఱిగ ప్రంపుటపంజీక్రొమ్మెలక యానిదంపులేమావి యా

మెఱుగుంబంగరుతీవ యాననజిరామేల్గోడు చాలారుసుం

గఱుకుండువయాకడిందినపళాకన్నాట నీకే తగున్.”

(ఆచ్చు. రా. భా. ప. 138.)

“మ. పలుకు లేర్పయు నిఁకేల భూరమణి! యాబంగారుకీల్పొమ్మ యా

వలిక ప్రంపుటపంజీక్రొమ్మెలక యావల్లంజి యాశ్యామ యా

యలివేషింపనచూలికాభరణ మయ్యంభోజపత్రాక్షి యా
కలిరుంబ్రా యపుఃగల్గి రాచిలక యాతనన్దంగి నీకేతనక." (రసిక...రామము. ఆ. 2. పే. 26.)

కూచిమంచి తిమ్మకవి యిట్లు తనయితర గ్రంథములలో వసుచరిత్ర పద్యముల ననుసరించుట యటుండఁగా రసికజనమనోభిరామమును గ్రంథమును గేవలము వసుచరిత్రము ననుసరించియే రచించి నట్లగవడుచున్నది. అందలి యనేకములగు పద్యములనడకలు, కల్పనములు, కథవట్టులును, వసుచరిత్రము ననుసరించియున్నవి. కొన్ని యెడల మనుచరిత్రాదుల యనుసృతులను గలవు. కాని తిమ్మకవికిఁ బద్యములను నింపుగాఁ జెప్పటలో నున్న చాతుర్యము కథనడుపుటలో నగవడదు.

"క. అని కమలజాండు బుతుధ్వజ, జనపాలకుచరిత దివిజనంయమి కెలమిన్
వినిపించిన విని యాతఁడు, మనమున నత్యంతహర్ష మగున్ డయ్యెన్."

పైపద్యము రసికజనమనోభిరామమునందు మిన్నది. దీనిని బట్టి చూడఁగా నీ గ్రంథమునఁ బ్రధాననాయకానాయకులు సుశ్యామా బుతుధ్వజులై యని లేలుచున్నది. కాని యిందుఁ బ్రధాన నాయకులగు వారి సమావేశముతోఁ గథ ముగింపక వారికి స్త్రీశిశువుపుట్టుటయొక బిడవ సుశ్యామ యూరకయ బుతుధ్వజుని విడిచి పోవుటయొక బిడ్డట నక్కన్యక వనివేలవత్సరములప్రాయమున నొక కురూపియగు వేయియేండ్లయూడుగల మునిని బెండ్లియాడుటయు మొదలగు ననంగకవిషయములు వర్ణింపఁబడినవి.

"గీ. వనజముఖి నేను వేయేండ్లవాడ నీవు, బహుసహస్రాబ్దములదాన వహా! వృద్ధ
వైన నీకును బాలఁడవైన నాకు, ఘటన యిం కెన్నిధమునఁ గాఁ గలదు చెపును."

అని యిట్లతివిరసముగ వర్ణింపఁబడినది. ఇటుమనుచరిత్రములోని వస్త్రైక్యాభావమును దిమ్మకవి బాగుగఁ జూపఁగల్గెను.

శకుంతలావరిణయ (పిసినీరథ ద్రుని) మనుచరిత్రముల రీతినె యిందును బుతుధ్వజుండు వేటకునెడలినట్లు వర్ణింపఁబడినది. విడవ వసుచరిత్రమునందువలె వనములో విహరించుచు బుతుధ్వజుఁడొకసంగీతధ్వని విని యాశ్చర్యపడి యది యెవ్వరిదో యరయుటకై నర్తనవిపు నంబఁగా నతఁడు చని మఱివదిచ్చి చెలలతోఁ గూడి యొక స్త్రీ పాడుచున్నదని యామెను వర్ణించి చెప్పటయును, రాజసురత్నఁడయి యాతనినే యామెసంఘటనమునకై యుండుటయును మొదలగునవి వసుచరిత్ర రీతిని వర్ణింపఁబడినవి. తుదిదాక నట్లు మక్కికై మక్కిగాఁ గథ నడుపుట బాగుగ నుండదనియో, మూలకథ ననుసరించుతలంపునో, కవి పిమ్మట కొన్ని మార్పులను జేసియున్నాఁడు. ఆభ్యుదయ మనుచరిత్రము లోని ప్రవరపరూధిని సమావేశసందర్భమును, వసుచరిత్రములోని కోలాహలతుక్తిమతుల సమావేశసం దర్భమును గేవలము మఱచినట్లగవడదు.

వసుచరిత్రమున నాయకయొద్దకు యతివేషముతోనర్తనముఁ జేసినసందర్భ మతిమనోహరముగ వర్ణింపఁబడియుండ నిం దక్కడవట్టు మిగుల విరసముగా వర్ణింపఁబడినది.

"గీ. దూత వగుటను నోరికి దోచినట్లు, దివిరి మోమోడ కాడెదు దిట్ట వగుచు
గటకటా! ధూర్త! మేము నీకంటికివచ్చి, డింతయెల్లదమైతి మింకేమిచెప్ప." (రసిక. ఆ. 3. పే. 31.)

అని యిట్లతివిరసముగా వర్ణింపఁబడినది. ఆరయనరయ నిష్పట్టున మనుచరిత్రములోని యీ క్రిందిరీతి ననుసరింపఁ జూపుటచే నిట్టివైరస్వము సమకూడినట్లగవడుచున్నది.

“ఉ. ఇంతలు కన్నులుండఁ దెరు వెవ్వరి వేడెడు భూసురేంద్రయే

కాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నెవం బిడి పల్కరించుట

గిరియ గాక నీ వెఱుంగవే మును వచ్చినత్రోవనొప్పు నీ

కింత భయంబులే కడుగ నెల్లద మైరిమె మాట లేటికిన్.”

(మను. ఆ. 2.)

ఈవద్య మొకసరసముగానున్నదో తిమ్మకవివద్య మంతవిరసముగా నున్నదనుటకు సందేహము లేదుగాదా !

నర్తనఖున కీరీతి వరాభవము జరుగుచుండు మహావిరోధసందర్భమున ఋతుధ్వజాని బ్రవేశ పెట్టుటయు, రాజు తనప్రేమమును జూటకనగా వెల్లడిచేయుటయుఁ జెలులు రాజునకు బుద్ధిచెప్పి సుశ్యా మను దోడ్కొనిపోవుటయు, రాజు వెంటడించి బోధించి ప్రార్థించుటయుఁ జెలులు రాజుం గనరి య చటనుండినాయికం దోడ్కొనిపోవుటయు మున్నగువిషయము లతివిరసముగ వర్ణింపఁ బడెను.

“గీ. ఆమనీనాయక ! సుశ్యామయనెనుపేర, నలరు గంధర్వరాజకన్యాలకామ

యిష్టెలందుక దీనికై యిట్లు వగలఁ, దగులఁ దగునయ్య మీవంటి తగవరులకు.”

“క. అనుమాన ముడిగి వినుమా, నను మారునిబారిఁ ద్రోచి ననఁబోడి వెసం

జనఁ జూచెద వలవిధి నె,క్కొను నీక్కొల నిన్నుఁ గట్టికుడిపెడిఁ జామ్మి !”

... ..

“క. అని పలుకు నెడలఁ జెలుల్కల్ల నిదేమిటి జోలి సరి బళా ! భద్రపడరే !

యని చెలిఁ దోడ్కొని గొబ్బనఁ, జని రంత విభుండు గుండె ర్పుల్లన లీలన్.”

తుట్టుతుద కుభయలును సమావేశపఱుపఁ దలఁచినప్పు డీరీతి విరసప్రసంగము చేయించుట రసిక జనమనోభిరామముగా ముందునా ?

మఱియు, నీనాయిక పరకీయధునియు నిట్టిదానికై యింతవలపు తగదనియు, నర్తనచిత్తుండును నాయికచే దిరస్కరింపఁబడినవాఁ డగుటచే గావలయును రాజునకు బుద్ధిచెప్పినట్లు వర్ణింపఁబడెను.

“క. వేళగుల నన్యవధూ,లోలుండనై నాన యుండిగి లోఁగెడు ధరణీ

పాల విను ‘కాముకస్య కు,తో లజ్జా’ యనెడు నుడువు తుది నిజ మయ్యెన్.”

... ..

“క. పురములు విడిపాఱవే ? కుల, తరుణులు వెతవడర ? బుధులు తప్పెన్నర ? నీ

సరిదొరలు నగర ? వంతలఁ, గరమడలర ? ప్రజలు నీ ప్రకారము విన్నవ్.” (రసిక. ఆ. పి. మ. 39.)

విసర్తనఖుండైన రాజున కీరీతిని బుద్ధిచెప్పెనా ? వసుచరిత్రమున గిరికన్త పరితపించు వసురాజును నర్తనఖుం డెట్లుారడించెనో యరయుండు.

“చ. జనపతి యిట్లు పంచకరకాతకరాహతి సంచలంపఁ గాఁ

గని హితమంద్ర పల్కు మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం

తనోగులు పూనసేల ? లలనానలినాస్తుడ నీవు నిన్నుఁ గ

నొననలతాంగియీలువు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే.

“చ. అలివగురుండు తావకపదానకుఁ, దంగనఁ గన్నతల్లి యు
ద్యుతభవదీయశౌర్యరసపోషితజీవన, శొష్ణునెచ్చెలుల్
సతతము నీకథ లొగ్గడ జాణలు, బాల భవద్విలాసమో
హిత, హితకార్యసంగతికి నియ్యెడ నందియ మంద నేటికిన్.” (వసు. ఆ. 3. ప. 87, 88.)

మఱియు నిందు సుశ్యామ విరహాపీడిత యయియుండఁ జీలుక రాయబారమును గల్పించినాఁడు.
ఇది వసుచరిత్రములోని మంజువాణిదూత్యమును బూర్తిగాఁ బోలియున్నది.

“చ. పకపక నవ్వి యోవనువృషాలక బాలిక దూతెనేల? సా
రకుఁ బరకంఠ్ర లింతులు వరింతురె కాంతులఁ దమ్ముఁ దామ క
న్యకలకు నేరమా? యది యనన్యగతిక నుదతిక మనోజుబా
రికి నెరఁజేసి లోఁ గనికరించనివారికాక నేరముల్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 89.)

“ఉ. తావకశైలభేదనకథాదిరుదాంకము లేము పేర్కొనం
దా విని వెచ్చ నూర్చి వనితామణి నిత్యకఠోరముల్ కుల
గ్రావము లందు వారిఁ బదఘట్టనఁ గీటడఁగించినట్టి గో
త్రావరుఁ డింక నేమిటఁ గరంగు నయో యని నించు బాష్పముల్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 109.)

“కా. ఏమేమీ! జగతిం గఠోరములు వై లేంద్రంబు లోఁ గాఁ దదీ
యామేయస్తయభేది యంతకుఁ గఠోరాకారుఁ డానే కదా
యామేటికొ ప్పులివాసి చూపులనె యూటాడించువా రెంతవా
రో మీనేక్షణ తా నెఱుంగెడ తదారూఢప్రభావోన్నతుల్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 113.)

“చ. కటకట రాజచంద్ర! యిది కర్ణమె నిర్జరకన్యకామణిక
దటుకున ఘోరమారనిశితప్రదరంబుల పాలు చేసి యి
చ్చటి కిటుచేరి నీవును విశంకటతాపభరాలనుండ వై
యటమటఁ జెందెదేల? పదమా ముద మార నెలికచెంకకున్.”

(రసికజనమనోభిరామము. ఆ. 5. పే. 70.)

“కా. ఏమేమీ! రమణీశిరోమణి భుళా! యిట్లాడి ని న్నంపెనా?
నామీఁదం గలకంతకంతి కెదలోనం గూర్చి వాటిల్లెనా?
భామారక్తముబోటు లిప్పునికిఁ దోడ్పాటై విడంబించిరా?
నీమేల్పు ల్కింక దాఁచనేల? చెవుమా నీడోద్భవశ్రేష్ఠమా.” (రసిక. ఆ. 5. పే. 71.)

సయవద్యముల నంసినచో రామరాజభూషణుని కవితాధోరణికిని దివ్యకవి కవితాధోరణికిని
గల తారకవ్యము స్పష్టపడును. ఇంక మణిహారసందర్భములోనిపద్యము లరయుండు.

“మ. కమనీయద్యుతిధామమా! విమలముక్తాదామమా! నేనుమా!
కమలామౌదకుఁ దత్సఖీసమితికిం గల్యాణమా! తన్వరా
శకుయూరీశుకశాబకారికలకెల్లక భద్రమా తెల్లమా
ప్రమదారక్తముపేరుగా నెద నినుం బాటించి ప్రార్థించెదన్.”

“ఉ. గ్రామమతాకుచాగ్రో వరిరంభనిగంభసుఖోపలంభసం
భావికభావిమత్కరవిమర్దన కోడకుమీ విశుద్ధము
క్రావళి! బాలికానవనమాగమయోగ్యమహోపలాలన
శ్రీ వెలయుంతుఁ గాని నినుఁ జిక్కులఁ బెట్టఁ జామీ రయంబునన్.”

“కా. శుక్తికోడకుటిగుహవసతి వై సూచ్యగ్రసంస్థాయి వై
ముక్తాహారమ వై భజించితి గదా ! ముగ్ధావచద్వంద్వసం
సక్తిం దాదృశభూతి తావకకృపాసంసిద్ధి లే కఱ్ఱునే
ముక్తాహారత సున్నయంతనే తలంపు ల్నింపు నా కింపుగాన్.”

(వసు. ఆ. 4. ప. 100, 104, 105.)

“ఉ. నేమమె గోముమీలు రలిచేతి నిగారపుఁడైడిబొమ్మ క
య్యామని పువ్వుఁగొమ్మకు నొయారపువేలుపురాచొమ్మకుం
గామునిగీముతోట వలిగఁచుచుదిమ్మకు ముద్దుగుమ్మ కు
ద్దామవచోనిరూఢి మణిదామమ ! ప్రేమ మెలర్చు జెప్పుమా.”

“ఉ. అక్కమలాయతాక్షీ నను నక్కన నొక్కి కవుంకలించుచోఁ
జిక్కులఁ బెట్టి ని న్నడలఁ జేయుదు నంచుఁ దలంపఁ బోకు నా
యక్కఱఁ దీర్చి యాడుకొనుమా ఖుణిహారమ ! పేరు మీఱ న
మ్మక్క!” “పరోపకారవిహితాత్మ లిలం దమనేగి యెంతురే?”

“గీ. కలికియారమున నెత్తావికలప మలఁది, విరిసరంబులు దమి నించువేళఁ జాల
వఱలఁ జేయుదుఁ గాని మే ల్కఱచి యేను, నిన్నుఁ జిక్కుల నిడఁ జామీ బన్నసరమ!”

“ఉ. సాంకవగంధసార ఘనసార మృగీమదసార సారభా
లంకృతమైన వేల్పునవలతలమిన్న యురంబువై నిరా
తంకగతిన్ సుఖించు నమితవ్దుగు భాగ్యము నీకు నబ్బె నా
కింక మఱెన్నడమ్ము వదియింపఁ గదే మణిహారరాజమా!” (రసిక. ఆ. 5. పే. 71, 72.)

ఇంక నిట్టికథపట్టులందలి యనుసృతలేగాక పద్యకల్పనములందును ననేకములు గనుపట్టుచున్నవి.
వానిలోఁ గొన్నిటి నిట నుదాహరించెద.

“మ. చతురాస్య ల్పరుషోక్తము ల్బుధగురు ల్సర్వజ్ఞమూర్తుత్

... ..

క్షీతిదేవుత్ పురి దేవతామహిమలం జెన్నొందుట ల్పిత్రమే.” (వసు. ఆ. 1. ప. 97.)

“సీ. బుధవత్సలులు కళాపూర్ణులు పరచక్రహరణులు కువలయాహ్లాదకరులు;
పనునమన్నితులు సర్వజ్ఞశిరోమణుల్

గీ. రాజు లలరుదు రవ్వరరాజమునను.”

(రసిక. ఆ. 1. పే. 6.)

“సీ. రాగంబు మూర్తమై రహిఁ ద్రోవఁ జూపునెంపునఁ బదచ్ఛాయ మున్నున్న నిగుడ ;

నీవిఁ జుట్టిన భోగి నిట్టూర్పుగమి నుట్టి నడలెనా నొడ్డాణ మెడలి తూల

... ..

తే. గీ. కటికరటి కంఠపీఠపైఁ గంతుఁ డనెడి, బిరుదుమావంతుఁ డేసిన పీఠిజల్లి
వెంపు గను పెన్నెరులగుంపు ప్రిదిలి జాతి, వచ్చె నొకసలి వసుమతీవరుని జూడ.”

(వసు. ఆ. 6. ప. 11.)

“చ. కులుకుమిటారి గల్పిచనుగుబ్బల ప్రేగునఁ గౌనుఁదీగ కం
పిలి యసియాడ ముంగురులు బిట్టు మొగంబునఁ జిందులాడఁ గం
చెలముడి పీడఁ దత్తరపుఁజెయ్యల నించుక నీవి యూడ వి
చ్చలవిడిఁ జూడ వచ్చె నొకచంద్రనిభాస్య నృపాలమన్మథున్.” (రసిక. ఆ. 1. పే. 12.)

“చ. తరువులపొంతఁ బొంది వసుధావరమిత్తుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవిసీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభున్
... .. ” (వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

“మ. తరుమూలంబులపొంతఁ బొంది నదివో త్రంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకారస్వరవిగ్రహాన్ సమదచంచచ్చంచరీకాలకన్
... .. ” (రసిక. ఆ. 2. పే. 23.)

“నీ. ఘనులఁ గొండలపాలుగాఁ జేసిన కొంతక ద్విజరాజు నెపుడుఁ గుందించు కొదువ;
కువలయంబు దిసంబు కూల్పు నాడిక
తే. నలువ వారిండుకొనియెఁ దన్నగరసతుల, నెఱికురులు ముద్దుమోములు నిడుదకన్ను
లలఁలిమోవులు బిగిగుబ్బ లరిదినాభు, లలమఁదొడలును మృదువదంబులు నొనర్చి.”
(వసు. ఆ. 1. ప. 107.)

“నీ. చందమామకు లోనఁ గం దొనర్చినకప్పు పసిఁడికిఁ దావి కూర్చునికొంతక;
దొండపంటికిఁ దీసి నిండఁజేయని రట్టు,
గీ. మలపుకొనఁ జాలు నద్దిర ! జలజభవుఁడు, పూని యిమ్ముద్దుతలిరాకుఁబోఁడివదన
తను రదాంశుక లోచన స్తన కపోల, నక్కి పద యుగ్ధకము సొంపెనఁగ నొనర్చి.”
(రసిక. ఆ. 2. పే. 23.)

“ఉ. విగలి యొగిరూపము వహించెదో? యేగలిఁ పొగ్గి మించెదో?
యేగలి వేళ గాంచెదవా ? యేకత మున్న వధూజనంబు నీ
వేగలిఁ బల్కరించెదవా ? యివ్వనభా ! భవదీయసీరికా
ర్యాగలి నేఁడు చూతముగదా ! యని యంపిన నాక్షణంబునన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 78.)

“కా. విచందంబున నింతియెంతకఱలే కీవేగి దర్శించెదో ?
ఘోషందంబున మాటలాడి మదిలో నింపొందఁగాఁ జేసెదో ?

యాచంద్రాననపొందు నా కెటువలె? హత్తిం చెదో? మేలు నీ

వాచాప్రాధిమ్య నేడు చూతముగదా బాలేందులీగానభా!" (రసిక. ఆ. 3. పేజీ 30.)

"చ. కటకట! మమ్ము నొక్కకృటికాలముఁ బాయనిదాన పొంటిమై

నెటువలె వచ్చితవ్వు! చెలి! యిచ్చటి ప్రేమపుండ్రేనవాఁక లీ

నెటువలె నీదితవ్వు తెరు వెల్ల ను బుప్పొడి నీపదాంబుజం

బెటువలె నోర్చెనవ్వు! తరుణీ! తగనవ్వు కడిదిచెదముత్."

(వసు. ఆ. 3. ప. 121.)

"ఉ. కొద్దురొ! ముద్దురంపువెతఁ గుందుచు నిల్లెడఁబాసి యిమ్మెయి

నవ్వులుచేసి యొంటిగ వనంబున కేటికి వచ్చితవ్వు! నె

త్తములఁ గేరు నీమృదువదంబులు కందెఁ గదవ్వు! మేలు మే

లవ్వుకచ్చెల్ల! నీ బలుగయాభివక్తములు చెప్పఁ జిత్రముత్."

(రసిక. ఆ. 4. పే 52.)

"నీ. పవమానమానవప్ర పమానకైరవచ్యవమానరజము మై నంటఁ దివురు;

... .." (వసు. ఆ. 3. ప. 118)

"నీ. ఆనమానవానసాలనమానవల్లి కాప్రసవమంజరులపై ముసరి ముసరి

... .."

(రసిక. ఆ. 5. పే. 76.)

ఇట్లే వసుచరిత్రములోని కల్పనములను గథపట్టులను ననుసరించి చెప్పినవారిలో ముఖ్యులగుం థములు పిల్ల వసుచరిత్రము లని ప్రసిద్ధిని కెందియున్నవి. వానిలోఁ గనుపర్తి అబ్బయ్యమాత్యుని కవి రాజమనోరంజన మను నామాంతరము గల పురూరవత్సరీత్రము మిగుల రసవంతముగా నున్నది. కాని వసుచరిత్రము వంటి ప్రాధిమ్య గలిగియుండలేదు. అడిదము సూరకవి ప్రణీతమగు కవిజనరంజనము లోని వర్ణనములును సరసముగ నేయున్నవి. కాని యిందుఁ గథాభాగ మేమియుఁ గానరాదు. పురవర్ణనము, హరిశ్చంద్రవర్ణనము, చంద్రమతీవర్ణనము, విరహవర్ణనము, చంద్రాద్యుపాలంభ స్తుతులు, వివాహ వర్ణనము, చంద్రమతికి బుద్ధులు గఱపుట, శేఖీగృహ రత్యువరతి వర్ణనములు, ననునవి మాత్రమే గలవు. మొత్తముమీఁద నిందుఁ గథాభాగము హరిశ్చంద్రుఁడు చంద్రమతిని బెండ్లాడి నుభించుట. అబ్బయ్యమాత్యుఁడు కవిజనరంజనముగఁకు వస్త్రైఁ దెచ్చుచుఁ గవిరాజమనోరంజనమును రచించెను. కాని యిందును వర్ణనాభాగము లన్నియు వసుచరిత్రమును జూచిచేసినవే యని స్ఫురింపకపోదు. కల్ప విషయమున నిందుఁ గొన్నిచోట్ల వసుచరిత్రచ్ఛాయ లున్నను దద్విస్తమము లగు కల్పవాచిశేషములును ననేకములున్నవి. కృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయమునైతము వసుచరిత్రముతోఁ బోల్చు దగ్గి యుండ లేదు. కాని యిందు వసుచరిత్రములోని పద్యములయుఁ గల్పనలయు రీతు లత్యధికముగ సంక్ర హింపఁబడుటచే దీనికిపేరు వచ్చినదనితోచుచున్నది. వైమూఁడు గ్రంథములలోని వసుచరిత్రరీతులు కొంతపఱుకుదాహరించి యాయనుస్మృతి ప్రదర్శనమును విరమించుచున్నాను.

మొదట నొక్కొక్కరి యనుసరణములును, బిదప నేకాధికానుసరణములును నుదాహరించుచున్నాను.

"మ. జననాథోత్తముఁ డింటిఁ జూడ ననిమేషత్వంబుఁ గాంక్షించు న

య్యనిమేషత్వముకాంత కాంతముఖచంద్రానేవనానందనా

ననఁ బ్రాసించినఁ గోరు నవ్వు డనిమేషస్వామిభావంబుఁ గ

న్దొన నెందున్ నృపులు త్తరోత్తరపదామానస్సృహంచలబ్ధి." (వసు. ఆ. 2. ప.

"లే. ఇందిసొందర్భరేఖాదిదృష్టచేత, నెపుడు తెర వంతు రను వంచినపుడు గోరు
నిమిషపరికల్పితాంకరాయము విదిర్చి, భూమిపతులందు వాంఛాప్రపూర్తి గలదె?"
(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 37.)

వయి రెండుపద్యములందును వసుచరిత్రపద్యమే మిగుల సరసముగ నున్నదని వేఱుగ వ్రాయ
నక్కఱలేదుగదా! ఇట్లే కఱచుగ నంతటను గ్రహించునది. ఈపద్యచ్ఛాయనే కొంతవఱకు సూరకవి
రెండవయాశ్వాసమునందలి పదునెవ పద్యమును నైతము రచించెను.

"చ. ఆలిఖలజేజి యిట్లు వలనూంకబిసాంకురపన్న గాళికిన్
జల మరి చల్లగాఁగిని జక్కెరభాణపుఁదేజిఁ దోలు పూ
విలుతు హయాళికిం జీగురువిందుల నీలి గయాళికిన్ హలా
హలగుళికాభ దుర్బద ఘనాళికి నాళికి లోఁగి యాత్మలోన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 112.)

"క. ఆకుకొంచె నవ్వు డాలో, య్యలి మధుకరనికరశుకపి కావళికిన్ జా
బిలికిన్ జిడిబిలి వలికరు,వలికిన్ విరివిలుతునెక్కువ హాహళికిన్." (కవిజనరంజనము. ఆ. 2. ప. 19.)

"సీ. నటదీహాసవిష్ఫుటితవేదోండరేఖలఁ దోఁచు వరగాంబుకణిక లనఁగఁ;
బెల్లంబు నిర్లపెనెల్లె నిల్ల పదార్థములు ముగ్ధఁ బొడము బుద్ధుదము లనఁగఁ;
రవికి మంచేహనిర్దనసాధనము లై పచ్చిన ద్విజమంత్రవర్ణము లనఁ;
హరిపదంబును నీతుశిరము నైన సభంబున సభోగతులు నించు నన లనఁగఁ;
లే. జరుగిరి యను మరకాడు జలధిసరణి, దరణి డించిన నతడు తత్ఫలముగ్గు
నిమలముక్తాఫలంబులు వెలికిఁ జొనిపె, ననఁ గ నవతారకానికాయంబు లదె." (వసు. ఆ. 4. ప. 15.)

"సీ. ధ్వాంకదంతావళోక్తరపుష్కరోద్ధూతగగనగంగావయవకణము లనఁగఁ;
శర్వతాండవదిదృష్టానమాగతనిర్దరిహరమాక్తికశ్రేణు లనఁగఁ;
సప్తకళిందజాహ్లాదమున నిండార విరిసిన తెలి గల్వవిరు లనఁగఁ;
భావనికాచంద్రపరిణయంబున కిడు దిక్కుద్యముల పిండిచుక్క లనఁగఁ;
గీ. గ్రీక్కిటిని నొక్కమొగి నెల్ల దిక్కులందు, తీరఘనసారపాటిరతారహార
హీరపారదనారదకారదాభ్ర, గౌరరుచి మీఱఁ దారకాచార మపుడు." (కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 63.)

— కవిరాజమనోరంజనము. —

"సీ. పొన్నపూపొడి నేల పొదివితే చెలి యది పొడమె బల్లివిపైఁ బొడువవలదె;
చెలవ మాటిలి నేల? కలువచూ లదియుఁ గప్పఁగ రాదె మిన్నులబావికడది;

మొగడకమ్మల నేలమూసిలే నలి మూయఁ దగఁడ మానసభూనిధానము లవి;
తరుణి పూరెత్తు యెత్త వడేల యది హేమభిఖరిదాపుది బయల్పెయఁ దగునె;
తే. యనుచు రసమర్త సరసోత్పలాడునట్టి, జట్టికాండ్ర యభోచితసరసవచన
రచనఁ జేల్పుచు వివిధవిభ్రమము వఱల, విరులు విలుతురు పుష్పలావికలు పిట.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 109.)

“నీ. వెలకుఁ జూచవు పొన్నవిరి యంతగోష్ఠమా యది యనంటులమోయ నయ్యెఁ జామ్మ;
కవ్వో నేల బంగారమా పువుబంతు లవి సువర్ణలతోదయములు సుమ్మ;
మూసిపెట్టెద మదైమొగ్గ లిం తబ్రమా? యవి సుధారాజీచేరువవి సుమ్మ;
దాఁచుకొంటిది యరుదా నల్ల గలువపే రది యగాధసరోవహనము సుమ్మ;
తే. టండు ముసిముసి నగవు లన్యోన్యవచన, మంజులవ్యంగ్యచాతురీవ్యంజకములు
గా విటుల కమ్ముదురు విరు ల్కాముకైక, జీవికలు పుష్పలావికల్ నెలఁగి పురిసి.”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 1. పే. 3.)

“క. పినుల విం దై యమృతపు, సోనలపాం దై యమందసునుచుదళిసి
గానముక్రం దై యాస్వన, మానందబ్రహ్మ మైన నధిపతి వల్క్రన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 14.)

“కా. ఆగాంధర్వనినాదవైభవము బ్రహ్మనంద మై యంద మై
భోగేచ్ఛాంతురకంద మై శ్రుతిసుభోద్భూతామృతస్యంద మై
వాగర్తకరసానుభూతికుతుకన్నచ్చంద మై యొప్పుచున్
రాగాంభోనిధి ముంచి యెత్తె మునిచంద్రస్వాంతకంజంబులన్.”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 53.)

“నీ. తుణులిలాసమె కాని గజనిమ్మపండులు సరియె దుర్గాధివాసమున మనినఁ;
బైత్రాఁతరుచిగాక ప్రతియె కిన్నరజాయ అరిది మేరుపుతలయంపి నిడినఁ;
బ్రొద్దువన్నెలె కాక యొద్దియే తమ్మి మొగ్గలు చక్రములఁ గూడి దళముకొనినఁ;
గాఁకచాయలె కాక కనకమంభము లీడె శ్రీ కరులలిరోగ్రసీమ సున్న;
తే. మిళితఘనసారమై సున్న మిగిలి కదిసి, యంతరము సూత్రమున కీక యలరి బోడు
వదల కమితరసప్రాధిఁ బొదలి మెఱయఁ, నన్నుతలమిన్న వలిగుబ్బుచన్నుఁగవకు.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 42.)

“నీ. ఘనసారసారసాంగత్యంబు నొల్లని గజనిమ్మపండ్లచక్రందనంబు;
ముక్తామణుల గూఢముగ నణంచుకయున్న వంభికుంభములవిభ్రంభణంబు;
చేరఁ బోయిన నశృంగారరసాకృతిఁ గనుపించుకొండల గౌరవంబు;
చకితస్వభావచాంచల్యవత్తక్రములై శ్రమియించు చక్రవాకములసౌబగు;
తే. పోల్చు దగు పెట్టు కలితకర్పూర మై ప్రకాశమాత్మికహార మై కదిసి చూడ
సరస మై నిస్తరళవత్తనహిత మై యెసంగు నీయంగరామణిదమ్మఁగవకు.”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 54.)

శకుంతలాపరిణయము. ౭౭

“మ. నను శ్రీరామవదారవిందభజనానందున్ జగత్పాణి
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారానుధారాశిసం
జనితైశ్చకదినప్రబంధఘటికానద్యృశ్యతగ్రంథక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి వత్సం గృహన్.” (వసు. ఆ. 1. ప. 16.)

“మ. నను రామానుజపాదపద్మయంగళినవ్యావ్యయధ్యాసపా
వసవ్యాద్యాగవతావతంసపదనేవాన కచిత్తున్ మరు ,
త్తనయారాధనచారులబ్ధకవితాధారన్ సదారూఢభా
వను నాస్థానకవిన్ నిజాశ్రితుని బిల్వంబంచి వత్సం గృహన్.”
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 87.)

“సీ. ఏరాజా భూరిలేటోరుణాలాకంబు లోకంబు తమము నిరాకరించు;
నేభస్య బాహుధరాధరాభోగంబు భోగంబు నవరించు భూమిసలికి;
నేపుణ్య నభిరూపరూపానుభావంబు భావంబుఁ గరగించు భూమిసులకు;
నేభవ్య తుభిఁ ర్తిభోభావిహారంబు హారంబు దశదిశాయావతమున;
లే. కతఁడు”
(వసు. ఆ. 1. ప. 30.)

“సీ. ఏదేవదేవుని సాదరాలోకంబు లోకంబులకు సౌఖ్య మాకలిండు;
నేకరాత్వరు దివ్యరూపానుభావంబు భావంబులకు మేలు పాడుకొలుపు;
నేజగజ్జనకుని యిచ్చావిహారంబు హారంబు భారుణీచారుముఖి;
నేమహాబలశాలి హేలావతారంబు తారంబు విష్ణువత్సయమునకును;...”
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 93.)

“సీ. మోహపదేశతమోముద్రితము లైన కనుదమ్మల హిమాంబు లునువరరాదు;
శ్రమబిందుతారకాగమఖన్నకుచక్షోకములఁ జంద్రనామంబు తలఁవరరాదు;
శీర్షదాకావృంకశిథిలతాసులతాంత మసియాడ వీవనల్ విసరరాదు;...” (వసు. ఆ. 3. ప. 180.)

“మ. కనుదమ్మిన్ హిమవారిఘ్నార మునువం గాదంచుఁ దామృద్ధన
స్తనశోకమ్ములఁ జంద్రకాంతమణు లుంచం దాళలే దంచు మై
ననకూనం బలుమాటు వీజనము లూనన్ రా దటంచున్ సఖి
జనముల్ దేర్పిరి మెల్లమెల్లనఁ జెలిన్ సోమ్యోపచారంబులన్.”
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 230.)

“సీ. ఈరాలఁ బోరాదు హేరాళము జవాది యీరాలనడుచక్కిన్ నేగవలయు...
లే. నభివ యిది మానికప్పుఁగోన యది లతాంత, రజముసారువ యిది కవ్యరంపుటనఁటి
చవ్వరం బలయది కాంతనదన మనుచు, నరవలికిఁ దెల్పె నదుగుచో నర్హఁ నగుదు.”
(వసు. ఆ. 2. ప. 58.)

“సీ. పోగూడ దీదారి భల్లహల్లకసారకాసారసీసారకర్తమంబు.....

లే. నాథ! యిది కవ్వరంపుటనంటికోన, మహివ! యిది గోస్తనీకాయమానసరణి
నృపకులగ్రణి! యిది మాటనీప్రవాహ, మధివ! యిదె చూడుము శకుంతలావసథము.”

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 3. ప. 29.)

ఇట్లే కొన్నిచోట్ల వసుచరిత్ర వద్యము లీక్రిందవసుచరిత్రములలో రెండుమూడు గ్రంథములం
దును ననుకరింపఁబడియు నున్నవి.

“సీ. తన యశోవిశదముక్తాసాధపాళికి నంబుదాయనము వాతాయనముగఁ;

దన కొర్యశిఖిఖితలికి జాంబూనద భూధరం బవరంజిత్రాదె కాఁగ...”

(వసు. ఆ. 1. ప. 116.)

“సీ. తన పృథుకీర్తి ముక్తాధత్రమునకు స్వర్ణధరంబు కనకదండంబు గాఁగఁ

దన ప్రతాపనమగ్రదావాన్నిశిఖకు వ్యోమంబు తదగ్రధూమంబు గాఁగ...”

(కవిజనరంజనము. ఆ. 1. ప. 28.)

“సీ. తన కీర్తికర్పూరమునకు బ్రహ్మాండకటాహంబు దగు కరాటంబు గాఁగఁ;

దన భుజాకర్పూర స్తంభంబునకు ధరాసతి ఘటన్తరకప్రతిమ గాఁగ...”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 3. పే. 34.)

“చ. తఱు లరనిక్కఁ బూతనెఱతావియ చిక్క నపాంగమాలికల్

మెఱుగులుగ్రక్క నూరుపులమేలిమిఁ దేటులు చొక్క హారముల్

కులుచలుద్రొక్క మంగులులు గ్రొంజెటుటం బదనెక్క వేలుపుం

దెఱవ యొకర్లు చేదిజగతీవలికిఁ కిర సంపె వేడుకల్.”

(వసు. ఆ. 5. ప. 75.)

“చ. జిలుగువయంట దూల నునుజెక్కుల లేఁజెమ రంకురింప గు

బ్బలు నటియింపఁ దాళగతి బంగరుగాజులు మ్రోయ హారము

లైలిగొన నూర్పులుప్పలిల లేనదు మల్లలనాడ మెల్లనే

యలికులవేలి యొర్తు కిర సంపెనూ గెంజిగురాకుఁ బోడికిన్.”

(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 26.)

“ఉ. కంకణనిక్కణంబు ఘలుఘల్లన మ్రోయఁ గపోలపాళి దా

టంకరుచు త్వలంగ నుదుటం జిలువెమ్మట గ్రమ్మ హారముల్

కుంకుమగంధపున్వలపుగుబ్బలపై నటియింప నొక్క యే

జాంకనీభాస్య భూవలికి సంపె నుగంధపునూనె యత్తజిల్.”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 5. పే. 69.)

“సీ. లలనాజనాపాంగ వలనావసదనంగతులనాభిభాభంగ దోఁ ప్రసంగము.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 126.)

“సీ. సరసాలికయసార సరసానుభవధీర తరసార ఝంకారకరమదాళి;...”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 51.)

“సీ. ప్రసవాసవాసంగ లసమానమదభృంగ విగ్రైకళ్యంగారరసలవంగ; ము...”

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 110.)

“సీ. కొం డఁట విల్లు వేదలకుండలిరా జఁట నారి యమ్మనం

కుం డఁట లైటివల్లియలు దున్నినవాఁ డఁట యొందురెండు శ

ద్వం డిది సిండుపారుష మొకొ యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
 ద్దండత నొక్క తుంటవిలు దాలివి యంటిన: గందు తూపులన్." (వసు. ఆ. ౩. ప. 174.)
 "ఉ. నా రంట తేటి జోకనలి నా రంట తే రంట బిల్లు సారభో
 ద్దా రంట విల్లు పూతనయగా రంట చుట్టము శైత్యపుకొనదా
 చా రంట కమ్మగాడ్పువరిచా రంట కోయిల కేతువాలయ
 ద్వా రంట యిట్టి నీ కొడుగువా రంట లోతు ల దేమిచిత్ర మో?"
 (కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. ౩. పే. 40.)

"ఉ. తుం టంట కార్తుకంబు కరదొట్టిన తేంట్టంట వింటినారి చే
 యంటిన వాడు తూపు లంట యవ్వలపా లంట కేతనంబు వా
 ల్లంటిపులంగు గుట్ట మంట కాయము లే దంట నీకు లోకమున్
 కొంపెతనంబునం గెలిచికో లిది యచ్చెరియంబు మన్నథా." (శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 179.)

ఇటులనే యనేకస్థలములందుఁ బరస్పరానుసృతులు గలవు. వాని నెల్ల నిట నుదాహరించుట
 యో యావశ్యకము గాని విస్తరభీతిని విరమించితిని. అట్లయినను నిచ్చట నట్టియనుసృతిగల పద్యముల
 సంఖ్యలనుమాత్రము చూపుచున్నాను.

వసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజ నము.		శకుంతలా పరిణయము.		వసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజ నము.		శకుంతలా పరిణయము.	
ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.
2	64	2	15					1	36					1	77
4	34	2	39					1	80					1	116
5	3	3	12					1	22					1	125
3	67			5	65			2	7					1	184
1	108			4	63			2	25					2	3
2	65-67			5	61			2	32					2	14
3	149			4	51			3	67					2	47
4	39			3	42			3	116					2	184
6	60			3	40			4	7					2	189
3	116			3	35			4	15					2	191
2	47			2	24			3	116					3	70
2	32			2	15			3	46					3	113
1	34					1	29								

మూడవ భాగము.

— ౭౭ బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుడు. —

గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి యనుసృతులు తెక్కకు మీటి యున్నవి. ఇట్లే నరసభూపాలీయ వసుచరిత్రములు పరస్పరానుసృతిని గల్గి యున్నవి. అనుసృతి యన నేల? పర్యైక్యమును నభిప్రాయైక్యమును నగవడుచున్నవి. కవితారీతియు రెండిటియందును నిండుమించుగ నొక్క విధముగనే వెలయుచున్నది. నరసభూపాలీయకర్త యగు బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁ డనియు నతఁడే వసుచరిత్రమును నైకము రచించినాఁ డనియు జనశ్రుతి చిరకాలమునుండి ప్రసిద్ధ మయి యున్నది. కావుననే యనేకులు మొన్న మొన్నటివఱకును బై యభిప్రాయమునే తమకమగ్రంథములందు వ్రాసియున్నారు. పురాణనామచంద్రికయందును, దక్షిణహిందూస్థానకవుల చారిత్రమునందును, బ్రాణ్య నిఘంటువునందును, నుజనరంజనీ పత్రికయందును ముదిత మయిన వసుచరిత్రముఖ పత్రమునందును, బాండురంగవిజయములొని దని పుట్టిన చాటువునందును, రాధాకృష్ణవసంవాద వ్యాఖ్యానమునందును, బట్టుమూర్తిరామరాజభూషణుల యైక్యము వ్రాయఁబడి యున్నదని శ్రీ గురజాడ శ్రీ రామమూర్తిపంతులవారు తమ కవిజీవితములలో వ్రాసియున్నారు.

ఇట్లెల్లయెడల నైక్యాభిప్రాయమే వెల్లడి యై యుండ మొట్టమొదట గురజాడ శ్రీ రామమూర్తిపంతులుగారు బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణులు విభిన్నులను దారి తీసిరి. ఆక్కడనుండి విమర్శకు లీవిషయమున సంజేహించ నారంభించిరి.

శబ్దరత్నాకరమున బహుజనవర్తి సీతారామాచార్యులవారు “బట్టుమూర్తి. ఇతనికి రామరాజభూషణుఁ డని నామాంతర” మని యిట్లు మొదట వ్రాసియుం దుదకు “నీతఁడే కావ్యాలంకార సంగ్రహమును రచించినట్లు నానుడి గలదు. కాని వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనల్లూపాఖ్యానముల యాశ్వాసాంతగద్యప్రవృత్తియును గావ్యాలంకారసంగ్రహమయొక్క యాశ్వాసాంతగద్యప్రవృత్తియును, భిన్న ప్రకారములుగా నుండుటం జేసి యది సందిగ్ధముగా నున్న” దని వ్రాసిరి.

శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమునందు రామరాజభూషణునిగుఱించి వ్రాయునపు డీ కవుల యైక్యవాదమును బలపఱచి వ్రాసిరి. అయ్యది ప్రకృతవిషయమున తుపచరించునది యగుటంజేసి యిటు నెత్తి వ్రాయుచున్నాను. “మూర్తి యనియు, రామరాజభూషణుం డనియు నిద్దఱు వేఱువేఱుకవు లనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును, రామరాజభూషణుడు వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్రనల్లూపాఖ్యానములను రచియించి రనియు కొందఱును, ఇద్దఱు నొక్కరే యనియు... మూర్తియనునది నిజమయిన పేరనియు, రామరాజభూషణుఁ డన్నది రామరాజయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుటచేత వచ్చిన బిరుదు పేరనియు నతఁడు సూరపరాజున కారసపుత్రుఁ డయి తదగ్రజుఁ డైన వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృతపుత్రుఁ డనియు మఱికొందఱును చెప్పుచున్నారు. “శ్రీ రామచంద్ర చరణారవిందపదనవనందనప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకమ చతుర్విధకవితానిర్వాహక సాహిత్యరసపోషణ రామరాజభూషణ ప్రణీతం” బని వసుచరిత్రములొని గద్య మొకవిధముగాను “శ్రీహనుమత్ప్రసాదలబ్ధ కవితాసార సారస్వతాలంకార నిరంకుశ ప్రతిభాబంధుర ప్రబంధవత్సరనాధురంధర ప్రబంధాంక వేంకట

రాయభూషణ సుపుత్ర తిమ్మరాజపాత్ర సకలభూషణవిశేషనిరుపమావధాన శారదామూర్తి మూర్తి ప్రణీతం" బని నరసభూపాలీయములొనిగద్య మింకొకవిధముగా నుండుటనుబట్టియు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములొ "ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూరపాత్ర జూండ రామ భూషణాఖ్యనుకవి" ననియు, నరసభూపాలీయములొ "ప్రబంధాంకసింగరాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ సరసవేంకటరాయభూషణసుపుత్రు ననుబుధవిధేయు శుభమూర్తినానుధేయు" ననియు, తండ్రులను వేణువేణుగాఁ జెప్పటనుబట్టియు వారు వేణువేణుకపు లయినట్లు పయికిఁ గానవచ్చుచు న్నను గొన్ని హేతువులనుబట్టి రెండవవత్సమువారు చెప్పెడియంశములుకూడ సావధానముగ విచారించ వలసినవిగానున్నవి. ఉభయవత్సములవారును జెప్పెడుయొక్కలను జక్కగా గ్రహించఁగలగుటకయి వంశక్రమమును దెలిపెడి పూర్వోక్తములయిన రెండు వద్యములను పూర్ణముగా నిం దుదాహరించుట యావశ్యక మని తోచి యట్లు చేయుచున్నాను. మొట్టమొదటఁ బుస్తకములను జదివినప్పు డిరువురు కవులను వేణువేణునియే నే నభిప్రాయపడినను రెండవవారియొక్కలను విన్నవిమృత నామనస్సుకుఁ గొంత సంజేహము గలిగినందున వేదస్మిర్ణయమును దీనిని జదువువారికి విడిచిపెట్టి గ్రంథసౌలభ్యము నిమిత్త మిం దుభయుల నొక్కరిగ నే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్నులయినను కాకపోయినను జరిత్రభాగమునందును వేణువేణుగా వ్రాయవలసిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు. మఱి యను బంధమును జూడుదు.

"సీ. శతలేఖనీవద్యసంధానధారేయు' ఘటికాశక్త గ్రంథకరణధుర్యు;

నాశుప్రబంధబంధాభిజ్ఞ నోద్యనిరోద్యజ్ఞ సచలజిహ్వోక్తినిపుణుఁ;

దత్తమభూషణితానజ్ఞ బహువద్యసాధితవ్యస్తాభీరీధురీణు;

నేకసంధోచితజ్ఞోకభూషాకృత్యకరుతురు నోద్యనిరోద్యసంకరజ్ఞు;

లే. సమితయనుకాశుధీప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ

సరసవేంకటరాయభూషణ సుపుత్ర, నను బుధవిధేయు శుభమూర్తినానుధేయు."

(నరసభూపాలీయము ఆ. 1. ప. 13.)

"సీ. వనధిలంఘనకృపావర్తితోభయకవితాకళారత్నరత్నాకరుండ;

సకలకర్ణాట రత్నాధురంధరరామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయతుండ;

వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీతబహునృప ప్రాపితానేకరత్నావృపుండ;

కాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహ నిరుపాధితైశ్వర్య నిత్యయతుండ;

లే. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూర

పాత్రజూండ రామనృపభూషణాఖ్యనుకవి, సంకిత మొనర్తు నీకావ్య మనఘభక్తి."

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ఆ. 1. ప. 46.)

"మ. నను శ్రీ రామపదారవిందభజనానందుఁ జగత్ప్రాణనం

దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశిసం

జనితైతైక దినప్రబంధఘటికాసద్యశ్శక్త గ్రంథక

ల్పను సంకితకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి పల్కెన్ గృహన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 18.)

(క) పయవద్యములొ నుపయోగించఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగా నున్నను వర స్మరవిరుద్ధము లయిన జేమియు లేనందున వానిని బట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్ను లని సాధించుట కాధార మేమియు లేదు.

(ఖ) రెండు గ్రంథములను జేసిన వారాంజనేయ ప్రసాదలబ్ధకవిత్వవైభవుల మని వ్రాసికొనుట చేతను,

(గ) రెండుకవిత్యములు నేకరితినే యుండుటచేతను,

(ఘ) అది నుండియు నివృత్తివఱకును బట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రమును రచించె నని జన శ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను,

(ఙ) కవిః దర్వాత నల్పకాలములోనే వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానముచేసినవారు గొం దఱు బట్టుమూర్తి తాను రచించిన నానారసభాసుర మగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్షణగ్రంథముగ నుండునట్లు నరసభూపాలీయ మను నలంకారగ్రంథమును రచించె నని వ్రాసి యుం డుటచేతను తదగ్రంథ త్రయకర్త యొక్కడే యయి యుండు నేమో యని యెట్టివారికిని సం దేహము కలుగక మానదు. ఇంక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి విచారించవలయును. నరసభూపాలీయ కృతికర్తపే రందలి గద్యమునుబట్టి మూర్తి యనుట స్పష్టము. దానికి బట్టు మొదలైన పదములను వేసిని చేర్చినను అవి తులనానుములో బిరుదనానుములో యయి యుండును.

(చ) కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనఁబడెడు నరసభూపాలీయములోని పూర్వోదాహృత మైన పద్యములో “శుభముర్తి నానుభేయు” నని ‘శుభ’ విశేషణ మొకటి కానఁబడుచున్నది. ఈవిశే షణ మెట్లు వచ్చినది? ఎవ్వరికిఁ జెందునది? అన్నవిషయము నాలోచింపవలయును.

పూర్వోదాహృత మైన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని పద్యములో “రామభూషణకవి” “రామవిభుదత్త శుభవిన్నవిభవయుతుఁడ” నని వ్రాసికొని యున్నాఁడు. కాఁబట్టి దీనినిబట్టిచూడఁ గా శుభభిరుదమును రామరా జెచ్చి ననియు, రామరాజభూషణనానుము గల వాని కిది చెందు నని యు విస్పష్ట మగుచున్నది. నరసభూపాలీయకృతికర్త తనకు శుభవిశేషణమును వేసికొనుటయు, హరి శ్చంద్ర నలోపాఖ్యానకృతికర్త తనకు రామరాజ శుభవిన్నవిచ్చె నని చెప్పుకొనుటయు సీరెంటిని గూర్చి చిరకాలమునుండి పరంపరా నచ్చుచున్న జనప్రతీతితోఁ జేర్చి విచారించినవత్సమున నారెండు గ్రంథములను రచించినవా రొక్కరే యని చూపుట కది యొక ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గనఁబడు చున్నది.

(ఛ) రామరాజభూషణపదము బిరుదనానుమే యయినవత్సమున, పయిపుస్తకములయందలి నానువ్యత్యాసములనుబట్టి కవులు వేఱని శిష్యుట కవకాశ ముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదుపేరు గాక పేరే యయి యుండినయెడల నది యంతట నేకరూపముగ నే యుండు నేగాని పయి పద్యగద్యములం దున్న టొకచోట ‘రామరాజభూషణ’ యనియు నింకొకచోట ‘రామభూ షణ’ యనియు వే తొకచోట ‘రామనృపభూషణ’ యనియు నుండ దని యొకయుక్తి చెప్పుదురు గాని యది యంత ప్రబలయుక్తి కాదు.

(జ) కట్టకడపటఁ జేసిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో “వసుచరిత్రాదికావ్య” బహువృత్త ప్రాసితానేకరత్న” పదములను ప్రయోగించుటచే ‘నాది’ పదప్రయోగముచేత రెంటికి నడుమ నతఁడు చేసిన కావ్య మిం కొకటి యుండవలసినందున నదియే నరసభూపాలీయ మనియు, బహుపదప్రయోగ ముచేత నిద్వితీకంటె నెక్కువరాజు లుండవలసినందున వారే రామరాజు, తిరుమలరాజు, నరసరాజు లనియు మూఁడుగ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కడే యనుట కిం కొక యుక్తిని శిష్యుఁడున్నాడు. ఈయుక్తి యెంతయూదరణీయమో బుద్ధిమంతులు తమలోఁ దాము నిర్ణయించుకోవలయును.

(ఝ) ఈకవి తనజనకవితను పాలకవితను గూడ సంతోషపెట్టుటకయి యొక పుస్తకమునందు పెంచుకొన్నతండ్రిపేరు వేసె ననియు, ఒక పుస్తకమునందు కన్నతండ్రిపేరు వేసె ననియు,

ఒకపుస్తకమునం చెప్పరిచేరును వేయక విడిచి ననియుఁ జెప్పుదు ఆయా పుస్తకములం దుపయోగించఁబడిన పదములే యొకఁడు జనకవిత యనియు, నొకఁడు పాలకవిత యనియు సూచించుచున్నవని చెప్పుచున్నారు. హరిశ్చంద్రనలాపాఖ్యానములోని “సూరపాత్తజాడ” నను వాక్యమువలన సూరపరాజున కౌరవం డని యాత్మజశబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియు, నరసభూపాలీయములోని “వేంకటరాయభూషణసుపుత్రు” నను పదనమువలన వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుఁ డని సుపుత్ర శబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియు వాదించుచున్నారు. ఈ యర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలనఁ బుట్టినవాఁడు కాని దత్తుఁడు కాఁ డనియు, సుపుత్ర శబ్దమునకు పున్నామనరకమునండి రక్షించు దత్తుఁడు కాని కన్యవాఁడు కాఁ డనియు గ్రహింపవలెను. ఈయంశమున కనుకూలముగా నుండు కథలు కొన్నికలవు గాని గ్రంథవిస్తారభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను.”

—ఈ రామ రాజభూషణకవి మొట్టమొదట రచించినకావ్యము వసుచరిత్రము.—

(ఆంధ్రకవులచరిత్రము. మధ్యకవులచరిత్ర భాగమున, 91, 92, 93, 94, పేజీలు.)

దీని కనుబంధముగా నీభాగమునందే, 194, 195, 196, 197, పేజీలలో వ్రాసియున్నారు. అదియు సీతరామవిషయమున నుపచరించునదే యగుటచే నిందు వ్రాయుచున్నాను.

“రామరాజభూషణుఁడు,—వసుచరిత్రకర్తయు నరసభూపాలీయకృతికర్తయు నొక్కఁడే మో యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణములైన యంశములను మఱి కొన్నిటిఁగూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను. వీనిని రామరాజభూషణకవిచరిత్రములోఁ జెప్పినవానితోఁ జేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమయిచ్చవచ్చిన సిద్ధాంతము చేసికొనవచ్చును.

౧. “గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రిసూరన వెలయించి తలఁవఁ డయ్యె నన్ను మనకారదామూర్తి నాఫలంబై, దత్తుఁ డగు వానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు.”

అను చాటుధారాపద్య మొక్కటి రామరాజభూషణుఁడు తనవసుచరిత్రములో జనకవితయైన సూరపరాజుపేరు దాహరించి తన్నుఁ జేర్చొనకపోవుటచేత పాలకవితయైన వేంకటరాయభూషణునిచేఁ జెప్పఁబడిన దని వాడుకలో నున్నది.

౨. చతుర్భుజాభిషేకము, యావనచరిత్రము, గంగాగౌరీసంవాదము అను ప్రబంధముల రచించి ప్రసిద్ధుఁ డయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదివీతికలఁ నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

“కా. ఈరీతిం గవి తావితానవృత్తగౌరీకానమాశ్రితలో

దారోద్దేశుఁడ నైన నాకు వెన విద్యావంతు లెల్ల న్ననో
హరిప్రక్రియమూర్తిచేత రచితం బై విశ్రుతం బౌ వను
క్షౌరాట్టిత్రచరిత్రటీకయి యుత్సాహంబు పుట్టించినన్.

ఉ. కారణమన్ దై కవినికాయము మెచ్చగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకళాపుం డయి పొట్టు పహించిన బట్టుమూర్తిచే
నీరిత మై సుఖార్థపదహీనపదాన్వద మైన యావను
క్షౌరమణప్రవృత్తము సుసాధ్యము కాదు తలంచి చూడఁగన్.”

అని యిందలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము “మూర్తి” చేత రచిత మనియు రెండవ పద్యములో “బట్టుమూర్తి”చే నీరితమైన దనియు వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాడు. ఈవ్యాఖ్యాత యే కాలమునం దుండినవాడో సరిగా తెలియదుగాని, అప్పకవిని, నవహాబలపతిని దరువాత నత్యల్ప కాలములోనే పదునేడవశతాబ్దాంతమున నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. పూర్వ కాలమునందె యికఁ డిట్లు వ్రాయుటనుగుఱించి యేమి చెప్పెదరు? ఇతఁడు సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతి వాదులు తమవాదముల కనుకూలములుగా నుదాహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిటికిని బ్రతిపదార్థమును వ్రాసి విమర్శించినవాడే కదా?

3. అనేక గ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమానపర్వముల వచ్చెడుపట్టున దాము మొదట రచియించిన గ్రంథములలోనుండి పద్యములను జేకొని యావత్సకములైన మార్పులను జేసి తరువాత రచియించెడు గ్రంథములలోఁ జేర్చుకొనెడు యాచారము కలదు. తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తరరామాయణములో మూఁడవయాశ్వాసమున

“చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ దారభీ
మణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప శార్దూ
క్వణనము రోదనీకుహరకర్పరముం బగిలించ నుగ్రతక్.”

అని రచియించినపద్యమునే విరాటపర్వములో నైదవయాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యీ క్రిందిరీతిగాఁ బ్రయోగించియున్నాడు.

“చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ జాలభీ
మణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప గాండివ
క్వణనము రోదనీకుహరకర్పరముం బగిలించ నుగ్రతక్.”

ఇందు “తార” “చాల” గను “శార్దూనిక్వణ” మనునది “గాండివక్వణన” ముగను మార్పఁ బడినవి. మఱియు సోమయాజులు.

“మ. కలఁగెం దోయధిస ప్రకంబు గిరివర్గం బెల్ల మాటాడె సం
చలతం బొందె పనుంధరావలయ మాకాచక్ర మల్లాడెఁ గొం
దల మందెం ద్రిదశేంద్రపట్టణము పాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె నా
కుల మయ్యెం గ్రహతారకాకులము సంక్షోభించె నవ్వేధయుక్.”

అను పద్యమును మార్పుచేయకయే నిర్వచనోత్తరరామాయణములో నైదవయాశ్వాసములోను, విరాట పర్వములో నాలవయాశ్వాసములోను గూడ వేసియున్నాడు. ఈ ప్రకారముగనే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములో

“కా. రామత్వనరు దానతోయతటిని వ్రాతంబు కల్లోలినీ
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్లు వర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యులబి కవటం జక్రాయంధుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేకకాలంబునన్.”

(ఆ. 1. ప. 78.)

అనుపద్యము కొంతపఱకు మార్పఁబడి నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసములో

“కా. ఆమోదంబున శ్రీనృసింహవిభు దానాంభోనదు ల్సాగర
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్లు వర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యలబ్ధి కవటం దామోదరుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జీత్రం బేక కాలంబునన్.” (ఆ. 2. ప. 135.)

అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇద్దఱు నేకకవు లయినందుకల్గి నిట్టి ప్రయోగముల నెట్లు సాధు
వుగా సాధింపవచ్చును? ఈ గ్రంథద్వయకర్త యొక్కఁడు కాండనెడుపక్షమున, నీమహాకవులను
గ్రంథచౌర్యముచేసెడి యల్పకవులలోఁ బరిగణింపవలసివచ్చును. ఈవిధముగ నే వసుచరిత్రము ప్రథ
మాశ్వాసములోని,

“కా. ఆమందాకిని మాళిఁ బూని నను నర్థాంగీకృతం జేసి తా
నా మేల్చేలని యార్థ యల్లఁ బ్రణతుండై తత్పదాంభోజయో
గామర్దంబున గంగయు న్నారయఁ జూడాభోగసమ్యక్క్రియా
సామర్థ్యంబున వేండు శంభుండు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతకన్.” (ఆ. 1. ప. 5.)

అను శివస్తుతిపద్యార్థమును గొంచెము మార్చి యధికస్వారస్యము గలిగించి

“కా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నక్ష గై కోలుగాంచి త
ర్థాంగీకార మనం బురంధ్ర! నిను వామాంగంబునై దాల్చి నే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుండు నృసింహాధీశ్వరుం బ్రోవుతకన్.” (ఆ. 1. ప. 5.)

అని నరసభూపాలీయములోఁ గవి ప్రయోగించియున్నాఁడు. మొదటిపద్యములోని కొన్ని పద
ముల జ్ఞేషార్థము నటుండనిచ్చినయెడల, ఉభయపద్యములలోను గంగను శిరస్సునఁ దాల్చి న న్న
ర్థాంగీకృతమ జేసితివని పార్వతి కుపితురాలు కాఁగా శివుఁ డామెకోపమును దీర్చుటకయి పాదములఁ
బడె నన్న యర్థము సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది. వీనిలో మొదటిపద్యమున శివుండు పార్వతికిఁ
గోపకాంతి చేయలేకపోవుటయేకాక గంగకుగూడఁ గోపముఁ జెప్పించి యామెను వేండుకోపలసిన
వాడయ్యెను. రెండవపద్యమున గంగా ప్రతిబింబితస్వరూపమును బార్వతికిఁ జూపి తానామెనుగూడ
నుత్తమాంగముననే ధరించితి నని భ్రమ కలిగించి శివుఁ డామెను కాంతదిత్తురాలని జేయఁగలిగెను. ఈ
రెండుకావ్యములకు నొక్కరినే కర్తలుగాఁ జెప్పకపోయినపక్షమున వారియందుఁ బదార్థచౌర్య మా
రోపింపవలసివచ్చును.

౪. రామభూషణుని కాలములోనే యుండి చునుమల నెత్తిన వేంకటపతిరాయల విద్యాగురు
వగు మండరామానుజాచార్యుని ముప్పునుమని మనుచుఁడగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు తానురచించిన
యాంధ్రకావ్యమిందు “ము ప్రత్యయారాధావస్య అట్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తిమహాకవిసా
విరచిలే వసుచరిత్రే” “ము ప్రత్యయారాధావమున కల్లసాని పెద్దనార్యునిశిష్యుండైన బట్టుమూర్తిమహాకవి
చేత రచితమైన వసుచరిత్రమునం” దని వ్రాసి,

“సీ. రాజహంసలుగాని రాజహంసలుగారు సరిసత్కళాసారసారదులు”

అను వసుచరిత్రములోని సీసపాదమును లక్ష్యముగాఁ జూపియున్నాఁడు. బట్టుమూర్తికి నూఱు

సంవత్సరములలోపలనే యిట్లు గ్రంథము చేసిన వ్రాతను నిరాకరించుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము కావలసియుండునుగదా?

గీ. ఆవృత్తనీయములూ నుదాహరింపఁబడి యించుమించుగా రామరాజభూషణునికాలము లోనే రచింపఁబడిన లక్షణాదీశికలో ౪౧౬-వ పద్యము తరువాత;

“మండీరశబ్దమునకు బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రము మొదటిపద్యము ప్రథమచరణమున హల్లునకుఁ బ్రయోగము.” అని వ్రాయఁబడి,

“కా. శ్రీభూపుత్రివివాహవేళ నిజమండీరాగ్రత్యస్యలీ”

ఇత్యాది వసుచరిత్రపద్య ముదాహరింపఁబడియున్నది. సరికాలమువారుకూడ నుప్రసిద్ధుడైన రామ రాజభూషణుని బట్టుమూర్తియని భ్రమించుట పొసఁగ నేరదు గాన నిరువురు నొక్కరేయనుట యధికవిశ్వసనీయమని వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి మరల నభేదవాదమే బలపడియుండ గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వత్రికలలో నభేదవాదఖండనరూపమగు పెద్దవ్యాసమును వ్రాసిరి. పిదప నది తమకవిజీవితములోఁ జేర్చిరి. ఈయంశమునే దృఢపఱచుచు మఱిొన్ని విశేషాంశములను జేర్చి పయి శ్రీరామమూర్తిపంతులవారివ్యాసముతోఁ గూడఁ దామరచించిన హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన పీఠికలోఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అదియంతయు నిందు వ్రాయుట యావశ్యకమేయనిన నయ్యది మిగుల నిరవిగానుండుటంబట్టి గ్రంథవిస్తరభీతిచే సాంకముగా నిట వ్రాయునైతిని గాని ముఖ్యవిషయముల నెందుదాహరించెదను.

శ్రీసీతేశలింగముపంతులవారభేదవాదము నుపసాదించిన గ్రంథములోఁ జెప్పఁబడినయుక్తులు తొమ్మిది. వానికి నేను వరుసగా నిట్లు “క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ” యని గుర్తులు పెట్టియు న్నాను. మఱియు, వారువ్రాసినయనుబంధములో నైదువిషయములు వ్రాసిరి. వానిలో నొకటవవిషయము ఝ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధమయియున్నది. 2, 4, 5 విషయములు ఙ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధములు. మూడవవిషయముగ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధము. పయియుక్తులకు గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును, బూండ్ల. రామకృష్ణయ్యపంతులవారును జేసిన యాక్షేపణము లును వానిబలాబలములును పరుసగా సీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను.

క. ఖ. గుర్తులుగల యుక్తులవిమర్శనము కవులు తమగ్రంథములలోఁ దమఁ గూర్చి చెప్పకొను విషయములు పరస్పరవిరుద్ధములై యున్నవా? ఎంతవఱకు సరిపాలియున్నవి?

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో “వసుచరిత్రాదికావ్యలీత” యని చెప్పకొనుటచేత వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము లేకకవికృతము లనుట యుభయపక్షములవారికిని సమ్మతమేగదా!

క. ఖ. గుఱుతులుగల యుక్తులపై నాక్షేపణములు. ౧

నరసభూపాలీయ కవి.

వసుచరిత్ర కవి.

1 శకఘంటకవి.

ఈవిరు దీతనికి లేదు.

2 గడియకు నూతనపుపులు చెప్పఁగలఁడు.

ఇది యితనికి బిరుదే.

నరసభూపాలీయ కవి.

వసుచరిత్ర కవి.

- 3 ఆశుధారను ప్రబంధమును బంధకవిత్వమును ఈవిరుదు లేదు.
జెప్పను.
- 4 సోవ్యనిరోవ్యముగాఁ గవిత్వముఁ జెప్పను. ఇదియును లేదు.
- 5 నాలుకకదల్పు నక్కఱియుండని కవిత్వముఁ ఇదియును లేదు.
జెప్పను.
- 6 తత్సమభావకవి. సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్యవిరుదు కలదు.
- 7 ఆనేకపద్యవృత్తిచేయఁగలఁడు. ఈవిరుదు లేదు.
- 8 ఏకసంఘోచితశ్లోకభాషాకృత్య చతురత. ఇదియును లేదు.
- 9 ప్రివ్యనిరోవ్యములం గల్పి చెప్పఁగల్గుట. ఇదియును లేదు.
- 10 ఆచలమగునట్టియు యమకముతోఁ గూడిన ఇదియును లేదు.
యాశుధారగలవాఁడు.
- 11 హనుమత్ప్రసాదబలకవితాసారముగలవాఁడు. జగత్ప్రాణనందనకారుణ్యకటాక్షబలకవితాధారా
సుధారాశి.
- 12 సారస్వతాలంకారుఁడు. ఇది చెప్పఁబడలేదు.
- 13 నిరంతరకృతిభాబంధురుఁడు. ఇదియుఁ జెప్పఁబడలేదు.
- 14 ప్రబంధపతనరచనాధురంధరుఁడు. ఇతఁడు ప్రబంధనిర్మాత యగుటంజేసి యీవిరుదు
లేకున్న లోపములేదు.
- 15 నకలభాషావిశేషనిరుపమావధాని. ఇతని కీవిరుదు లేదు.

కాని వసుచరిత్రకవి కథికముగానున్న విశేషములు వక్కాణించెదము.

- 1 దినమున కొకప్రబంధము రచించుట.
- 2 సంగీతకళారహస్యములం తెలియుట.
- 3 శ్రీరామచంద్రమంత్రోపాసన.
- 4 చతుర్విధకవిత్వనిర్వాహకత్వము.
- 5 సాహిత్యరసపోషకత్వము.

నరసభూపాలీయ కవి.

వసుచరిత్ర కవి.

ఇట్టికవికి పదునైదు ప్రజ్ఞలుకాన్పించును. వసుచరిత్రగ్రంథకర్తయైన గల్లియుండిన విశేష ప్రజ్ఞలలో నాలుగు ప్రజ్ఞ లీతనికి లేవు. అట్లున్నను శతఘంటకవిత్వము అష్టావధానాని ప్రజ్ఞలు నుండుటచేత ననేకదేశములలో నితనిపేరు ప్రసిద్ధినందుటకును, దనప్రాగల్భ్యముం జూపుటకును ననువైనది. ఆకారణముచేతనే "లాట్టయిదేటిమాట" యను పద్యముఁ జెప్పట కలిగెను.

నరసభూపాలీయకవికిఁ గల్లియుండిన పదునైదు ప్రజ్ఞలలో నితనికి పదునొకండు ప్రజ్ఞలులేవు. కాని యితనికి మఱినాలు విశేష ప్రజ్ఞలుండుటచేత నీతనికవిత్వము నరసభూపాలీయ కృతికంటె మధురమై రసవంతమయ్యెను గాని సభారంజనముఁ జేయునట్టి యవధానతంత్రము శతఘంటకవిత్వాది ప్రజ్ఞలుగల నరసభూపాలీయకవికిఁగల ప్రఖ్యాతి యితనికిఁ దేజాలకపోయినవి."

అని యిట్లుభయలప్రజలు విభిన్నములగుటజేసి వీరు విభిన్నులని శ్రీరామమూర్తిపంతులు గారు వ్రాసిరి.

కాని యీవిషయమున వీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసినరీతిగానే యీ ప్రజలు విభిన్నతను జూపగలిగియున్నట్లగువడదు. నరసభూపాలీయకవికిఁ గల ప్రజలలోఁ బ్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, ప్రజలు పనుచరిత్ర కవిచెప్పకొనిన చతుర్విధకవిత్వములలో నొకటియగు నాశుకవిత్వము, నేకైకదిన ప్రబంధభూతికానద్యశ్చక్రగ్రంథకల్పము నను ప్రజలచే నుక్తప్రాయము లయి యున్నవి. ఇట్లే నరస భూపాలీయకవియొక్క యౌవ్యజ్ఞతాదులగు, చతుర్థ, పంచమ, నవమ, దశమ, ప్రజలు పనుచరిత్ర కవిచెప్పకొనిన చతుర్విధకవిత్వానిర్వాహకత్వప్రజలచే నుక్తప్రాయములేగదా! మఱియు, నరసభూపాలీయకవియొక్క సారస్వతాలంకారతానిరంతుకప్రతిభాబంధురతలను ద్వాదశ, త్రయోదశ, ప్రజలు పనుచరిత్ర కవి చెప్పకొనిన సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్యతాసాహిత్యరసపోషణతలచే నుక్తకల్పము లగుననుటకు సందియములేదు. నరసభూపాలీయకవి చెప్పకొనిన షష్ఠైకాదశ, చతుర్దశ, ప్రజలు పనుచరిత్ర కవికిని గలవని శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు రంగీకరించియున్నారు. ఇక నరసభూపాలీయకవిచెప్పకొనిన బహుపద్యసాధితవ్యస్తాక్షరీధురీణతాదులగు సప్త, మాప్తమ, పంచదశ, ప్రజలు పనుచరిత్ర కవి చెప్పకొనకుండుటయు, పనుచరిత్ర కవిచెప్పకొనిన సంగీతకళారహస్యనిధిత్వ, శ్రీరామ మంత్రోపాసకత్వములు నరసభూపాలీయకవి చెప్పకొనకుండుటయు, విభిన్నతాసూచకములని యింద మన్న నదియు సరికాదు. బహుగ్రంథనిర్మాతలగు శ్రీనాథాదులమాత్ర మిట్లు స్వస్మరచితమగు ప్రతి గ్రంథమందును, స్వపూర్వపూర్వరచితములగు గ్రంథములను దమకమప్రజలను నొక్కరించి బేర్కొని యుండిరా? శ్రీనాథుండు కాశీఖండములోఁ జెప్పకొనినట్లు తన ప్రజలను శృంగారనైషధాదులయందుఁ జెప్పకొనలేదు. కాశీఖండమునందును, హరివిలాసము, పండితారాధ్యచరిత్రము, పల్నాటివీరచరిత్రము మొదలగు స్వకృతగ్రంథములన్నిట వర్ణింపలేదు. “బ్రాహ్మీదత్తవరప్రభావచంద్ర” “దీనారటంకాలఁ దీర్థ మాడించితి దక్షిణాధీశ మత్స్యాలకాల” యను నీమొదలగు పద్యములలోఁ గల తన ప్రభావము లన్నియు స్వగ్రంథములన్నిటియందును జెప్పకొనియుండలేదు. ఈహేతువులచే శ్రీనాథునిగ్రంథము లు నైత మేకకవికృతములు కావనుట సరిగానుండునా ?

మఱియు నరసభూపాలీయకవి మొదటమొదటఁ బ్రతిష్ఠాలోభియై యవధానాద్విప్రజ్ఞ నరస భూపాలీయమునఁ జెప్పకొన్నను పనుచరిత్రమువంటి మహాప్రబంధమును రచించి విశేషప్రఖ్యాతిఁ గాంచినపిదప ధారణామాత్రసూచకములగు నవధానాద్విప్రజ్ఞలు చెప్పకొనుట కవసరముండదు (నరస భూపాలీయము ప్రథమగ్రంథమును, పనుచరిత్రము ద్వితీయగ్రంథమును నయియుండవచ్చునని, జ. గుఱుతునిపయమున వ్రాయఁబడును.) కాన నరసభూపాలీయమునందువలె సప్త, మాప్తమ, పంచదశ, ప్రజలు పనుచరిత్రమున లేకుండుట విభేదవాదమును స్థిరపఱుపఁజాలదు. మఱియు నరసభూపాలీయ మున గ్రంథాదిని శ్రీరామస్తుతిని జేయక పనుచరిత్రమహిశ్చంద్రనలలోపాఖ్యానములలో గ్రంథాదిని రామస్తుతి చేయుటయేకాక రామభక్తుఁడననిచెప్పకొనుటయు నొకయాధారముకానేరదు. మహిశ్చంద్ర నలలోపాఖ్యానమున రామరాజభూషణుడు “కాశ్యకశ్రీ వేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధిస్తే శ్వర్ణరసిత్య యనుండ” నని చెప్పకొనియున్నాఁడు. ఈవిషయము పనుచరిత్రమున లేదు. ఇంతియకాక శ్రీనాథుండు, సింగళమూరన, మొదలగు బహుగ్రంథకర్తలగు కవులునైతము స్మరచితములగు నన్నిగ్రంథములందును నేకరీతి నిష్పదేవతాస్తుతి చేయులేదు. శ్రీనాథుండు శివార్చనఁడనని చెప్పకొనుచు శృంగారనైషధమున

మొట్టమొదట విష్ణువుని చేసియున్నాడు. కాశీఖండమున నీశ్వరస్తుతి చేసినాడు కాన శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసిన “గ్రంథారంభమందు వసుచరిత్రములావలెనే శ్రీరామనిఁ గవి వినులించె” “నరాంకితకృతులందుఁ గవియొక్క యిష్టదేవతాననుష్ఠానమే తఱుముగాఁ గాన్పించును” నను మొదలగు యుక్తులు కవుల విభిన్నతను సూచింపఁజాలవు. మఱియు నరసభూపాలీయమునఁ బరమవదనాధుఁడైన విష్ణువు గ్రంథాదిని వర్ణింపఁబడుటయు, హరిశ్చంద్రనలాపాఖ్యానమున “కాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశుండ” నని చెప్పకొనుటయును బరిశీలించగా నీకవికిఁ బరమవదనాధుఁడగు విష్ణువే యిష్టదేవమనియుఁ దద్విష్ణునియనతారమును, స్వేష్టదేవతాంతరమగు నాంజనేయనకును బూజ్యదేవతయు, నగు శ్రీరామదేవతను నితఁ డుపాసించెననియుఁ దోచుచున్నది గానసీసందర్భము నరసభూపాలీయకవితయే వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనలాపాఖ్యానకవితయని బలపఱచుచున్నదిగాని విభిన్నతావాదమును బలపఱుపనేరదు.

ఇంక సంగీతకళారహస్యనిధియను బిరుదము నరసభూపాలీయకవికి లేకుండుట భేదవాదమున కొకయాధారముగా శ్రీరామమూర్తిపంతులవారు విపులముగా వ్రాసినారు. ఈవిషయమున వీరు చెప్పినట్టి ముఖ్యములగుయొత్త లీశ్రీంద వివరించుచున్నాను. “వసుచరిత్రకవి తనకు సంగీతకళారహస్యనిధియను బిరుదు గలదని చెప్పకొనుటకుసరిగా నితని గ్రంథమున (నరసగా వసుచరిత్రమున) ననేకస్థలములందు సంగీతశాస్త్రప్రసంగసహితములగు వర్ణనములు గలవు. నరసభూపాలీయమున నంతగా నగపడవు. నరసభూపాలీయకవి తనకీ ప్రజ్ఞయున్నట్లు చెప్పజొనలేదు. మఱియు, వసుచరిత్రకవి ప్రస్తుతపుటినియల మెట్టలాఁ జేసిన విశేషాదిక మతనిసంగీతవిద్యాప్రాగల్భ్యుతఁ జూపుటకును, నరసభూపాలీయకృతికర్త ఆయ్యలరాజారామభద్రకవి నాఁజేపించఁ బోయి “పృథులవడ్డస్వరోద్దిర్జ్ఞ భిల్లవల్లవాధరీతికాకర్ణ నాభిభీత వరవశాత్తపటిరఱొటరవటిర లీనఫణియగు నక్కానఁ గాననయ్యో.” అను పద్యములాని సంగీతసంప్రదాయము తెలియనివాఁడై సభలో నవమానించఁబడె నను కథలాని న్యూనతయును ప్రెవృతాంతములం బలపఱచుటకుం జాలియుండును.” అని వ్రాసియున్నారు. కాని యాయొత్తల భేదవాదమును ఖండింపఁజాలియున్నట్లగపడదు. “నరసభూపాలీయమునందుఁ గల (ఆ. 1. ప. 4. ఆ. 3. ప. 129, 137; ఆ. 5. ప. 18.) సంగీత ప్రసంగయుతపద్యములు నరసభూపాలీయకర్తకుఁ గల సంగీతాభిరుచిని వెల్లడిచేయఁ జాలియుండును. మఱియు వానిలో “నొకటి యక్షరవిలాసోల్లాసమున” నను సంగీతశాస్త్రప్రసంగప్రదాయపూర్ణమగు పద్యము తద్ర్వింధకర్తకుఁ గల సంగీతశాస్త్రప్రవేశమును జూపఁగలదు. మఱియుఁ బ్రతిగ్రంథమునందును గవి తనకుఁ గల ప్రజ్ఞల నన్నిటిని జూపవలెనను నియమములేదుగదా ! ఇంటియకాక నరసభూపాలీయ మలంకారగ్రంథ మగుటచేత నిందు వసుచరిత్రమునందువలె వర్ణనములు విపులముగా నుండుటకు నీలవడదుగదా ! ఈవిషయమును శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును సంగీకరించియే యున్నారు. ఇంక నయ్యలరాజారామభద్రకవిపద్యములాని సంగీతరహస్యమును నరసభూపాలీయకవి శ్రీహింపలేకపోయెనుగాన నితఁడు సంగీతకళారహస్యనిధియగు రామరాజభూషణుఁడు కానేరఁడనువిషయము విచారింపవలసియున్నది.

పయి రామభద్రకవిపద్యమునందు “శిశు ర్వేత్తి పశు ర్వేత్తి పేత్తి గానరసం ఫణి” యనుచొప్పున సంగీతము పాముల కానందదాయయై యుండఁగా సంగీతధ్వనిచే భీతిల్లి పాములు దాఁగియుండె నని వర్ణించుట దోషమని రామరాజభూషణుఁ డెంచెననియుఁ గేవలసంగీతము పాములకింపుఁగొలుపునదేయెనను “పద్మంతుర్యూరో వదతి” యనుచొప్పున మయూరధ్వనిపద్యకమగు పద్మస్వరమును విని పాములు

భీతిల్లట నహజమేయని రామభద్రకవి సమాధానము చెప్పెననియు నవ్వటి వంశపునిర్ణయము చొప్పున రామరాజభూషణునకు శిరోచేష్టనమును దీయించి రామభద్రకవి సభలో నవమానించెననియు వైతి హ్యము గల దని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. మఱియు నియ్యది యవ్వకవిసాటికే యున్నట్లుగూడ వ్రాసియున్నారు.

అవ్వకవి పూర్వకవివర్ణనముచేయుచు: దనగ్రంథములో—

“రామరాజభూషణరత్నఖచిత, చారుమస్తకలాపాపహరివాక్య

గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి,”

అని రామరాజభూషణునియొక్క కీరీటమును దీయించినవాడని రామభద్రకవికి విశేషణముగాఁ జెప్పియున్నాడని యిట్లాంధకపుటచరిత్రమున నుదాహరించెననియున్నారు. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారియైతిహ్యమును మార్చి విభేదవాదమును స్థిరపఱచుకొనుటకై, యీయవమానము నరసభూపాలీయ కృతికర్తకు జరిగెనని వ్రాయుట వింతగనున్నది. ఆరయనరయ సీమార్పు పీరివాదమునకే బాధక మగు చున్నది. నరసభూపాలీయకృతికర్త కీయవమానము జరిగినదని పీ రంగీకరించి యుండుటచే సీయవ మానము రామరాజభూషణునిదను నవ్వకవిసూక్తిచొప్పున నరసభూపాలీయకవి రామరాజభూషణు డే యని యీపక్షమువా రంగీకరింపవలసినవచ్చును. ఇచట నవ్వకవివద్యమునందు ‘గలాపాపహరి’ యనుచో ‘గలాపాదిహరి’ యని నవదించి శ్రీత్రాండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారు తత్పద్యంబునకు “రామరాజభూషణునియొక్క రత్నకల్లాపాదిప్రభుబహుకృతి సంపాదకమగు చునోహరమైన వాక్యగౌరవమును గడించి” యని యర్థముచేసి యున్నారు. కాని యిచ్చట మధ్యమపదలోపసమా సము నంగీకరించి యీశిష్టమగు నర్థము లేదు నవసరముండునా యని యీలోచింపవలసియున్నది. ఇంతియకాక “పిఠః కూజతి వంచమమ్” “పద్మం మయూరో వదతి” యను సీమొదలగు విషయ ములు తఱచుగాఁ బ్రబంధములందుఁ జొనుపుచుండుట వాచకయయంబులుండుటచే సీసామాన్యవిషయమును దెలియుటకు నంగీతకాస్త్రపండితుడై యుండనక్కఱలేదు. రామరాజభూషణుడు ప్రమాద వశముననో రామభద్రకవికి సమయస్ఫూర్తి లేకుండిన జయము నొందవచ్చునను నాశచేతనో యట్లు పూర్వపక్షము చేసియుండిన నుండవచ్చును. కాఁబట్టి యంతమాత్రమున నతనిసంగీతపాండిత్యమునకు లోపముకలుగ నేరదు. మఱియు రామభద్రకవిగ్రంథమునందుఁ బ్రతిష్ఠాప్రకారము దోషమును జూపఁ జాలకుండుటచే రామరాజభూషణున కవమానముగలిగియుండిన నుండవచ్చును. సంగీతవిషయమున నిట్టియవమానము జరిగినదని యవ్వకవివద్యము సూచింపఁజాలదు. మఱియు నవ్వకవివద్యమున కర్థాంతర ముండుటచేతను సీయైతిహ్యమున కితరములగు ప్రబలిదర్శనములు లేకుండుటచేతను, దీనిని నస్తుక తవ్వ దనఁజాలము.

— K. జ. గుణులయొత్తులవై నాక్షేపణములు ౨ —

రెండిటికవితారీతులు నేకవిధముగ నున్నవా? *

“ఇక రెండుకవితత్వములు నేకరీతిచేయున్న వనుట మే మెంతమాత్రము నిష్టపడము. ఇది యనుభవవైకచేద్యము. పెండియ నొకపక్షమున రెండు కవితత్వము లేకరీతిచే యున్నవనుట కిష్టపడినను నరసభూపాలీయము లక్షణగ్రంథము ” “రామరాజభూషణుని ముందువనుచరిత్రమును, దర్వాత నరసభూపాలీయమును రచించినాడని రావుబహద్దరుగారు రచించున్నారు. కాన నిది నిజమైనపక్షమున మొదటిగ్రంథముకన్న రెండవది యన్నివిధముల శ్లాఘ్యతమముగ నుండవలసినది యైయుండఁగాఁ

బ్రథమగ్రంథమునఁ గనుపడని యప్రశస్తమగు శ-సలకుఁ బ్రాసము రెండవగ్రంథమగు నరసభూపాలీయమునఁ గనుపడుచుండుటే వీరు వేఱువేఱుకవులనుటకుఁ బ్రబలనిదర్శనముగ నున్నది.”

“ఇమ్మాఁడుపాత్రముల రచించినకవి యొక్కఁడైనచో ద్వితీయమున రచింపఁబడెనను నరసభూపాలీయమున బంధగర్భకవిత్వములు వ్రాసినకవి తర్వాత తానురచించిన హరిశ్చంద్రసలహాపాఖ్యానమున నట్టిబంధగర్భకవిత్వములు వ్రాయకుండుటయు, మొదటిగ్రంథమగు వసుచరిత్రమున నిట్టికవిత్వచిహ్నము లగుపడకుండుటంబట్టియు నివృత్తపాత్రబుద్ధితో విచారించిన బ్రథమతృతీయగ్రంథకర్తయు ద్వితీయగ్రంథకర్తయుఁ బ్రత్యేకకవులనుటకు నిది యొకగొప్పనిదర్శనముగ నున్నది.”

“మొదటిగ్రంథమునఁ దాను రామరాజభూషణుఁడనని వ్రాసుకొన్నకవి రెండవగ్రంథమునఁ దక్కినపట్ల నెట్లున్నను నందలిచక్రబంధమునఁ గవిచే రగుపడవలసిన చక్రబంధస్వరూపమునం దాటవలయుమున మూర్తికవికృతియని కనుపడుచుండుటంబట్టియు ‘రామ (రాజ, భూషణ) యనువిరుదమీగ్రంథమునం దెచ్చట వ్రాయమింజేసెయ్య, నియ్యద్దఱు వేఱువేఱుకవులనుటకు నింతకన్నఁ బ్రబలములగు నాధారము లేమికావలయునో యూహింపఁ జాలకున్నారము. వెండియుఁ జూడుండు. నిక్కముగ నిమ్మాఁడుగ్రంథము లొక్కచేవ్రాసినచోఁ గవిసంప్రదాయము ననుసరించి మొదటిగ్రంథమున వ్రాసినకవి (రామరాజభూషణుఁడు) తర్వాతఁ దాను వ్రాసిన రెండవగ్రంథమున మొదటవ్రాసిన గ్రంథప్రశంసజేయక తృతీయగ్రంథమున న్నక్కాఁఁడుటయు, దృతీయగ్రంథమునఁ బ్రథమగ్రంథమునే తేర్కొని ద్వితీయగ్రంథమును స్మరింపకుండుటయు; ద్వితీయగ్రంథమున ప్రథమగ్రంథప్రశంసయే లేకుండుటయుఁ బ్రథమతృతీయగ్రంథ గద్యపద్యమాలఁ దద్గ్రంథకర్త లొక్కరనుటకు నన్నిభమగు సంతయము లగపడకుండుటయు, ద్వితీయగ్రంథ గద్యపద్యములు ప్రథమతృతీయములకన్న నిష్పట్ల భిన్నములుగ నుండుటయు, వీరిరువురు వేఱువేఱని తెలుపఁజాలకున్న మఱి యేనిదర్శనములు వలయునో యూహింపఁజాలకున్నార” మని యిట్లు మిక్కిలి విపులముగా శ్రీశ్రాండ్ల రామకృష్ణయ్య పంతులవారు చర్చించియున్నారు. వసుచరిత్రమే మొదటిగ్రంథమును నుద్దేశముతో రామకృష్ణయ్య పంతులవారిట్లు చర్చించుట కనువుపడెనది. కాని వసుచరిత్రము మొదటిగ్రంథమునుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారము గానరాదు. నరసభూపాలీయమే మొదటిగ్రంథమని గ్రహించినయెడల విభేదవాదమునకు మూలకందములగు యుక్త లన్నియు సుస్థూలికము లగునుగదా? రామరాజభూషణుఁడు గర్భబంధకవిత్వములను బ్రతిష్ఠాచాసనచే నరసభూపాలీయమును నలంకారగ్రంథమునఁ జూపి రసజీవితములగు బ్రబంధములం దట్టివి

“కావ్యాంకర్తడుభూతా యా సా తు నేహ ప్రపంచ్యతే;

రసస్య పరిపంథిత్యా న్నాలంకారః ప్రమేలికా.”

యను విశ్వనాథపంచాసనసూక్తిచొప్పున జూనుపడదయ్య నని యూహింపవచ్చును. రామరాజభూషణుఁడను విరుదము నరసభూపాలీయ కృత్తికాలమునకు లేకపోవచ్చును. అందుచేఁ దననామమునే చెప్పియుండవచ్చును. వసుచరిత్రకాలమునకు రామరాజభూషణుఁడను విరుదము నప్పియుండును. కావుననే ద్వితీయ, తృతీయగ్రంథములగు వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్రసలహాపాఖ్యానములం దట్టియనన్యసామాన్యమగు విరుదనామమునే నిలిపికొనియుండును. వసుచరిత్రమువంటి మహాప్రబంధమును రచించినవిదవ నరసభూపాలీయమును జెప్పకొనకుండుటయు, ఇక్రవర్తిప్రతినిధియగు రామరాజుచే నొందఁబడిన విరుదమగు రామరాజభూషణు ధామము నెలయుఁడుండ బట్టుమూర్తినామము వేఱఁ జెప్పుకొనకుండుటయు వింత

కాదు. కవియుక్తప్రవృత్తులజ్ఞానము కాకుండుట చేతగావలయుఁ దనకులాదికమునెచ్చటనుదేర్చినలేదు. ఇట్లే కవిత్వసామమునుమాని ద్వితీయకృతీయగ్రంథములలో బిరుదసామమును జెప్పికొనియుండవచ్చును. ఇంక నరసభూపాలీయము మొదటిదని గ్రహించుట యుచితమా! యను విషయము చర్చింపవలసియున్నది. వీరేశలింగముపంతులవారివిషయమును స్వరసముగా వ్రాయలేదు గాని కొంతవఱకు సమ్యక్తమైనట్లగపడుచున్నది. “వసుచరిత్రాదికావ్యశ్రీత”యను దానిలో మొదట వసుచరిత్ర శబ్దమును గ్రహించినంతమాత్రమున నది ప్రథమగ్రంథమని గ్రహింపవలయునా? ఆవఱకు రచించినవానిలో నదియు తక్కువమగుటచే దానిని గ్రహించియుండవచ్చును. “సైవధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు చెప్పినాఁడ” వని కాశీఖండమున నుండుటచే శ్రీనాథునిగ్రంథములలో సైవధము మొదటిదనుట యుక్తమా? మఱియు నరసభూపాలీయమే మొదటిదనుటకుఁ గొన్నియాధారము లగపడుచున్నవి. పైనివ్రాయఁబడు సంశయములు చదువరులకు బాగుగా బోధపడుటకై యిచ్చట ముందుగా సంశయముల వ్రాయుచున్నాను.

❧ కృష్ణదేవరాయలవారి వంశవృక్షము. ❧

నరసరాజు

వీర నరసింహ రాయలు	కృష్ణదేవరాయలు (వసుచరిత్రాది కృతి, పతి.)	అచ్యుతరాయలు పేంకటరాయలు	రంగవిభుఁడు నదాశివరాయలు
---------------------	--	---------------------------	---------------------------

కృష్ణదేవరాయలు మృతిసోదినపిదప నతనితమ్ముడగు నచ్యుతదేవరాయలును దత్తుత్తుండగు పేంకటరాయలును వరుసగా రాజ్యాధిపతులైరి. పేంకటరాయలయనంతరమునఁ దత్పితృవృత్తుండగు నదాశివరాయలు రాజ్యాధిపతి కావలసియుండఁగా నచ్యుతదేవరాయనిభార్యకు సోదరుండగు సలక యతిష్ఠురాజు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను.

❧ వసుచరిత్రకృతిపతి వంశవృక్షము. ❧

ఆ

రామరాజు

తిమరాజు	కొండకొరి	శ్రీరంగరాజు
కొనరాజు	తిమ్మరాజు	అలియ రామరాజు
అలియ రామరాజు	ఎఱి తిమ్మరాజు, లేక తిరుమలదేవరాయలు, వసుచరిత్రకృతిపతి	పేంకటరాజు
		లక్కాంబ ఓబాంబ
		కొనమాంబ
		నరసభూరామాభ్యుదతమొగుమాపాలీయ
		యకృతిపతి రుండు తిమ్మకృతిపతి తల్లి
		రాజు పరమయోగినిలా
		సమును
		ధరించెను

వయి నుదాహరించినవారిలో నభియరామరాజు కృష్ణదేవరాయలకు నట్లుం డగుటచే నలకయ తిమ్మరాజుచేసిన యక్రమము నోర్వక వాని జయించి సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిగాఁ జేసి తాను దక్కనినిధిగా రాజ్యము నేలుచుండెను. ఈవిషయము లీక్రిందివద్యములవలన స్పష్టపడును.

“ఉ. ఆపటుక్తి ర్ని రామవసుధాధిపచంద్రుడు కృష్ణరాయధా
 శ్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁ డై వితతవ్రతావసం
 తాపితకేత్రుఁ డై యల సదాశివరాయనిరంతరాయవి
 ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మీకి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్.”

(రామాభ్యుదయము. ఆ. 1. ప. 44.)

“సీ. ఖలు నలిద్రోహి సల్మయతిమ్మని హరించి నకలకర్ణుటదేశంబు నిలిపె

... ..

భూమి నొకరాజమత్రుడై రామవిభుఁడు.” (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

నరసభూపాలీయకృతివలనగు నరసరాజునకు మేనమామలగు గోనవిభు ప్రభృతులలోఁ గృష్ణ రాయనియల్లుండగు రామరాజు నరసభూపాలీయకృతి ప్రదానకాలమున సదాశివరాయనికిం బ్రతి నిధిగా రాజ్యముచేయుచు నుండవచ్చును. కావున నే నరసభూపాలీయమున నరసరాజువంశముమాత్రమే వర్ణింపఁబడక నరసరాజునకు మేనమామలగు రామరాజు దత్తోదరులను వర్ణింపఁబడిరి. సార్వభౌమ ప్రతినిధియగు రామరాజునకు మేనల్లుండని వర్ణించుటయు, నరసరాజున కొకఘనతయేకదా.

నరసభూపాలీయమునఁ గోనవిభు ప్రభృతులను వర్ణించుటలో నొకరినైన భూతకాలిక్రియచే నిర్దేశింపకుండుట చేతను వసుచరిత్రమునఁ గోనవిభు ప్రభృతులను వర్ణించుటలోఁ గోనవిభునిఁ దిమ్మరా జును రామరాజును భూతకాలిక్రియలచే నిర్దేశించుటచేతను గోనవిభు తిమ్మవిభు రామరాజులు నరసభూపాలీయ కాలమునకు జీవించియున్నారనియు వసుచరిత్ర కాలమునకు మృతినొందిరినియు నూహించుటకుఁ గొంత యవకాశమున్నది. మరియు నరసభూపాలీయకాలమునకు రామరాజు తురు ఘ్నులచే వధింపఁబడుటగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవముగాని జరిగియున్న ట్లగుచడదు.

“సీ. ఖలు నలిద్రోహి సల్మయతిమ్మని హరించి నకలకర్ణుటదేశంబు నిలిపె.”నని నరసభూపాలీయమున వర్ణింపఁబడి యున్నది.

నకలయతిమ్మని జయించి కర్ణుటరాజ్యము కృష్ణరాయలవంశమునకు నిలిపినట్లుగ నిందు వర్ణింపఁ బడినదిగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవము నూదించఁబడలేదు. ఇంతియగాక రామరాజును దురుఘ్నులు వధించి విజయనగరము నాక్రమించుకొనినదివఱకు దిరుమలదేవరాయలు మిగిలినరాజ్యమునకు రాజయి పెనుగొండను రాజధానిగఁ జేసికొనెను. అట్లు నరసభూపాలీయకాలమునకే రాజ్యాధిపతియై యున్న యెడల వసుచరిత్ర మునందువలె నీకావ్యమునందును దిరుమలరాజు జీర్ణకర్ణుటరాజ్యపునరుద్ధారి యని యుఁ దిరుమలదేవరాయలనియు వర్ణింపఁబడియుండును.

“సీ. తనభూదాండోదండ మఖండ మై యనువేలశరవృష్టి నాచరింపఁ;

దనహేతికతోటి ఘనధాళిధళ్య మై ప్రతిపక్షబలభిదాపటిమ నెఱవఁ;

దనవిగ్రహంబు నజ్జనమనోహరి యై మంజుఘోషాశ్లేషమహిమఁ జెలంగఁ;

దనవైభవంబు సంతానసమగ్ర మై సురభిసంభృతగుణస్ఫురణఁ జెందఁ

“శ్రీ. రాజదేవేంద్రుఁ డితఁ డనఁ దేజరిల్లు, ననఘచాళుక్యనారాయణాంకవివిధ
దిరుదనున్నవిభాళాదిబిరుదకాలి, ప్రాభవోపేతుఁ డెఱివ్వుపార్థివుండు.

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

అని యిట్లు సామాన్యముగా నెఱివ్వురాజని తిరుమలదేవరాయలు వర్ణించఁబడెను. విజయ నగరరాజ్యపునరుద్ధరణమే యితఁడుచేసి యావఱకు సార్వభౌముఁడై యున్నయెడల నట్టిముఖ్యవిషయములు వర్ణింపక యిట్లు సామాన్యముగా వర్ణించి యుండఁడుగదా? వసుచరిత్రముం దిట్లుగాక విజయ నగరరాజ్యవిప్లవమును దిరుమలదేవరాయలుచేసిన కర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధరణమును వర్ణింపఁబడుటచే నరసభూపాలీయముకన్న వసుచరిత్రమే వెనుకటిదని స్ఫురించును.

“సీ. జీర్ణకర్ణాటలక్షీపునస్సృష్టి నెవ్వానిలోకేశ్వరత్వము పొసంగు...”

“క. కర్ణాటకాంధ్రధరణీపునరు

ద్ధారికఁ దిరుమలదేవము, హారాయాగ్రణికి...” (వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 13, 90.)

నరసభూపాలీయకాలమునకుఁ దిరుమలరాజు పట్టభద్రుఁడు కాకుండుటనే యెఱివ్వుపార్థివుఁడని వర్ణింపఁబడెను. పిదప కర్ణాటరాజ్యసార్వభౌముఁడగుటచేఁ గర్ణాటసార్వభౌములగు కృష్ణదేవరాయలు మొదలగువారికి వర్తించుచున్న దేవరాయలను దిరుదనుజేర్చి తిరుమలదేవరాయలను నామముతో వసుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడిననియుఁ దోచుచున్నది కాఁబట్టి నరసభూపాలీయము మొదటిగ్రంథమనియు వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియు గ్రహించుట యుచితము.

ఇతఁక గవితారీలియు బట్టమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడనియు వసుచరిత్రము ద్వితీయగ్రంథమనియు సూచించుచున్నది. ఈవిషయమున శ్రీనీరేశలింగమవంతులుగారు గ. గుణుతుయుత్తల కనుబంధముగఁ గొంతవఱకుఁ గవులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కవులు స్వత్రార్థత్రార్థగ్రంథములలోని యభిప్రాయములు, పద్యముల నడకలరీతులు తమయుత్తరీత్రగ్రంథములందుఁ జమత్కరించుచుండురనుట నిర్వివాదాంశము. రామరాజభూషణుఁడే వసుచరిత్రచ్ఛాయలను గొన్నిటిని ద్వ్యర్థి కావ్యమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందు నయితము చూపియున్నాఁడు.

“సీ. ఒకచాయ ననపాయపిక గేయనముదాయ మొకనీను నానామయూరనినద,
మొకవంక నకలంకముకరాంకహయహేష లొకశ్రేవ వనదేవయువతిగీతము...”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 7.)

“సీ. ఒకచోట మఖవాటహుతహవ్యగంధంబు లొకచాయ ననపాయహోమపహ్నులు...

... ..

ఒకవంక నకలంకయోగివర్యనవర్య, లు...”హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. (ఆ. 3. ప. 7.)

“సీ. స్వామి యై నిగమాతిభూమి యై సురపురోగామి యై యభిశాకామి యుండ;
హరి యై హలహలాహరి యై భవదంశుధారి యై ప్రసవాయుధారి యుండ;...”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 36.)

“సీ. తరలక యబ్జారిధరునివై పాదంబు సంఘటింపిన ద్విజస్వామి యుండ;

బట్టునుహారంభేకభావంబు గని యక్షపదరూఢి నెఱివు గీర్వాణుఁ డుండ;...”

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 25.)

ఈరీతిని దుర్ఘటమగు ద్వ్యర్థి కావ్యమునందును స్వభావప్రకటనము తెలియఁచున్నది గదా. ఇట్లే నరసభూపాలీయచ్ఛాయలు వసుచరిత్రమున సామాన్యముగఁ గల కొన్ని వద్యముల సంఖ్య నిట నుదాహరించెదను.

నరసభూపాలీయము.		వసుచరిత్రము.	
ఆశ్వాసము.	వద్యసంఖ్య.	ఆశ్వాసము.	వద్యసంఖ్య.
1	1	1	1
5	205	1	56
1	90, 117	1	34, 107 (ఆ. 6. ప. 69.)
1	90	1	36, 65
1	85, 92	1	57, 62, 72, 76, 82
1	78	1	73
3	141	4	111
4	78	2	83

ఇంకను బూర్తిక నరసభూపాలీయరీతులు గల వద్యముల నుదాహరించెదను.

“సీ. ఒకటి యక్షరవిలాసోన్మేషమున మించ నొకటి తాళప్రాధి నల్లసిల్ల;
నొక్కటి నారికేళోన్నరిఁ దాల్చు నొక్కటి గోస్తనీగుచ్ఛకలనఁ దనర;
నొకటి నువ్వుత్తభావోన్మేష మొంద నొక్కటి వల్లకితుంబికలనఁ జెలఁగ;
నొకటి భారవిశేషయుక్తిఁ బెంపొంద నొక్కటి గిరిశమతానుకారి కాఁగ;
లే. ననుసాహిత్యసంగీతరసము లనెడు, గుబ్బపాలిండ్లు దాల్చు పల్కులవెలంది
నరసగుణహరు నోబయనరసధీరు, నవ్యకృతినాయకుని గా నొనర్చుఁ గాత!”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 4.)

“మ. నకలామొదకతాళవృత్తగతులన్ సంగీతసాహిత్యనా
మకవిద్యాయుగళంబు పల్కుఁ జెలికిం బాలిండ్లజోడై సిరుల్
వ్రతటింప న్నఖరేఖలందు నలఘుప్రస్తారము లేయు న
ర్వకళాకాంతుఁడు ప్రాచుఁ దిర్తలనుహారాయక్షమావల్లభున్.” (వసు. ఆ. 1. ప. 3.)

నీనిలా నరసభూపాలీయవద్యమున శ్లేషభంగిని సాహిత్యసంగీతములతో నరస్వతీ ప్రసద్దయము నకు సాధర్మ్య మధికముగాఁ జూపఁబడినను గల్పనములకుఁ బరస్పరైకకంఠ్యము లేదు. సంగీతరూపకుచ మొకమాటు తాటిపండుతోడను, నుజియొక మాటు వల్లకితుంబితోడను, వేటొక మాటు పర్వతముతోడను నొక్కవద్యమునందే వర్ణించుటలో సారస్యములేదు. చుజియొసంగీతసాహిత్యము లను ద్వంద్వసమాసము ప్రసిద్ధమును, శ్రుతిహితమును నయి యుండునుగాని సాహిత్యసంగీతము లనునది యట్లుండదు. కాఁబట్టి నరసభూపాలీయవద్యమును మార్చి వసుచరిత్ర వద్యము చమత్కరింపఁ బడినదని తోఁచుచున్నది. ఇంటియ

కాక సరస్వతీ ప్రసవ్యమును సంగీతసాహిత్యములుగా నిరూపించి యందు బ్రహ్మదేవునిసఖత్వాదు లభయసాధారణముగఁ బ్రస్తారరేఖలుగా వర్ణించుట మిగులఁ జనుత్కారముగ నున్నది. సంగీతమున సర్వప్రస్తారమును సాహిత్యమున వృత్తాదిరూపమును ఛందః ప్రస్తారమును సుప్రసిద్ధములేగదా; అందు సాహిత్యపక్షమున నలఘుశబ్దముచే న్నురించు గోరువంకవంటి గురుసంజ్ఞను సఖత్వముగా వర్ణించుట స్వారస్యముగా నున్నది. అలఘుశబ్దముచేఁ గుచగౌరవమును సూచింపఁబడుచున్నది. మఱియు నిందు బ్రహ్మదేవుని సర్వకళాకాంతుఁడని వర్ణించుట సాత్విప్రాయముగా నున్నది. కాఁబట్టి ప్రైవర్ణ నము లేక కవికర్తృకములనియు పనుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియుఁ జెప్పటయే యుచితము.

“కా. గంగం దాల్చితి పుత్రమాంగమున నం గైకొలుగావించి త
 థాంగీకార మనం బురంధ్ర! నిను వామాంగంబునం దాల్చినే
 శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజా శీర్షాపగాబింబిక
 స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు గృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతక.”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 5.)

“కా. ఆమందాకిని చూళిఁ బూని నను నథాంగీకృతం జేసి తా
 నా మేత్తె లని యార్చి యల్లఁ బ్రణతుం డై తత్పదాంభోజయో
 గామర్దంబున గంగయు న్నొఱయఁ జూడాభోగసమృద్ధియౌ
 సామర్థ్యంబున జేడు శంభుఁడు శృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతక.”

(పనుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 5.)

ప్రైవద్యములలో పనుచరిత్ర పద్యమునందుఁ బార్వతికిఁ గోపము దీర్చుబోయి యీశ్వరుఁడు గంగకును గోపమును జెప్పించుకొనె ననియు, నరసభూపాలీయమున నట్లుగాక పార్వతికి శీర్షాపగా ప్రతిబింబరూపమున నుత్తమాంగస్థితిని గల్పించి నేర్పుగా నోదార్చు ననియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. నరసభూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమున తమయభిప్రాయమున కిది కొంతఁబడుగ నున్నదని వారియభిప్రాయము గాని నరసభూపాలీయమునఁ జెప్పినట్లు పార్వతిని శీర్షాపగా ప్రతిబింబితనుజేయుటకు నామెపాదములం దీశ్వరుడు వ్రాలక తటస్థింపదుగదా! అట్టిస్థితిలో గంగ కోపించుట సహజముగనే యుండును. అట్లు వ్రాలునపుడు ప్రేలనట్టిచూడాభోగమును సవరించుకొనుమిషంబున గంగను బ్రార్థించియు నట్టియంశము తెలియకుండఁ బార్వతికిని వ్రీతిచేసి యిట్లుభయలను సంతోషింపఁజేసె నని వర్ణించుట మిగుల సరసముగనున్నది. కావున నీపనుచరిత్ర పద్యము నరసభూపాలీయ పద్యమును సవరణచేయుచున్నదనుట యుచితము. మఱియు గంగను శిరంబున ధరించితివని యల్లినపార్వతి నోదార్చు నామెపాదములపై వ్రాలెనని చెప్పటచే నామెను శీర్షాపగా ప్రతిబింబితను జేసి యానందింపఁ జేసె నను నర్థమునైతము గర్భితమయ్యె యున్నది. ఏకారణమున నామెయల్లెనో దానికి సరిగ నోదార్చుటన్న నట్టియలుక తీరదుగదా! పాదములపైఁ బడి బ్రతిమాలుటయుఁ బ్రతిబింబపశమున నుత్తమాంగస్థితిఁ జూపుటయు, గంగనునైత మామెపాదములపైఁ బడునట్లు చేయుటయుఁ బార్వతీకోపనివారకములును, నామెకుఁ బ్రీతిజనకములునుగాఁగా నట్టికారణములచేతనే గంగయునల్లినది. అప్పుడిదియంతయుఁ గవటకృత్యమనియు నీపవతి నెట్లు మోసపుచ్చుచున్నానో చూడు ! చూడు ! మనియు గంగను గోఁకుచు సంజ్ఞచేసి యామెను సంప్రతచిత్తగా నొసరించె నను పనుచరిత్ర పద్యమునం గల చాతుర్యము మిగుల శ్లాఘ్యముగ నున్నది.

మఱియు వసుచరిత్ర మునందుఁ గల యార్యామందాకినీశబ్దములయొక్క యర్థాంతరము మిగుల స్వారస్యముగ నున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయ పద్యమునం దమర్చుజాలని శొఱితఁ దీర్చుకొనుచు రామ రాజభూషణుఁడు వసుచరిత్ర పద్యమున 'నానా మేల్తే లని యార్చ్యయల్' నని ప్రయోగించినాఁడు. ఇంకాకారణములచే వసుచరిత్ర పద్యమే నరసభూపాలీయపద్యమును జమత్కరించుచున్నదని స్ఫురింపకపోదు, ఈరీతి ప్రయోగ మికవికి మిగులనిష్ఠమని

"శా. వేటొక్కతం దాల్చినాఁ డా లే యంచుఁ దలంచునో యని..."
యను నరసభూపాలీయ ప్రథమపద్యభాగము నూచించుచున్నది.

"చ. ఆరుదుగ వామభాగలనాకలనాచలనాత్మఁ డైన యా

వారు గురుఁ గాంచి తానును దదాకృతి యోగతి నేకదంతుఁ డై

కరికరిజీగుణంబులు మొగంబునఁ దాల్చి జగంబు లేలు నాం

తరకరుణానాథు గణనాథు మరుద్గణనాథుఁ గొల్చెదన్."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 6.)

"సీ. ఘనఘనాఘనలక్ష్మీ నెనయు శొప్పిరుగడ నిరుగడఁ దిరుణాబ్జకృతవతంస;

మురుచిత్ర కాగ్ని శిఖోన్మేష మిరువంక నిరువంకఁ గుండలిస్ఫురితకర్ణ;

ముడివోనిమిమ్ము లీనెడుపేరు లిరుదెన నిరుదెనఁ గమలబంధురకరంబు;

నెఱిమించు చిఱుతపన్నియచేల మిరుమేన నిరుమేన్ రతిమనోహరవిభూతి;

"తే. యమర నన్యోన్యవేషభేదాసహిష్ణు, భావవిధవంబుఁ దెలుపుచుఁ బరమమైతి

మగనిసామేన నిలిచిన యగతనూజ, ప్రథనజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయమణికి."

(వసుచరిత్ర. ఆ. 1. ప. 6.)

వినాయకుఁడు కండ్రితో సారూప్యము నొందె ననుటకన్న నీశ్వరునకు నర్థాంగమున నొప్పు చున్న పార్వతి భర్త సారూప్యమును బొందినదని వర్ణించుట నరసముగా నుండును గాన నిచ్చటను వసుచరిత్ర పద్యమే నరసభూపాలీయపద్యమును జమత్కరించుచున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయమున నొక్కమొగముననే సారూప్యము చూపఁబడినను, వసుచరిత్ర పద్యమున నట్లు పెక్కుధర్మములు సరి పెట్టఁబడినవి.

"సీ. ఎవ్వఁడు మొదలఁ దా నిలకు భారతి డించెఁ దగ భగీరథుఁ డప్రతటినిఁ బోరె?

భ్రమరకీటన్యాయభూతి నేకవిరాజు వాగ్దేవి తానె యై వన్నె కెక్కా?

వరవృత్తములు మాని వాణి యెవ్వనికై వలచి నానాక్షేపములకుఁ జిక్కా?

నెవ్వని వాఙ్మత్ర మినుని ధూత్రికిఁ దెచ్చి పేర్చితోఁ గరము లర్పించుకొనియె?

"తే. నట్టి మహిమాధికులఁ గొల్చి యభిలమునివ, చోనుపమశక్తిభృతపురాణార్థవికతు

లనుఁగుఁడెనుఁగను భవ్యదివ్యాంజనమునఁ, గనుఁగొనఁ గఁ జేయు సంధ్రనత్కృతులఁ దలఁచి.

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 8.)

"సీ. భువిఁ గవితాకన్యఁ బుట్టించె నెవ్వఁడు? బడి నాగముముల్లె నడిపె నెవ్వఁ?

డేను నీ వనుమాట లెనయించె నెవ్వఁడు? శోమలపదలీలఁ గూర్చె నెవ్వఁ?

దనఘతులాశోటి నలరించె నెవ్వఁడు? నిఖిలగుణంబుల నేర్చె నెవ్వఁ?

డినకరం ప్రాప్తి నెనంగించె నెవ్వఁడు? రహి నించె నర్థశారవము నెవ్వఁ?

లే. డట్టి వాణిగురుత్వమహత్వభనుల, ఘనుల బ్రాచేతన, వ్యాస, కాళిదాస,
దండి, భవభూతి, మాఘసత్కవి, మయూర, భారవుల, భారవుల నాత్మః బ్రస్తుతింతు.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 9.)

ఇచ్చట నైతము సరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యకల్పనము చమత్కరించుచునే
యన్నది.

“మ. పదనాగ్రంబున వాణి యున్నది మము న్వాప్తవృత్తి దిందిరా
మదిరాజీమణి యున్న దత్తుల మము న్నన్పించి వీక్షింపనీ
దదియుం గాక నృసింహ! నీవిపులబాహుశ్లేష మే నొంద నో
ర్వదు భూదేవి బహుప్రియారత నినుం బ్రార్థింప నింకేటికి.”

(సరసభూపాలీయము. ఆ. 3. ప. 141.)

“చ. జలనిధిరాజకన్య కనుసన్న మెలంగుచునుండు వాణియున్

మెలగును మాటలాన నెలమిం జెయినన్నఁ జరించుఁ గీర్తి నీ

లలితభుజోపగూహననివాసము మానదు ధాత్రి సద్గుణో

జ్వలనసంహ మంత్రబలమతులకింతులు చిక్కుట బ్రమే. (సరసభూపాలీయము. ఆ. 3. ప. 187.)

ఇట్లే యీ గ్రంథమున సరస్వతీవృత్తిచారము మఱి కొన్ని చోట్లను

(ఆ. 3. ప. 40, 129.) వర్ణించఁబడినది.

“సీ. ఆనుఁగుఁడమ్ములఁ బాసి కనుసన్నల మెలంగు నిందిరఁ దృణముగా నెంచు ననిన

గూర్చాననాభ్యాసకర్తత యై భజించు ధరిత్రఁ జాలుకగాఁ జూచు ననిన

మధురాధరస్పందవిభవశంపద యైన భాష నొండొకమాటు వల్కుఁ డనిన

నాత్మపాణిస్పర్శనాయత్తమగు కీర్తి నెరసి దిక్కులకడ నునుచు ననిన

లే. జగతిఁ గొఱియోమనోఁచిన జలజముఖులఁ, గూరిమి గణించి యతఁ డేల గారించు

వరుని బహువల్లభాదునోహరునిఁ గోరు, ముదిత ముదితయై యని బాల మోము వాంచు.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 111.)

(ఇట్లే 3. ఆ. 94వ పద్యమునందు శక్తిత్రయవృత్తిచారము గలదు.)

ఈవర్ణనములందును సరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యగతకల్పనములు చమత్కరిం
చుచునేయున్నవి. నైషధరీతుల ననుసరించుట రామరాజభూషణునకు స్వభావమని యీవఱకు విశద
పఱచియేయున్నాను. అట్టి యిట్టి ప్రాయము సరసభూపాలీయరచనాకాలమునకే యీతని కున్నదని
లొఁచుచున్నది.

“హ్లో. శృంగ్య నృదార స్తదదారభావం హృష్య స్తచా ర్లోమ పుటోమజాయాః;

పుణ్యేన నాళికత నాకపాలః ప్ర మోదబాహ్మపుత్రనేత్రమాలః.

హ్లో. సాపీశ్వరే శృంగ్యతి తదుజౌసూత్ ప్ర సవ్యా చేతోహరతోర్ధ్వశంభుః;

అథూ దవర్ణాంగుళిదృకర్ణా కదా న కందూయనకైతవేన.

హ్లో. అలం సజ్జ్ ధర్మవిధా విధాతా రుణద్వి మానస్య మిషేష వాణీమ్;

తత్కూంఠ మాలింగ్య రసస్య శృప్తాం న వేద తాం నేదజడ స్పవక్రామ్.

శ్లో. శ్రియ స్వదాలింగనభూర్న భూతా ప్రతక్షిణిః కాపి ఖలిప్రతాయాః ;

నమస్తభూతాత్మతయా న భూతా తద్భర్తృ రీర్వాకలుషామనాఽపి."

(నైషధము. సర్గ. ౩. శ్లో. 29, 30, 31, 32.)

మహాకవియగు శ్రీహర్షుడును ననాచిత్త్యశంక విడిచి స్వభావప్రకటనమునకై యిట్లు వర్ణించి యుండుటచేతనే గావలయు రామరాజభూషణుడు వైరిచి వర్ణించియున్నాడు. అందు గొంతవఱకా చిత్త్యలోషణమునకై యర్థాంతరరహితములను శబ్ద, పార్వతీ, వ్యభిచారరూపవర్ణనములను విడిచి యంతటను నర్థాంతర ముండునట్లుగనే రెండు గ్రంథములందును రామరాజభూషణుడు వర్ణించినాడు. నరస్వతికిని భూదేవికిని శ్రీనేపికిని నిట్లు వైషగర్భితములగు వ్యభిచారవర్ణనములు కవిసమయసిద్ధములే యగుటచేత సంతగా నాచిత్త్యహాని కల్పనదని తలచుచున్నాడు.

“శ్లో. కన్యై చి త్కవటాయ కైటభధిఞ్చారఃపీతదీర్ఘాలయాం

దేవి! త్వాం ప్రణివత్స టవ్యసి నచే ద్యుతింబి దాచక్షుషే,

యత్రే మందిర మంబుజన్త కి మివం విద్యాగృహం యచ్చ తే

సీచాన్నీచకరోవసర్పణ మపా మేత త్కి మాచార్యక”ప్రసి యిట్లు మురారికవి వర్ణించియున్నాడు. ఇట్లనేకవులవర్ణనములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి నిట నుదాహరింపలేదు.

శ్రీనాథుడు వై నైషధశ్లోకముల నాంధ్రీకరింపలేదు. ఔచిత్త్యహానికి వెఱచి యిట్లు విడిచి పెట్టెనని యందమున్న శ్రీనాథుడు శృంగారనైషధమున ‘మఱిొన్నిచోట్ల నట్టినియమమును బాటించలేదు కాన నీవియమునను గారణము మృగ్యము.

“శ్లో. న కా నిశి స్వప్నగతం దదర్శతం జగాద గోత్రస్థులిలే చ కా న తమ్;

తదాత్మతాధ్యాతథవా రతే చ కా చకార న స్వస్య మనోభవోద్భవమ్.”(నైష.స.1.శ్లో.30.)

“తే. వానిఁ గలలోనఁ గానని వసజముఖయు, వాని మార్పునఁజేర్చొని మానవలియు

వానిఁ గా నాత్మ భావించి పరునిఁ గవయ, నవృత్తింపని నలియు లేదయ్యె నెచట.”

అని యిట్లు శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమునందును బరివ్రతల కందఱుకును వ్యభిచారము వర్ణింపఁబడి యున్నది. నరసభూపాలీయరచన కాలమునకై యిక్కడికి శ్రీహర్ష మార్గానుసృతి యందురించె ననుటకు మఱియొక యుదాహరణము నిచ్చుచున్నాను

“శ్లో. అపి ద్విజీవ్యభ్యవహరపౌరుషే ముఖానుషక్తాయతవల్లవల్లయా;

ఉపేయవాసం ప్రతిమల్లతాంరయ స్వయే జితస్య ప్రసభం గరుత్తతః.”(నై.స.1. ప. 64.)

“వ. వల్లవల్లనుషక్తవదనతావిడందిత వక్త్రస్థభుజగవైసేయంబును,

... .. అగు నొపవాహ్యంబు నారోహంబుచేసి...”శృం. వై. ఆ. 1 ప. 85.)

“మ. వరవల్లవిభవంబు దప్తభుజగప్రాతంబు గా సింగిణిల్

గురుపక్షద్వితయంబుగాఁగ నరసత్తోజీశ్వరారూఢ మా

తురగోత్తంసము నిందిరావృదయనాథుందాల్పు ప్రత్యక్షంబు

ధురపక్షోద్రునిలీల జూచు నహితస్తోమంబు భీమంబుగాకా.”(నరసభూపాలీయ.ఆ.౪.ప.207.)

నరసభూపాలీయమునందలి యిట్టి నైషధానుసృతులు మూర్తి రామరాజభూషణుల యొక్క

వాదమునకుఁ గొంతయూధారములే యనవచ్చును.

“చ. పరవశ్రేయదువిలాసకృష్ణవపయోవర్ణావసానంబునం

దరుణీశైశవసింధు లింకునెడఁ దత్తత్కాలలక్ష్యంబు లా

సరసాంతస్థిశివగండక్షైలములనం జందోయి యంతంతటం

బరగుం దత్తమశోష రేఖలనఁ గన్పట్టు న్నశీఘ్రంజముల్.” (నరసభూపాలీయము. ఆ. 3. ప. 30.)

“చ. కలికిముఖేందుకాంతి కరకాంతవయోజలదాంతవేళ వ

ర్తులకుచగండక్షైలములు దోఁచ వళిత్రయశోషరేఖ లిం

వలరఁగ మధ్యసీమ బయలై కటిసైకత మొప్ప బాల్యమ౯

బలునది యింకుచో మెఱసి నాభిగభీరజూళయం బన౯.” (మనుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 39.)

ఇచ్చటను నరసభూపాలీయపద్యమునకన్న మనుచరిత్రపద్యమే విశేషకల్పనావిషయభాసురమై దానిని జనుత్కరింప రచించినట్లగవదాచున్నది. ఇట్టి పద్యైక్యములు కవులయభిన్నతమం బ్రబలాధారము లనవచ్చును.

“క. వాలికలై వెలిదమ్ముల, పోలికలై చందమామపులుఁగులకును దా

మేలికలైన నిరీక్షణ, మాలికల నృసింహుఁ జూచె మదనలి వేడ్కల౯.”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 86.)

“చ. తొలుదొలుత౯ విలోలగలఁ దొంగలితెప్పల నాని కర్ణకుం

డలరుచి భాళభక్త్యములదాఁపున నల్లనఁ బొంది మిందులై

వెలువడి పూర్ణచంద్రుఁడయి వెన్నెలపుల్లులచాలు వ్రాలు లీ

లల విభుమిఁద వ్రాలె నవకా నవకాలితద్వజ్జికాలయల్.” (మను. ఆ. 3. ప. 49.)

ఇచ్చట నరసభూపాలీయపద్యములోని “చందమామపులుఁగులకును దామేలికలైన” యనునది మనుచరిత్రమున నెంతసొగసుగఁ జనుత్కరింపఁబడినో చదువరులే గ్రహింతురుగాక; శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు గ. గుఱుతుయుత్పలకు వ్రాసిన యనుబంధములో నిట్లే రెండు గ్రంథములందలి వేటొకచోటఁగల పద్యైక్యముదాహరింపఁబడినది. (ఆమోదంబున (నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 135). రామత్వైవర ... (మనుచరిత్రము ఆ. 1. ప. 78). ఇట్టి యభిప్రాయైక్యపద్యైక్యములును నుత్తరోత్తరచాతుర్యమును విమర్శించినచోఁ గవు లభిన్నులనియు, మనుచరిత్రమే ద్వితీయ గ్రంథమనియుఁ దోఁపక పోదు.

ఒకపక్షమునఁ బిల్లలమఱిపినవీరభద్రుని శకుంతలాపరిణయములో నున్న

“క. వాలికలై విరిదమ్ముల, యేలికలై భావభవుని మొలమాపులకుం

బోలికలై యుత్కలికల, మాలికలై యబలఁ దాఁకె నొగి నృపుమాపుల్.” (ఆ. 2.)

అనుపద్యము ననుసరించి నరసభూపాలీయమున (వాలికలై (ఆ. 2. ప. 86.) అనునది

విరచింపఁబడినట్లును, శ్రీనాథకవివీరభద్రులరీతులను బెద్దనాడు లనుసరించినట్లును, విభిన్నులైన బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణు లిట్లు పరస్పరానుసృతిగ రచించియుండు రసఁ జనదాయని యందమన్న నది సరికాదు. పూర్వోదాహృతములగు గ్రంథములలోని యనుసృతులు నరసభూపాలీయమనుచరిత్రముల యనుసృతులవంటివి కావు. పద్యములనడకలరీతులును, గల్పనారీతులును, గథాసంవిధానమార్గములును, వానిలో ననుసరింపఁబడినవి కాని యిట్టిభిప్రాయైక్యపద్యైక్యములు వేరేక్షణకవులు గ్రహించి యుండలేదు. మఱియుఁ దమకుఁ బూర్వము కనుగొరవమునకుఁ బాత్రులయి నుప్రసిద్ధులయి యుండువారి గ్రంథముల ననుసరించుట సహజముగాని సమకాలికుండు విశేషించి జ్ఞాతీయు మఱియుఁ దనకంటె నప్రాధుఁడు నగువాని గ్రంథముయందే పద్యచౌర్యము నభిప్రాయచౌర్యమును రామరాజభూషణునివంటి చుహుకవి చేయఁగోరునా ?

“గీ. అనమసాహిత్యరసమును వసువుపాలు, చేసి తత్సోపకారంబు వాసి నరస

రాజు నుద్దతి భజియించి రామరాజు, శివపదముఁ జేరెఁ బేరును భువిని విడిచి.”

యనుచాటువులన వసుచరిత్ర రచనకుఁ బరమము నరసభూపాలీయము రచింపఁబడిన ట్లగపడునని కొందఱుండురు. కాని యీనిరొకరమగు చాటువు నప్తుఁడనినది కాదు. నమ్మెను దీని కర్థమే లేదు. మఱి యీ నిదివసుచరిత్రము చేసినపదవఁ దనహాషణమునకు నరసరాజునే భజించెనని స్ఫురింపఁజేయుముగాని నరసభూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమని సూచింపఁజాలదు. ఇంతియకాక సార్వభౌములగు రామరాజు తిరుమలదేవరాయలు తనకర్తవ్యరాదు లిచ్చి విశేషముగ నహ్లాసించినట్లు కవి చెప్పకొనియుండుటచే నిది విశ్వసనీయముగ నుండలేదు.

జ. గుఱుతుయు కివిమర్శనము. ౨౯

అనేకులు పూర్వగ్రంథకర్తలు ఏ రభిన్నులని వ్రాసియున్నారా?

ఈవిషయమున నాంధ్రకవులచరిత్రములో రామరాజభూషణునిచరిత్రముననుబంధమునందు 2, 4, 5 విషయములను శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు ప్రబలముగ వ్రాసియున్నవిషయము లీవఱకు నుదాహరించియున్నందున నిట వేఱుగ వ్రాయలేదు. రామరాజభూషణునకు సమీపకాలమువారలగు సోమనాథకవి, మండలక్షీనరసింహాచార్యుల వ్రాతలను, లక్షణదీపికాగ్రంథములోని నిదర్శనము లును శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు దాహరించియుండఁగాఁ బయివారికిఁ బ్రతిపక్షులు సమాధానము వ్రాయలేదు. కాని మఱియెవ్వరో యీయభేదమును వ్రాసినవారు చరిత్రవిషయములలోఁ దప్పులు వ్రాసిరి గనుక నిట్టివి నవ్వరాదని శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసినారు. “వైవిధ్యముగ వ్యాఖ్యానములలో వ్రాసినవారిని మేమెఱుంగము గాని వారివలెనే వ్రాసి ప్రకటించిన యొక్కరిద్దఱి వ్రాతలస్వార్థపరమును జూడుఁడ”ని వ్రాసి యెనమండ్రము వేంకటరాయయ్యగారి వ్రాతలను రామకృష్ణయ్యపంతులవారు విమర్శించిరి.

మఱియు నప్పకవి “పీలంబాలక” యను వసుచరిత్రములోని పద్యమునందలి యతివిషయమున స్వగ్రంథమునఁ జెప్పించునపుడు “లీలంబాలక” యను పదము రామరాజభూషణకవిహృదయ” మని వ్రాసియున్నాఁడు గాని బట్టుమూర్తికవిహృదయమని వ్రాసియుండఁడయ్యె నను కారణము నుదాహరించి వసుచరిత్రము మూర్తికవి విరచితము గాదని శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసి యున్నారు. మూర్తికవియే రామరాజభూషణుండై యున్నప్పు డొకపేరిప్పకవి గ్రహించినంతమాత్రమున రెండవపేరాతనిదికాదని యెట్లు స్థిరపడును? ఇట్టి బలహీనములగు యుక్తులు గ్రంథోదాహరణములతో వ్రాసిన శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారి యుక్తులను ఖండింపఁజాలవు గదా! ఇంక నీ విషయమున గురికాద శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రేమియు సమాధానమునే చెప్పలేదు. ఒక్కచోట నిట్టివ్రాతలు గతానుగతికము లని మాత్రము వ్రాసియున్నారు.

౨౯ చ. ధ. గుఱుతుయుక్తుల విమర్శనము. ౩౦

రామరాజభూషణునకు శుభవిరుదముగలదా?

రామరాజభూషణుఁ డనునది విరుదమా?

నరసభూపాలీయమున “శుభమూర్తిసామధేయు” నని కవి తన్నుఁగుఱించి చెప్పకొనియుండి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున “రామవిభుదత్తశుభవిహ్నువిభువయ్యుండు” నని చెప్పకొనుటచే రామరాజభూషణునకు “శుభ”యనువిరుదము గలదని వీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈవాదము వలన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాననరసభూపాలీయము లేకర్తృత్వము లనుట స్థిరపడునుగాని రామరాజు శుభవిహ్నుము నిచ్చెనని వాదించుటచే రామరాజభూషణుఁ డనునది ధామరాజవత్తమగు విరుదనామ

మనుట కనువువడదు కావుననే “రామవిభుదత్తశుభవిహ్నివిభవయుతుండ” ననుదానిచే నిక్కవికి రామరాజు “రామరాజభూషణుఁ” డను బిరుదము నిచ్చెననుపాదము స్వరసోక్తిగా గ్రహింపక కేచిన్వక్తముగా వీరేశలింగముపంతులవారు దాహరించిరి. కాననే రామరాజభూషణుఁ డనఁగా రామరాజున కలంకారమువంటివాఁడని విశేషణముగా వీరర్థముచేసిరి. అట్లయినచో నాశ్వాసాంతగద్యములందు “సాహిత్యరసభాషణ రామరాజభూషణ” యను వాక్యాంతముడనుక విశేషణనామములే యైన గృతికర్త యెవ్వరో యెట్లు తెలియనని శ్రీ పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగా రాక్షేసించిరి. ఆశ్వాసాంతగద్యములందైన కవిసానుమును తేర్చొనకుండుట యప్రసిద్ధముగాన నీయాక్షేపణము సరిగనేయున్నది, మఱియు “రామనృపభూషణాఖ్యుకుచి” ననుచో నాఖ్యుశబ్దము వీరేశలింగము పంతులవారి వాదమునకు బాధకమనియు; నీ “శుభ” యనుబిరుదము నొసంగిన రామరాజునకుగాని, స్వీకరించిన రామరాజభూషణునకుగాని పారుషాతిశయమైనను, విద్యాతిశయమైనను, నేమైనఁ గన్నడు చున్నదా గనుఁ” డనియు నిట్లు వీరాక్షేసించిరి. ఈయాక్షేపణములను సయంక్తిముగనే యున్నవి. కానవీరేశలింగము పంతులవారు సస్వరసముగా వ్రాసినవాడమే సయంక్తిముగ నున్నట్లగవడుచున్నది. “రామవిభుదత్త శుభవిహ్నివిభవయుతుండ” నను దానిచే రామరాజిక్కవికి రామరాజభూషణుఁ డనుబిరుదము నిచ్చెనని గ్రహించుట యచితము కావుననే రామభూషణకవియనియు, రామనృపభూషణుఁడనియు, రామరాజభూషణుఁడనియు నిట్లు గ్రంథములం దుపయోగింపబడినను.

కాని పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారి వాదమునునైత మంగీకరింపలేదు. రామరాజభూషణుఁ డనునది “రామరాజయొక్క యాస్థానమునం దుండుటచేత వచ్చినబిరుదాంకము” అని వాక్రచ్చు నెడ బట్టుముర్తికంఠిపే రగునట్టి “వేంకటరాయభూషణ” శబ్దమునకును నిట్లే యర్థముచెప్పి సమర్థింపవచ్చునుగదా! ఇంతదనుక వేంకటరాయభూషణుఁ డొకయనామకుండుటగాఁ గనపడుచున్నాఁడుగాని యేనంస్థానముననైన విద్యాతిశయముచేఁ బ్రఖ్యాతినొందినట్లు గానము. గాన రామరాజభూషణుఁ డనునపుడు వేంకటరాయభూషణుఁడనునపుడును, నిందలి “భూషణ” శబ్దములు వారివంకములొని వారు సామాన్యముగ వాడుకొను నామములని తలఁచవలయు” నని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే రామరాజభూషణుఁ డను దానిలోని రాజశబ్దమును బట్రాజులకు సహజముగ నుండఁదగిన రాజశబ్దముగ ననుర్థించిరి. “రామవిభుదత్తశుభవిహ్నివిభవయుతుండ” ననుచో రామరాజుచే నీయఁబడిన మంగళకరములైన యాంధోళికాదివిహ్నుములు గల్పవాఁడని యర్థము చెప్పిరి. కాని “రామవిభుదత్త” యను దానికి రామరాజభూషణునిరుదమే యియ్యఁబడిన ట్లర్థముచేయుట సరసముగానుండునట్లగవడుచున్నది. భూషణశబ్దము వీరికి వంశనామమైయున్నట్లగవడదు. సరసభూపాలీయమున,

“గీ. ... ప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తిష్ఠరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ, సరసవేంకటరాయభూషణసుపుత్ర” నని చెప్పఁబడినది. ఇందు వివాదస్థితవేంకటరాయభూషణునకే భూషణునిరుదమున్నదిగాని తక్కినవారికి లేదు. బద్ధమునందేగాక యాశ్వాసాంతగద్యమునందును “ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణసుపుత్ర తిష్ఠరాజపుత్ర” యని యున్నదిగాని తిష్ఠరాజునకు భూషణపదము చేర్పఁబడలేదు. ఇట్లే హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందును,

“గీ. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిష్ఠరాజప్రియతమాశధిరసూర, పాత్రజాడ.....” నని చెప్పఁబడినదిగాని యెవ్వరికైన భూషణపదము చేర్పఁబడలేదు. కాన భూషణపదము వీరికి వంశానుగతమనుట యుక్తియుక్తముగాలేదు. వేంకటరాయలయాస్థానమున రామరాజభూషణుని తండ్రియగు సూరవరా జుండుటచేత నాతనికి వేంకటరాయభూషణునిరుదము వచ్చియుండును. సరసభూపాలీయమున గద్యమునందును బద్ధమునందును “వేంకటరాయభూషణ” యనియే వ్రాయఁబడినది. గాని పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు చెప్పినట్లు బట్రాజుల కుండురీతి “వేంకటరాజ

భూషణ" యని లేనందున నీపేరు వేంకటరాయలయాస్థానమునందు దుండుటచే లభించిన బిరుదమే యనియు భూషణపదము వీరికి వంశానుగతము కాదనియుఁ జెప్పట సమంజసముగానున్నది.

రామరాజభూషణున కాబిరుదము నిచ్చిన రామరాజు సదాశివదేవరాయలకు రాజప్రతినిధిగామాత్రమే యుండుటచేతను విజయనగర రాజ్యాభిషిక్తుఁడు కాకుండుటచేతను నాతనికి రామదేవరాయలన్నపేరు రాలేదు. ఇక నాకఁడు రామరాజున్నపేరితోనే యుండెను. కావుననే యతని సభకలంకారభూతుఁడగు మూర్తికవికి "రామరాయ భూషణ" అని బిరుదము రాలేదు. ఇక "రామరాజభూషణ" అనిమాత్రమే బిరుదము వచ్చెను.

ఇక వేంకటరాయభూషణుఁడంత ప్రసిద్ధ కవికాకుండుటచే నాతనికి "వేంకటరాయభూషణ" అన్న బిరుదమువచ్చుట పొసఁగ నేరదన్న మాటకూడ యుక్తముకాదు.

"నీ. తే. గీ. కృష్ణ, రాయభూషణకులరామరాజతనయ,

కేశవాక్షజవర్ణతాధీశు వేంకటాద్రినిదేశావ్యమే నిత్తు నంకితముగ".

(ఆంధ్రకవులచరిత్రము. 3 భాగము. 23 పుట.)

అని యిట్లు చంద్రాంగదచరిత్రకర్తయగు వైడిమణ్ణి వేంకటవలికిఁ బూర్వరాయ భూషణుఁడను నొకకవి యుండలేదా? ఇతనికేమి ప్రసిద్ధిగలదు? ఇతఁడు కృష్ణరాయలసభ కలంకార భూతుఁడగుటచే నీతని కీపేరువచ్చెనని కవులచరిత్రమున వ్రాయఁబడినది కాదా?

—౨౨ యు. గుంటుతు యుక్తివిమర్శనము. ౧౯—

రామరాజభూషణుఁడు దత్తుఁ డగునా?

ఆశ్వాసాంతగద్యములందును, గవి తన్ముఁగూర్చి చెప్పఁకొనిన పద్యములందును స్వనామపితృ నామములు నరసభూపాలీయమున నొకరితిగను, వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్రనల్లఁపాఖ్యానముల నొకరితిగను నుండుటచే నట్టివిరోధములు నరిపుచున్నవంటకయి రామరాజభూషణుఁడు సూరపరాజున కౌరనుఁడనియు వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుఁడనియుఁ బాలకవిత్తయగు వేంకటరాయభూషణుఁడు రామరాజభూషణునకు కారదామూర్తియని నామాంతర ముంచుకొనె ననియు శ్రీవీరేశలింగముపంతుల వారు సమర్థించియున్నారు. ఇట్టికల్పనకు హరిశ్చంద్రనల్లఁపాఖ్యానములొని "సూరపాక్షజుఁడ" ననుదానిని, నరసభూపాలీయములొని "వేంకటరాయభూషణుపపుత్రు" ననుదానిని, సాధారణుగ గ్రహించిరి. మఱియుఁ "దాగడించిన వసుచరిత్రమున" ననుచాటువుచే నీదత్తతన స్థిరపఱచిరి గాని యీవిషయమును శ్రీత్రాంధ్ర రామకృష్ణవ్యూహంతులుగా రంగీకరింపక కొన్ని ప్రబలములగు నాక్షిపణములు చేసియున్నారు. — "ఆక్షజుఁడనఁ గాఁ దనవలనఁబుట్టినవాఁడనిగాని లేక తానే పుత్ర రూపముగ జన్మించినవాఁడనియుఁ, బుత్రుఁడనఁగా బుం యను నరకమునలన సంతతించువాఁడనియు నిటుల శబ్ద వ్యుత్పత్తి బుండుఁగా నాక్షజశబ్దముమాత్రము మాఁనునియందు నిర్ణయించి వ్రాయుటకు రావుబహద్రు గారి కేమియాధారములున్నవో వాని నిగ్రహింపక సంతసించుచున్నారము. "ఆత్మా వై పుత్రీ నామానీ" యనునైతి యాక్షజుఁడే పుత్రుఁడని నిర్ణయించుటంబట్టి. సుపుత్రశబ్దము. దత్తునియందనర్థయించుట యసర్థకము. మఱియుఁ బున్నామ మనునరకమునుండి బయ్యించువాఁడు దత్తుఁడేయయి కన్నవాఁడు కాకపోయినయెడలఁ గొడుకలఁ గనియున్నవారు నరకసంరక్షణమునకు నిక దత్తుజేసికొని నఁగాని పునర్గతి లేదు కాబోలు" ననియు,

"గీ. తాగడించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రి సూరన వెలయించి తలఁపఁ డయ్యె

నన్ను మనకారదామూర్తి నాఫలంబె, దత్తుఁ డగువానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు."

అను నీపద్యములొనివిషయముల సాలొందింపఁగాఁ గన్నతండ్రియగు సూరనను వసుచరిత్రమునం జెప్పటను రామభూషణకవి యుదహరించియుండనందునఁ బాలకతండ్రియగు వేంకటరాయభూషణుని

యార్థస్థులన్నియు మిథ్యాభ్యసలని గ్రంథమునుబట్టి తీర్చానించవలసినది'' యనియు నిట్లాక్షేపించి యీచాటువు నవ్వించగినది కాదని వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయమున శ్రీశ్రాండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు గారు వ్రాసినయూక్షేపణములలోఁ బ్రెనుదాహరించినవి నయుక్తికముగనున్నవి. కాన నీక్షేపణకల్పనము సరిగాదని విశదమగుచున్నది. కాఁబట్టి రామరాజభూషణునిబిరుదమువిషయమున నాచే వ్రాయఁబడినట్లు వేంకటరాయభూషణనామము సూరపరాజునకు బిరుదనామముగ గ్రహించినయెడల నిట్టి దుర్బల కల్పనమున కవసరముండదు. ఇచ్చట శ్రీశ్రాండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు పనుచరిత్ర హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములనుబట్టియు నరసభూపాలీయమునుబట్టియు సంగ్రహించి వ్రాసిన బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణుల వంశవృక్షము వ్రాయుచున్నాను.

ప్రబంధాంక సంగరాజు.

ప్రబంధాంక తిమరాజు.

ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణుడు.

ప్రబంధాంక సూరపరాజు.

ప్రబంధాంక బట్టుమూర్తి
ఇతఁడు నరసభూపాలీయమును
రచించినకవి.

ప్రబంధాంక రామరాజభూషణుడు
ఇతఁడు పనుచరిత్రమును,
హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమును
రచించినకవి.

ఇందుఁ దిమరాజున కిద్దఱుపుత్రు లనుటకు బదులుగాఁ దిమరాజు కుమారుఁడు సూరపరాజునియందు నాకనికీ వేంకటరాయభూషణుఁ డనునది బిరుదనామమనియొక దత్తుత్రుఁడు మూర్తియనియు నాత నికీరామరాజభూషణుఁడనునది బిరుదనామమనియొక బయినివ్రాసినకారణములచే సంగీకరించిన నిర్వా థకముగనుండును. మొదట సామాన్యముగ బ్రాజగు బట్టుమూర్తి నరసభూపాలీయమును రచించిన పిదప ననన్యసామాన్యముగ రామరాజభూషణుఁడను బిరుదము నందియుండుటచే దదభిరుచి ననంతర గ్రంథములందట్టి బిరుదమునే వ్రాసికొనియుండును. కాబట్టి తద్గ్రంథత్రయమునఁగల గద్యవద్యములు విభిన్నరీతులనున్నవని శంకింపఁ బనిలేదు. మఱియు హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమునందలి సీసమునఁ దండ్రిపేరు సూరపరాజుని చెప్పుటకును జోటు చాలగండున సూరపుఁడని చెప్పినాఁడు. కావున నందు నామాంతరమును జెప్పకొనకుంట్ల శంకాస్పదము కానేరదు. రామరాజభూషణుఁ డక్కలమున మహాప్రసిద్ధుఁడయి యుండుటచే నాతనికిఁ దననామధేయమునకే యిట్టిసంశయావస్థ దట్టించునని స్ఫురింపకపోవచ్చును. అట్లే స్ఫురించినచో మూఁడుగ్రంథములందును మఱియొక్కొక్కవద్యమును జేర్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పనా? మఱి రెజిస్టరు (Register) చేయించునా?

— ౨ ఘ, గుఱుఁతుయుక్తి విమర్శనము. ౨ —

బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడను జనశ్రుతి నవ్వించగినదా?

ఈవిషయమునఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు రిట్లాక్షేపించియున్నారు. "విషయమును సంపూర్ణముగా లోకము విచారించక పోవుటయే యీజనశ్రుతి వ్యాప్తియగుటకుఁ గారణము. కారణమున్నను లేకపోయినను రావుబహద్రుగారు యిక్కవివట్ల మాత్రము జనశ్రుతిని కాననసమానముగా నెంచి నన్నయ తిక్కనాదుల చారిత్రములలో జనశ్రుతిం బరిపాటింపకుండుటకుఁ గారణమేమిచెప్పెదరో తెలియకున్నది. 'ఇఁక బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణు'లాక్కరేయని పండితపామరులెల్ల

నీయంశమునఁ బోరఁబడుటకుఁ గారణ మేమియన నీయిరువురు నేకతాలినులగుటవలన; మానుమదుపా నకులగుటంబట్టి పెదతండ్రివినతండ్రిబిడ్డలగుటచేత బట్టువంశజు లగుకళమున కవితయం దించుమించుగ నులుగుటంజేసి టాకమున కియ్యిరువురి గ్రంథము లొకపరి సంప్రాప్తములయి కవుల భేదములు సంపూర్ణ ముగఁ దెలియక, బట్టుమూర్తియను నామాంతరముగఁగి రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రమును రచించినాఁడను పుక్కిటిపురాణమును నిఘంటువులయందును బత్రికలయందును, బండితులు ధారాళముగ వ్రాయఁటంబట్టి” యని యిట్లుభేదతాత్త్రమకు గారణముల నుడివిరి. కాని యిది యైక్యవాదమునే బలపఱచుచున్నది. ఉభయల కవిత యొక్కరీతినే యున్నదను మొదలగునవి యభేదవాదమునకే సాధకములుగదా. ఇంక వీరు విభేదవాదమునకు మూలాధారముగాఁ జూపుచున్నది యాత్మాసాంతగద్యల విభిన్నప్రవృత్తియే. ఇది చదువరులు గ్రహింపరానియంతటి మాఱుమూల విషయము కాదే! ఆత్మాసాంతగద్యమును జదువనట్టియు నది యర్థముచేసికొన లేనట్టియు జదువరు లుందురా? పోనిండు. తక్కినభాగము లెట్లైనను నృప్తముగాఁ దెలియు కవిపేరు గ్రహింపలేకుండురా? అరయనరయ నీ గద్యల విభిన్నప్రవృత్తి కవుల విభేదప్రతీతినే పుట్టింప వలసియున్నది. అట్లయినను రామరాజభూషణుడు నుప్రసిద్ధుఁడగుటచే నట్లు కాకపోయెనని గ్రహింపవలసియున్నది. ఇంక నన్నయతిక్కనాదుల చారిత్రములందుఁ గొన్ని జనశ్రుతులు ప్రబలములగు కారణాంతరములచే నవ్వఁబడకుండుట యిచ్చట జనశ్రుతి నమ్ముటకు బాధకమగునా? టాకప్రసిద్ధములగు జనశ్రుతుల నిరాకరించుట కిట్టి బలహీనములగు యుక్తులు సాధకములగునా? మఱియు శ్రీవీరేశలింగమువంతులుగా రుదాహరించిన రీతిని రామరాజభూషణునకు నమకాలికుల గ్రంథములందును నితీవలివారి గ్రంథములందును బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రమును రచించినట్లు వ్రాయఁబడియుండుట కేమిసమాధానము.

ఈజనశ్రుతియేగాక వేఱువేఱునందర్భములలో వాడఁబడుచున్న మఱికొన్ని జనశ్రుతులునైత మీవిషయమును సూచించుచున్నవి. విద్యువద్యములవిషయమునఁ దెన్నాలిరామకృష్ణకవి వలికినట్లు ప్రసిద్ధమైయున్న “యల్లసానిపెద్దన యటునిటు నేడ్చెను. ముక్కులిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. బట్టుమూర్తి బాపురనియెడ్చె” ననునైతివ్యామునైతము బట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రమును రచించినట్లు వెల్లడివలయుచున్నది. వసుచరిత్రములోని “ఆజాబిల్లి” యనుపద్యమునకేగదా! రామకృష్ణకవి యిట్టి యభిప్రాయ మిచ్చెను.

“నీ, ప్రాధర్ణ్య సమాసపదములఁ గూర్చి శ్రీనాథుండు కూలార్చి నైవధంబు;

దానితల్లన నల్లసానిపెద్దన చెప్పె మది మదిదప్పి యాము క్షమాల్య;

దూహించి తెలియరాకుండ సూరపరాజు భ్రమఁ గళాశ్రావ్ణోదయము రచించె;

నలిక్లేష శబ్దవాగాడంబరం బొప్పఁ బస ఘటించెను మూర్తి వసుచరిత్ర...” అను తెనాలి

రామకృష్ణుని చాటుపద్యము నైతము వైవిధ్యమునే చెప్పుచున్నది.

మఱియు నల్లసానిపెద్దనకుమారుఁడువిద్యాభ్యాసమున రుచితక తిరుగుచుండఁగాఁజూచి పెద్దనా ర్యుండు శిక్షించెననియు నందువయిని విడుషియగు పెద్దనార్యునిభార్య “మీశిష్యుఁడగు బట్టువానిపాటి క్లేషముక్కులు చెప్పకొనుకై గలుగకపోదు నిల! యంతకఠినముగా శిక్షించెద” రనిపల్లెనని యొక యైతివ్యాముకలదు. క్లేషకవనమున రామరాజభూషణుఁ డాపఱకే నిపుణుఁడై యుండెననియు నితఁడే బట్టుమూర్తియనియు నీయైతివ్యాము సూచించుచున్నది. “మప్రత్యయాభావస్య అల్లసానిపెద్దనార్య శిష్యుణ బట్టుమూర్తియహాకవిసా విరచితే వసుచరిత్రే” యను పూర్వోదాహృతమును మండలక్షీనరసిం హాచార్యులుగారి యాంధ్రకాముదీనుకై వై యైతివ్యామును గొంతవఱకు బలపఱచుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్ని జనశ్రుతులకలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీట సుదాహరింపలేదు.

నాల్గవ భాగము.

— ౧౭ వసుచరిత్రలోని వృత్తిరీతిగుణము.

రామరాజభూషణుడు నరసభూపాలీయమునఁ జెనుఁగున లక్షణములు రచించి వానికి లక్ష్యముగ వసుచరిత్రమును రచించెనను జనశ్రుతియుఁ గలదు. ఆయ్యది కొంతవఱకు కిచ్చట విశదపఱుచుఁబడుచున్నది.

“తే. ఇంకఁ గావ్యస్వరూపంబు లేర్పరింతు, విగతదోషములును గుణాన్నితము లధిక
లనదలంకారభావోపలక్షితములు, నైన శబ్దార్థములు కావ్యమనఁ జెలంగు.

క. తనువగు శబ్దార్థంబులు, ధ్వని జీవ మలంక్రియావితానము సాముల్
తనరుగుణంబులు గుణములు, ఘనవృత్తులు వృత్తులార కావ్యోద్దిరకుక్.”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 52, 53.)

“తే. వ్యంగ్యము ప్రధాన మైనను నప్రధాన, మైన నస్పృట మైన గావ్యము త్రిసంఖ్య
నమరు నుత్తమమధ్యమాధమత ద్వస్విగు, జీకృతవ్యంగ్యమును జిత్ర మై కడంగి”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 91)

“తే. ఇంకఁ గావ్యప్రభేదంబు లేర్పరింతు, వరుస నష్టాదశవిభిష్టవర్ణనములు
గలుగవలయు మహాకావ్యలికమునకు, నెలమిఁ దన్నానుధేయంబు లెట్టివనిన.

క. పుర సింధు నగర్త్యున శశి, సరసీ వన మధు రతిప్రసంగ విరహముల్
పరిణయ తనయోదయ నయ, విరచన యాత్రాజి దూత్య విభువర్ణనముల్.

తే. ఇందు నొకకొన్నికడ మైన నెంచిమాడ, నదియు నవని మహాకావ్య మనఁగఁ బరంగు...”
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 165, 166, 167.)

పైనుదాహరించిన మహాకావ్యలక్షణముల కివసుచరిత్రము లక్ష్యమనుట సర్వసమ్మతమేగదా? ఇందలి ధ్వని ప్రధానతయు వ్యంగ్యప్రాచుర్యమును ముందు వివరింపఁబడును. నగరాదివర్ణనము లీవఱకుఁ జూపఁబడియున్నవి.

వసురాజునందు త్రమనాయకలక్షణములు గిరికయందు త్రమనాయికలక్షణములును జూపఁబడి నవి. తత్త్వితీశాలాహలవర్ణనములు వసురాజును జూచునప్పుటి పురశ్రీలవర్ణనములు నితరములగుచుఱి కొన్నినాయికలక్షణములకు లక్ష్యములయి యున్నవి. ఇక్కావ్యము శృంగారరసప్రధాన మైన దగుటచేత నిం దోజఃప్రభృతిగుణంబులు చారభటివృత్తియు, గౌడీరీతియు నంతగా నగవడవు. ఇంక మాధుర్యప్రసాదాదిగుణములకును, శైశిక్యాదివృత్తులకును, వైదిర్భిప్రభృతిరీతులకును, నిది యాలవాలమై యున్నదనవచ్చును.

“తే. కైశిక్ః చెలంగు శృంగారకరుణలందు, నారభటి రాద్రబీభత్సహరిణియగు

నలరు భారతి హాస్యశాంతాద్భుతముల, నమరు సాత్వతి వీరభయానకముల్.”నని నరసభూపాలీయమునఁ జెవఁబడియున్నది.

“ స్తో. చిత్తద్రవీభావమయో హ్లోకో మాధుర్య ముచ్యతే,
 సంభోగో కరుణో విప్రలంభో కాంతేఽధికం క్రమాన్.
 స్తో. ఓజ శ్చిత్తస్య విస్తారయాపం దీప్తకృ ముచ్యతే,
 వీరబీభత్సరాద్రేఘ క్రమే నాధిక్య మస్యతు.”

అని సాహిత్యదర్పణమున నున్నది. (606, 607, 609.)

వృత్తులలో. దైశిక్యారభటులును, రీతులలో వైదర్భిగౌడులును, గుణములలో మాధుర్యజః ప్రసాదములును, ముఖ్యములై యున్నవి. ఇందును మాధుర్యకైశికీవైదర్భులకును, నోజ ఆరభటీగౌడు లకును బరస్పరభేదమంతగా లక్ష్యవిషయమున నగపడదు.

ఈ క్రిందప్రాయఃబడు సంఖ్యలుగల వసుచరిత్రములోని పద్య ములయ్యైవాని కుదాహరణము లని యెఱుంగునది.

వృత్తు లు.

కైశికీ. ఆ. 3. ప. 49.
 సాత్వతి. ఆ. 2. ప. 153.
 భారతి. ఆ. 2. ప. 152.
 ఆరభటి. ఆ. 2. ప. 102.
 వృత్తులనుగూఢించి నరసభూపాలీయమునఁ
 (ఆ. 2-ప. 72) జెప్పఁబడియున్నది.

గుణము లు.

మాధుర్యము. ఆ. 2. ప. 128.
 క్షేపము. ఆ. 1. ప. 140.
 ప్రసాదము. ఆ. 4. ప. 87.
 సౌకుమార్యము. ఆ. 3. ప. 159.
 సమత. ఆ. 2. ప. 63.
 అర్థవృత్తి. ఆ. 2. ప. 64.
 జౌదార్యము. ఆ. 2. ప. 156.
 ఓజము. ఆ. 2. ప. 150.
 కాంతి. ఆ. 3. ప. 83.
 సమాధి. ఆ. 2. ప. 26.
 గుణములనుగూఢించి నరసభూపాలీయము
 నఁ (ఆ. 4. ప. 56.) జెప్పఁబడియున్నది.

రీతు లు.

వైదర్భి. ఆ. 3. ప. 40.
 పాంచాలి. ఆ. 2. ప. 151.
 గౌడి. ఆ. 2. ప. 102.
 రీతిలక్షణములు నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ.
 2. ప. 79.) జెప్పఁబడియున్నవి.
 పాకములు.
 ద్రాక్షపాకము. ఆ. 3. ప. 79.
 నారికేళపాకము. ఆ. 3. ప. 67.
 శయ్య. ఆ. 4. ప. 36.
 నరసభూపాలీయమునఁ బాకమునుగూఢించి
 (ఆ. 2, ప. 85.) శయ్యనుగూఢించి (ఆ. 2.
 ప. 88.) యను జెప్పఁబడియున్నది.

ఈ ప్రబంధము శృంగారరసప్రధానము కాఁబట్టి “అద్యక్ష కరుణబీభత్సరాద్రవీరభయానకైశి,
 ఇ త్యాఖ్యాతా నిరోధితా” యను (3. పరి. 242.)

విశ్వనాథసూక్తిచొప్పున సిందుఁ గరుణాదిరసము లంతగా వర్ణింపఁబడలేదు. అట్లయినను శక్తిమతిని గోలాహలుఁ డావఁగా నయ్యాపగ పొంగుటచే జనులు తల్లడిలి వసురాజుతో మొఱిపెట్ట నాతఁడారిరి నెగమీటె నను సందర్భమునందును మఱిగొన్నిచోట్లను, గరుణాదిరసము లందుగ వర్ణింపఁబడినవి.

వసుచరిత్రమునందు:—

కరుణారసము. ఆ. 2. ప. 141, 142, 143; ఆ. 1. ప. 123.

భయానకరసము. ఆ. 2. ప. 155.

రాద్రసము. ఆ. 2. ప. 150.

వీరరసము. ఆ. 2. ప. 151, 152, 153, 156; ఆ. 2. ప. 102.

బీభత్సరసము. ఆ. 2. ప. 153, 155. (దీనిలో గబంధముయొక్కయు, గోలాహలుని విశిష్ట పక్షతాదులయొక్కయు, వర్ణనము బీభత్సరసాత్మకమని గ్రహించునది.)

“రసా శృంగార బీభత్స.....వైరిణో మిథః” యనుచోప్పున శృంగారబీభత్సరసములు, కేవలము పరస్పరవిరుద్ధము లగుటచే నతిమాత్సర్యముగ నిందు బీభత్సము చూపబడెనని యెఱుంగునది.

హాస్యరసము. ఆ. 2. ప. 3, 4; ఆ. 3. ప. 65, 66; ఆ. 5. ప. 122.

అదృశ్యరసము. ఆ. 4. ప. 96; ఆ. 3. ప. 45, 46; ఆ. 2. ప. 82, 83, 98.

శాంతరసము. ఆ. 4. ప. 64; ఆ. 6. ప. 95.

వత్సలరసము. ఆ. 3. ప. 27 మొ. 32 వఱకు.

విప్రలంభశృంగారము. ఆ. 3. ప. 74 మొ. ఆ. 4. ప. 123 వఱకు.

మత్తభద్రకావస్థలు. ఆ. 3. ప. 94 మొ. 99 వఱకు; ఆ. 3. ప. 106.

సంభోగశృంగారము. ఆ. 6. ప. 77 మొ. 97 వఱకు. ఆ. 3. ప. 48 మొ. 70 వఱకు.

(ఇంకను నాయికానాయకుల పరస్పరదర్శనాదులను సంభోగశృంగారములోనిచేగాన నిం దియ్యది పెక్కుచోట్ల గలదు. విస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు.)

ఉద్దిష్టసవిభావములు. ఆ. 3. ప. 46, 102, 111; ఆ. 5. ప. 73; ఆ. 6. ప. 72, 73, 74, 106.

సాత్వికభావములు. ఆ. 3. ప. 98, 100, 106, 111; ఆ. 4. ప. 81; ఆ. 6. ప. 79.

సంచారిభావములు. ఆ. 3. ప. 82 మొ. 93 వఱకు; ఆ. 3. ప. 106, 111, 118, 119; ఆ.

4. ప. 81; ఆ. 6. ప. 11, 16.

రసాభాసము. ఆ. 2. ప. 110 మొ. 140 వఱకు.

రసాభాసశబ్దము లోకవ్యవహారమున మిగుల నికృష్టమైన యభిప్రాయమున వ్యవహరింపబడు చున్నది. కాని యిది వసుచరిత్రాదిప్రబంధరాజములందును వర్ణింపబడియుండుటచే నట్టినికృష్టపర్యయము కానేరదు.

“అనాచిత్త్యప్రవృత్తత్వే, ఆభాసో రసభావయోః,

ఉపనాయకసంసార్యాం, మునిగురుపత్నీగతాయాం చ.

బహునాయకవిషయాం, రతే తథానుభయనిష్ఠాయామ్,

ప్రతినాయకనిష్ఠత్వే, తద్య దధమపాత్రతిర్యగాదిగతే.

శృంగారేచనౌచిత్య” యను దర్పణసూక్తి (3-పరి. 247.) చోప్పున వసుచరిత్రములోని తక్కి మఱిగోలాహలసమాగమ వర్ణనమున ననుభయనిష్ఠతయియు, దిగ్విగతిగతరతియు, వర్ణింపబడెనుగాన నది రసాభాసమని యెఱుంగునది. ఉద్దిష్టవర్ణనము కథానాయకవిషయమున నైనచో దుష్టమేయగునుగాని యన్యవిషయమున దుష్టము కానేరదు. ఇయ్యది మూలకథలోనిదే యగుటచే దధమసరణార్థ మిందును

వర్ణింపఁబడినది. ఇట్టివి వర్ణనీయములే కానిచో నాలంకారికలచే నేల యలంకారములుగ గ్రహింపఁబడును?

“రసభావాతదభాసాభావస్య ప్రశమస్తథా, గుణీ భూతత్వ మాయాంతియదాలంకృతయస్తదా రసవత్ప్రేయఃకర్ణస్త్వి సమాహిత మితి క్రమా.” త్తనుచోప్పున నీరసాభాసాదులు గౌణములైనచోఁ బ్రేయఃప్రభృత్యలంకారములగునని సాహిత్యదగ్ధమునఁ (10. పరి. 753) జెప్పఁబడియున్నది. వై నుదాహరించినరసాదిస్వరూపములు నరసభాసాలీయమున మూఁడవయాశ్వాసమునఁ జెప్పఁబడి యున్నవి.

వైవానికి గ్రంథవిస్తరభీతిచే దిక్ప్రవర్తనముగ వసుచరిత్రములొని వద్యసంఖ్య లుదాహరించి తిని గాని శృంగారరసాలవాలముగు తత్ప్రబంధమునందలి ప్రతివద్యము నేదోయొకదానికి లక్ష్యముయై యేయుండునని చెప్పవచ్చును.

❧ నాటక రీతులు ❧

రామరాజభూషణుఁ డీవసుచరిత్ర మునఁ గొన్నిచోట్లను వాక్యోపవాక్యములతోడనే కథవట్టు లను నాటకరంగములందువలె నడిపించెను. మఱియు గిరికాదులదరిం గవటయతి వసు రాజాదుల ప్రవేశములును మంజువాణి వసురాజున కగవడుట, హారమువేయుట మొదలై న్నాయులు, హతాదాక్షిప్తములుగ నదృశ్యరీతిని సందర్శనముచేయుచున్నాఁడు. ఇంతయుగాక సూక్ష్మార్థసూచనము, పాత్రప్రవేశ సూచనము మొదలగు నాటకరీతు లనేకములుగలవు.

❧ పాత్రప్రవేశసూచనము. (పాత్రప్రవేశము). ❧

“తే. గంధగజయాన గీతప్రబంధకలన, నలసి యతిలియ్యమై వచ్చు నరిది మగువ

లార కనుఁగొంటిచే యను నాళివాక్య, మొకటి విననైన నదె వేశ యొదవె ననుచు.

ఉ. మేలు లతాంగి! నీవలుకు మెచ్చితి నే యతి వచ్చుకాడ యే

లీల నెఱింగి తప్పు బహుళీకృతచాతురి మించు నీవివం

నీలలితారవామృతము చిత్తము సోఁకినవార లీకళా

కాలిని జూచి దీవెన లొనంగక పోవరు నుమ్మ నావుడుకొ.” (వసు. ఆ-2. ప. 81-82)

“చ. విని కలకాకుఘోష మొదవించు మదాళిని బక్షి గారవం

దెనయ నదల్చి మంజుగతి నీకనకాతములొ మదీయభే

లనములకెల్లఁ దోడయి మెలంగఁగ నాకలహంసి రాదొకొ

జననివయస్య యందు నగజాత మదిం దలపోయుచున్నెడకొ.

ఉ. ఆకలహంసి వచ్చి యచలాత్తజం గాంచి కుమారి! తాపసా

నీకము నీ కమూల్యశుభనిర్వహణంబు ఘట్టింక గల్పకా

నోకచాచూనరాజము లనూనమనూత్తలతో నొనంగినం

గైకొని తల్లి ని న్నిలువఁగాఁ బనిచెకొ విరులిచ్చువేడుకన్.” (వసు. ఆ-3. ప. 71-72)

“మ. లలనా! యాయెలనాగఁ బెండ్లియగు వాళాయంబు చేదిక్షమా

తలనాథుం డిది నమ్మవేని నిజమౌత్ర ప్రాణి రప్పింతు నా

నలనాసత్యసమానుఁ జూడుమని పంకం బొప్ప మాయాజపా
కలనాదంభము పూని మాని దిశ లాకర్ణించి మజ్జాయనన్.

మ. ఇది సంధింపఁగ వేళయంచు వసురాజేంద్రుండు నీరంధ్ర నీ
రదవారప్రతిసీర వెల్వడిన తారాభర్తలీల లతా

చ్చదసంఘాదికఁ బాసి నిల్చె నెదుటన్ సారంగరాగభ్రమ

న్నదభృంగీరుతి పంఃమాగధకథామధుర్యముం చెల్లుఁగాన్.” (వసు. ఆ. 3. ప. 44-45.)

కొన్ని యెడల సంస్కృతనాటకచ్ఛాయల ననుసరించియున్నాఁడు. నాయకుఁడు లతాంకరిత
గాత్రుఁడయి నాయిక నీక్షించుచు వర్ణించుట.

“మ. లలికాసంవృతగాత్రుఁడై నిజకథాలాపంబు లాలించుభూ

పతి యచ్చో హితునేర్పు బోటిపచనప్రాగల్భ్యముం గన్వయిం

న్నతగోత్రోన్మత్తవైభవంబును మది న్వర్ణించి యూహించె ధ

న్యత నామ క్తిమతీర్హరీజనితరత్నం బాత్త విత్తంబుగాన్.” (వసు. ఆ. 3. ప. 37.)

నాయిక నాయకునొద్దనుండి వెడలిపోవునపుడు ప్రేమసూచకముగ మిమకల్పించుకొని నాయకు
నీక్షించుట.

“చ. కలికియు నాన్యపాలకునిఁ గ్రమ్మఁజూచుచు నేగ నేర్పుతో

నలఘుపదాంగదధ్వనికి నంచలు ముఁగిన నిల్చి నెయ్యపుం

జెఱచలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్చుఁకు బార్శ్వలతాంచలంబులన్

ఫలము దెనుల్పునీతి నిభింక కితి మోము మలంచుకై పడిన్.” (వసు. ఆ. 3. ప. 78.)

గిరికాసంఘటనావిషయమున నర్చనఘటనవిదూషకునిసహాయము వర్ణించుటయు నాటకమా
ర్గమే యనవచ్చును.

“శృంగారస్య సహాయా విటచేటవిదూషకాద్యా స్ఫురిః,

భక్తా నర్తకునిపుణాః, తుపితవధూమానభంజనా శృద్ధాః.

... ..

తునుమవసంతాద్యభిధాః, కర్తవపు శ్వేషభాషాద్యైః,

హాస్యకరః కలహరతి ర్విదూషక స్సాస్త్రి స్వకర్తృజ్ఞః”

యని విదూషకలక్షణము సాహిత్యదర్పణమునఁ (31 పరి. 77, 79.) జెప్పఁబడియున్నది.

“చ. ఆన మునిరాజువల్గు వనితాజనతావినుతాభిధేయుఁడై

యెననిన గౌతమున్ మునికులౌత్రముఁ జెప్పఁగ విందువే కదా !

యనఘ తదన్వచాయకలకాంబుధిఁ బుట్టినవాడ గౌతమా

భ్య సెనెనువాడ నేఁ బరమహాసరిసప్రతిభానుభావుఁడన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 91.)

నాటకములయందుఁ దఱుకుగఁ గృత్యాదిని నాందియుండుదను బ్రతీతియను నిర్వహణసంధ్యం
గమును నిలువఁబడును. ఇందును నట్లే వానిఛాయలు కొంతవఱకుఁ గలవు.

“కా. శ్రీ భూపుత్రి వివాహవేళ నిజమండీరాగ్రరక్తస్వలీ

లాభివృత్తి పరాంప్రేరేణుభవకన్యాలీల యంచు న్నదిం

దా భావింప శుభక్రమాకలనచేఁ దద్రత్నముం గవ్వ సీ
తాభామాపతి ప్రోవుతం దిరుమలేంద్ర శ్రీమహారాయనిన్.”

ఇందుఁ దక్కిన కొన్ని నాందీలక్షణములె గాక భావ్యరసూచనమును గొంతవఱకుఁ గలదు. సీతావివాహవర్జనము, గిరికావివాహమును, రత్నములందలి కన్యకాన్ముర్తి కోలాహలనకు గిరికపుట్టుట ను, రానుపాదక్రమణము వసురాజపాదనభిక్షేప్త కోలాహలకథను సూచించుచున్నవి.

“సీ. ఆరాజు విమలవిభూతిచంద్రిక సిచ్చ రహి కెక్క జాతె జారప్రసంగ;
మాఘమదానధారాఘోర్వ ముర్వరం బర్వ డిగియె నవగ్రహార్తి;
యాలోకహితుప్రతాపాతపా బవిరతోదయరూఢిఁ దగ నింకె దన్యువంక;
మానద్దణ్ణాభిచర్యాచ్యుతం బెల్లచో దయివారఁ జెరలె నామయవిభూతి;
లే. యమృతశైలదమను రాజ్యమున నిట్లు, ఫలము లీనెడు చెట్లతోఁ బాలవెల్లి
కాన్పువనీతో నఖండభోగములతోడఁ, బ్రజలు గాంచిరి భూరివైభవమృద్ధి.”

(వసు. ఆ. 6. ప. 99.)

ఇయ్యది వసుచరిత్రకథాభాగములొని తుదిపద్యము, ఇందు దేశసుఖిస్థితిరూపకాంతి వర్ణింపఁ బడెను.

“నృపదేశాదికాన్తిస్తు ప్రశస్తి రభీధీయతే” యని ప్రశస్తియను నిర్వహణసాధ్యంగమునకు లక్షణము సంస్కృతసాటకములలో నాదిఁగోని యాశీర్వచన మేకరాజవిషయక మయియుండదు. ప్రశస్తిలోని శాంతియు, నాశీర్వచనరూపముగ నుండును. ఇం దట్లుగాక శ్రవ్య ప్రబంధరీతి కవిరుద్ధముగ నుండుటకై కృత్యాదిపద్యములొని యాశీర్వాదము కృతిపతివిషయకముగ వర్ణింపఁబడెను. శృత్యంతమునఁ గథానాయకుని సామర్థ్యాతిశయస్ఫూర్తికై దేశశాంతి సిద్ధమె యయినట్లు వర్ణితమయ్యెను. మఱియూ దృశ్యకావ్యములందుఁ గథావస్తువు పురాతనమే యైనను నవ్వడు జరుగుచున్నట్లు వర్ణించుట యావశ్యకముగాన నం దాశీర్వాదరూపకాంతి యుండుట సహజముగ నుండును. శ్రవ్యకావ్య మందుఁ గథావస్తువు పూర్వకాలమున జరిగినట్లు వర్ణింపఁబడును గాన నందు దేశశాంతి సిద్ధించిననని వర్ణించుటయే సరసముగ నుండును. ఇట్టిందు నాటకరీతి లెనేకములుగలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతి నిట విపులముగ నుదాహరింపనైతిని.

అయిదవ భాగము.

అర్థాంతరమున నైపుణి. ౧౭

రామరాజభూషణునకు మొదటినుండియు ననగా నరసభూపాలీయరచనాకాలము నుండియు, శబ్దాలంకారప్రధానముగను నర్థద్వయమునా ప్రధానముగను గవిత్వము చెప్పట యిష్టముగా నున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. ఆట్టియభిప్రాయము క్రమక్రమముగా వసుచరిత్రరచనాకాలమునకు ముదిరినది. శ్లేషకవనము హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ బరిణతమయిన దనవచ్చును. విజయనగరరాజుల యాస్థానమున కలంకారభూతులగు నప్పదిగజములని పేరుగాంచిన (ఆల్లసాని పెద్దన, నంది తిమ్మన, అయ్యల రాజు రామభద్రుఁడు, ధూర్జటి, మాదయ్యగారి మల్లక, సింగళి సూరన, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడు) మహాకవుల ప్రబంధములలో మొదటఁ బ్రబంధరాజు మగుట మనుచరిత్రమును గ్రథాసంవిధానవిషయమున నిరుపమానమగుటఁ గళాశ్రాద్ధోదయమును ద్వర్ధి కావ్యమగుట రాఘవపాండవీయమును మిగులఁ బ్రసిద్ధి నొందియుండ, “సమానానా ముత్తమశ్లోకోఽస్త” నునట్లుగ లోకోత్తరప్రతిష్ఠాలంబుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు మనుచరిత్రమునకన్న మిన్నయనఁదగు వసుచరిత్రమును శ్లేషవిషయమున ననేకవిధముల రాఘవపాండవీయముకన్న సుతక్రొవ్వమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వాసిగాంచెనని చెప్పుదురు. మఱియు నరసభూపాలీయములమున సంస్కృతాలంకారగ్రంథ మార్గములను విపులముగాఁ జూపి యాంధ్రభాషకుఁ గల లోపమును దీర్చివాఁడు. కళాశ్రాద్ధోదయము వంటి కల్పితకథగల గ్రంథము రచింప నిష్ఠములేక “కేవలకల్పకాకథలు కృత్రిమరత్నము”లని యిట్లు నిరసించె ననియుఁ జెప్పుదురు.

సాహిత్యరసపోషణుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు “ప్రాయః యమకేచిత్రే రసపుష్టిర్న విద్యతే” యనుచోప్పున రసప్రతిబంధకములగు యమకచిత్రాలంకారములలోఁ జిత్రాలంకారములను రసభూయిష్టమగు సేవసుచరిత్రమునఁ జూప నేలేదు. “కావ్యాంకరద్దుభూతాయాసాతు సేహ ప్రపంచ్యతే” యని యిట్లు విశ్వనాథపంచానరుడు బంధములు గావ్యమునకుఁ బుండువంటివని చెప్పియున్నాఁడు. ఇంక యమకము బంధములయట్లు రసప్రతిబంధకము గాదు గాని కొంతవఱకుఁ గవితాధార నాపునని చెప్పక తప్పదు. కావుననే వసుచరిత్రమునందు యమకాలంకారమత ప్రచురముగా నిలువఁబడలేదు. శ్రుతిహితమై రసోపసార్గికమయి వెలయు ననుప్రాసాలంకార మిం దత్యధికముగా నిలువఁబడినది. సింహవలోకన ముక్తపదగ్రస్తాదులు తఱచుగా నాశ్వాసాంతవద్యములలోఁ జూపఁబడినవి.

“అనుప్రాస శృంగారావ్యం వైషమ్యేషి స్వరస్యయ” త్తనుచోప్పునఁ బలుమాటు హల్లులసామ్య ముండునట్లు చెప్పిన ననుప్రాసము.

“క. సమవర్ణయుగాధికమై యమరిననియమంబు యమక మగు”

ననుచోప్పున నచ్చులును హల్లులును బూర్తిగ వచ్చినరీతిని మరల వచ్చిన యమకము. వసుచరిత్రమున నిది యధికముగాఁ గానరాదు.

“కా. నాళీకాకరతీరసారకదళీనారంగపూగావళి

పాళీవాసిత మైన కోనఁ గని యాబిల్కొనలోఁ గానలో

లాభిప్రేరకరత్నశోరకమయూఖాశీసమాలీఢ మా

కేళిధామముఁ గంటి భూరమణ! యాకేళినివాసంబునకొ." (వసు. ఆ. 2. ప. 29.)

ఇట్టి యానుషంగికానుప్రాసములు రచనా ప్రతిబంధకములు గాక మిగుల రసపోషకములై యయి యుండునుగదా!

"శీ. ఏపారు పొదరిండ్ల నాపాటలాశోకదీపార్పి కనకకలాప మరనె;

సాలావళులు దాటి యేలాలతావారబాలాతతి వరాగవటము లూడ్చె;

నానామధుపనవృగానామృతము మెచ్చి సూనాసవము లెల్లఁ జూఱి లిచ్చె

శంకరచిత్రధీరహంకారశుకభటాహంకారముల ఫలాహతి యొనర్చె;.." (వసు. ఆ. 1. ప. 134)

"ఉ. వేడి చలింపఁ గంపితనవీనమృణాళభుజాగ్రకంకణ

శ్రేణి నడింప లాలశభరీనిదిరీసకటాక్షకాంతిని

న్నాణము చూప హంసకగణకర్ణానంబులు మీఱి నైకత

శ్రేణి వివరితాబ్జరూఖశోభితయై కడు సుభ్రమించినకొ." (వసు. ఆ. 2. ప. 138.)

అని యిట్లు నియతములగు యతిప్రాసములనుమాత్రము నిలిపియు, నతిమనోహరమగు తూఁగు

వెలయునట్లు పద్యముల నడిపిండు నేర్పు రామరాజభూషణునకే గలదని చెప్పవచ్చును.

"ష్టో. వాచం తదియాం పరిపీయ మృద్వీం మృద్వీకయా తుల్యగసాం స హంసః,

తత్యాజ తోషం పరపుష్టఘోషే ఘృణాం చ వీణాశ్శ్రణిలే విలేనే."

యని యిట్లు నైషధకావ్యమున శ్రీహర్షుఁ డాచుషంగికానుప్రాసములతోఁ దాండవ మాడియు

న్నాఁడు. అట్టి రీతులు శ్రీ నాథుని మాండ్రీకరణమున నంతగా నగవడవు. రామరాజభూషణునకుఁ గల శ్రీహర్షుని కవితామార్గముల ననుసరించుటయందలియభిరుచి యీ యాచుషమునను జూపఁబడినదని తోఁచుచున్నది.

ఇట్లై యథాంతరస్ఫీరకముగఁ గవిత్వము చెప్పనభిరుచియు శ్రీహర్ష మార్గానుసరణలొలుపత్వమును వెల్లడిచేయుచున్నది.

శ్లో. ధ్వని. ౧౨

శబ్దమనకు నియతమయినయర్థము వాచ్యార్థము. వాచ్యార్థమున కనుపపత్తిగల్గినప్పు డాయను కపత్తిని నివారించుటకై గ్రహించునట్టి వాచ్యార్థసంబంధియగు నర్థాంతరము లత్యర్థము. "గంగా యాం ఘోష" యనునట్లు గంగలో గొల్లపల్లె యుండదుగాన వాచ్యార్థము సరిపడదు. అప్పుడు గంగాయా మ్మనశబ్దమునకు వాచ్యసంబంధియగు గంగాతీరముం దనునర్థము గ్రహింపవలసియుండును. అదియే లత్యర్థము. వాచ్యలత్యర్థములచేఁ బ్రకరణాదివశమున నొకయర్థము స్ఫురించినపిదప వేఱొక యర్థము స్ఫురించినయెడల నది వ్యంగ్యార్థము. వాచ్యార్థమునకన్న వ్యంగ్యార్థము మనోహరముగా నున్నయెడల నదియే ధ్వని. వసుచరిత్రమున శక్తిమతీశోలాహల సమాగమాదిస్థలములలో స్ఫురించు సామికానాయకరూపాదు లగుమనోహరములయిన వ్యంగ్యములే ధ్వనులు. ఈవ్యంగ్యార్థము ప్రతిశబ్దమునకును నర్థాంతరమున్నట్లుడే గాక వాక్యసందర్భమునసయితము స్ఫురించును. పయి ను దాహరించిన "గంగాయాం ఘోష" యనుచోట గంగాతీరమున గొల్లపల్లె గలదనిచెప్పక గంగలో గొల్లపల్లెయున్న టని చెప్పటచేత నాగొల్లపల్లె గంగకతినమీపమున నున్నదనియు, నయ్యది మిగులఁ బవిత్రమైనదనియు,

నందు మిగులఁ జల్లఁగానుండుననియు నిట్లనేకార్థములు స్ఫురించును. అవి ముఖ్యార్థముకన్న మిగుల మనోహరముగ నున్నవిగాన ధ్వనులని గ్రహించఁబడుచున్నవి. ఇట్టి ధ్వనులలోఁ గొన్ని కథాపాత్రము లకు గ్రహించరాక వినునట్టి సభ్యులకు మాత్రము గ్రహించఁదగియుండును. ఇట్టివి కాకుండాదివృత్త్య కావ్యములలో మెండుగనున్నవి. దృశ్యకావ్యరీతులుగల వస్తుచిత్రమునందును నట్టిధ్వనులు కొన్ని జాతులు గలవు.

“చ. అనువమభాగ్యశాలి కచలాధివమాళికః బుత్తుఁ డై జగఁ

జనని కనుంగుఁదమ్ముఁ డయి శంకరు ముద్దుమఱిదికట్టి యై

మను తనభాగఁ ధేయమహిమంబున మిన్నులుముట్టి వచ్చుధ

న్యని నతనికొఁ భరించి నదియొకొ వినుయంబున నోర యై చనకొ.” (మను ఆ. 2. ప. 109.)

ఇందులో “మిన్నులుముట్టి వచ్చు”ననుచోఁ బద్ధత మాకాశమును దాఁకుచున్నదని కవి యాది త్యపోషణమునకై నిలిపినధ్వని శ్రోతృమాత్రగ్రాహ్యమని గ్రహించవలెను. ఈయర్థమును గపటయతి గ్రహించవలసినయవసర ముండదు.

“క. నీతమ్ముల శుభవాసన, నీతలిదండ్రుల గభీరనిశ్చలగుణవి

ఖ్యాతియును దలఁచి మెలఁగుము, నాకల్లీ! కులవధూజనమతల్లిక వై.” (మను. ఆ. 6. ప. 55.)

ఇచ్చట “నీతమ్ముల శుభవాసన” యను మొదలగుచోట్ల గిరికఠం గోళాహుండు బుద్ధులు గఱపుటలోఁ దమ్ములవలె మంచిస్వభావమీతోఁ బ్రవర్తింపు మను మొదలగు సరములె గిరికచే గ్రహించఁదగినవి గానఁ బద్ధసౌభాగ్యధాంతరము లౌచిత్యపోషణమునకై కవిచే నిలువఁబడినవని యు, నవి శ్రోతృమాత్రగ్రాహ్యములనియు గ్రహించవలయును.

ఇంక వ్యంగ్యార్థము వాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగా నుండక ప్రస్ఫుటమై యుండుట మొదలగురీతులతో నుండునపు డది గుణీభూతవ్యంగ్య మనఁబడును.

“కావ్యం ధ్వని ద్రుణీభూతవ్యంగ్యం చేతి ద్విధా మతమ్,

వాచ్యాతిశయిని వ్యంగ్యే ధ్వని స్తతావ్య ముత్తమమ్.

అపరం తు గుణీభూతవ్యంగ్యం వాచ్యా దనుత్తమే వ్యంగ్యే,

తత్ర స్యా దితరాంగం; కావ్యాక్షిప్తం చ వాచ్యసిద్ధ్యంగం.

సందిగ్ధప్రాధాన్యం, తుల్యప్రాధాన్య మస్ఫుట మగూఢమ్,

వ్యంగ్య మనుందర మేవంధేదా స్త స్యాదితాతప్తా.”

యని యిట్లు సాహిత్యదర్శణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. సమచరిత్రమనఁ గపటయతివాక్య ములలోని వ్యంగ్యములు గుణీభూతవ్యంగ్యములని గ్రహించవలయును.

“తే. పడఁతు లా రాజనవిచ్చిని...” యను మొదలగు (ఆ. 3. ప. 12.) పద్మములచే వ్యంగ్యార్థములు వెల్లడిచేయఁబడినవి. ఈవిషయము ముందు విభులముగా వ్రాయుచున్నాను.

రెండర్థములును గేవలము ప్రకృతములయిగాని కేవల మప్రకృతములయిగాని స్ఫురణవిషయ మున సమానబలముగలవై ప్రకరణాదివశమున వాచ్యములె యయినయెడల నవిరెండును శ్లేషార్థములె యనఁబడును. రామరాజభూషణవిరితమగు హరిశ్చంద్రనహాపాఖ్యానములలోని రెండర్థములును శ్లేషార్థములు. అదియే శ్లేషకావ్యము. అందు

“ఉ. వారిచరిత్రముల్ భువనవర్ణ్యములైనవి వేటె పేర్కొనఁ
సారె జపార్చనానయసంగతి తప్పెడుఁ గాన నిప్పుడో
భూరివివేక ! యాన్పులపుణ్యకథల్ వదళత్తి నొండుగాఁ
గూరిచి తెల్పెన్ దెలిసికొ మ్మని నేర్పు దల్లిని నిట్లనున్.” (ఆ. 1. ప. 5.)

అనువద్యము చే రెండగములును బ్రకృతవిషయములె యని స్పష్టపఱుపఁబడి యున్నది. ఇట్లు రెండగములును వాచ్యములె యగుటకంటె నొకటి ప్రకృతసంస్కరమునకు సరిపడియుండఁగా వేటొకయర్థము గూఢముగానుండుట నుదరతరముగా నుండును. కావుననె రామరాజభూషణుండు ధ్వనిప్రధానమగు వసుచరిత్రమునఁ గేవలశ్లేషను దఱచుగా నుపయోగింపఁదయ్యె.

“నీ భువనభూమిలక్షి నెనయు కొప్పిరుగడ నిరుగడఁ జరుణాబ్జకృతపతంస;
మురుచిత్ర కాగ్నిశిఖోన్మేష మిరువంకఁ నిరువంకఁ గుండలిస్ఫురితకర్ణ;
మడివోనిమిమ్మ లీచెమపేరు ఓరుచెన నిరుచెనఁ గమలబంధురకరంబు;
నెఱిమించు చిటుకవన్నియచేల మిరుమేన నిరుమేన రలిమనోహరభూతి;
తే. యమర నన్యోన్యవేషభేదాసహిష్టుభావవిభవంబుఁ చెబుపుడుఁ బరమమైత్రి
మగని సామేననిల్చిన యగతనూజ, ప్రథనజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయకుణికి.”
(వసు. ఆ. 1. ప. 6.)

అను మొదలగు కొన్ని వద్యములందుమాత్రము ప్రకృతశ్లేషావిశుద్ధశ్లేషాలంకారము లరుదుగా నున్నవి. నవీనాలంకారికులు వ్యంగ్యార్థము నంగీకరింపరు. ముఖ్యముఖ్యవిభేదములేక యెన్నియర్థములు స్ఫురించినను నవియెల్ల శ్లేషార్థములె యని వారిసిద్ధాంతము. మీఁద నుదాహరించిన “గంగాయాం భూష” యనుచోట నున్న ధ్వనులవంటి వానిని మాత్రమే ధ్వనులుగా నంగీకరింతురు.

“క. వసురా జయ్యెడ బలవ, ద్విస్వమరపాదప్రసారదీర్ఘాచుఁ డై
యెసఁగఁ గ వసుధావతి క్తిర్రపరిస్థిర్రయు తత్తఱుంబునఁ దిగిచెన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 154.)

అనువద్యములొని సూక్ష్మరమైనయర్థమునైతము శ్లేషార్థమేయని వీరియభిప్రాయము. ప్రాచీనాలంకారికులగు కావ్యప్రకాశకారాదులమతమునఁ బలు నుదాహరించినవలె నయ్యుచి వ్యంగ్యార్థమనియు నదివాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగనుండుటచే ధ్వని యనియు గ్రహింపవలయును.

నవీనాలంకారికులమతమున రెండగములును బ్రకృతములె యైనయెడలఁ బ్రకృతశ్లేషమనియు నప్రకృతములైనయెడల నప్రకృతశ్లేషమనియు నొకటి ప్రకృతము నొకటియప్రకృతము నైనయెడల సుభయశ్లేషమనియు నిట్లు మూఁడువిధములుగ నీశ్లేషాలంకారము విభాగింపఁబడియున్నది. వీనిలోఁ బ్రకృతశ్లేషమును, నప్రకృతశ్లేషమును బ్రాచీనాలంకారికులకును సమ్యతములే యగును. ఉభయశ్లేషములొని యప్రకృతార్థముమాత్రము శ్లేషార్థముగాదనియు నది వ్యంగ్యార్థమనియు వారిసిద్ధాంతము. ఇదియే సమంజసముగా నగమపడుచున్నది. కావుననే మల్లినాథాదులగు వ్యాఖ్యాత లీమతమునె యంగీకరించియున్నారు.

ప్రతాపధుద్రియాద్గంధములుగా నుభయశ్లేష మింకొకవిధముగాఁ జెప్పఁబడినది. ప్రకృతార్థమొకటియుండఁగానుపమానాదివస్తువోధకమగుచి శేష్యము శ్లేషింపకతద్విశేషణ ముపమానోపమయాది పక్షములకు రెండింటికీ సరిగ శ్లేషించునపు డుభయశ్లేషమని వీరి యభిప్రాయము. రామరాజభూషణుండు ప్రతాపధుద్రియానుసారముగ నరసభూషాలీయమును రచించుటచే నిందును నిట్లే చెప్పఁబడినది.

“క. నిరతము జ్ఞిప్తవిశేష్యత, నరుదందును బ్రకృతములును నప్రకృతములుగా

ధర నజ్ఞిప్తవిశేష్యము, లరయం బ్రకృతాప్రకృతము లవి యెట్లన్నా.” (నరన. ఆ. 5. ప. 162.)

సవీనాలంకారితులనుతమునందువలె నుభయశ్లేషము (ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషము) వీరియకమున విశ్వనాథాదులధ్వనితో విరోధింపదు. ధ్వనివిషయమున విశ్వనాథాదులకును వీరిని భేదములేదు, కాని వీరి ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషమును విశ్వనాథాదు లుభయశ్లేషాదికముగా నుదాహరింతురు.

“కా. భావం బెక్కడ లేక వృత్తనియమాపాయంబుఁ జింలిన కెం

డే వర్తించి పదార్థపంచనలచే దీసించి మూర్ఖాళి సం

భావింపం గుకవిప్రణీతకృతి సామాన్యాకృతిం బూని వై

వై వన్నె ల్పచరింప దానిఁ దిలకింపం బోరు ధీరోత్తమున్.” (పసు ఆ. 1. ప. 11.)

ఇట్టిచోట్లయందుఁ బ్రకృతాప్రకృతశ్లేషమనియె ప్రతాపరుద్రీయ నరసభూపాలీయాది గ్రంథాళిప్రాయము. మఱియు నిం దుభయాలంకారమును నుండుటచే నుభయశ్లేషములకు నేక వాచకాను ప్రవేశరూపముగ సంకరమని వీరి తాత్పర్యము. కాని యిందలి శ్లేషోపమలు పరస్పరసంబంధము గల్గి యుండుటచేతను నందును నుభయాలంకారమే ప్రధానమైనదగుటచేతను నిట్టిచోట్లను శ్లేషోపమల కం గాంగిభావరూపసంకరమని విశ్వనాథసంచానకాదుల సిద్ధాంతము. ఇట్టిచోట్లయందు శ్లేషాలంకారము నభీకరించినచో “సీమఖము చంద్రునివలె మనోజ్ఞముగా నున్నది” యను మొదలగు చోట్లయందును మనోజ్ఞతాదిసాధారణధర్మము లుభయనోపమేయములకు రెండింటికి సరిగ శ్లేషిండుటచే (అర్థశ్లేషము) నిట్టిచోట్లయందును శ్లేషాలంకారమునె యంగీకరింపవలసివచ్చును. అట్లయనచో నిఁకఁ బూర్ణోపమాలంకారము దృష్టాంతరహితమే యగును.

“నకల కలేత్యాదా చ నోపమాప్రతిభోత్పత్తిహేతు శ్లేషః; త్రార్థోపమాయానిర్వివయాత్వా వలేక కమల మివ ముఖా మనోజ్ఞ మేతదిత్యాద్యస్తై త్రార్థోపమా విషయ ఇతి చేన్య. యది నకలే త్యాదా శబ్దశ్లేషతయా నోపమా త త్త్రి మపరాధం మనోజ్ఞ మి త్యాదా వర్గశ్లేషేణ.” యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జర్చింపఁబడియున్నది. ఇట్లే,

“సీ. పరసుమనోభంగ్యతరులకావాల మత్యలఘుకలాపాళికలకు బరణి...” (పసు. ఆ. 1. ప. 94.) యనుపద్యమునందును ప్రధానమయినదగు రూపకాలంకారముచే శ్లేషము బాధింపఁబడును.

“విద్యచ్ఛానసహంసేత్యాదా శ్లేషగర్భే రూపకేఽసి మానసశబ్దస్య చిత్తసరోరూపోభయార్థక త్వేఽసిరూపకేణ శ్లేషో బాధ్యతే. సరోరూప నైర్వాధస్య విక్రమధామకయా ప్రాధాన్యాత్. శ్లేషే హ్యర్థధ్వయస్యాఽసి సమకక్షత్వ” మ్మని యిట్లు విశ్వనాథసంచానమనిచేఁ జర్చింపఁబడినది. కాఁబట్టి యిట్టిచోట్లయందును శుద్ధశ్లేషాలంకారము కాదనుటయే లెస్సయని తోచుచున్నది.

శుక్తిమలిని గోలాహలండు కామించి బలాత్కారముగా నుపభోగించిననందర్భ మర్థధ్వయగర్భితమయియున్నది. మనుష్యరూపరాయి కానాయక సమావేశపరముగ నొకయర్థమును నదీపర్వతసమావేశ పరముగ నొకయర్థమును నిందుచెలయుచున్నవి. ఈరెండర్థములును శ్లేషార్థమునా? లేక యొకటి వాచ్యార్థమును వేటొకటి వ్యంగ్యార్థము నయియున్నవా? అట్లయిన నం దెది వ్యంగ్యార్థము? వయినందర్భమునఁ గొన్నిచోట్ల మనుష్యపరమైనయర్థమును, మఱిన్నిచోట్ల నదీపర్వతరూపార్థమును బ్రధానముగ నగపడుచున్నవి. ఈవిషయ మిచట విమర్శింపవలసియున్నది.

బ్రహ్మదేవునిదర్శనమునకై మఱి కొన్ని నడులతోఁ గలసి శుక్తిమతి వెడలుచుండఁగా మార్గమధ్యమున బ్రహ్మదర్శనము చేసికొనివచ్చుచున్న కోలాహలం దెదురుపడి శుక్తిమతియొక్క చక్కదనము చూచి కామాచుత్తుండై వెడలిపోయి వేటొకసమయమున విరహము నోర్వఁ జాలక శుక్తిమతీనదిలో వ్రాలి యామె ముపభోగించె నను పనుదరి త్రములొని కథాసంగర్భమునందు బ్రహ్మదేవునిదర్శనమున కేగునపు డొకరికొక చెదురుపడినసందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలులు మనుష్యరూపములతో నున్నట్లును, బిడప వేటొకసమయమున జరిగిన సమాగమసందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీవర్వత రూపములతో నున్నట్లును, నగపడుచున్నది. బ్రహ్మదర్శనమునకు శుక్తిమతి యేగుసందర్భము విమర్శితము.

“సీ. ఆనుకూలభేలనాయ త్తజీవనమైతి నడరి నర్తద బోటి యై భజింప;

అఖిలనదులును దనుఁ గొల్ప ననుదినంబు, నలువకొలుపున కేగు నన్నది యతీంద్ర!”

(ఆ. 2. ప. 106.)

యను పద్యమునుబట్టి యచ్చడు శుక్తిమతి మనుష్యరూపమున నున్నదని యొప్పుకొనకుండినచో నర్తద, బాహుద, వేత్రవతి, నరస్మితి, యనునదులు నేవించుటగాని బ్రహ్మలోకమునకు వెల్లి మరలి వచ్చుచుండుటగాని సందర్భపడదుగదా!

“మ. అలఘుశ్రీనిధి యానగేంద్రతనయుం డానైకతశ్రోణి యొ

ప్పులు తెప్పార్పక చూచినన్న మొదల.....”

(ఆ. 2. ప. 112.)

నను పద్యమునుబట్టి కోలాహలండును మనుష్యరూపముననున్న ట్లంగీకరింపకతీరదు. లేనిచో “తెప్పార్పక చూచి” యను మొదలగునవి సందర్భింపవుగదా! కాఁబట్టి యీసందర్భమున నదీవర్వత రూపార్థమే యౌచిత్యపాతకముగ వ్యంగ్యార్థమనియును మనుష్యరూపార్థమే ముఖ్యార్థమనియు గ్రహింపవలయును.

ఇక శుక్తిమతిని గోలాహలం డుపభోగించిన సందర్భములొ నున్న

“క. వసురా జయ్యెడ బలవ,ద్విస్మయపాద ప్రసారదీర్ఘాపలం దై

యెసఁగఁగ వసుధాపరికీర్ణ సరిన్నిర్ర రము తత్తణుబునఁ దిగిచెన్.”

(ఆ. 2. ప. 154.)

ఆను మొదలగుపద్యములరయఁగా నీబట్టున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీవర్వతరూపములతో నున్న ట్లంగీకరింపక తప్పదు. లేనియెడల నీరుత్రానుటయు, నందువలనఁ బార్శ్వస్థజనపదంబుల కుపద్రవము సంభవించుటయు వసురా జొగ్గిండ నెగమీటుటయు, నట్లు మీఠినపెదప నీటిత్రానిక తీసిపోవుటయు ననువిషయములు సందర్భపడవుగదా! కాన నీచట నదీవర్వతరూపార్థమే ముఖ్యార్థమనియు నాయికా నాయక జరమగునర్థము వ్యంగ్యార్థమనియు గ్రహింపవలయును. అట్లయినచో నదీవర్వతములకు గిరికా వనుపదులు పుట్టుట విరుద్ధముగా నుండునని శంకింపఁ బనిలేదు. మూలకథ ననుసరించి ముఖ్యార్థమును నడుపునపు డట్టివైరుధ్యము నెంచుట సరికాదు.

అట్లయినను ననుభవవిరుద్ధమగు నిట్టిసమాగమము పురాణములందువలెఁ గావ్యములందును వర్ణించుటయంతయుచితముగా నుండదని యెంచియే కావలయును రామరామభూషణండు మనుష్యపరమగు వ్యంగ్యార్థము ననుసరించి నాఁడు, కోలాహలండు శుక్తిమతినిఁ జూచుట సంభవించుటకై బ్రహ్మ

దర్శనసందర్శము మూలాధికముగాఁ గల్పించినాఁడు. కావున నందనుభవమునకు నరిగి పురుషరూప మాలె వర్ణించఁబడినది.

ఇట్లే కవటయతి గిరికవద్ద కేగినసందర్శమున యతివరమగు నర్థమొకటియు, నర్థ సచివవర మగు నర్థ మొకటియుఁగలవు. వారిలో యతివరమగునర్థమే యాసందర్శమున ముఖ్యాంశము. నర్థ సచివవరమగు నర్థము వ్యంగ్యాంశము.

“మఱియు... అహో... కపోధనాకారంబు. డించి యథాశ్రయ వేషంబుతో రాజు నన్నే పించు క్రమంబునం గ్రమ్మఱు నేతెంచి... నిల్చునవసరమున...”

లే. పడఁతు లారాజసచివుని వలకుబడియు, మోముచాయయుఁ గని తొంటిమునియె కాఁగ నరసి మందాక్షమందమందాక్ష లగుచు, నగుచు భావించి రతనివాక్షైపుణములు.”

(వసుచరిత్ర. ఆ. 3. ప. 62-63.)

పయిగద్యపద్యములలో నర్థ సచివరూపవ్యంగ్యాంశము వెల్లడిచేయుఁబడినది గాన నిది గుణీభూత వ్యంగ్యమని యెఱుంగవచ్చును.

ఈసందర్శమున నర్థ సచివుని మరలఁ బ్రవేశపెట్టుట రాజునకుఁ జుట్టించనముగా నుండుటచే నయ్యది యాచిత్యపోషకముగా లేదని కొందఱు విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అట్లయినను నాయుకావిషయమున నట్టి చుట్టించన మనోచిత్యముగా నుండక రాజునకుఁ గల నాయుకావిషయక గాఢానురాగమును, దత్తాత్రేయపాఠాన్నేవఱతత్పరతను సూచించుచు సరసముగనే యున్నదని తోచుచున్నది. అట్లు వెల్లడిచేయునియెడల సుబోధకములేమండుటచే నర్థ సచివాదిరూపవ్యంగ్యాంశములు గిరికామంజువాణీ ప్రభృతులు గ్రహించఁ జాలియుండదు గదా!

“క. కోలాహలశైలాధిప, లీలాగతుఁ డైన పతి యభీకయతీంద్రుఁ

నీలాలకావలోకక, భ్రాలోలత ననిపె నని తలంచిరి ముదితక.” (వసు. ఆ. 3. ప. 64.)

అనుపద్యమే వ్యంగ్యమును వెల్లడిచేయుట రాజునురాగసూచనార్థమను రామరాజభూషణ వృద్ధయమును స్పష్టపఱచుచున్నది.

ఇట్టి యర్థాంతరము లన్నియు వ్యంగ్యాంశములని ప్రాచీనాలంకారికలమతము. నవీనాలంకారి కులు వీనినెల్లజేహార్థములే యందురు. ఒకయర్థముకన్న వేటొకయర్థము స్ఫురణవిషయమున గూఢ ముగ నున్నదే యన్న నది గూఢజ్ఞేష యగుఁగాక యని వాచింతురు. “వర్ణవసీలే ప్రకృతార్థాభిధానే వత్సాత్స్పరతీతి చే త్కామం గూఢజ్ఞేషోభవ త” ని యిట్లు కవలయూనందమునఁ జర్చించఁబడియు న్నది. కాని యీవిషయమును ఖండించి సాహిత్యదర్పణమున నైదవపరిచ్ఛేదమున విభలముగా విశ్వ నాథుఁడు చర్చించియున్నాఁడు. అర్థాంతరస్ఫురణరూపమగు నిట్టి ప్రాధరచనను గావ్యతీవితభూతధ్వ నిగ సంభావించుట మాని కావ్యశరీరమున కనియతములగు నాభరణములవంటి యలంకారములలోఁ జేర్చి దాని విలువ తగ్గించుట స్వారస్యముగా నుండదని తోచుచున్నది. చదువరులు రెండర్థములను నియతముగఁ దెలిసికొనకున్నఁ గథాభాగము ననువనిరితిగ నుండు సమానబలముగల యర్థములు జేహార్థములని యనుట సమంజసముగా నుండును

ఇట్టి జేహస్ఫురణమునకు శబ్దములు ప్రధానమైన శబ్దజేహమనియు, నర్థము ప్రధానమైన నర్థ జేహమనియు, శబ్దము విఱిగి జేహించినచోనభంగజేహమనియు, శబ్దము విఱిగకయే జేహించిన నభంగ జేహమనియు నీ ట్లనేకవిధములగు భేదములు సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పియున్నారు. మఱియు శబ్దము నొకపక్షమున నొకభావగను వేటొకపక్షమున వేటొకభావగను నుండిన నది భావాజేహమని

సాహిత్యదర్శనమున జెప్పబడియున్నది. అట్టి భేదము కావ్యాలంకారయాదామణి నరసభూపాలీ యములలోఁ జూపఁబడకున్న నాఘవపాండవీయమునఁ బింగళి సూరన వివరించియున్నాఁడు.

“నీ. ఆంధ్రభాషాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష యుక్తిక్రమచోట నొక్కిక్రమచోట;

నుచితశబ్దశ్లేష యుక్తిక్రమచోట నర్థశ్లేష యుక్తిక్రమతఱిసి ముఖ్య;

గౌణవృత్తిశ్లేషముటన యుక్తిక్రమతఱి నర్థాన్వయము వేటె యమరుచునీకి;

శబ్దాన్వయవిభేదసంగతి యుక్తిక్రమతఱిసి... (రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1.)

ఈరీతిని శ్లేషవిషయమున విజృంభించి పింగళిసూరన వాసిఁగించుటయకాక యది దుర్ఘటమని యు నాత్మోత్కర్షగర్భితముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

“కా. రెండర్థములపద్య మొక్కటియు నిర్దింపంగ శక్యంబు గా
కుండుం దదతి కావ్యమెల్ల నగునే నోహా! యనం జేయదే
పాండిత్యంబున నందునుం దెనుగుఁ గల్పం బద్యుతం బండ్లు ద
తుం డెవ్వఁ డెల రామభారతకథల్ బోడింప భాషాకృతిన్.”

(రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1. ప. 10.)

పయిరీతిని పింగళి సూరన “రెండర్థములపద్య మొక్కటియు నిర్దింపంగ రా” దని చెప్పి యాతఁడు న్యనకకాలికుఁడును, దనతోపాటుగ నప్తదిగ్గజములలో నొకఁడును నగు నల్లసానిపెద్దనా ర్యుని నుద్ఘాటించె ననియు నల్లసానిపెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమున రెండర్థములపద్య మొక్కటియే గలదనియుఁ జెప్పదురు.

“నీ. తొలుదొల్లఁ గమలమిత్రునివంక రూపాట దక్షాధ్వరధ్వంసితన్నుఁ గనుటఁ;

బరివేషమిషమునఁ బాశంబుఁ దాల్చుటఁ గప్పు దేహమునందుఁ గానఁబడుటఁ;

గాలవశంబునఁ గాని తోఁపకయుంట సతతనిష్ఠురగదాన్నితకఁ గనుటఁ;

బూని పాండుశ్చేత్రమునఁ బ్రవర్తించుటఁ బ్రకటానురాగకారకుఁ డగుటను;

లే. నంతరం బెద్ది యాత్మలో నరసి చూడ, రాజ! నీకును నల ధర్మరాజానకును

బ్రాణిలోకంబు బాధలఁ బఱచు నపుడు, ధర్మపద మొక్క పెంకుఁ డాధన్యనందు.”

(మను. ఆ. 3.)

పయిపద్యములోని యర్థద్వయఘటనావైధుర్యమును సూరన యుద్ఘాటించఁగాఁ బెద్దనార్యుని శ్రీ యశోవ్యుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు రాఘవపాండవీయమునకన్న ననేకవిధముల మిన్నయగు హరి శ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వాసిగాంచెననియుఁ జెప్పదురు ఇది యెంతవఱకు నిజమో చెప్పఁ జాలముగాని రాఘవపాండవీయముకన్న హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ప్రాథతరముగ నున్నదని మాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును. దిగ్విజయము, వేట, మునిహత్య, కాపము, సంతతికై యత్నము, వీర్యవల్క్రువివాహము, పనపానము, యుద్ధము మొదలగు ననేకవిషయములు రామాయణభారతకథా సామాన్యములగుటచే రాఘవపాండవీయరచన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమువలె దుర్ఘట మనఁజనదు. మఱియు నర్థద్వయానుసంధానమునకై రాఘవపాండవీయమున రామాయణములో లేని నారదాగమనాదులును గల్పించఁబడినను. ప్రావీణ్యమును నయమ మేర్పఱుప భారతకథలో నిల్పిన నారదాగమనము నర్థాంతరఘటనకై రామాయణార్థమున రామపరశురామయుద్ధమునందును గవివ్రేలొల్పి యున్నాఁడు. ఇచ్చట నారదాగమనవిషయమేగాక యనేకవిషయములు నిర్దులములగ వడుచున్నవి. హరి శ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ గథాద్వయమున కంతగా సామ్యములేదు. అట్టికథలను శబ్దశక్తిని బోడి

చుటలో రామరాజభూషణునితో స్థాపకవనమునఁ గల పాటవము వ్యక్తమగుచున్నది. అయ్యది విశదీకరించుటకై యిచ్చుట రెండుపద్యములుమాత్ర ముదాహరించుచున్నాను. రాఘవపాండవీయమునందువలెఁ గాక పేరులను స్థాపించుటలోనయిత మిందు నిరంకుశ ప్రజ్ఞ యగవచుచున్నది.

“గీ. భువనసంత్రాణీర్తితో బుధగణేయ, సత్కళారాజితో హరిశ్చంద్ర యనుచు
దేవతావర్ణములు వినుతింప నలస, మాఖ్యః దగు సార్వభౌమైకముఖ్యుఁ డలరు.”

(హరిశ్చంద్ర నలౌపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 14.)

హరిశ్చంద్ర పదమున కర్థాంతరసంఘటన తెనుఁగువాక్యమున దుర్బటమగుటచే నలవరకు నర్థాంతరము పక్షమున దానిని సంస్కృతభాషలో నిల్పి యతి ప్రాధిమత్యో సరి పెట్టియున్నాఁడు.

“నీ. ఎన్న నేరికిఁ దరంచే గురుసంగర విజయైకవిధులయి వెలయు సీన;
లవసుమతీశ్వరుల యరిణగుణమణు లనుచు సారథుఁ డదీయంబు లైన;
నానావిపక్షఖండనధుర్వచాతుర్యములు మరున్పితృతాన్యురణములు మ;
హేర్యమతనయభావానుభావంబులు భువనసంభరణవైభవములును బ్ర;

తే. కామఘనసత్కరణధామతామహత్త్వ, విలసనంబులు నొక్కటఁ డెలియఁ బలికెఁ
గౌళికానుగగీర్వాణగణము మదికి, సంభ్రమసమాకులత్వంబు సంభవింప.”

(హరిశ్చంద్ర నలౌపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 111.)

ఇప్పుడ్యంబున హరిశ్చంద్ర కథాపక్షమగు నర్థమును నిర్వహించుకొనుచు నలకథావరమగు నర్థము నందు సంస్కృతకనైషధరీతి నతిప్రాధమ్యగఁ బంచనైషధీవర్ణనము చేయఁబడెను. సంస్కృతకనైషధమున నీపంచనైషధీసందర్భము పదుమూడవసర్గము దంతటను బదునాలవసర్గమున మొదటియిఱువదిరెండు శ్లోకములవఱకును వర్ణింపఁబడినది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానినన్నింటిని నుదాహరింపక తత్కల్పనారీతి నుదాహరించుచున్నాను.

దమయంతి నలు చేపరించెద ననునిశ్చయముతో నున్నదని విని యింద్రాగ్ని యమవరుణులు నలు గురును స్వయంవరసభయందు నలునిరూపముతో నలునియొద్దనే కూరుచుండిరి. సరస్వతి వారిని వర్ణించి చెప్పటలో నిందుని వర్ణించునపుడింద్రనలవరముగ నర్థవ్యయ ముండునట్లును, నిట్లే యితరదేవతలను వర్ణించునపుడును దత్తదేవతావరముగాను, నలవరముగాను, నర్థవ్యయ ముండునట్లును నొక్కొక దేవతను నాలుగేశ్లోకములతో వర్ణించెను. దమయంతి నలుని గ్రహించలేక దేవతలను బ్రార్థించి వారి ప్రసాదమునఁ దెలిపొంది నలుని వేఱుపఱచుట కవకాశము గల్గియున్న సరస్వతీచర్ణనములను విమర్శింపఁగల్గి నలుని దేవతలనుండి వేఱుపఱచి గ్రహించెను. వానిలో నలవర్ణనమందును దేవతావర్ణన మందును బ్రతిశ్లోకమును నలుఁడు వర్ణింపఁబడియుండఁగా నలవర్ణనాపద్యపత్యయములో నొక్కొక్కశ్లోకమున నొక్కొక్కదేవతమాత్రము స్థాపనంభితముగా వర్ణింపఁబడుటచేత నలమహారాజితఁ డని గ్రహించుట కవకాశ మున్నది గదా! నలుఁడు లోకపాలాంశసంభూతుఁడుగానఁ బ్రతిపద్యము నందును గల లోకపాలనలవరరూపార్థవ్యయము స్వారస్యముగనుండును. దేవతాప్రార్థనానంతరమున నిట్టి విమర్శనమే దమయంతి చేసినట్లు కవి చెప్పియున్నాఁడు.

“శ్లో. ప్రసాద మాసాద్య సురైః కృతం సా సస్థార సారస్వతమాత్రి సృష్టేః,
దేవా హి నాన్య ద్వితరన్తి కిన్త ప్రసద్య తే సాధధియం దదన్తే.” (స. 14. శ్లో. 8.)

“శ్లో. శేషం నలం ప్రత్యమరేణ గాథా యా యా పమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం త దన్యేన సహలగన్తిం తదా విశేషం ప్రతి సందధే సా.” (స. 14. శ్లో. 9.)

“స్తో. జ్ఞిద్యంతి చావో య దమూ రముష్యాః కవితృశక్తేః ఖలు తే విలాసాః,

భూపాలాలోలాః కిల లోకపాలాః సమావిశంతి వ్యతిభేదినోఽపి.”

(స. 14. స్తో. 14.)

యనియట్లు రామరాజభూషణుండు ద్వ్యర్థికావ్యమగుహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందునింత విభులముగా వర్ణించుకొన్నను, బయిను వాహరించిన సీసపద్యమునందు సంస్కృతవైషధిరితిగ నే పంచనలి సరిప్రాధముగ వర్ణించెను. వైసీసపద్యమునందు నలవరముగాను నేత్రక దేవతావరముగాను సర్వద్యయ ముండునట్లుగ నొక్కొక వాక్యమున నొక్కొక దేవత వర్ణించబడెను. సత్యనలవర్ణనవాక్యమున దేవతా చక్రవర్తనవరముగాను నలవరముగాను సర్వపంచక ముండునట్లు వర్ణించబడెను. ఈయైదవవాక్యపురితి సంస్కృతవైషధిరితికన్నను, ప్రాధముగానున్నది. ఇట్లైదర్థములతో నలకథాపరార్థమును వర్ణించియు హరిశ్చంద్రకథాపరమైన యర్థమునైతము లోపములేకుండ నిర్వహించెను. ఈసందర్భమున దమయంతి యిట్టిశేషగుంభిత వాక్యములవల్ల మొదట నలునిగ్రహించుటలేక దేవతలను బ్రార్థించి వారిదయచే బుద్ధి వికాసము నొంది సరస్వతీవాక్యముల విమర్శించుకొని నలుని గ్రహించి దేవతాకటాక్షమున నపుడు దేవతలందును నలునియందును గనబడిన దేవతామనుష్యలక్షణభేదములచే దృఢపఱచుకొని నలుని పరించినట్లు వర్ణించబడెను.

“గీ. ఆపుడవరశ్చయంబుతో నవనిజాని, మణిజవాకులనితి సంవదలఁ దగ భ

జించి నుమనఃప్రసాదసంసిద్ధిచే న,నంతభూస్వర్చననిచార మాత్మఁ బొడమ.”

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 112.)

“చ. ఆమరవరక్షమావరపరాంచితవృత్తులవింగడించి నే.

ర్చమరగ...

...

...

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 113.)

పయిపద్యములలో “ననంతభూస్వర్చననిచారమాత్మఁ బొడమ” ననుదానికి సరస్వతీవాక్యముల లోని సలేంద్రాదిపరార్థవిమర్శనము (అనంతభూ=అంతము సంభవములేనిదగుసరస్వతీయొక్కస్వర్చన= సలేంద్రాదుల స్పృశించువాక్యములయొక్క, విచారము = ఆర్థ విమర్శనము, ఆత్మఁ=మనస్సునందు, పొడమఁ = అంతరించుగా, ఆమరవరక్షమావరపరాంచితవృత్తులఁ = దేవతామనుష్యలక్షణములచే, వింగడించి = వేరుపఱచి,) మనలలో నంతరించుగా నని యర్థముచేసి యిట్టిదేవతామనుష్యలక్షణముల చేత నలుని వేరుపఱచుకొనె నని తరువాతి పద్యభాగమున కర్థము చేయవలెను. ఇందు విమర్శన ప్రకారము ద్వ్యర్థికావ్యమున దుర్లుటమగుటచే విడువబడినని గ్రహించవలెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన వ్యాఖ్యాత వైషద్యముల కిట్లర్థముచేయకుండుట శృంగారవైషద్యమాత్ర పఠనాజన్యమగు ప్రమాదమని తోచుచున్నది. ఇచట “ననంతభూస్వర్చననిచార” మనఁగా నాకాశభూమిపాదస్వర్చనవిషయకముగు విచారమని వ్యాఖ్యాత యర్థముచేసియున్నాడు; దేవతాప్రసాదముచే నిట్టివిమర్శనముమాత్రమే గల్గి యందువలన దేవతామనుష్యలక్షణములచే నలునిగ్రహించెనయే కవివృద్ధయ మైనచో దేవతలను నలునివర్ణించిన సీసపద్యములో దేవతానలవరముగ వర్ణించుట కేమిసార్వత్రికము గలదు. అందును సత్య నలవర్ణనవాక్యమున సర్వపంచక ముండునట్లు రచించినరచన కేమిఫలము? దేవతలను నలునిరూపములొన యుండగా దమయంతి దేవతలను బ్రార్థించి తత్ప్రసాదమున దేవతామనుష్యలక్షణములను గనుపట్టి నలుని గ్రహించెనని వర్ణించినఁ జాలునుగదా! నలునివేరుపఱచుట కనువుగ వైషల రచించియు నట్టి శ్లేషములను నిష్ఫలములుగఁ జేయునా?

ఇట్లే నూటపదుమూడవపద్యమున వ్యాఖ్యాతగ్రహించిన “యమరవరక్షమావరపరాంచిత వృత్తు” లనుపాఠమును విడిచి “యమరవరక్షమావరపరాంచితవృత్తుల” నని సవరించుట యుక్తముగా నున్నది. ఇట్లునవరించినను హరిశ్చంద్రకథాపరమగుసర్వపంచక భంగములేదు. (ఆమరవరక్షమావర పరాంచితవృత్తులఁ = దేవతాప్రాప్తాజన్యములను, వింగడించి = వేరుపఱచి.)

సంస్కృతనైషధమును దెనిగించిన శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమున నీపంచనలీలసంవర్ణముగా నిట్టిచాతుర్య మగవడదు కాని సంస్కృతనైషధరీతిని శృంగారనైషధమునందును నింద్రాది దేవతలను వర్ణించుటలో బ్రతిదేవతను నొక్కొక్కపక్కముతో వర్ణించి యందుఁ దత్తద్దేవతావరముగాను నలపముగాను నర్థవ్యయ ముండునట్లు వర్ణించెను (శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 166, 167, 168, 169)

ఇట్టివిధములగా సంస్కృతగ్రంథముగాని శ్లిష్టపదములే శ్రీనాథుడు తఱచుగా సంగ్రహించుచు వచ్చెను. అందును సత్యనలవర్ణనమున శుద్ధశ్లేషతో లోకపాలనలపరాధవ్యయమును నిల్వకశ్లేషోపమలను నిల్పెను. ఇందును శ్లిష్టపదములు తఱచుగా సంస్కృతమునుండి సంగ్రహించిన జేయనవచ్చును.

“శ్లో. అత్యాజిలబ్ధవిజయప్రసవస్తవ్యయా కిం విజ్ఞాయతే రుచివదం న మహిమహేంద్రః,
ప్రత్యర్థిదానవశతాహితచేష్టయాసౌ జీమూతవాహనధియం న కరోతి కన్య.” (ప. 13 శ్లో. 27.)

“శ్లో. యే నామునా బహువిగాఢసురేశ్వరాః స్వరాజ్యాభిషేకవికస్యహసా బభూవే,
ఆవర్జనం త మను తే నను సాధు నాను గ్రాహం మయా నల ముదీరిత మేవ మత్ర.”
(ప. 13. శ్లో. 23.)

“శ్లో. య చ్చండినూ రణవిధివ్యసనం చ తత్త్వం బు ధ్వాశయాశ్రిత మమువ్య చ దక్షిణత్వమ్.
నైషానలే సహజాగభరా దనుష్ఠి న్నాత్వాన మర్పయితు మర్హసి ధర్మరాజే.”
(ప. 13. శ్లో. 29.)

“శ్లో. కిం తే తథా మతి రమువ్య యథాశయ స్స్యాత్ త్వత్పాణిపీడనవినిర్మితమే న పాశః,
కా న్నానవా నవతి నో భువనం చర్షిణ్ రాసా వముత్ర న రతా భవ తీతి యుక్తమ్”
(ప. 13. శ్లో. 30.)

శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణము సరిగా లేదని విశదమగుట కిచ్చట నయ్యది వ్రాయుచున్నాను.

“శ్లో. నలిననేత్ర ప్రత్యర్థిదానవశతాహిత, తాత్త చేష్టాగరిష్టత నరసి చూడ
నితండు జీమూతవాహనుఁ డింత నిక్కుమింపు పొంకిరివోవ వీక్షింపు మితని.”
(శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 172.)

“ప. మఱియు నితండు హృతపశుండునుంబోలె బహువిగాఢసుఖవదస్వరాజ్యాభిషేకవికస్యరతే జోపిరాజితుండు, సీతానమూర్తిభేదంబును, దండధరుండునుంబోలెఁ బరప్రాణోత్సాహిదాన సమర్థశక్తిసంపన్నుండును, సంజ్ఞానందకుండును, షరుజంబునుంబోలెఁ బ్రతికూలపాత ప్రచార చటులవాహినిసహస్రసం నేపితుండును, బ్రచేతసుండును, నితనిం గమంగొను మిహ్వరుష వంచకంబునందు నీకుం గన్నీచ్చుట వచ్చునతని వరియింపుము...” (శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 173.)
పయివానిలోని పరుణనలసమానవిశేషణమునందలి శ్లిష్టపదములును సంస్కృతనైషధములోని

“సస్యందనైః ప్రవహంతైః ప్రతికూలపాతం కా వాహినీ న తనుతే పున రస్య నాను”
యనుదానినుండి సంగ్రహించఁబడినవి గ్రహించవలయును. ఇందుఁ “ప్రతికూలపాత” వ్వునుచోటఁ “ప్రతికూలవాత” యని ముద్రితముగ శృంగారనైషధమున గ్రహించఁబడియున్నది. అయ్యది పరుణ పక్షమున స్వారస్యముగాలేదు. ఇఁకఁ బంచనైషధివర్ణనములోని చాతుర్యమును విచారించుము.

పయిగీతపద్యమునందు నింద్రనలపరములగు రెండర్థములున్నను భేదసూచకముగ నారోపణము చేసి రూపకాలంకారముతో వర్ణించఁబడినది. ఇట్లే పయిపంచనమునందును హృతపహాదివర్ణనావరముగను నలపరముగను నర్థవ్యయ మున్నను హృతపహాదులతో నలునకు సామ్యము వర్ణించఁబడినది. ఈసంద

ర్భమున దమయంతి కెట్లు సంజేహముగల్గెనో తెలియవచ్చును. “తద్భిన్న త్వే సతి తద్రతభూయోధర్మ
వత్త్వమువమానత్వ” మ్మనుచోస్తున సుపమానము భేదమాచకముగ దా! ఇట్టిస్థితిలో “వెలయంగఁ బంచనై
షధివిభేదము నేర్పఱువంగలేక...” (శృం. నై. ఆ. 5. ప. 176.)

ఆని యిట్లు నలుని గ్రహించలేకపోయెనని వర్ణించఁబడియున్నది సంస్కృతనైషధమున
రెండధములును సంపూర్ణముగ క్షేపగుంభితములగుటచేసి నలుని వేఱుపఱచుకొనలేకపోయె ననుట
యుక్తముగనున్నది గాని యిట్లుపమాక్షేపము భేదమును వెల్లడిచేయుచుండఁగా నలుని గ్రహించలేక
పోయెననుట యుక్తముగా నుండునా?

మఱియు నట్లు మొదట క్షేపగుంభితములగు సరస్వతీవాక్యములనువిమర్శించఁజాలక దమయంతి
దేవతల స్తుతియించి చారిప్రసాదమున బుద్ధివైశద్యము నొంది సరస్వతీవాక్యములను వెనుక వ్రాసినరీతిని
విమర్శించి నలుని గ్రహించి దేవతాప్రసాదమునఁ దత్కాలమున దేవతలందు నగవడిన భూస్వర్గనా
భావాదిలక్షణములు నలునియందు లేకుండుటచే స్థిరపఱచుకొనె నని సంస్కృతనైషధమున నతిసంద
ర్భముగ నున్నది.

“ప్రసాద మాసాద్య సురైః కృతం సా సన్తార శారస్వతమాక్షిప్యన్తే,
దేవా హి నాన్య ద్వితరన్తి కిన్తు ప్రసస్య తే సాధుధియం దదంతే.” (స. 14. శ్లో. 8.)

“క్షేపం నలం ప్ర త్యమరణే గాథా యా యా సమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం తదశ్నోన సహలగన్తిం తదా విక్షేపం బ్రతీసందధే సా.” (స. 14. శ్లో. 9.)

“పరస్య దానాన్ ఖలు మన్యమానై రస్పృశ్యమానా మమరై ర్ధరిత్రీమ్,
భక్త్యేన భర్తు శ్చరణౌ దధానాం నలన్య తత్కాల మవశ్య దేహి.” (స. 14. శ్లో. 16.)

“సురేషు నావశ్య దన్తేష దన్త్యో ర్ని మేష ముర్వీభృతిసమ్మథే సా ..” (స. 14. శ్లో. 17.)

“నాబుద్ధ బాలా విబుధేషు లేషు త్తోదం షీతే లైక్షక నైషధే తు...” (స. 14. శ్లో. 18.)

“న్వేదః... .. నలే తదాహాః న దైవలేషు.” (స. 14. శ్లో. 19.)

“సురేషు మాలా మమలా మవశ్య న్మలే తు బాలా మలినిభవన్తి...” (స. 14. శ్లో. 20.)

“చిహ్నై రమౌళి ర్నలసంవి దస్యా స్సంవాద మాప ప్రథమోపజాతా,
సా లక్షణవృత్తిభి రేవ దేవప్రసాద మాసాదిత మ ప్యబోధి.” (స. 14. శ్లో. 22.)

యను సీసందర్భమును శ్రీనాథుఁ డాంగ్రీకరించుటలో సరస్వతీక్షేపవాక్యవిమర్శనక క్తి దేవతా
ప్రసాదమునఁ గల్గెనని వర్ణింపలేదు. దేవతాలక్షణములగుధరణీస్వర్గనాభావాదులు దేవతలనలుగురయం
దుమాత్రము గనుబట్టుటచేసి నలుని గ్రహించెనని చెప్పియున్నాఁడు. మఱియు నొకవిశేషముగనుండు.

“క. మంచకమధ్యస్థితమఃస్వంచకపంచకమునందు వరుస మెయిఁ బరీ
క్షించెద నే నొక్కించుక, పంచజనసువర్షలక్ష్యపర్వశ్రేణి.” (ఆ. 5. ప. 180.)

“ప. ఆనుచు నేవురం గలయంగనుగొని యందు.” (ఆ. 5. ప. 181.)

“మ. ధరణిం బొందని కోమలాంఘ్రి కమలద్వంద్వంబులున్ ఘుర్తతీ
కరయుక్తంబులు గానిఫాలములు పక్షిక్షోణులం బత్రతే
సరము ల్లందనిపూవుదండలు నిమేషవ్యాఖ్యైకొనిదృ
క్సరసీంబులు నల్పరంధుఁ గనియెం గాంతాలలావుం బొగిన్.” (ఆ. 5. ప. 182.)

“వ. కని యైవవాడు నిషధరా జగుట యెఱింగి, దేవతాప్రసాదములేక యేకార్థమును ఫలించ నేరదు...అనుచు...దివిజనభాజనమునకుం బ్రారంభించి...తత్త్వ)సాదలబ్ధులైన బుద్ధివైభవం బున నమర్త్యవిలక్షణంబులగు...చిహ్నంబులను సందేశంబు వాసి...” (ఆ. 5. ప. 183.)

అని యిట్లు శ్రీనాథుండు శృంగారసైవధమునః జెప్పియున్నాడు. దేవతలఁ బ్రార్థించి వారి ప్రసాదమున బుద్ధివైశిష్ట్యము నొందకముందే నలునిగ్రహించి పిదప మరల దేవతాస్తుతి చేయనేల? దేవతాప్రసాదమునకు నుండే యున్న బుద్ధివైశిష్ట్యమే పిదప దేవతాప్రసాదమునఁ గల్గెనని వర్ణించుటలో స్వార్థమేమో తెలియకున్నది?

పయిరీతి ననేకస్థలములందు శ్రీనాథుండు సంస్కృతవైవధము నాంధ్రీకరించుటలో నందలి మెఱుంగులను సాధ్యమగునంతవఱకు ననేకారణముననో దీక్షిణానిరాఁ బ్రయత్నించుడయ్యె. అట్టి మెఱుంగుల సీసంధ్యముననేగాక రామరాజభూషణుండు వసుచరిత్రమునందనేకస్థలములలో యథానందర్పముగఁ జూపియున్నాడు. వాని నీవఱకే యుదాహరించియున్నాను.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ద్వ్యర్థికావ్యమెయ్యన నిందును రామరాజభూషణుండు శ్రీహర్షకల్పనానుస్మృతియందలి యభిరుచిని జూపకపోలేదు.

“అమువ్యధిద్యౌరసనాగ్రనర్తకీ త్రయావసితాఽంగగుణేనవిస్తర” మ్మనఁ (నై. 5. 1. శ్లో. 5.) దాని ననుసరించి,

“సీ. ...తనరసజ్ఞామృతపాకవిద్యానిరూఢి

తే. కంగగుణజాతపరిణామా మనువువఱచి...” యనియు (హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 15.)

“శ్లో. ఆచీకర చ్చారు హయేన యా వ్రమిర్నిజాతపత్రస్య తల స్థలే నలః,

మరు త్క్రిమద్యాఽపి న తాను శిక్షతే వికత్వ వాత్యామయచక్రచంక్రమా” (నై. 5. 1. శ్లో. 74.) ననుదాని ననుసరించి

“ఉ. నేమ మెలర్పఁ గా గొడుగునీడ వహించు వసుంధరాస్థలి

సీమనె యెక్కి యాడెను విచిత్రగ్రలిం దురసోత్తమంబు నా

భూమివిభుండు తప్తములువో యెడత్రైస్వక యభ్యసించు వా

త్యామయచక్రచంక్రమహారములకు నుడిగాడ్పు లీడ్పుచు.” (శృం. నై. ఆ. 1. ప. 90.)

“క. పలువగ తురగముల మహా, బలచిత్రప్రాధిఁ ద్రోలి బహుచక్రశ్రీ

వెలయు మహావిభువరుఁ డా, బలియుండు తనగొడుగునీడఁ బఱపుచు నడరు.” న్ననియు

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 17.)

రచింపఁబడెను. వ్యాఖ్యాతమతముచొప్పున ద్వ్యర్థికావ్యమగుటచే నిట శ్రీనాథునివద్యమునందువలె మూలములోని యభిప్రాయము సరిగా నిమిడియుండలేదు. కాని “మహాబలచిత్రప్రాధి” ననుదానిచే నుడిగాబులవలె నని యర్థముచేసిన బాగుగ నుండునని తోఁచుచున్నది. వ్యాఖ్యాత యట్లు చేయకుండుటకుఁ గారణమేమో తెలియకున్నది. పయిశ్రీనాథునివద్యమున సంస్కృతశ్లోకములలోని పదములై ప్రయోగింపఁబడినవి. అది యాతని యాంధ్రీకరణమునఁ బ్రతిపద్యసాధారణమగు రీతియయి యుండుటచే నిట వింతగాదు.

ఆటవభాగము.

పిల్లవసుచరిత్రములు, సంస్కృతవసుచరిత్రము.

శ్రీమద్రామాయణమునకు బాలరామాయణమువలెను, సిద్ధాంతకామునికి లఘుకాముదివలెను, నీ వసుచరిత్రమునకుఁ బిల్లవసుచరిత్రమును నొక యేకాశ్వాసప్రబంధముగలదు. గ్రంథము సదావతసీయ మను గౌరవము పండితుల కున్నప్పడుగాని యిట్టిగ్రంథము పుట్టనేరదు. వసుచరిత్రములోఁ 287 పద్యములతోఁ బ్రధానకథ విడువకుండ నిది కూర్చఁబడియున్నది. ఇయ్యది రామరాజభూషణునిచేతనే యేకాశ్వాసముగఁ కూర్చఁబడిన ట్టాగ్రంథములోని యాశ్వాసాంతగద్యమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది అందులోనిమూఁడవగద్యమును నీవిషయమునే స్థిరపఱచుచున్నది. “అభ్యుదయపరంబరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పంబునిన వసుచరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు సంతేవరూపకథాక్రమం బెట్టిదనిన” నని యిట్లు గ్రంథాదియందు “నిదీశ్రీమద్రామచంద్రచరణారవింద... రామరాజభూషణప్రణీతంబైన మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును సంతేవరూపంబున నేకాశ్వాస” మని యిట్లు గ్రంథాంతమందును నుండుటం బట్టి యిట్లు రామరాజభూషణుడే సంఘటించిన ట్లగవడును కాని పద్యములను సందర్భ పఱచుటలో ననేకస్థలములందుఁ గొన్నిచోపములు గన్నట్లుచున్నవి. మఱియు గ్రంథకర్తకుఁ దాను రచించినదానిలోఁ గొంతభాగము విడువఁ దగినదను నభిప్రాయము గల్గియుండదు గదా! ఈ పిల్లవసుచరిత్రమున శుక్తిమతీ శోహూలులనమావేశరూపమగు కథాసందర్భము సంగ్రహింపఁబడ లేదు. 172 పద్యములొని నీసచరణములు నాల్గవ విడువఁబడినవి. ఆసందర్భములు ప్రకృతమున కనావశ్యకములని రామరాజభూషణునకే యున్నయెడల మూలగ్రంథములోఁగూడఁ జేష్ఠకయేయుండును. కాఁబట్టి వసుచరిత్రమునందలి గౌరవముచే నెవ్వరో పండితు ఁట్లు సందర్భపఱచి లోకవ్యాప్తికియి రామరాజభూషణుడే చేసినట్లు వ్రాసియుండురని తోచుచున్నది. ఈపిల్లవసుచరిత్రమును తాటియాకులపుష్పము నామి త్రులగురావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారియొద్ద నున్నది. దానినుండి తీయఁబడిన పద్యములపట్టిక నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను. ఈపట్టికయందుఁ బిల్లవసుచరిత్రపద్యసంఖ్య మొదటిగడియందును దానికి సరియగు వసుచరిత్రపద్యసంఖ్య రెండవగడియందును వ్రాయఁబడినది.

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
అ. 1.	అ. 1.	7	123	14	141	21	163	27	12
1	1	8	126	15	144		అ. 2.	28	13
2	90	9	134	16	146	22	3	29	14
3	91	10	135	17	149	23	4	30	15
4	92	11	137	18	150	24	5	31	16
5	93	12	139	19	154	25	6	32	17
6	119	13	140	20	160	26	7	33	18

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
34	19	72	81	109	74	147	133	185	47
35	20	73	82	110	75	148	135	186	49
36	21	74	83	111	76	149	140	187	51
37	22	75	84	112	78	150	150	188	52
38	23	76	85	113	79	151	151	189	53
39	24	77	86	114	80	152	153	190	54
40	25	78	87	115	81	154	158	191	56
41	26	79	89	116	82	155	159	192	57
42	27	80	90	117	83	156	162	193	58
43	28	81	91	118	84	157	165	194	60
44	29	82	92	119	85	158	166	195	62
45	30	83	95	120	87	159	167	196	63
46	31	84	97	121	89	160	168	197	65
47	33	85	99	122	90	161	169	198	68
48	37	86	100	123	91	162	171	199	69
49	39		౧.3.	124	92	163	172	200	72
50	40	87	36	125	93	164	176	201	73
51	42	88	37	126	94	165	178	202	74
52	44	89	38	127	96	166	179	203	76
53	45	90	40,41	128	103	167	180	204	77
54	47	91	42	129	104	168	182	205	78
55	48	92	44	130	108	169	183	206	79
56		93	45	131	109	170	184	207	80
57		94	46	132	110	171	185	208	81
58	54	95	47	133	112		౧.4.	209	82
59	55	96	48	134	116	172	3	210	
60	56	97	49	135	117	173	10	211	84
61	57	98	50	136	118	174	17	212	86
62	58	99	55	137	119	175	24	213	87
63	62	100	58	138	120	176	25	214	
64	67	101	60	139	121	177	26	215	89
65	69	102	63	140	122	178	27	216	90
66	71	103	64	141	125	179	30	217	91
67	73	104	65	142	126	180	36	218	92
68	75	105	66	143	127	181	37	219	93
69	76	106	67	144	130	182	39	220	94
70	78	107	69	145	131	183	44	221	95
71	79	108	70	146	132	184	45	1	96

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
223	97	237	116	250	10	263	18	277	84
224	98	238	117	251	24	264	21	278	89
225	99	239	119	252	27	265	22	279	91
226	100	240	120	253	28	266	23	280	95
227	101	241	121	254	31	267	24	281	96
228	102	242	122	255	55	268	26	282	97
229	103	243	124	256	57	269	27	283	99
230	104	244	127	257	62	270	29	284	100
231	106	245	128	258	63	271	33	285	101
232	107	246	138	259	106	272	63	286	102
233	108		ఆ. 5.	260	107	273	72	287	103
234	109	247	3		ఆ. 6.	274	74		
235	110	248	4	261	3	275	75		
236	113	249	9	262	8	276	83		

ఇందు శుక్తిమతీశోలాహలనమాగమాదినందర్శము చేర్పఁబడియుండలేదు. మఱియుఁ బిల్లవసుచరిత్రమున 20, 21 పద్యములనడుమ వసుచరిత్రలోని 162వ పద్యము చేర్పనియెడలఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 60 పద్యమునఁగల “మున్న విన్నయన్నినదముకన్నఁ దిన్ననయి” యనునది యసంగతమగును. ఇట్లే యింద్రుడు వసురాజునకు విమానము నిచ్చునందర్శము పిల్లవసుచరిత్రమునందుఁ జేర్పఁబడలేదు. అందువలనఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 99 పద్యమునఁగల “సురరాడ్డతవిమానవిత్రమహిమ” లనుదానికి సంగతిలేదు. మఱియుఁ గొన్ని పద్యముల నదుతుటలో నందర్శము చేలకున్నది. అట్టివాని పట్టికనిట నుదాహరించెదను.

14, 15; 72, 73; 98, 99; 101, 102; 108, 109; 140; 150; 152, 153; 167, 163; 197, 193; 199, 200; 202, 203, 235, 236; 254, 255; 271, 272;—

మఱియు వసుచరిత్రమునకు వెనుకఁ బుట్టిన ప్రబంధములలో నరసముగ నున్న చానికఁగొన్నిటికిఁ బిల్లవసుచరిత్రములని పండితులు బిరుదముల నిచ్చుచు వచ్చిరి.

కనుపర్తి యబ్బయ్యామామ్యునిపురూరవశ్యచిత్తమునకును నడిదముసూరకవి కవిజనమనోరంజనమునకును గృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయమునకును బిల్లవసుచరిత్రములను ప్రసిద్ధి గలదని పండితులొకమున కెల్ల విదితమే; ఈ గ్రంథములందలి వసుచరిత్రానుస్మృతు లీవఱకే యుదాహరించియున్నాను. ఈ గ్రంథములేగాక తిరుక్కు రసికజనమనోభిరామము మొదలగు సితరగ్రంథములను వసుచరిత్రమును విశేషించి యనుసరించుటయు నరసములగు గ్రంథములకుఁ బండితులు పిల్లవసుచరిత్రములనుబిరుదములనిచ్చుచుండుటయు వసుచరిత్రమునందలి పండితులగౌరవమును దద్దరింపఁజేయుచున్నట్లు చెప్పుచున్నది. సంస్కృతకవులలో గాళిదాసుఁడు క్లాఘ్యతముఁ దగుటచేఁగదా గొందఱునుహాకవు లభి నవకాళిదాస బిరుదమును ధరించియున్నారు.

ఈవసుచరిత్రము నవ్వుయ్యదిక్షితులవారి శిష్యుడగు కాళహస్తికవీశ్వరుడు సంస్కృతభాషలోనికీఁ బరివర్తించియున్నాఁడు.

ఇదియు వసుచరిత్రమునందుఁ బండితులకుఁ గల గౌరవమును వెల్లడిచేయు నోపును. సంస్కృతవాక్యమునకుఁ గల మెఱుఁగు లాంధ్రమునకుఁపులగు శ్రీనాథాదులు సంగ్రహించి వాసిగాంచుటకయి సంస్కృతకావ్యములను దెలిగించియు సరసములగు సంస్కృతశ్లోకములలోనికల్పనములు తెనుఁగులోనికిఁ బరివర్తించియునున్నారు. ఇట్టిస్థితిలోఁ దెనుఁగుఁ బ్రబుధులుగ నీవసుచరిత్రమును సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తించుటనరయఁగా సిందలి యసాధారణసారస్వము సంస్కృతవాక్యమునకుఁ జూపుటకేయని తోఁచకపోదు. వసుచరిత్రమునకుఁ బిట్టలు రమరమి మువ్వనియేండ్లలోనున్న కాళహస్తికవి యిట్లు వర్ణించుట నరయఁగా ననుకూలములగు పండితులునైతము వసుచరిత్రమునందు గొప్పగౌరవమును జూపుచుండిరని స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు భాషాతరీకరించిన శ్లోకములలో చొకటి రెండిటి నీట నుదాహరించుచున్నాను.

“శా. నానాగాయనగాయనీమణులగానం బుర్వి నాలింపమో

నానాఁటన్ నగభేదీపీటఁ గల గంధర్వాప్సరోగీతవి

ద్యానైపుణ్యము తెన్నియేసి వినమో యందైన నిందైన విం

దై నాదంబొనఁగూర్చునే మదికి న్నిట్లానందసందోహము”న్నను. (వసు. ఆ. 2, ప. 16.) దానికి

“శ్లో. గానం షీతో గాయనగాయనీనాం నాశ్రాక్షి కిం వా నగరే నగరేకే,

నాశ్రావి వా గీతినయోను సర్వ మానందబృందావహ మాననైవ” వునియు

“ఉ. బీవనమెల్ల సత్కవినిషేవిత మాశయమెల్ల! నచ్చతా

పావనతాగభీరతలపట్టు ప్రచారములెల్ల విశ్వధా

శ్రీవలయత్రి కాఃఫలదేశికముల్ నవకంబులెల్ల ము

క్రూపశివిభ్రమాస్పదము లానని మెంపు నులింప శక్యమే.” (వసు. ఆ. 2, ప. 105.) యనుదానికి

“శ్లో. యజ్ఞచనం కవినిదోది య దంతరంగ మచ్చం గభీర మతిపావన మర్థదాయి,

ధాత్రీత్రికాలఫలదా గతయో యదీయా ముక్తాశివిభ్రమభరా హి యదబ్జలీలా” యనియుఁ

బరివర్తనములు.

ఈ సంస్కృతకావ్యమును నాటాశ్వాసములతోడనె వెలయుచుండుటయు వసుచరిత్రములోని యాంధ్రకవిస్తుతియు నిం దుండుటయును, నియ్యది రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రమునకుఁ బరివర్తన మెయని చెప్పఁ జూలియున్నది. ఇట్లు సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తించఁబడిన వసుచరిత్ర మొరియంటలు లైబ్రరీలోఁగలదని యందుఁ బండితులుగానున్న బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రివారు ప్రకటించియున్నారు.

పడవభాగము.

ॐ దోషములు. ॐ

మహాప్రభంధములలో సుతస్కృష్టములగు మనువసుచరిత్రములలో మనుచరిత్రమే శ్లాఘ్యతరమని కొందఱును మనుచరిత్రము శ్లాఘ్యతరమని మఱి కొందఱును నభిప్రాయపడుచు స్వస్వమతస్థిరీకరణమునకై పై రెండిటియందును లేనిపోనిదోషములను గల్పించి నిరసించుట యిటీవల సారంభమయినది. ప్రభంధవాత్సయమునకు విమర్శన మావశ్యకమెగాని యొకరిపయిఁ బక్షపాతముని పట్టుదులతో విమర్శించుట మాత్రము న్యాయము కాదు. “లోకాభిన్నరుది” యనుచోప్పన కవితావిషయమున రుదిభేదముండవచ్చును. విమర్శనవిషయమునమాత్ర మయ్యది పరిగణించుట సమంజసముగా నుండదు.

“క. కావున నీవనజానన, పావనజనన క్రమంబు భవదీయదయో

శ్రీవలన విన్నవించెద, నే వినుమని యవ్వలొసినీమణి పలుకుకొ.” (వసు. ఆ. 2. ప. 101.)

అనుపద్యమున మూడుపాదములతో నన్వయము ముగియఁగా నాల్గవపాదమున మరల నావాక్యములాని నే” ననుపదమును గ్రహించుటచే సమాప్తపునరాదానదోషము గలదని యందురు. కాని కర్తృపదము వాక్యమునకు ముఖ్యావయవముగాన “నే” ననుపదము చేరక యన్వయసమాప్తియే లేకుండుటచే నచట నట్టిదోషము పట్టనేరదు. మఱియు “కేశేషణమాత్రస్య పున రుపాదానే సమాప్తపునరాత్మకత్వ”మని సాహిత్యదర్శణమునఁ (పరి. 7. 186.) జెప్పఁబడియున్నది.

“మ. బలిచూడానుజులందు విష్ణుపదజుల్ పాటించు ధాన్యంపుచి

వృలు చంద్రామృతసాంద్ర నేకమునఁ బైపైమోసు రెత్తంగఁ ద

త్కలహంకూరపుఁబంపు మేయు నెలజింకకొ సారె వారించు వా

రల లోఁబుట్టువు గంగ పద్మముఖనిర్భద్యుంగనాదార్పణికొ.” (వసు. ఆ. 1. ప. 100)

అనుపద్యమునఁ జంద్రపద్మవిశాసములేక కాలికములుగావర్ణింపఁబడుట యసంగతమని మఱి కొందఱు అభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇచటఁ బద్మముఖములనుండి బయలువెడలుచున్నది తుమ్మెదలధ్వనిగానితుమ్మెదలు కావు. పద్మములు ముకుళించునపుడు వానిలో మధుపానలోలుపము లైయుండిపోయిన తుమ్మెదలు ధ్వనిచేయుచుండఁగా నట్టిధ్వని ముకుళితపద్మముఖములనుండి వెడలుట యసంగతము కానేరదు.

“నానానూన” యనుపద్యమును “మోహోపదేశ” యనుపద్యమును రామరాజభూషణ రచితములై యనియు; నర్చనముని యలివేపమును బయలుపఱచుటయే సరసముగా నున్నదనియు శుక్తిమతీ గోలాహలంసమాగమమునందలి రసాభాసవర్ణనము లోపముకానేరదనియు మంజువాణి, శుక్తిమతీ జన్తవృత్తాంతము చెప్పబులాని సమాగమాది శృంగారవర్ణనము లుచితముగనే యున్నవనియు నీవఱకు వ్రాసియే యున్నాను.

ఇక జడములగు నదీవర్ణనముల పరస్పరానురాగవర్ణనమును, సమాగమవర్ణనమును, స్వభావవిరుద్ధములనియు, సందను దన్నెన్నో బాముల పాటుచేసిన జాగయగు శుక్తిమతియందుఁ గోలాహలాంధుసంగమభంగమైనవిదప చైతము “దానికే గ్రుక్కిల్చింగుడు” నని యిట్లు (ఆ. 2. ప. 155.) ప్రేమ

విడువకయున్నట్లు వర్ణించుటయు, దానిని “నైయ్యంపుఁదొయ్యలి” యని వాడుటయు (ఆ. 3. ప. 24.) నసంగతముగా నుండుననియు శుక్తిమతీశోలాహలసమాగమవర్ణనము మిగులవిపులముగా వర్ణించుటచే నపట నంగాలివి స్తృతిదోషముపట్టినదనియు గొందఱుఁ జిత్తప్రాయపడుచున్నారు. కాని శుక్తిమతీశోలాహలలు ప్రధాననాయకానాయకులు కాకుండుటచే నివియువియు సంతగా దుష్టములు కానేరవు. మఱియు నచేతనసమాగమవర్ణన మస్వాభావికమని, మూలకథను విడిచినచో గిరికయుత్పత్తియే లేకపోవలసి వచ్చును. కావున నట్టియవర్ణనీయమగు మూలకథను వర్ణించుచు నౌచిత్యపోషణమునకై యర్థాంతరమును ఘటించుటచే నీపట్టున సారస్యమే వెలయుచున్నది. గిరికాజన్మ వృత్తాంతము విపులముగా నేయున్నను, నందు పసురాజు ప్రభావాలిశయమును సూచించుటయ కాక పసురాజునకు గిరిక దుర్లభ గాదను సంతమును మంజువాణి సూచించినట్లు వర్ణింపఁబడినందున నయ్యది దుష్టము కానేరదు. మఱియు నీసందర్భము సీలిబోధకముగా నున్నదని వెనుకను వ్రాసియుండుట. గిరికాపసురాజులసంబంధముచేఁ గోలాహలతక్తిమతులకు సంబంధము బలపడుట వింతకాదు. కాన శుక్తిమతిని ‘నైయ్యంపుఁదొయ్యలి’ యనుట దుష్టము కానేరదు.

“హిమనన్యకన్యాసామాన్యలావణ్యప్రభావనువల్లభుం బెండ్లియాడుచుని దీవించి” (పసు. ఆ. 2. ప. 91.) యనుచోట పనువల్లభుననియు, నువల్లభుననియు రెండర్థములు గలవు. విభిన్న ప్రయత్నములతో నుచ్చరింపఁదగు నిట్టి విజువులు సంభాషణమున నెట్లు ఘట్టిల్లునని కొందఱువిమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు; కాని యిట్టివి కావ్యప్రపంచమున లేక పోలేదు.

“చేతో నలం కామయలే మదీశుం నా న్యత్రతత్పాపి చ సాభిలాష” మ్మని.

(చేతః నలం కామయలే; చేతః లంకాం నాయలే;) యిట్లు సంభాషణమున సభంగక్షేపము నైషధకావ్యమున వాడుకచేయఁబడినది.

“నీ. కావున నుద్యానగతుఁడైన మత్స్యామిలో నమరునమేధమానమంజు

లచ్ఛాయల కరం బలరుచు వచ్చినచ్చి.” (పసు. ఆ. 2. ప. 94.)

యను మొదలగు కొన్నిచోట్ల నర్థవ్యయమున్నను వ్యర్థపదములు నౌపచారికార్థములను నగవడుచున్నవి. మఱియు నిందు వాద్యమునకంటె వ్యంగ్యమే రూఢమై స్ఫురించుచున్నది. అని యిట్లు కొందఱు చర్చింతురుగాని యిట్టివి యర్థవ్యయఘటనావిషయమున సంతగా దోషము లనికొందుకొనవు.

“స్వాతా మదోషా శ్లేషదౌ నిసాతార్థా ప్రయుక్తలే”

యని యాలంకారికులె యంగీకరించియున్నారు.

“కా. ఆతన్వంగి యసంగర్భాంకరణశబ్దాముక్తచూతాస్త్రని

ర్హాకం బోద్వక తమ్ములంచు దటిసిగర్భైకసంజాతకం

కాతప్రాశముమాటుఁ జెంద నవి యేచక్ సాగె ముష్టున్నగా

‘జ్ఞాతి శ్చేదనలేనః’ మ్మనెడి వాచారూఢి నకన్యముగాక.” (పసు. ఆ. 3. ప. 101.)

అనుపద్యమున మన్మథబాధార్తయగు గిరిక సహాయార్థమై తమ్ములను జేరెనని వర్ణించుట యనౌచిత్యముగా నున్నదని కొందఱుఁ జిత్తప్రాయపడుచున్నారు. ఇచ్చటఁ దమ్ములను శబ్దముచే సహాయముచేయఁదగిన సంబంధిమూత్రమే లక్షింపఁ బడుచుండుట నట్టిదోషము లేదు. మఱియుఁ దమ్ములను నచేతనము లగుటఁజేసియు దోషమున కవకాశములేదు.

“కాశీర్ష కల్రాభినవస్వ రాజ్ఞా విశ్వాసనిజేవవణి క్షిప్రేఽహమ్;

జిహ్వాతియ నైవ కథోఽపి తిర్యక్కృత్తి తిరశ్చ స్తవతేన తేన. (నైష.సర్గ.౧.శ్లో.43.)
యని యిట్లు తిర్యగ్జాలియగుటచే హంస (మగది) తనతో మనస్తదవార్తలు చెప్పకొనుట లజ్జావహముగా నుండదని చెప్పినట్లు శ్రీహర్షుడు వర్ణించియున్నాడు. కాఁబట్టి యచేతనములవిషయమున నిది యనౌ చిత్తము కాదనుట యచితమేగదా! పమునైషధశ్లోకమును సరిగా శ్రీసాధుఁ డాంధ్రీ కరింపకండుట లో స్ఫూరిస్తమేమో తెలియకన్నది?

“భామినిజనంబులకు భావభవనవ్యాజ్ఞావిశ్వాసముద్రానిజేవభూమినై యుండుదు నన్నుఁ దిర్య
గ్జాలిమాత్రంబుగాఁ జలంపకలదు.” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 57.)

అని యిట్లాంధ్రీ కరించెను.

“మనలిమాను” లనుచోట (వసు. ఆ 1. ప. 45.) ముసలియను విశేషణము ప్రాణివాచకపద
ముల కర్తముగాని, యచేతనముల కర్తముగానుండదని కొందఱు అభిప్రాయపడుదురు గాని “మాళ్లు
ముసిలివైపోయిన” వను మొదలగువాడుక లున్నందున నది యర్హముగ నే యున్నదని తోచుచున్నది.

పయనుదాహరించినరీతి నిందుఁ బ్రబలదోషములు లేవని చెప్పవచ్చును, దోషము లేమియు
లేవనిమాత్రము చెప్పజాలము. ఆర్థద్వయభుటన, ప్రాసానుప్రాసాదిరచన మొదలగువానివిషయమునఁ
గొన్ని యత్కల్పములగు లోపము లచ్చటచ్చటఁ గన్పట్టుచున్నవి.

గిరికావసురాజుల రత్నోపరతులవర్జనములు మొదలగు కొన్నిచోట్ల (ఆ.4. ప.74.ఆ.6. ప.86.
మొ. 90 వఱకు.) సంభోగశృంగారము బట్టబయలుగా నున్నది. ఇట్టిలోపము సర్వప్రబంధసామాన్యమే
యని చెప్పవచ్చును.

“రహిఁ గళ ల్వాను సర్వజ్ఞమాళి.”

(వసు. ఆ.1. ప.21.)

“మ. లలితామోదలతావిశానవృత్తిలీలాచంద్రకాలాతలో

జ్వలనీలాతకవేదిపై మొగులు క్రేవన్దించు క్రొమ్మించునా

నలువై యత్తటి నత్తలోచిరియు వీణావాదనప్రాధిచేఁ

తెలుఁక రంజిలఁ జేయు చున్ని నృపసంసేవాపరుం డాత్మలోక.” (వసు.ఆ. 2. ప 26.)

పయపద్యములం దధోరేఖాంకితములగు పదముల కంతగా సార్థక్య మగపడదు. అయ్యిది ప్రాసా
నుప్రాసవిశ్రమపద్యపూరణాదులకై సంగ్రహింపఁబడినవా యవియాలోచింపవలసియున్నది. ఆంధ్ర
పద్యవాత్తయమునకుఁ బ్రాసవిశ్రమనియమ ములకారార్థమే కల్పింపఁబడినను గొన్నియెడల నది
శోభావహముకాక శోభాభంజకమే యగుచున్నది. సంస్కృతవాత్తయమునఁ బదచ్ఛేదరూపమగు
విశ్రమమును, ననియతమగు ననుప్రాసమును గలవుగాని యిట్టి ప్రాసవిశ్రమనియమము లేదు.

“శబ్దార్థయో రస్థిరాయే ధర్మా శ్శోభాతిశాయినః,

రసాదీ నుపకుర్వంతోఽలంకారాస్తేంగదాదిన” త్తను

విశ్వసాధనంచాననుని సూక్తిచొప్పన నలంకారము లస్థిరములై యుండఁగా శబ్దాలంకార
ములవంటివేయైన యీప్రాసవిశ్రమము లేల నియతములై యుండవలయునో తెలియకున్నది. మఱియు
నివి దుర్లుటములగుటచే నక్షరముల పరస్పరసంబంధ మివిషయమున సంగీకరింపఁబడుట నివి కల్పించు
టలోఁ గలయుద్దేశము విస్తృతమై యగుచున్నది. మఱియు నినియమము కవిశ్రయమువారి పద్యము

లందునైత మనేకస్థలములందు వ్యర్థపదప్రవేశమునకు బీజ మగుచున్నది. గాన సీవ్యర్థపదప్రయోగ దోష మాంధ్రపద్యవాఙ్మయసామాన్యమని చెప్పవచ్చును.

“శ్రీభూపుత్రివివాహశో” యను కృత్యాదిపద్యమునందు శ్రీయను మొదటియక్షరమునకుఁ బరముగ ‘భూ’ యను పదుహిక్షరమును బ్రయోగించుట దోషమని యొకయైతిహ్యము గలదు. పను చరిత్రమును గృతినందుటకై కృష్ణదేవరాయలు వినుచుండ బట్టుమూర్తి మొదటిపద్యమును జదువ నారంభించుఁగానే తెనాలిరామకృష్ణుడు లేచి కృష్ణదేవరాయల కభిముఖుడై “యోమహారాజా! దీనిని గృతినండవలదు. ఇదియేలినవారికి హాసిగల్గించు” నని చెప్పి చేతిలో బూడిదపేసి శ్రీకారమును వ్రాసి వెంటనే ‘భూ’ యని వ్రాసివదిని యపు డబూడిదతో శ్రీకార మెగిరిపోవుటను జూపె ననియు నందుచేఁ గృష్ణదేవరాయలు దీనిని గృతి నందలేదనియుఁ జెప్పుదురు గాని యీస్వల్పదోష మునకు శంకించి, యిట్టిమహాప్రబంధమును గృష్ణదేవరాయలవంటి రసికుడు నిరాకరించెనని చెప్పుట కన్నఁ బరిహాసనియమగు విషయము లేదు. మఱియు నరసభూపాలీయకృతి కాలమునకై కృష్ణదేవ రాయలు గలించి యుండుటచేఁ దత్సరభావియగు పనుచరిత్ర మాకాలమునకై రచించఁబడి యుండె ననుటయు విశ్వసించఁ దగియుండలేదు. ఇంతియకాక యయ్యది యంతదుష్టమైనదిగా నిరాకరింపఁ బడియె యున్న మొదలఁ దిరుమలదేవరాయలు మాత్ర మెట్లు కృతినందును.

మఱియు నిట్లు తనగ్రంథము నిరాకృతముకాఁగా రామరాజభూషణుడు రామకృష్ణుని ప్రతి మాబుగొనుట నతఁడు రాజును బోధించి, దానిని మృతినొందిన తిరుమలరాజుసింహములపై ధార పోయించునట్లు చేసెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇందువలనఁ గృష్ణదేవరాయలకుముందె తిరుమల దేవ రాయలు మృతినొందినట్లు లేదుచున్నది. కాన సీయైతిహ్యము లేమాత్రమును నప్పుడగినని కావనియు రామరాజభూషణుడు బట్టుకొలమువాఁ డగుటచే నోర్వలేనిమత్సరు లిది కల్పించియుండురనియు దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

“సీ. విరాజభూరిలేజోరుణాలాలోకంబులోకంబుతమము నిరాకరించు;” (పను. ఆ. 1. ప. 30.)

ఆనుపద్యములోని చమత్కారమునకు మెచ్చి యిట్టి కవిశీలబహుమాన మియ్యనగునని రాజు యోజించుచుండఁ దెనాలిరామకృష్ణుడు లేచి “మహాప్రభూ! దీని కీయవలసినబహుమానము కవియే ముందు విశదపఱచిగొనును. చిత్తగింపుఁ” డని చెప్పెననియుఁ బిదపఁ బైభాగమును జదువు చుండఁగా వచ్చిన

“కా. చేతోజాతసమానమూర్తియగు నాశ్రీరంగధాత్రీధవుండాతిహ్లాదిక” (పను. ఆ. 1. ప. 37.) యను పద్యభాగమును విన్నతోడనే మరల లేచి “యిదిగో! కవి తన కీయవలసిన బహుమానమును బోగొనె” నని చెప్పెననియు నొకయైతిహ్యము గలదు. కాని మహారాజుసభలో రామరాజభూషణునియెదుట నిట్టి యసంబద్ధప్రలాపములు ప్రసంగించఁబడెననుట హాస్యాస్పదము. పనుచరిత్రమున నిట్టి యల్పదోషములనుమాత్ర మె మత్సరులనైత మెన్నుట నరయఁగాని క్లాప్తము యొక్క నిర్దుష్టత వెల్లడియగుచున్నది. ఇట్టి యల్పదోషములు దోషములు కానేరవని స్పష్టపడుటకై యిచట దోష స్వరూపమును వివరించుచున్నాను.

“కావ్యమనెడు కాంతకు రసము జీవితము. శబ్దార్థములు శరీరము. గుణములు శౌర్యాదిగుణ ములు. రీతు లంగసంసానవిశేషములు. ఉపమాద్యలంకారములు కటకపండ్లద్యలంకారములు. దోష ములు కాణిక్య ఖంఠాదులు” నని యాలంకారికులు చెప్పియున్నారు.

రసమున కవకర్తముఁ గూర్చునవి దోషములని దోషసామాన్యలక్షణము. కావుననే దోషములు నిత్యములనియు ననిత్యములనియు చెందువిధములంగాఁ జెప్పఁబడినవి.

“శ్రుతిదుష్టాదయో దోషా అనిత్యా యే చ దర్శితాః,

ధ్వన్యాత్మ్య స్వేవ శృంగారే తే హేయా ఇ త్యుదాహృతా.” యని ధ్వనికావ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. కొన్ని దోషము లొకప్పుడు రసావకర్త కములయియుండియుఁ గొన్ని యెడల నట్లు గాక రసోపస్కారకములగుటయుఁ గలదు. శ్రుతిదుష్టాదిదోషములు శృంగారాదిరసవిషయమున రసావకర్తకములై యైనను వీరకావ్యాదిరసవిషయమున రసోపస్కారకములై యగును. కాఁబట్టి యలంకార కావ్యమునఁ జెప్పఁబడిన దోషములన్నియు నదాదోషములేయని గ్రహించుట యాలంకారికసమయ విరుద్ధమని యెఱుంగునది. కావుననే యాచిత్యమునుబట్టి దోషము లొకప్పు డదోషములగును.

“వక్తరి శ్రోధసంయుక్తే తథా వాచ్యే సమద్ధలే,

రాద్రాదౌ తు రనేఽత్యంతం దుశ్శృవత్వం గుణో భవేత్.

సురతారంభనోష్ఠ్యాదా వక్ష్యత్యం తథా పునః,

స్యాత్తాదదోషా జ్ఞేహ్యే.....నిహతార్థా ప్రయుక్త తే.

... .. గ్రామ్యత్వ మథ మోక్షిభు

... ..

సమాప్తపునరాత్మత్వం న దోషో న గుణో క్వచిత్.

... ..

అనుకారే చ సర్వేషాం దోషాణాం నైవ దోషతా

అన్యేషా మపి దోషాణా మిత్యేదిత్యా వ్తస్మిన్విభిః,

అదోషితాచ గుణతా జ్ఞేయా చానుభయాత్త తా”

యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది ఈసిద్ధాంతము ననుసరించియే కాఁబోలును దారానాథతర్కవాచస్పతిగారు స్వవిరచితమగు సరళయను సిద్ధాంతకాముదీవ్యాఖ్యానమున నవ శబ్దప్రయోగమునైత మాచిత్యవశమున నదుప్తమగునని చర్చించియున్నారు.

“హః పితః! క్వాసి హేనుభు! ఇతిభట్టిః; ప్రామాదిక వివాయ మితి బహవ” యను సిద్ధాంత కాముదీగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము చేయునపుడు వాచస్పతిగారు ప్రామాదికము కవిప్రయోగము కాదనియు, దుశ్శిఖుగుండగు రామున కిట్టిప్రామాదికప్రయోగ ముచితమెయ్యనియు సవరించిరి.

“కీటానువిధర్తత్వాదిసాధారణ్యేన కావ్యతా, దుష్టే ష్వసి మతా యత్ర రసాద్యనుగమ స్ఫుట” యనుకీరిని గీటానువేధాదులు రత్నముయొక్క రత్నత్వమున కెట్లు భంజకములు గానేరవో యట్లే దోషములు కావ్యతాభంజకములు కానేరవని చర్చించి విశ్వసాధనంచాననుఁడు “క దదోషా శబ్దార్థా నగువావనలంకృతీ పునః కావ్య” మనులక్షణమును జెప్పియున్నాఁడు. కాఁబట్టి

“క దల్ప మపి నోపేక్ష్యం కావ్యే దుష్టం కథంచన,

స్యా ద్దపు స్ఫుందర మపి స్విత్రేణైకేన దుర్భగ” మను దండ్యాచార్యుల వాక్యములు దోష హేయతా ప్రతిపాదనపరములని గ్రహించునది. అట్లేకానిచోఁ గావ్యమునకు లక్ష్యమే లేకపోవలసి వచ్చును. కాళిదాసాదిమహాకవులకావ్యములందును సామాన్యముగాఁ బ్రతిష్ఠాకమునందు నేదో యొక దోషముండకపోదని చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణార్థ మొకటిఁబెందు దోషములను భాషెదను.

“కళా చ సా కాంతిమతీ కళావత” యనుచోట ‘సా’ యనుపదముతో నన్వయింపవలసిన ‘చ’ యనునది ‘కళా’ యనుపదమువెనుకఁ బ్రయోగించుటచే నక్రమత్వదోషమని యుదాహరించిరి.

“త ద్దచ్చ సిద్ధ్యై కురు దేవకార్య” వ్యనుచో ‘దైర్ఘ్య’ యను పదవర్జ్యప్రయోగమన శ్రుతి దృష్టదోషమని యుదాహరించిరి.

ఇట్టిదోషములు లేనిట్లోక మొకటైన నుండఁబోదని నానన్యకము. ఇంక నిత్యదోషమగు య్యుత సంస్కారకమ లక్ష్యములు పనుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

పనుచరిత్రములోనియపభ్రంశరూపములును వానిశుద్ధరూపములును.

1. ముసలిమానులు (ఆ. 1. ప. 45)	ముసలిప్రాతులు (బాలవ్యా. ఆచ్చి. సూ. 18)
2. కావుకావనవారి (ఆ. 1. ప. 56)	కావుకావువని (బాలవ్యా. సంధి. సూ. 47)
3. కన్తోఽలక (ఆ. 2. ప. 41, ఆ. 4. ప. 136)	కన్తోనఃలక (క్రియా. సూ. 60)
4. మనసురాలు (ఆ. 5. ప. 35)	మనుసురాలు (శబ్దరత్నాకరము)
5. డింపఁగ్గ (ఆ. 6. ప. 12)	డింపఁగ్గ
6. దీసింపమి (ఆ. 6. ప. 82)	దీసింపమి
7. చాలించరాదె (ఆ. 6. ప. 84)	చాలింపరాదె బాల. క్రియా. సూ.
8. పెంచదు (ఆ. 1. ప. 56)	పెంపదు
9. కొవ్వంచుక (ఆ. 6. ప. 65)	{ కొవ్వయంచుక }
10. అచ్చుని (ఆ. 6. ప. 80)	{ అచ్చయని }
11. అర్పిడఁగరాదు.	అర్పి యిడఁగరాదు.

పయినదాహరించిన యపభ్రంశప్రయోగములు లక్షణవిరుద్ధము అగుటచే గ్రామ్యములు (లేక) య్యుతసంస్కృతులు గాన నవి ప్రయోగార్హములు గావని కొందఱయభిప్రాయము. అట్లయినను నవి సద్వ్యవహారగతములగుటంజేసి యగ్రామ్యములును బ్రయోగార్హములు ననుకలంపున రామరాజభూషణుడు ప్రయోగించియుండునని తోచుచున్నది.

1. ఉదాహరణమునవ్యవహారస్థమగు పదాదివర్ణసంయుక్తరేఫలోపము చూపఁబడినది. మఱియు నందు, ను వర్ణాంతశబ్దములకు బహువచనమునందు వచ్చు కు ఙాగమము రాకుండుటయుఁ జూపఁబడినది. త్రాగు, ప్రాగు, మ్రగు మొదలగు మఱికొన్ని పదములందలి పదాదివర్ణసంయుక్తరేఫలోపమును సైత మంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారుదాహరించియున్నారు.

2. ఉదాహరణమున నచ్చుపరమగునపుడును ముఖ్యమపురుష ‘ము’ వర్ణలోపము గల్గునను వ్యావహారికాంధ్రభాషానియమము చూపఁబడినది. ‘చూడుమాడనిపిలిచె’ ననుమొదలగు వాడుకలలో నీనియమ మగపడుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు. “అడిచె నీదుపందెము” (కళా. ఆ. 6.) భవచ్చిత్తేస్థితం బెద్ది చెప్పనినన్.” (మార్కం. ఆ. 1.)

3. ఉదాహరణమునఁ బ్రాథమాద్వర్ణక ము డుజ్జులే గాక మఱికొన్నిప్రత్యయములు పరమై నపునుసైతము ‘కొనునకుఁ’ ‘గో’ యనువాదేశము వచ్చునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది. ‘కన్తోకున్కి’ (పాండురంగమాహాత్మ్యము) ఇట్టి మఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు.

4. ఉదాహరణమున నచ్చులకైవలనఁ బార్శ్వస్థము లగనచ్చులు మార్పునొందునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది. దీని నాంగ్లభాషలో ‘వవెల్ హార్మనీ’ (Vowel harmony)

యనియందురు. శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరించఁబడిన నడుచు, పఱుచు, తఱుచు మొదలగున నేకవదములం దీనియముము కనుపట్టుచున్నది.

5, 6, 7, 8 సంఖ్యలుగల యుదాహరణములందు ముక్తు పరమగునపుడు నాగమచకారమునకుఁ బకారము రాకపోవచ్చునను వ్యావహారికాంధ్రనియము చూపఁబడినది.

“క. మించి మించినరిపుల వధించక” యని యిట్లు కవులు ప్రయోగించియున్నారు.

9, 10 సంఖ్యలయుదాహరణములందు వ్యవహారస్థమగు స్త్రీవాచకారసంధి చూపఁబడినది. “సెలిపెచ్చి” మొదలగు కవిప్రయోగములును గలవు. “అమ్మేది” మొదలగువాడుకలును గలవు.

11. ఉదాహరణమున వ్యవహారస్థమగు తత్సమేకారసంధి చూపఁబడినది. “లమ్మేది” యను మొదలగువాడుకలు గలవు.

వయసుదాహరించిన రామరాజభూషణుని ప్రయోగము లన్నియు నచ్యుతవృత్తులనుటకు వీలుపడదు. అయ్యవి యమకల్లేషప్రాసాదులే నిబద్ధములై మార్పరానివై యున్నవి. మఱియు మనవారనేకస్థలముల దిద్దిపెసినను నొక ననేకములగు వ్యావహారికాంధ్రభాషాప్రయోగములు గలవు గాని యవి ప్రైవానివలె గాక మార్పుటకు వీలుపడియుండుటచే నుదాహరింపలేదు. ఇవి యన్నియుఁ బ్రామాదికములనుట సరికాదుగాదా? రామరాజభూషణునివంటి మహాకవియిలక్షణవిరుద్ధములని యెఱుంగకుండఁడుగాదా! కాన నిట్టిసద్వ్యవహారస్థములగు రూపము లగ్రామ్యము లగుట గ్రామ్యములే యనియుఁ జ్యుతసంస్కృతులు కావనియు రామరాజభూషణుఁడు తలచిన ట్లగపడుచున్నది. ఇటు గ్రామ్యచ్యుతసంస్కృతిత్యములను విమర్శితము.

సంస్కృతాలంకారికులు చ్యుతసంస్కృతిత్యమును నొక నిత్యదోషమును గ్రామ్యమును నొక యనిత్యదోషమును జెప్పియున్నారు. వారిమతమునఁ జ్యుతసంస్కారత యనఁగా వ్యాకరణలక్షణకూన్యక, పామరోక్తులు గ్రామ్యములు. చ్యుతసంస్కారత నదా యగ్రామ్యమగుటచే నిత్యదోషము. గ్రామ్యత పామరోక్తలయందు గ్రామ్యమెయగుటచే ననిత్యదోషమని వారిసిద్ధాంతము.

ఆంధ్రవైయాకరణులు గ్రామ్యమును నొకదోషమును జెప్పియున్నారు. కేతనయనునతఁడు గ్రామ్యతకు లక్షణము చేయలేదుగాని కొన్నిలక్ష్యముల నిచ్చియున్నాఁడు.

“సీ. పంచాక్షమయ్య తోసింపాక్షమయ్య వాటి డెచ్చువారు మమ్మా దలంది ;
యేగఁ గొంటూరమ్మ యేదాలు వోదాలు మోసేటివా రాస సేనువారు;
వాడిపిరాళితో బాడిగ వోకుమి యాడేకదా మమ్మ యిరులిసేసే;
పంపేరు తెంపేరు పాడేరు సూసేరు యిందాము కందాము పొందు మిస్తి;
ఆ. మటుకు దధ్య వెగడు నఘవలె, నిఘవలె, నాడ నీడ నేడ నచ్చ నిచ్చ;
నేయ గాయ వేయ కూడ్డాడు బామ్మడు, గద్ద గుద్ద నాగ గ్రామ్య మయ్యె.”

(ఆంధ్ర భాషాభూషణము)

సీనిలో సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పినరీతి గ్రామ్యతాలక్ష్యములును జ్యుతసంస్కారతాలక్ష్యములును నగపడుచుండుటంజేసి చ్యుతసంస్కృతులలో నపభ్రంశములను బామరోక్తులను గ్రామ్యతయను నేకదోషమునే కేతన యంగీకరించిన ట్లగపడుచున్నది. ఈయభిప్రాయముననే కాఁబోలు “సంస్కారాద్ధో నియమోఽనియమా ధ్ధామ్యం హి య త్యవభ్రంక” యను నాంధ్రశబ్దచింతామణిసూక్తిలో గ్రామ్యతావభ్రంశకలు పర్యాయములుగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. ఆవభ్రంశములును

బాలాదిపామరవ్యవహారముననె తఱచుగా సంభవించునుగాన నవియుఁ బామరోత్పలవలెనే గ్రామ్యములె యనుట లేనని యాంధ్రవైయాకరణులభిప్రాయపడినట్లు తోచుచున్నది. కావుననె యధర్వణుడు కావ్యాదర్శములోని గ్రామ్యతాలక్షణమును స్వరసముగా గ్రహించి స్వపక్షమున నన్వయించి యున్నాఁడు.

వ్యవహారవశమున శబ్దార్థములగ్రామ్యత మార్చునొందుచుండును. ఆలంకారికులు గ్రామ్యములని యుదాహరించిన కట్లాదిశబ్దము లనేకకవులచే గ్రహింపఁబడినవి. భగినీ భగవ త్యాదిశబ్దములగ్రామ్యమతియొక బ్రాచీనకవులప్రయోగించిన “మఱవ కనుష్ఠించునని సమంజసబుద్ధిన్” (భార-ఆది-౩ ఆ. 703 పద్య) అను మొదలగు ప్రయోగములలోని “అనుష్ఠించు” మున్నగున విభుడు కొన్ని చోట్ల నసభ్యములుగ వినఁబడుచున్నవి. ఇట్లే యీక, కుడుచు మున్నగునవియును నసభ్యములై యున్నవి. కాన సద్యస్వవహారములోనికవిచ్చినవి యనింద్యములనియు మొదట నగ్రామ్యములై యయినను సద్యస్వవహారమున నిపుడు నింద్యములైనచో నవి గ్రామ్యములై యనియు గ్రహించునది. కొన్ని గ్రామ్యపదము లర్థవిశేషమున నగ్రామ్యము లగుచుండును.

“నిష్ఠూతోర్జిర్ణి వాంతాది గౌణవృత్తివృత్తయోత్

అతిసుందరమన్యుత్ర గ్రామ్యకక్షాం విగాహలే.” యని దంధ్యాచార్యుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

ఆంధ్రభాషయం దవభ్రంశములకును గ్రామ్యత యంగీకరింపఁబడినట్లే సద్యస్వవహారవశమున వానికి ననింద్యతయు సంగీకరింపఁబడినట్లగుచున్నది. వ్యవహారవశమున నీగ్రామ్యత మాఱుచుండు నను నభిప్రాయయే యధర్వణునకు లేనియెడల

“ప్రతిక్రియ మదాంతత్వం ప్రతీతం తు న గీయతే,

క్వది దింక్షంతతాం కేచి దూదిరే నహి మే రుచి”

యని యిట్లు వ్యవహారస్థితములగు “చేయడము కయింపు” మొదలగు లక్షణవిరుద్ధపదముల గ్రామ్యతా గ్రామ్యతలవిషయమునఁ జర్చింపజేసె ? అందును నట్టిపదములను దా సంగీకరింపకుండుటకు “ప్రతీతం తు న గీయతే” యనియేగదా హేతువు చెప్పియున్నాఁడు. ఒకప్పు డని ప్రసిద్ధముగా వ్యవహారింపఁబడినచో, గ్రామ్యములనియేగదా యాతని యభిప్రాయము. కావుననే కేతన గ్రామ్యములని యుదాహరించినవానిలోఁ గొన్ని మహాకవిప్రయోగములలో నగపడుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసాదనసంగ్రహమున నుదాహరించియున్నాఁడు. వైసిద్ధాంతము సంగీకరించియే కావలయును బహుశసబ్ద సీతారామాచార్యులవారును లక్షణవిరుద్ధములైనను వ్యవహారస్థితములగు ‘జెను’ మొదలగు ననేకములైన యగ్రాంధికపదము లనింద్యగ్రామ్యములుగ సంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరించియున్నారు.

మఱియు నవభ్రంశములన్నియు సదా నింద్యగ్రామ్యములై యొనయెడల సంస్కృతావభ్రంశములగు ప్రాకృతభాషలోని తద్యపదములును సంస్కృతప్రాకృతావభ్రంశములగు గ్రాంధికాంధ్రము లోని తద్యపదములును నగ్రామ్యములై కావలసియుండును.

కావున నవభ్రంశములును బామరోత్పలును గ్రామ్యములనియు వానిలో సద్యస్వవహారము లోనికి వచ్చినవి యనింద్యములు లేక యగ్రామ్యములు ననియు నవభ్రంశేతరములగు లక్షణవిరుద్ధ ప్రయోగములు చ్యుతసంస్కృతులనియుఁ జేలుచున్నది. కావున జెను నుదాహరించిన సమపరిత్ర

ములాని యపభ్రంశము లనింద్యములని యెఱుంగునది. ఇక్కడ బయినుదాహరించిన స్వరూపముగల ద్యుతసంస్కృత ప్రయోగములు వసుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

“అత్రేయగోత్రేయఁడై” యనుచోట (వసు. ఆ. 1. ప. 23.) “నాత్రేయగోత్రేయఁడై” యనియు, “శీతాంశో రమ్యతార్పణం బనుక్రియ” న్నునుచోట (వసు. ఆ. 3. ప. 172.) “శీతాంశో రమ్యతార్పణ మ్నుక్రియ” న్నునియుఁ గవి ప్రయుక్తములైన సాతము లయియుండునుగాన నట్టియెడలఁ జ్యుతసంస్కృత గలదని శంకింపఁజనదు.

“సీ. ప్రకటితోస్తేష కీవస్య ని కింకరకౌతుకావాప్తి వేగనె ఘటించు;...” (వసు. ఆ. 2. ప. 89.) ననుచోట వేగనెయనునది ద్రుత ప్రకృతికముగా నుండునట్లు వ్యాఖ్యాతచేనర్థము చేయఁబడినది.

“మ. ఆ

భృకరాష్ట్రం డవిసీతిచేసినను సంధింపంగ రాదందు వే

గ తెగంబాఱ

... ..

... .. (భార-ఉద్యో)

కను తిక్తనసోమయాజి ప్రయోగముచే నీది కళయనక తప్పదు. లేనిచోఁ బయిభారతవద్యమునఁ దదలకుఁ బ్రాసమంగీకరింపవలసివచ్చును. కావునఁ బయివసుచరిత్ర వద్యమునఁ జ్యుతసంస్కృత గలదని చెప్పవలసియున్నది. అట్లయినను నీదోషము వ్యాఖ్యాత తెచ్చిపెట్టినదిగాని కవిదిగాదు. ఈవద్యమునఁ దక్కినమూఁడుచరణములందును “గొబ్బున, నీక్షణము, తోన” నని యిట్లుగ నర్థవ్యయమునందును శీఘ్రకయే చెప్పినకవి యీ చరణముందు మాత్ర మట్లు చెప్పకుండునా? కాఁబట్టి యిచ్చట నైతము “వేగమె ఘటించు” ననియే కవి ప్రయోగించియుండును. అట్లయిన నిచట దోష మేలేదు, వ్యాఖ్యాత యిచ్చట “వేగనె యందడముకాఁగానే” యను నర్థాంతరమును సంపాదించుటకై యిట్లు కవికి లేని దోషమును దెచ్చిపెట్టిన ట్టగవడుచున్నది. కాఁబట్టి తక్కిన మూఁడుపాదములందువలెనె యిచ్చటను వేగకల్పమున కర్థాంతర మనావశ్యకమని యెఱుంగునది. లేదా, “వే+కన్” అనిసంధించి “వేగన్” అను నది ద్రుతాంతముగూడఁ గానోపునని చెప్పినను జెప్పవచ్చును.

“సీ. ...లే...అనలంఁ డర్కజాఁ డనురేతుఁ డట్టిరాజు, అనిలంఁ డర్కేతుఁ డలికలోచనుఁడు గొలువ,” ననుచోట విసంధియుండుటచేఁ జ్యుతసంస్కృత గల దనవలసియున్నది. అయినను నిచట “నర్థిరాజు ననిలంఁ” డని యిట్లు సముచ్చయసహితముగాఁ గవి ప్రయోగించియుండునని తోఁచుచున్నది. ఇచ్చట చ్యుత వ్యాఖ్యాత యీరీతిని సవరింపక పాదాంతముగాన సంధిలేకపోవచ్చునని సమాధానము చెప్పెను. అది సరికాదు. భారత ప్రయోగములలో వాక్యాంతపాదాంతములు రెండును నున్నచోటనే విసంధి యగ వడుచున్నది.

“వారి పెంపు వరీక్షింపమొ”

(వసు. ఆ. 3. ప. 6.)

యనుచో వికృతిజన్మ రుద్రమకుఁ బరమైనసాంస్కృతికవకారమునకు వకారము ప్రయోగింపఁబడినది. ఇది ప్రాసశబ్దముగాన నచ్చుకప్పునుటకు వీలవడదు. కాఁబట్టి

“న వికృతిశబ్దా త్వరత స్సాంస్కృతికానాం భవంతి గవడదవా”

యను సూత్రముచొప్పున నిచటఁ జ్యుతసంస్కృత గలదనవలసియున్నది. అట్లయినను బయిసూత్ర మును వివరించుచు నభర్తణంఁడు

“పరుషావాస్వరూపేణ ప్రథమాంతోపరిస్థితాః, కాకాసందోధనే చాపి హ్యవ్యయే కర్త ధారయే, అచేతనార్థకే శబ్దే ఇలి శృంగారభూషణే”

యని చెప్పియున్నాఁడు గాన నిచట నచేతనార్థకశబ్దపరకమగుటచేత వకారమువచ్చుట నిర్దుష్ట మని యెఱుంగునది “కం. అది మొదలుగాఁగ.....యిట్లుదపం” అని తిక్కయశ్వయును “కం...., ...వద్దండు వరియించెడువాఁ...” డని శ్రీనాథుఁడును.

“కా. వీర లోపించిన” నని నాచనసోముఁడును బ్రయోగించి యున్నారు.

“పూవుంబోడి” (వసు. ఆ. 3. ప. 183) యనుచోట “బహువ్రీహిని స్త్రీ” నాధ్యంబగుచో నుపమానంబుమీఁది మేనునకుఁ బోడియగు.” నను (బాలవ్యా. సమా 23), బాలవ్యాకరణ సూత్రము చొప్పునఁ బూర్ణానుస్వారము వచ్చుట కవకాశము లేనందున నిటుఁ జొరవకఁగల్గినచో గలదని చెప్పవలసియున్నది. కాని యిచ్చటఁ జిన్నయసూరిగారు ప్రమాదపడి శబ్దవృద్ధి చేసినారనుట యుక్తము. పోడిశబ్దముతోఁ బూవుశబ్దము ననుసించునపుడు “సరళే ధరుషే వైవ సమానే న ముతో భవే” త్తను నాధర్మణికగూ క్తిచొప్పున నుమాగమము రాగాఁ బకారమునకు సరళాదేశమును నకారమునకుఁ బూర్ణానుస్వారమును వచ్చినవని గ్రహించవలెను. “చిగుఱుంబోడి యెఱుంగుదే” (కళాపూర్ణోదయము) యని యిట్లనేకవిప్రయోగములు గలవు.

“మ. హరిమై సాదిశిరంబు సాదిమెయి జాత్యశ్లోత్తమాంగంబు గూ

డ రణోర్విక్ రఘునాథశౌరి యనిఁ జెండఁ దివ్యమందారవృ
ష్టి రహిం బ్రాణయంతంబులై గగనవాటిఁ బర్వ గంధర్వకి

న్నరూపంబులు దాల్చి సారె కని యానందించుఁ దచ్చార్థమన్,”

అనుపద్యమునందు గంధర్వులు మనుష్యముఖులనియుఁ గిన్నరు లశ్వముఖులనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“చింబోవ్తం బహు మనులే తురంగవక్త శృంగంతం ముఖ మిహ కిన్నరం ప్రియాయాః;

శ్లివ్యంతం ముహూ రితరోఽపి తం నిజస్త్రీ ముక్తుంగ తనభరంగభీరుమధ్యా” మ్మనుచోట మాఘు కని కిన్నరులు మనుష్యముఖులనియు గంధర్వు లశ్వముఖులనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. రామరాజభూషణుఁ డిచ్చటఁ బ్రమాదపడెనని చెప్పవలసియున్నది.

ఇచ్చట ‘గంధర్వకిన్నరరూపంబు’ లనుచోఁ గిన్నరగంధర్వరూపంబులని వ్యుక్తిమాన్వయము గ్రహించవలెనని వ్యాఖ్యాత చెప్పిన సమాధానము సరియైనదిగాదు. కాని రామరాజభూషణుఁ డిచ్చట మాఘునిరీతి ననుసరింపలేదు.

“కిమచేన గృహీతే నాగృహీతేన వా కిన్నరయుగళేన.....కస్తా చ్య మయా నివృప్తియోజన

మిద మనుస్మక మశ్వముఖివ్యయ” మ్మను (కాదంబరి) బాణభట్టరీతి ననుసరించి చెప్పియు న్నాఁడు. గాన నిచట నట్టిలోపము లేదు.

“చిగురుఁగొమ్మం జేవ గాకుండునే”

(వసు. ఆ. 3. ప. 173)

యనుచోటఁ గొమ్మ యు ననుదానికేఁ బర్యాయముగాఁ గొమ్మ నని ప్రయోగించఁబడెను. కాన నీ ప్రయోగము దుష్టమని కొందఱయభిప్రాయముకాని సమచ్చయారక యువర్ణ మొకప్పుడు లోపించవచ్చును. “వాలిం గీలియు వాయువుక్తు సరియే” యని నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు “మురారిం జేరలేఁ డిష్టైయి” న్నని యుత్తరహరివంశమునందును నిక నిష్టై యనేక గ్రంథములయందును బ్రయోగములు గలవు. మఱియుఁ జేవ యను పదమునకుఁ జేవగలదియని యర్థము. “చిగురుఁగొమ్మెనఁ జేవ” యని మనుచరిత్రమునఁ బెద్దన ప్రయోగించియున్నాఁడు. “చ. సోలసి తడిల్లుతాంగి జిగిమాపువెలుంగులచేఁ గలధర్మను” లనుపద్యమున “వెలుంగులచేఁ గలధర్మను” లనుచోట నొకయర్థమున సార్థానుస్వారముగను, మఱియొకయర్థమున నిరనుస్వారముగను ఘటించఁబడెను. అట్లయినను “జేవే సఖండ నిష్ఠిందొల్లేశనం కుత్త చిక్తత” మ్మను సభర్వణమా క్తిచొప్పున నయ్యది దోషముకానేరదు. అర్థద్వయఘటనావిషయమున సరిందు నిష్ఠిందు శబ్దసాంకర్యమును లేన శకటరేఫ మైత్రియు దుష్టములు కానేరవు.

“కం. విని యతనిం దనచై నిడుకొని యేగినియమికిఁ దగని ఘోరాద్రి...” (రాఘవపాండవీయము)
 “సీ.... కానలోఁ దారుమృగంబులకై వడిగైకొని యనమాత్ర కర్షకలన;...” (రాఘవపాండవీయము)
 అని యిట్టి ప్రయోగములు గలవు.

“పుష్పి. సువర్వగడికామణిస్ఫురణతా సుధారమృతాత్ర” యనుచోఁ దొమ్మిదవయత్నరమున విశ్రమము నిష్పియున్నాఁడు. అప్పుకవి పుష్పివృత్తమునకుఁ బండ్రెండవయత్నరము యతిస్థానముని చెప్పియున్నాఁడు. అట్లయినను యతి శ్రుతిసఖమునకై కల్పించఁబడిన దగుటచే నీవృత్తమునకుఁ దొమ్మిదవయత్నరమే యతి శ్రుతిహితముగానుండునని ప్రబంధకత్తి లిట్లుమార్చిన ట్లగవడుచున్నది. ఈవృత్తమునకుఁ దొమ్మిదవయత్నరమే సంస్కృతశ్లోకములందు విశ్రమస్థలముగదా!

పుష్పి. గదాహతికి నాత్మఁ గొంకక యెదిర్చిరాఁగా ని దొంగదా.....” యని యిట్లు మనుచరిత్రమునఁ దొమ్మిదవస్థానముననే యతి నిల్పఁబడెను.

“కా. రోలంబాలక యొర్పు స్రుంకి బిసఁల్లు ల్లుచ్చి తూఁటాడి కెం, గేలం బట్టి.....” (మను) యనుపద్యమున రేఫలకారములకు యతి ప్రయోగింపఁబడినది. అప్పుకవి దీని నప్రకృత్యయతులలోఁ బరిగణించుచు నీపద్యముయొక్క రెండవచరణము మొదటిభాగమున “రోలంబాలక” యని కవి ప్రయోగించియుండునని సవరించెను. (అప్పుకవీయము. ఆ. 3. ప. 277) పయపాతద్యయమునందును ‘రోలంబాలక’ యనుపాఠమే సరసముగనున్నదని వేటుగఁజెప్ప నక్కఱలేదుగదా! అప్పుకవి యిట్లు స్వరసములు కాని ప్రయోగములకు దిద్దుటలోఁ గంకణము కట్టుకొనియున్నాఁడని యాతండునెప్పిన యాక్రింది పద్యమే నొక్కి చెప్పఁగలదు.

“ఉ. నన్నయముఖ్యునక్కవిజనంబుల కావ్యములందు లేఖకుల్
 గొన్నియుం బాత కాధములు గొన్నియుం బోకడఁ బెట్టఁ దక్కువై
 యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దిన తప్పలొవ లె
 ట్లన్నిక మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మరింతురే.” (అప్పుకవీయము. ఆ. 3. ప. 201)

ఈద్రవ్యమగు నలవాటు నేటికిఁ గ్రమక్రమముగా బలపడినది. పసుచరిత్రవ్యాఖ్యాతల సీమార్గమునే యవలంబించి “రోలంబాలక” యనియే సవరించిరి. కాని రామరాజభూషణునకు ‘రల’యతి యివ్వమయియున్న ట్లగవడుచున్నది. కావుననే

“సీ. రాయంచకాళ్లఁ దొలకయమున్న” (మను. ఆ. 4. ప. 25)

యని వేటొకచోటనునయితము ప్రయోగించినాఁడు. వ్యాఖ్యాత లీపట్టునను నప్పుకవిగారి పేదవాక్యము నే యనుసరించి “కలహంస కాళ్ల దవులకమున్న” యనిసవరించిరి. అహో! బలపతి కవిశిరోభూషణము నందు “రాయంచ” యను పాఠమునేయే దాహించియున్నాఁడు. “ఏలేస ‘రాయంచ కాళ్లఁ దొలకయమున్న’ ఇత్యాదికవి ప్రయోగాణాం నకించిద వ్యసామంజయ్య మితిశ్లేయ” మ్మని యన్నది (188 పేజీ 54)

“మ. భా

రమునక బుచ్చుచు వర్ధమానవిరహాగ్నిన్ మదిం గుందుచున్.” (శకుంతలాచరిత్రయము)

అని పిల్లలనుట్టికినీరీధిస్రండు ప్రయోగించియున్నాఁడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి ప్రయోగము లనేకములుగలవు. యతిప్రాసలనిగ్బంధము సదలించుకొనుచు మహాకవులు కొంత వఱకు నేవచ్చునుదీసికొని యుండఁగా నట్టిలక్ష్యములై మూలాధారముగా గ్రహించవలసిన లక్షణకర్తల కవి నేవచ్చునుసారముగా సవరించుటలో నేమియధికారమున్నదో తెలియకున్నది. ద్రవ్యమగు నిట్టియలవాటు వ్యాసించుటచేతనే నిజమయిన కవిప్రయోగములు మృగ్యములగుచున్నవి.

ఎనిమిదవ భాగము.

చరిత్రాంశములు.

తిరుమల దేవరాయలు - బట్టమూర్తి.

“విద్యారణ్యులు చేసిన మహత్కార్యములలో విద్యానగరమును మారుపేరుగల విజయనగరమును గట్టించుట యొక సుప్రసిద్ధమైన చరిత్రాంశ మై యున్నది. దీనినిగురించి యనేకుల నేకగాధలను జెప్పెదరు. హరిహరబుక్కరాయలు రాజ్యముచేయుచుండగా వారొకనాడు వేటకై తుంగభద్రానదికి దక్షిణపుటాన్దననున్న యరణ్యమునకుఁ బోయిరట. ఆచ్చట వేటకుక్కలు కుండేళ్లకు జంకి పారిపోవుట చూచిరట. ఆసమాచారము వారు విద్యారణ్యమునీశ్వరులకుఁ జెలువఁగా నచ్చోటఁ బట్టణముగట్టిన నది జయప్రదమగునని చెప్పి వారు మాతననగరమును నిర్మించునట్లు చేసిరి. ఈపట్టణము ప్రస్తుతము 1336 కు సరియైన కాలిహవానశకము 1258 ధాత్యసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ పంచమినాడు నిర్మించఁబడియె. పట్టణనిర్మాణమునకై కనిపెట్టఁబడిన యభేద్యులమునుబట్టియే విద్యారణ్యుల బుద్ధిచైభవము జెల్లిడియగుచున్నది.

“రామాయణీయ కాలములోఁ నిష్క్రింధయనఁబడు పర్వతప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రానది దక్షిణతీరమున నీపట్టణము కట్టఁబడినది. ఆ ప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రానది రామాయణములో వర్ణించఁబడిన యంజనపర్వతము, మాల్యవంతము, మతంగపర్వతము; ఋశ్యమూకము, ఆనఁబడు పర్వతముల నంటుకొని ప్రవహించుచుండెను. ప్రస్తుత మీ ప్రదేశమును హంపిరూపాక్ష చనియెదరు. ఈపట్టణమునకుఁ బూర్వపశ్చిమప్రదేశములయందుఁ గృష్ణకీర్తిపర్వతపంక్తులును, దక్షిణమందు రామదుర్గమును గుట్టలును, ఉత్తరమునఁ గొన్ని పర్వతమాలికలును, దుంగభద్రానదియు నుండుటవలన నా పట్టణము నైసర్గికపర్వతమర్గముగా నుండె” నని యిట్లు కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు హిందూదేశకథాసంగ్రహమున (మహమ్మదీయచరిత్రముగము. 299 పుట) వ్రాసియున్నారు.

“ఉ.రఘుకుంజరభర్త మున్ను సం

చారమొనర్చె నీయచలసానుతలంబున నంబుజాననా”

(1. ఆ. 135. పద్య.)

ఆని యిట్లు పాండురంగమాహాత్మ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. రామాయణమునందుఁ గూడ నీపంపానరక ప్రభృతుల ప్రాంతమున శ్రీరాములవారు సంచరించినట్లు వర్ణించఁబడినది. ఇంకమాత్రము నాధారముగాఁ జేసికొని విజయనగరము రామాయణవర్ణిత కీర్తిపర్వతమునందే కట్టఁబడినదని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పట సాహసమని తోచుచున్నది. వైనుదాహరించిన విద్యానగరనిర్మాణవిషయ కమగు చరిత్రమున కీ క్రిందిమాధార మగపడుచున్నది.

“అస్సాంబురాళేః కలకంఠు రిందుః

హరిహరగామకంపధరణీపతిబుక్కమహిపరివృఢహరభూరమణమధ్యపాః ఖలు తే,

అనఘగుణేషు లేషు నవఖండమహిశ్వరతా మభజత పూర్వజ స్స తు యధిష్ఠిరవ న్నవాసా. 18

... .. 19

కదా చిదుత్తీర్ణ స తుంగభద్రాం తమాధిపాలో మృగయాఖిలపాత్,

అసాద్య సైన్యై స్సహ తీర మస్యా సైద్ధక్షిణం కానన విహితోఽన్యః.

20

కన్తి న్ననే కం చన సారమేయసందంశశైకాగ్రతాగ్రముగ్రమ్,
ససంగ మాన క్తశశం శశీంద విసిద్ధయే వీక్ష్య దిశా మధీశః.

21

క్షోణీపాలా హరిహర ఇతి శ్రీవిరూపాక్షదేవం
పంపాదేవీ సహచర మిమం వీక్ష్య భక్త్యా చ నన్యః
సన్తుర్నిం కం మహితతపసం తస్య దేవాలయాంతే
విద్యారణ్యం యతి మభజత శ్రీమహేశాన మన్యమ్.

22

ప్రణాయ్య తస్మాంతికసీమ్ని భక్త్యా తపోనిధిం జ్ఞానకళానిధానమ్,
వృత్తాంత మత్సద్భుతహేతు మేనం విజ్ఞాపయామాన విశేషవంద్యమ్.

23

త్రికాలవిజ్ఞాననిధి ర్భూతీంద్రో విహస్య కిం చి త్త మువాచ వీరమ్,
రాజక్ మహారాజమలాసికార్థా నీమేయ మత్యంతబలైకమూలా.
విద్యాభిధానా మలకానవద్యాం ఇరావనం నామపురీం విదధ్యాః,

24

... ..
... .. భవా నితి త్వాపతి మాదిదేశ.

26

తథా హరిహరేశ్వరస్య విరచయ్య తచ్ఛాసనం నృపాసనముపాస్థితోన్మీళితసితాతపత్రోజ్వలః,
విధాయ ఖలం మాదకాప్రతినిధిని దానాన్యహో వ్యరాజత వికాలసీమ్ని నగరే హి విద్యాభిధే.
అష్టపంచయంగ శైకసంఖ్యయా (కాలివాహనశకము 1258)
సంయుతే నృపశకస్య వత్సరే... .. (శ్రీమశకము 1336) 28

వట్టాభిషేకోత్సవశః పరస్తాల్ పంపావిరూపాక్షమహేశ్వరస్య,
సత్సన్నిధౌ సత్సవరాక్రమ స్తు చక్రే మహాః భూపతి రగ్రహరమ్.
శంఖకేశవభట్టస్య సూనకేఽనంతసూరిణే, కాపలూరుం మహాగ్రామం.....
హరిహరమహారాయో... ..

సహిరణ్యపద్యోధారాఘార్వకం దత్తవాక్ మదా'' యని యున్నది.

(నెల్లూరుజిల్లా దానకాననముల మొదటిభాగము 109 పుట).

ఈకాననములోని నందినాగర్భక్షరము లాకాలమునాఁటివిగాక మిక్కిలినివీనము లగుటనుబట్టి
చూడఁగా నిది కల్పితమయినట్లు లగవడుచున్నదని యీకాననపీఠికలో ఎ. బట్టర్వర్తు దొరగారు
వ్రాసియున్నారు. కానఁ బైచరిత్ర విషయ మెంతవఱకు నమ్మదగినదో చదువరులే గ్రహింతురుగాక.

“బట్టారిజిల్లాయందు హనుమేటకు నిరువసిమైళ్ల దూరమున నివ్వటికిని విజయనగరజిల్లా ప్రాకార
ములు కనుపించుచు దానిమహాస్వతస్థిని బ్రకటించుచున్న”వని యూనస్ఫోభానునికథలో సరస్వతీ
పత్రికలో వ్రాయఁబడియున్నది.

ఈవిజయనగరరాజ్యమీహరిహరరాయలవంశమువారిచేఁ గొంతకాలము పాలింపఁబడి తుదకుఁ
బదునేనవశతాబ్దములునుండి వీరిసామంతరాజగు సాళువనరసరాజుపాలనములోనికి వచ్చినట్లు సాళువనరస
రాజు కుమారుడగు నిమ్మడినరసింహరాజుయొక్క దేవులవల్లికాననమువలన స్పష్టపడుచున్నది.

“గుణాంబుధే ర్గండవిధో స్తతోఽభూ న్నల్లాంబికాయాం మహనీయక్మిన్తి,
నృసింహరాజోఽయ మహోబలశ్రీనృసింహదేవస్య వరప్రసాదాత్.
మీనరగండకతారీ సాళువధరణీవరాహాభిరుదాంకః,

యఃఖడ్గేశవహాయ స్సర్వా స్మిరిత్య సార్వభౌమోఽభూత్.

13

ఆసీ ధరావరాహో యః ఖలాభ్యే దుద్ధరన్ ధరాష్, 14
సాభవ శృత్రుసంఘాతవక్షిఘాతం నిహత్య చ.

.....మూరురాయరగంజోఽభూత్ 18

.....నృసింహరాయస్య తనయో విసయోజ్జ్వలః, ఇచ్ఛతిశ్రీనృసింహేంద్రః 24

.....శాకేభ్యే పరిసంఖ్యాతే గిరినేత్రయుగేందుభిః. (శా.1427) (శ్రీ. 1505.)

గ్రామం దేవులపల్ల్యాఖ్యం సహిరణ్యపయోధారాత్రాన్యకం దత్తవాక్ ధ్రువ”
మనియున్నది. (ఎసి గ్రాఫియూండికా. 7 వాల్యూము 74 పుట.)

విదవ నీవిజయనగరసామ్రాజ్యము తుఘలపంశమువారి యధీనమైనది. ఈతుఘలపంశమువారిచే
దుఘవనరసరాజుకుమారుడు వీరనరసింహరాయలు సింహాసనము నెక్కిన ట్లయ్యత దేవరాయల పాడి
పరిశాసనమువల్ల విశదమగుచున్నది.

“ఖ్యాత స్తస్య తు దుర్గును ర్గునునిభః శ్రీదేవయానీవతేః, 5

తద్వంశే దేవకిజాని ర్దిదీపే తిచ్ఛభూపతిః; యశస్వీ తుఘవేంద్రేషు 6

... .. నరసావనిపాలకః..... 8

... ..

చేరం చోళం చ పాండ్యం త మపి చ మధురావల్లభం మానభూషం,

వీర్యోదగ్రం తురుష్కం గజపతిన్యపతిం చాపి జిత్వా తదన్యాక్

ఖ్యాతః షోణీపతీనాం స్రజ మివ శిరసాం ఆసనం యోవ్యతానీత్. 11

... ..నృసింహేంద్రాత్....జాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయమహీపతీ.13

వీర శ్రీహరసింహ సృవిజయనగరే రత్నసింహాసనస్థ...” 14

యని యిట్లు వీరనరసింహరాయలకే సింహాసనసారోహణము చెప్పబడెను. (నెల్లూరుజిల్లాదానశాసన
ముల యొకటవభాగము 69 పుట.)

వైశాసనములంబట్టి చూడఁగాఁ దుఘవనరసరాజు సాఘవనరసరాజుకుమారుఁడగు నిచ్చడినర
సింహరాజును సింహాసనమున నుంచి తానే రాజ్యమును బాలించుచుండెనని లోఁచుచున్నది.

హరిహరరాయలవంశమునుండి సాఘవపంశమునకు దానినుండి తుఘవపంశమునకును, విజయనగర
సామ్రాజ్య మేరిలిన సంక్రమించెనో? యాయావంశములవారికిఁ గల సంబంధము తెట్టివో? రూఢిగాఁ
జెప్పటకుఁ దగినయోధారము లగవడవు.

సాఘవనరసరాజు తన ప్రభువును హరిహరవంశీయుఁడును నగు విరూపాక్షరాయలను బాఱఁ
ద్రోలయుఁ, దుఘవనరసరాజు తన ప్రభువైన సాఘవనరసరాజుకుమారుని ఇంపియు రాజ్య మాక్ర
మించుకొనినట్లు శె. వి. లక్షణరావుగారును, జిలుహరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసియున్నారు.
సెనుక నుదాహరించిన దేవులపల్లిశాసనమును బట్టి సాఘవనరసరాజుకుమారుఁ డిచ్చడిరాజు సింహాసన
స్థుఁడయి శ్రీస్తుతము 1505 సంవత్సరమునకుఁ బయిగాఁ దుఘవనరసింహరాజుకుమారుఁడగు వీరనర
సింహరాయల కాలమునందును జీవించియున్న ట్లగవడుచుండఁగాఁ దత్పూర్వమే గలించిన తుఘవనర
సరా జెవనిని ఇంపెనో తెలియకున్నది.

మఱియు వీరు తుఘవపంశము సాఘవపంశాంతర్గతమే యనియు సాఘవనరసరాజు సోదరుఁడగు
తిమ్మరాజే వీరికి మూలపురుషుఁడనియు వ్రాసిరిగాని యందుకుఁ దగిన యోధారము లగవడవు. తుఘవ
నరసరాజునకుఁ దిమ్మరాజును నొకసోదరుఁ డున్నట్లువరాహపురాణమునందును, జైమినిభారతమునందును
నున్నదిగాని యీతిమ్మరాజే తుఘవనరసరాజు పితామహుఁడగు తిమ్మరాజుని యెవ్వరును జెప్పియుండ

లేదు. మనుచరిత్రాదులందు వీరివంశమును వర్ణించుటలొక ఇంద్రుని మొదలుపెట్టి యయాచివఱకును వర్ణించి యాయయాచిపుత్రులు యదుతుగ్వసులనియు నందుఁ దుర్వసునివంశము తుశువవంశ మయ్యె ననియుఁ జెప్పి యాతుశువవంశమున నీలిష్ఠరాజును మొదలుపెట్టియే వర్ణించిరిగాని యాచిష్ఠరాజు శండ్రిపేరు చెప్పలేదు. వెనుదాహరించిన పోడికట్టి శాసనమునందును నిట్లే వర్ణింపఁబడియున్నది.

కాఁబట్టి హిందూదేశకథాసంగ్రహమునందు జీర్ణకర్ణారాజ్యచరిత్రమునందును వ్రాయఁ బడిన కొన్నియంశములు సమూలములు కావనియు నూహలును జనశ్రుతులును వీరిచేఁ బ్రమాణములుగాఁ గైకొనఁబడినవనియు ననుకొనవలసియున్నది.

తుశువవరసరాజుకుమారుఁడగు వీరనరసింహరాయల యనంతరమున నతనితమ్ముఁడగు కృష్ణదేవ రాయలు సింహాసనము నెక్కినను.

ఈతఁడు విజయనగరసామ్రాజ్యమును సంపూర్ణాభివృద్ధినిొందించి మహమ్మదీయులచే నాక్రమింపఁబడిన యనేకస్థలములను జయించి యొకమాటును ఐరాజయనున్నది యెఱుఁగక కృష్ణుని మొదలు కన్యాకుమార్త్యగ్రమువఱకు నేకాతపత్రముగ నేలి యశ్వపతి గజపతి నరపతులను వశపఱచు కొని యాంధ్రభూమిపోవకుండఁబంపితిత్తమునను బండితాదరమునను నాంధ్రభోజుఁడనఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినను. ఈతఁడు. పారిజాతావహరణముచరిత్రాదిమహాప్రబంధముల కృతిపతియగు రసిక శిఖామణి.

ఆముక్తమాల్యద యీతనిచే రచింపఁబడినట్లే యందు వ్రాయఁబడియున్నదిగాని యది మను చరిత్రకారుఁడగు నల్లసానిపెద్దనాధ్యునిచే రచింపఁబడినవని వంశీకులు చెప్పుదురు. మనుచరిత్రము లోని పద్యములే కొన్ని యాముక్తమాల్యదయందు దగఁగడుచున్నవి. ఆంధ్రశబ్దబింతామణి వ్యాఖ్యయగు కవిశిరోభూషణమున నహోబలపతి, “ఏకతూత్ర మనునృత్యైవాలసానిపెద్దనకవి నా ఆముక్త మాల్యదాయాప్” “ఆధ్వానాద్విబుధ మ్మహోవచనకవ్యాహరిమిత్యాదిపద్యే”యని వ్రాసియున్నాఁడు.

కృష్ణరాయలయనంతరమున నతని సవతితల్లి కుమారుఁడు నచ్యుతదేవరాయలును నతనియనం తరమునఁ దత్పుత్రుఁ డగు వేంకటదేవరాయలును నతనికిఁ బ్రియవ నచ్యుతదేవరాయల సోదరుఁడగు శ్రీరంగరాయలకుమారుఁడు సదాశివరాయలును రాజ్యధీశులయిరి.

కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు సదాశివరాయ లచ్యుతదేవరాయల తమ్ముఁడని వ్రాసియున్నారు. “కృష్ణదేవరాయలతమ్ముఁడగు సదాశివరాయలు ఈసదాశివరాయలును నింతకుఁ బూర్వ రాజయిన ఆచ్యుతరాయలును, నరసరాజున కోటాంబవలనఁ గలిగినపుత్రు” లని యిట్లు హిందూదేశ కథాసంగ్రహమున (292 పుట) వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము శాసనములకు విరుద్ధముగానున్నది.

“తిప్పాణీ నాగలాదేవ్యోః కాసల్యా శ్రీసుమిత్రయోః,
దేవ్యో రివ నృసింహేంద్రా తస్మా త్సంకీర్తనా దివ. 12
వీరా విసయినౌ రామలక్ష్మణా వివ నందనౌ,
జాతౌ వీరనృసింహేంద్రకృష్ణరాయమహీపతీ. 13
రంగశీలేంద్రాచ్యుతదేవరాయౌ రక్షాధురీనౌ వివ రామకృష్ణౌ,
హిందూబి కాయాం నరసశీలేంద్రా దుభా వభూతాం నరకేంద్రకౌశ్మణ్యౌ.” 14

యని యిట్లు సదాశివరాయల కృష్ణాపురపుకాసనమందును (ఎసిగ్రాఫియా ఇండికా 9 పుస్తకమున 332 పుట) బ్రిటిష్ మ్యూజియమ్. ప్లేటులందును (ఎసిగ్రాఫియా ఇండికా 4 పుస్తకమున 1 పుట) నన్న సదాశివరాయల మఱియొకకాసనమందును నచ్చుతరాయలకు సదాశివరాయలతోఁ జేరంగరాయలు పోదరుఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అచ్యుతదేవరాయలయనంతరమున నాతనిపుత్రుఁడగు వేంకటరాయలు బాబుఁడయి యుండుటచే నాతనిమేనమామయగు సలకముత్తయ యాబాలరాజును రాజ్యాధిపతిగాఁ జేయ యత్నించుచుండగా సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిగఁ జేయుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడగు నళియరామరాయలు యత్నించి విఫలమనోరథుఁడయ్యెననియు సలకముత్తయ యాబాలు రాజ్యాధిపతిని జేసి తుద కాబాలుని జంపి తానే రాజయ్యెననియుఁ బిదప నళియరామరాజు కొందఱు సరదారులను వశపఱచుకొని సలకము తిమ్మయను వధించి సదాశివరాయలను రాజుగాఁ జేసెననియు శ్రీలక్ష్మణరావు గారును వీరభద్రరావుగారును వ్రాసియున్నారు గాని వైవిషయములకుఁ జిత్తకారులయూహలు తప్పఁ దగినయాధారము లున్నట్లు కనఁబడలేదు. వైవానికఁ గొన్నివిషయములు కాసనములకు విరుద్ధము లయియున్నవి.

“శ్రీతిప్రతిష్ఠాపీఠకీర్తిదేవే ప్రాప్తే పదం వైష్ణవ మచ్యుతేంద్రే,

అథాస్య భద్రానన మస్య సూను ర్వీరో బభౌ వేంకటదేవరాయః.

ప్రకాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రయాపే విద్యన్నిధౌ వేంకటరాయభూషే,

అభాగధేయా దచిరా త్వౌజానామ్ ఆఖండజావాన మథాధిరూఢే.”

28

యను సదాశివరాయలకాసనములొని (ఎసిగ్రాఫియా ఇండికా 4 పుస్తకము 1 పుట; 9 పుస్తకము 332 పుట) “విద్యన్నిధౌ; రాజ్యం ప్రకాస్య ప్రజానా మభాగధేయాత్ వీరః” యనుపదములను బట్టి చూడగా నికఁడు కేవలము బాబుఁడనిగాని బలవంకముగాఁ జంపఁబడెననిగాని చెప్పటకు వీలవడదు. స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసి దైవవశమునఁ జనిపోయిన ట్లగవమచున్నది.

అచ్యుతరాయలకాలమునందె సదాశివరాయలను రాజుగా లేవ నెత్తుట కళియరామరాజు ప్రయత్నించినట్లును, నచ్యుతరాయల కాలమునందును సదాశివరాయల దానకాసనము లున్నట్లును 1912 సంవత్సరపు 919- నెంబి రెసిగ్రాఫిపురిపోర్టు (81 పుట) లో వ్రాసిరి. ఇట్లే సదాశివరాయలచ్యుతరాయల కాలమునండి తిరుమలరాయలకుమారుఁడగు వీరవేంకటపతిరాయల కాలమువఱకును నుండెనని 1908 సంవత్సరపు 574 నెంబరు రిపోర్టులో వ్రాసిరి.

అచ్యుతరాయలకుమారుఁడగు వేంకటరాయలయనంతరమున నాతని మేనమామయగు సలకము తిమ్మయ యంతఃకముందుఁ బ్రబలఁడై యుండుటచేత నళియరామరాజు చేయునట్టి సదాశివరాయల పట్టాభిషేకమునకుఁ బ్రతిఘటించి రాజ్యము నాక్రమించుకొనినట్లును, బిదప రామరాజు పెనుగొండకుఁ బోయి కొందఱురాజులను వశపఱచుకొని సలకముతిమ్మయను వధించి సదాశివరాయలకుఁ బట్టాభిషేకముచేసి కర్ణాటరాజ్యస్థాపకుఁడని బిరుదుగాంచినట్లును సీక్రిందియాధారములు సూచించుచున్నవి.

“ప్రకాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రయాపే విద్యన్నిధౌ వేంకటరాయభూషే,

అభాగధేయా దచిరా త్వౌజానామ్ ఆఖండజావాన మథాధిరూఢే.

28

తిమ్మందావరగర్భమాక్రికమఱి రంగక్షీతీంద్రాక్షః

క్షత్రాంకరణేన హితకమహాకర్ణాటరాజ్యశ్రీయా,

కౌశ్యాదార్యదయావతా స్వభగినీభర్తా జగత్ప్రియసా

రామత్వపతిసా వ్యమాత్మతలకై కృప్తాభిషేకక్రమః.

శ్రీవిద్యానగరీలముని మహాసామ్రాజ్యసింహాసనే

... ..

సర్వాం పాలయతే సదాశివమహారాయ శ్చిరాయశ్చమ"మని.

30

యట్లు వ్రాయఁబడియున్నది.

(ఎన్ గొఫియా ఇండికా. 3- పుస్తకము, 334- పుట)

"ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాభివచనం ద్రుఁడు కృష్ణరాయధా

శ్రీపతి సార్వభౌమదుహితృప్రియుఁ డై వితత్ప్రతాపనం

తాపితకత్తుఁ డై యలసదాశివరాయనిరంతరాయవి

ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మీకి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్," (రామాభ్యుదయము.)

"సీ. వట్టాభిషేకవివర్ణయంబునఁ బ్రేలు వెడలి ప్రియానుజా ద్వంబుఁ గొలువఁ

జిత్రకూటాభిఖ్యుఁ జేలఁగు పెన్దొండ సాంద్రహరిద్విపేంద్రనాదవనిఁ జెంది

ఖలజనస్థానవాసులఁ బల్వర వధించి మహిమసలకభరన్దయ మడంచి

హరివీరభటమహోద్ధతి నబ్ధి కంపింప దురమునఁ గదిసి తద్దోహిఁ దునిమి

తే. యన్యుతరపార్థివేంద్రిర నధిగమించి, సాధుకర్ణాటవిభవనంస్థాపనంబు

ఘాని శరణాగతులనెల్లఁ బ్రేచె రాముఁ, డతఁడు నిజచరిత్రంబు రామాయణముగ."

(వసు. ఆ. 1. ప. 44.)

వయసుదాహరించిన సదాశివరాయలకాసనములూని "స్వభగినీభర్తా" యనుదానిని రామాభ్యుదయములూని "కృష్ణరాయధాశ్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁ డై" యనుదానిని సరయంగా, రామరాజు సదాశివరాయలపెదతండ్రికొమారితమగఁడని స్పష్టపడుచున్నది. అశ్వియశట్టమున కల్లుఁడని యర్థము కావున సార్వభౌమునియల్లుండగు రామరాజు అశ్వియరామరాజుని పిలువఁబడినది. ఈసందర్భము నయితము సదాశివరాయలు కృష్ణరాయలసోదరుఁడను శ్రీలక్ష్మణరావుగారి యభిప్రాయమును బ్రతిఘటించుచున్నది.

ఇక సలకముతిచ్చయ యచ్చుతరాయలకు స్వాంతుఁ డయిన ట్టిక్రిందిశ్లోకము సూచించుచున్నది.

"మహాత్తరే మానవలోకశాసితు ర్ననోనుమాలా మహిషీవదే తదా,

కృతాభిషేకా సకలక్షేతీశితు ర్వరాత్తజానీ ద్వరదాంబికావధూః."

(అచ్చుతరాయాభ్యుదయము. 3-స. 48- శ్లో.)

వయసుదాహరించిన సదాశివరాయలకాసనమునుబట్టియు, రామాభ్యుదయవసుచరిత్రములను బట్టియు సరయంగా సదాశివరాయలను బేరునకుమాత్రము సింహాసనమున నిలిపి యశ్వియరామరాజే విజయనగరసామ్రాజ్యము నేకాతపత్రముగ నేలిన ధ్వేర్పడుచున్నది. కావుననే సదాశివరాయల వట్టాభిషేక వివర్ణయాదులు రామరాజువర్ణనమునందును వసుచరిత్రకారుఁ డుపయోగించెను. రామరాజుపరిపాలన మీక్రిందిరీతిని కాసనములూ పరితమయియున్నది.

"యస్మిన్ ప్రకాసతి మహిం జగదేవీరే భంగో నదీభు పతగేభు చ పక్షపాతః,

వల్లిభు వల్లవరుచి ర్వనితారతేభు నీవీని మోచన మభూన్నియతం ప్రకాశామ్.

90

సత్యానురక్తేరిదరావహేన్సిన్ సంపన్నకే సంభృతసర్వలోకే,

శ్రీరామరాజే..."అని యున్నది. (ఎఫిగ్రాఫియాయండికా. 9. పుస్తకము 233. పేజీ.)

మఱియు సదాశివరాయలరాజ్యపాలనవర్ణనమంతయును రామరాజుదే యనుకొనఁ దగియుండునుగాన సదాశివరాయలవర్ణనము దిద్దాత్త మిచట నుదాహరించుచున్నాను.

"య లేనాధూళిపాళి శకమశకసముచ్చాటనే ధూమరేఖా

రోమాళి కీర్తివధ్వా ఇవ భువన మిదం సర్వ మంత ర్వహవ్యా,

వేణీ నాణీయసీవ ప్రకటికవిప్యలే స్వీరలత్వై రణాగ్రే

శాంతైర్వి జీమూతపంక్తిః కిల సకలఖలస్తోమ దావానలనామ్.

34

... .. రాజాధిరాజవిరుదా

37

శాంభోజభోజకాశింగకరహటూదిపార్థివైః,

సౌవిదల్లవదం ప్రాప్తై స్సందర్శితవృచోపథః."

42

(ఎఫిగ్రాఫియాయండికా 4. పుస్తకము. 1. పుట)

కృష్ణరాయలకు వెనుక నతనికంటెఁ బ్రబలఁడై యీరామరాజు విజయనగరరాజ్యము నభివృద్ధిచేసెను. రాజాధిరాజుని సీమహేళురుఘనసభ కలంకారభూతుఁడగుటనే బట్టుమూర్తిరామరాజభూషణుఁడను విరుదముఁగాంచెను. ఈరామరాయలతమ్ముఁడె వసుదత్తత్రకృతిపతియగు తిరుమలదేవరాయలు. ఈసంతతివారిలో ననేకు లనేకకృతుల నందిన రసికశిఖామణులు. అట్టికృతులలో నరపతివిజయమును నామాంతరముగల రామరాజీయఘనండు వీరివంశము పూర్తిగా వర్ణింపఁబడెను. ఈరామరాజీయమును బలు నుదాహరించిన యశియరామరాయలమనుమని మరుమఁడగు కోదండరామరాజు నకుఁ గృతియిచ్చి యందుగుల వెంకయ్యయను కవివరుఁడు రచించెను.

రామరాజీయకృతిపతియగు కోదండరామరాజునకు నభియరామరాజునకువలెనే తిమ్మరాజు వేంకటపతి యను తమ్ములు గలరు. మఱియు సీతఁ డభియరామరాజువలెనే కృష్ణరాజునకు నల్లుఁడు. ఈసామ్యములచేఁ గావలయు విల్పనదోరగారును, డాక్ట రావద్దదోరగానును భ్రమపడి నరపతివిజయకృతిపతి యశియరామరాజుని వ్రాసిరి. విజయనగరరాజ్యాధీశుఁ డగుకృష్ణరాయలహఃతురు తిరుమలాంబ యశియరామరాజుభార్య. పోచిరాజువంశజుఁడగు వేటొకకృష్ణరాజుహఃతురు నాచారప్ప నరపతివిజయకృతిపతియగు కోదండరాయలభార్య. ఈవిషయము నరపతివిజయమున స్పష్టపఱుచు బడి యున్నది.

"లే. ఆనఘుఁడై వైరసేని భీమాధిపేంద్రు, పట్టి దమయంతిఁ జేపట్టినట్టిరితి

రామభూపాలకుఁడు కృష్ణరాయతనయ, యగు తిరుబలాంబ నుద్వారామయ్యో వేడ్క."

(నరపతివిజయము 239 ప.)

"కా. కారుణ్యాంబుధి పోచిరాట్కులనుధాకంధీశుఁ డధార్థిమం

దారుం డై విలసిల్లు కృష్ణచునుజాధ్యక్షేంద్రు సత్కుత్రి నాం

చారప్ప స్వరియించె రామధరణీశస్వామి....."

(నరపతివిజయము. 441 ప.)

ఇట్లే నరపతివిజయకృతిపతియగు కోదండరామరాయ లభియరామరాయలవంశజుఁడని యాగ్రంథమున స్పష్టముగాఁ జెప్పుటచేయున్న రాయబహద్రుల కందుకూరు వీరేశలింగముకుంతులవారాంధ్రకవులచరిత్రమనందుఁ దిరుమలదేవరాయని ప్రపాత్రపుత్రిఁడని వ్రాసియున్నారు.

అభియరామరాజే నరపతివిజయకృతివతియని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు భ్రమపడిరిని శా. వెంకటకృష్ణయ్యగారు నరపతివిజయపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. కాని కవులచరిత్రములూని వీరేశలింగముపంతులవారి వ్రాతలను బరిశీలించగా నట్టియభిప్రాయమె యున్నట్లగపడదు.

వసుచరిత్రకృతివతియగు తిరుమలదేవరాయలపంతులము కృష్ణదేవరాయలయల్లుడేయని ఫర్గాటెసెంపైరునందును, గృష్ణరాయలచరిత్రము వ్రాయునందర్భమునఁ గవులచరిత్రమందును వ్రాయఁబడియున్నది. ఇట్లే శా. వి. లక్షణరావుగారునయితము వ్రాసియున్నారు కాని యీవిషయమునకుఁ దగినయాధారము లగపడవు. తిరుమలదేవరాయలభార్య వెంకళాంబ చక్రవర్తియగు కృష్ణదేవరాయలకూతురే యయియున్నయెడల వసుచరిత్రనరపతివిజయములలోఁ జెప్పకుందురా? తిరుమలదేవరాయల యన్నయగు నభియరామరాములు కృష్ణదేవరాయలయల్లుడై యున్నట్లు నరపతివిజయమునందును రామాభ్యుదయమునందును జెప్పఁబడియుండలేదా? వసుచరిత్రమున నభియరామరాయలకుటుంబము వర్ణించకున్నను తిరుమలదేవరాయలభార్య నిట్లు కవి వర్ణించియున్నాఁడు.

“తే. ఆవిధునిదేవి శ్రీవేంకళాంబ పుట్టి నిల్లు మెట్టిన్నయల్లు వర్ణిల్ల జేసెఁ

బుట్టినింటికి మధనంబు మెట్టినింటి, కమితదోహహతియుఁ గూర్చు కమలఁ దెగడి.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1 ప. 63.)

వసుచరిత్రకృతివ్రాసకాలమునఁ గృష్ణదేవరాయలవంశమున విజయనగరరాజ్యమును గొంతవఱకు నంతరించుటయేగాక యావంశమునుండి పరిశిష్టమగు రాజ్యము తిరుమలరాయలకు వశపడియుండఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలకూతురే వేంకళాంబ యయియున్నయెడల నామె నెత్తిపొడిచిన ట్లిరితిగ రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించియుండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది.

అభియరామరాయలతిరుమలదేవరాయాదులకండ్రియగు శ్రీరంగరాజు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధరియని కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారును, జిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసిరి. వారి ననుసరించి హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారును వ్రాసియున్నారు. దానిని స్థిరపఱచుటకు శ్రీవీరేశలింగము పంతులవారును వీరభద్రరావుగారును రామరాజీయములూని యీశ్రీందివద్యమును తిరుమలదేవరాయలకండ్రియగు శ్రీరంగరాయలప్రతాపవర్ణనమని వ్రాసియున్నారు.

“సీ. కడువిశాపురరాజ్యకామిసిగర్చుముల్ భేదిండు నెవ్వని భేరిరవము...

తే. జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవసుండు, రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమాళి.” (నరపతివిజయము. 244 ప.)

ఈపద్యము నరపతివిజయమున. తిరుమలదేవరాయలకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలవర్ణనముగా నున్నదిగాని తిరుమలదేవరాయలకండ్రియగు శ్రీరంగరాయలవర్ణనమై యుండలేదు. తల్లికొటయొద్దమునకు ముందుఁ గర్ణాటరాజ్యము జీర్ణించవలెను. పునరుద్ధరణమే!

ఇట్లే వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయలకే కృతియాయఁబడినదని కొందఱును గృష్ణదేవరాయలు మృతినొందిన తనపూర్వులపిండములపై ధారపోయించెనని మఱికొందఱును వసుచరిత్రమును జూచిన పిదప నంతకంటెఁ బ్రాథమిక రచించఁగోరి యాముక్తమాల్యద రచింపఁబడినని మఱికొందఱును నిట్లనేకవిధములుగఁ జరిత్రవిషయవిజ్ఞానములేక చెప్పఁగొనుటయుఁ గలదు. కృష్ణదేవరాయలమొక నంతకంటె నధికం డనఁదగిన నభియరామరాజుపేరైనను నిప్పటికాననాదికము బయలుపడకముందు మన యాంధ్రలోక మెఱుంగదని చెప్పవచ్చును. ఇట్లెఱుంగకుండుట యొకనింతగాదు. ప్రసిద్ధకావ్యములను

గృతినందిన ప్రభువులును గవులగాధలతో సంబంధించిన ప్రభువులును మాత్రమే గదాయాంధ్రలోకమునఁ జేరుగలిగియున్నారు. రాజరాజనరేంద్రునికంటె నాతనిపుత్రుఁడగు కులోత్తుంగచోళుఁడు గొప్పచక్రవర్తియై యైనను నతనిచే రాంధ్రలోకము మఱచిపోలేదా?

తే. “తరుకటాకాదిసంతతుల్ ధరణి నెవట, నిలిపి రచటనె యుండువానికిని గృతిము
ఖంబుననె విశ్వవిఖ్యాతిగానఁ గృతియె, సంకలితతంస మది మాకు సంఘటించు.”

(పసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 18.)

అని యిట్లు రామరాజభూషణుఁ డీవిషయమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

అభియరామరాజే ప్రసిద్ధగ్రంథమును గృతి నందియుండకపోవుటచే నతనికంటె ననేకవిధములను దక్కువవారైన తిరుమలదేవరాయాదులవంటి ప్రసిద్ధియైన నాతనికి లేకపోయెను. అట్లయినను బట్టమూర్తిమహాకవికిఁ గల రామరాజభూషణభిరుదమువల్లను, రామరాజీయవసుచరిత్రాది ప్రబంధములవల్లను గొంతవఱకాతనిచరిత్రము గ్రహింప ననువుపడియున్నది. ఫెరిస్తాయసెడి మహమ్మదీయ చరిత్రకారుఁడు వ్రాసినగ్రంథమును గొంతవఱకు రామరాయతిరుమలరాయలచరిత్రములను దెలుపుచున్నది. శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగముకూతులవారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, లక్ష్మణరావుగారు మొదలగునా రీవిషయమున వ్రాసియున్నారు గాని తమవ్రాతలకు దగిన యాధారముల సంకరాఁ జూపరైరి.

అభియరామ రాజును తిరుమలదేవరాయలును, జంద్ర పంశజులగు మహారాజులు, వీరివంశములోని మహాపురుషులగా ను ప్రసిద్ధులు నందుఁడు, చలిక్కుఁడు, రాజనరేంద్రుఁడు, బిజ్జలుఁడు, వీరహోమాలి రాయఁడు, తాతకిన్న మరాజు ననువారు. వీరిలో బిజ్జలుఁడు కాళహరిరాజయి కల్యాణనగరము నాక్రమించి కల్యాణబిజ్జలుఁడను బిరుదుగాంచెను. వీరహోమాలిరాయఁడు మాయాపురినాథుఁడు. వైవిధ్యము లీక్రిందియాధారములవల్లఁ జేలుచున్నవి.

“జయతి క్షీరజలధీ రాతంసవ్యోక్షణం హరే?..... 3

... .. తన్నా త్వరిక్షి త్రకః. 4

నంద ప్రస్యాఽప్తమోభూ త్సనుజని నవమస్తస్య రాజ్ఞ శృలికా

క్షావ ప్రస్యాప్తమ శ్రీవతిరుది రథవ ద్రాజపూర్వో నరేంద్రః.

తస్యాఽసీ ద్విజ్జలేం ద్రి దిశసు ఇహ నృపో వీరహోమాలిరాయః

తార్తీయీకో మురాకా కృతనలి రుదభూ తస్య మాకూపురికః.

తత్పుర్యోజని తాతకిన్నమకుహిపాహి” అని యున్నది.

(ఎస్. గ్రా. ఫియూ యిండికా. 4 పుస్తకము. 272 పుట.)

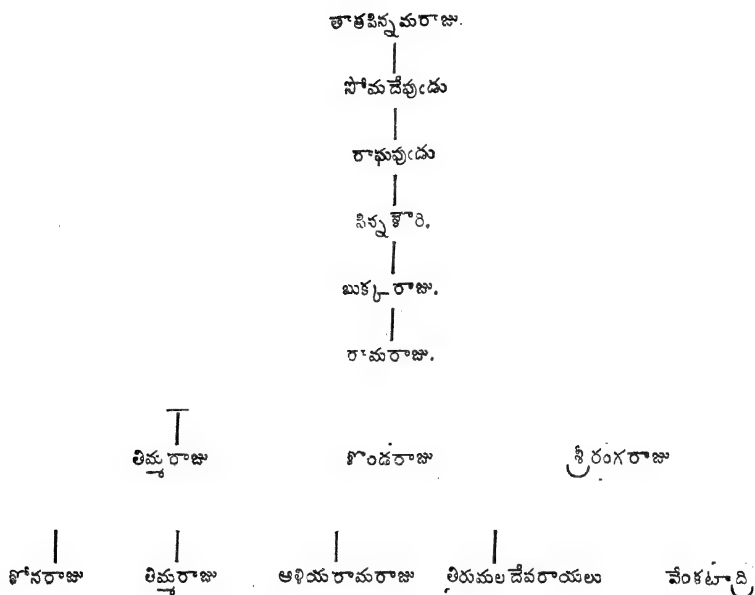
“సీ. క్షాభరణంబగు కల్యాణపురమేలి కల్యాణబిజ్జుకాశ్యను వహించి

... ..

వెలసెఁ గల్యాణబిజ్జలనిభుఁడు మిగుల... ..” (నరపతివిజయము. ప. 167)

వీరిలోఁ దాతకిన్న మరాజు మొదలుకొని తిరుమలరాయల పుత్రులవఱకును పసుచరిత్రమున

వీరివంశము వర్ణింపఁబడియున్నది. ఆవంశవృక్షము నిట నుదాహరించుచున్నాను.

రఘునాథరాజు శ్రీరంగరాయలు రామరాజు (వీర) వేంకటపతి

వీరిలో బుక్కరాజున కొక్కరామరాజేగాక మఱికొందఱు పుత్రులున్నట్లును వారిలో నొకఁడగు శ్రీరంగరాజు కళాపూర్ణోదయకృతిపతియగు నంద్యాల కృష్ణరాజువంశమునకు మూలపురుషుడయి యున్నట్లును గళాపూర్ణోదయమున (ఆ. 1. ప. 24) జెప్పబడియున్నది. ఈశ్రీరంగరాజు నంద్యాల కథిపతి యగుటచే వీరికి నంద్యాలవారిని పేరువచ్చినదని కళాపూర్ణోదయమున జెప్పబడియున్నది. (కళా. 1. ఆ. 26 ప.)

మఱియు వసుచరిత్ర కృతిపతియగు తిరుమలరాయలకు ముగ్గురుసోదరీమణులు లుండిరినియు వారిలో లక్కప్ప నరసభూపాలీయ కృతిపతియగు సహోబలనరసరాజునకుఁ దల్లియనియు (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 89.) నోబప్ప రామాభ్యుదయకృతిపతియగు గొబ్బూరినరసరాజునకుఁ దల్లియనియు (రామాభ్యుదయము ఆ. 1. ప. 79.) గోనప్ప పరమయోగినిలాసకృతికర్తయగు లిమ్మరాజునకుఁ దల్లియనియు (పరమయోగినిలాసము ఆ. 1. ప. 7.) నరసభూపాలీయ రామాభ్యుదయ పరమయోగినిలాసములవలన స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లే తిరుమలదేవరాయల పెదతండ్రియగు లిమ్మరాజు పేర బాలభాగవత పద్యకావ్యమును గోనేరునాథకవి రచించెను. ఈలిమ్మరాజు కుమారు డగు చినలిమ్మరాజు బాలభాగవత ద్వితీయపద్యకావ్యకృతిపతి.

తిరుమలదేవరాయలపూర్వులలో సోమదేవుఁ డొక్కడినమున నేడుదుర్గములను హరించినట్లును చిన్నకౌరి యారవీటి కథిపతియైనట్లును, బుక్కరాజు సాళువనరసింహరాజు రాజ్యస్థాపకుఁ డయినట్లును దత్తుత్తండగు రామరాజు విజాపురరాజును జయించి యవనిగిరిదుర్గము నాక్రమించినట్లును, మఱియు నీతఁడు కందనోలు (కర్ణూలు) దుర్గమును జయించినట్లును కాననాడులవలన స్పష్టపడుచున్నది.

“తతోఽజని హరన్ దుర్గాణి సప్తాహితాన్,

అప్నోతై న ససోమదేవన్యపతిః.....శ్రీనివృ మోక్షా స్తృపః.

6

ఆరవీటి నగరీవిభో రథూ, దస్య బుక్కభరణీపతి స్పృతః,

యేన సాశువన్యహించారాజ్య మ, క్షేభమానమహసా స్థిరీకృతమ్.

7

... .. రామరాజంసుతమ్.

9

స్వహస్తై స్సప్తశ్చా సహిత మపి య స్సింధుజనుషామ్

సపాదస్యాసీకం నమితి భుజశౌర్యేణ మహతా,

విజిత్యా దత్రేస్తా దవనిగిద్దుర్గం విభుతయా

విభూతేంద్రః కాసస్పృడయ మపి విద్రావ్య సహసా.

10

కందనవోలిద్దుర్గ మురుకందలదభ్యుదయో బాహుబలేన యో బహుకరేణ విజిత్య...” 11

అని గున్నది. (సపాద=అదితోడ) (ఎవ్వగ్రాఫియా యిండికా 4 పుస్తకము వీరవేంకటపతి విలపాక కావనము 272 పుట.)

సాశువనరసించారాజ్యస్థాపకుండగు నారవీటి బుక్కరాజు కృష్ణదేవరాయలయొద్దనైతము ప్రధానపురుషుండై యున్నట్లు కృష్ణరాయవిజయమునఁ గలదని యాదాహరించి బుక్కరాజు చిర కాలము జీవించియుండిన నుండవచ్చునని సందేహముగా హేచ్. కృష్ణకౌస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు.

తిరుమలదేవరాయలతాత యగు రామరాజు కందనోలి కథీతుఁ డయినట్లు వసుచరిత్ర మునందును గలదు.

“సీ. ...గీ.... .. ఆ

ఆనకుతరకందనోలి మహాపురీషి, కాంతుండగు రామమేవసీ కాంతుఁ డలరు.” (జను. అ. 1. ప. 30)

ఈరామరాజుకుమారుండగు తిమ్మరాజువుకు నేలినట్లును నతనికమ్మఁడు కొండరాజాదవేసి నేలి నట్లును నరసలిపిజయమున 218-220 పద్యములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

తిరుమలదేవరాయలయన్నయగు తిమ్మరాజుప్రభావము వసుచరిత్రమున (అ. 1. ప. 41.) వర్ణించఁ బడినది. ఈపద్యమున వీరికులమువారికి కాసనాదులలో వర్ణించఁబడినదిరుదములు వర్ణించఁబడినవి. (మా. 134 పుట.)

“సీ. ...గీ.... .. ఏ బిరుదరాయరాహుతాహితవధూభు

జంగబిరుదాంకపుంభుతసమరవిజయ, కాహళుండు తిమ్మవిభుఁ డాజిదోహకుండు.”

(జను. అ. 1. ప. 41.)

ఈతిమ్మరాజునకుఁ దమ్మఁడును దిరుమలదేవరాయలకు నన్నయనగు నళియరామరాజు కృష్ణదేవరాయసార్వభౌమునియల్పఁడై నదాశివరాయలను రాజ్యమున నిలిపి విజయనగరసామ్రాజ్యమును మహోన్నతదశకుఁ దెచ్చె నను మొదలగు విషయములు వ్రాసియున్నాడు.

రామరాజు మొదటఁ బాలియకేటి నేలుచుండినని హేచ్. కృష్ణకౌస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము ఫరగాట సెప్టెనండును (183 పుట) గలదు.

దక్కనురాజులగు మహమ్మదీయులచరిత్రము వర్ణియారాహుళి ఫేరిస్తా వ్రాసియున్నాడు. దానిని బ్రెగ్గదొరగా రాంగ్లేయభాషలోనికి భాషాంతరీకరించినట్లున్నారు.

ఫేరిస్తామూలగ్రంథములోఁ గుత్బువలచరిత్రము. సంక్షిప్తముగా నున్నది. దానిని వేటొక రాకాలపువారే విపులముగా వ్రాసినదియు నది సంగ్రహించి భాషాంతరీకరించితి ననియు వ్రాయుచు

బ్రిగ్డదొరగారు దానిని ఫెరిస్తాతోఁ జేర్చి భాషాంతరికరించిరి. ఈతురక రాజులచరిత్ర ముతో సంబంధించిన దక్షిణహిందూ దేశపుఁ జెలుఁగురాజులచరిత్ర మును బయి నుదాహరించిన ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి మఱి కొన్ని రికార్డులను జనశ్రుతులను నూహములను దోడుచేసి సివెల్ (Sewell) దొరగారు ఫర్ గాటనెంపైరును నొక గ్రంథమును వ్రాసిరి. ఈసందర్భమునఁ బయి నుదాహరించిన బ్రిగ్ ఫెరిస్తానుండి యు ఘరగాటనెంపైరునుండియుఁ గొన్ని విషయములును సంగ్రహించి యుదాహరించుచున్నాను. (1910 సంవత్సరమునఁ గాంబ్రై ఆంసుకోలోఁ గలకత్తాయందు ముద్రితముగ ప్రతి నేను వాడుక చేసిన ఫెరిస్తాయని గ్రహింపఁ జదువరులను బ్రార్థించుచున్నాను.)

తిరుమలరాజు జీవితకాలములోఁ (1552) గొచ్చెర్లకోట నేలినట్లు లిథిక్ రికార్డువల్ల నగవడు చున్నదని హెచ్. కష్టకాశ్రి గారు వ్రాసిరి.

వేంకటాద్రి కందనోలి నేలిన ట్టిక్రిందివద్యమువల్ల నగవడుచున్నది.

“ఈ విలెను గందనోలిపుర మింద్రసమానుఁడు వేంకటాద్రి పూ

పాలుఁడు” (నరపతిజయము. ప. 266.)

అచ్యుత దేవరాయకత్తుక్రులకాలములందును సలకము తిమ్మయరాజ్య మాక్రమించుకొన్న కాల మందును విజయనగరరాజ్యమునకు గర్భకత్తువులగు విజాపురాదిరాజులును విజయనగరరాజ్యాంశార్థతు లగు మఱి కొందఱురాజులును గొన్ని కొన్ని ప్రదేశముల నాక్రమించుకొనినట్లుగవడుచున్నది. కావుననే మరల నళియరామరాజు దండయాత్రలుచేసి, రామారు ఘుడుగల్లు మొదలగుదుర్గములను వశపఱచు కొన వలసివచ్చెను.

ఇవట విజయనగరసామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రతిస్పర్ధియగు మహమ్మదీయరాజ్యవిషయము సంక్షేప ముగా నుదాహరించుట యవశ్యకమని తోచి వ్రాయుచున్నాను.

మహమ్మదు తొగ్ఘాతు డిల్లీశ్వరుఁడుగా నున్నపు డల్లా యుడ్డిన్ హసన్ గంగూ యనువాఁడు గంగూ యను బ్రాప్తజానోద్ద బాసిసగా నుండెననియు, వాఁడు క్రమముగాఁ బ్రభువయి, యీదక్షిణ దేశమున (క్రీస్తుశకము) 1347 సంవత్సరమున స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించెననియు, నతఁడు తన మొదటియజమానునందలి గౌరవమున నాతని రావించి తనప్రధానమంత్రిగానుంచుకొని తన వంశమునకు బహుమనివంశమని పేరుపెట్టెననియు వ్రాసియున్నారు. దీనిని మనవారు భావించిరాజ్య నుందురు. ఈరాజ్యమె యళియరామరాజు కాలమునకు నాలుగుభాగములుగా నేర్పడెను.*

మొదటిది యహమ్మద్ నగరరాజ్యము. దీని నాముదానగరమనియు గ్రంథములలో వాడిరి. దీనికి నిజాంషాహీయనియు, దీనియధిపతికి నిజాంషాహీయనియుఁ జేర్చు. దీనిని (క్రీ. శ.) 1553 వఱకు బురహాననువాఁడును, 1565 వఱకు హుస్సే ననువాఁడును, 1586 వఱకు మూర్తజాయనునతఁడును బాలించిరి. †దీని రాజును నిజామునియు నిజాముఁడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడిరి.

ఈయహమ్మద్ నగరరాజ్యమునకు దక్షిణముననున్నది బీజపూరురాజ్యము. దీనిని విజాపురరాజ్య మని ప్రబంధములలో వాడిరి. ఈరాజ్యమున కదిల్ షాహీయనియు, దీని యధిపతి కదిల్ షాహీయనియుఁ జేరులు. దీనిని క్రీ. శ. 1557 వఱకు నిబ్రహీ మ్మనువాఁడును, 1580 వఱకు నలీ యనునాతఁడును

* ఫర్గాటనెంపైరు 29 పుట ; ఫెరిస్తా 2 పుస్తకము 283 పుట మొదలుకొని చూచు నది. † ఫర్గాటనెంపైరు 190; ఫెరిస్తా. 3 భాగము, 236, 237, 249 250, 269.

బాలించిరి. (ఫర్ గాటనెంచెరు. 192; 218;పుటలు) వీనియధిపతిని సవాయియనియు సహదుడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడియున్నారు. ఈ రాజ్యములోని కృష్ణాకుంగభద్రానదులనడుమ నున్నయంత ర్వేది విజాపురవిజయనగరరాజ్యముల సంధిభాగము. దీనినిమిత్రము హిందువులును మహమ్మదీయులును బలమఱు పెక్కుయధ్యక్షములుచేసిరి. ఉభయములలో నెవరు బాధితులయియున్ననపుడు వారు దీనిని వశపఱచుకొనుదు వచ్చిరి.

అహమ్మద్ నగర విజాపురరాజ్యములకుఁ దూర్పుగానున్న చిన్న భాగము బీదరురాష్ట్రము. దీనికి బేరీదుషాహి యనియు దీని యధిపతికి బేరీదుషా యనియుఁ బేరులు. ఈ రాజును బరీదనియు సీరాజ్యములోని దుర్గమును బేదదకోటయనియుఁ బ్రబంధములలో వాడిరి. దీని నమీరనునతఁడు శ్రీ. శ. 1549 వఱకును, నలీయనునతఁడు 1562 వఱకును నిబ్రహీ మ్మనునతఁడు 1569 వఱకును గాసీయనునతఁడు 1572 వఱకును బరిపాలించిరి. (ఫెరిస్తా 3 భాగము 497, 499. ...పుటలు.)

విజయనగరరాజ్యమున కుత్తరమునను, బీదరురాజ్యమునకుఁ దూర్పునను నున్నది గోలకొండరాజ్యము. దీనికిఁ గుతువ్ షాహియనియు, దీనియధిపతికిఁ గుతువ్ షాహియనియుఁ బేర్లు. ఈ రాజును గుతుబనుల్యనయనియు నిగదలి తో వెలకొండయనువానిని గొయ్యలకొండయనియుఁ గవులు వాడిరి. ఈ రాజ్యమును (శ్రీ. శ.) 1550 వఱకు జంషీ దనునాతఁడును 1580 వఱకు నిబ్రహీ మ్మనువాఁడును, 1611 వఱకు మహమ్మద్ హాలీ యనునతఁడును బరిపాలించిరి. (ఫర్ గాటనెంచెరు. 189; 218 పు.)

వీరిలో నిబ్రహీ మ్మనునతని నిభర్రాఘనియు మల్లిఖరామనియుఁ గవులు వాడిరి. ఈయభర్రామనునతఁడు తనయన్నయగు జంషీదుకుతువ్ షా తన్నుఁ జంపించునని భయపడి యలియరామరాజు శరణుజొచ్చెననియు, నతఁడు వాని సంగక్షిం చెననియు; జంషీదునకుఁ బిచ్చట నతఁడు గోలకొండకుఁ బ్రభువయ్యెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నవిషయముల (ఫర్ గాటనెంచెరు 188, 189, 218. ...పుటలు) సీక్రిందిపద్యము సూచించుచున్నది.

“సీ. ఖలు సతిద్రోహి సల్కయతిమ్మని హరించి నకలకర్ణాట దేశంబు నిలిపె ;

నతునివడ్డి తుని దక్కుతునిఁ బట్టముగట్టి కతుపనమల్గున తోడి నిలిపె ;

... ..” (నరసభూపాలీయము. అ. 1. ప. 82.)

ఈయిబ్రహీమ్మనునాతఁడు తెలుగుదేశపురాజులయొద్దఁ బెరిగినవాఁడగుచేతనే తనరాజ్యకాలమునందుఁ దెనుఁగుకవుల నాదరించెను. అద్దంకి గంగాధరకవి యితనికిఁ దపతీసంపరణ మనుకావ్యమును గృతీచేసియున్నాఁడు. అందు గంగాధరకవి యీతనితండ్రిని నితనిని సీక్రిందిలిని వర్ణించి యున్నాఁడు.

“సీ. పడమట సవాయిబసవనిగాఁ జేసి యచట గొయ్యలకొండ నావరించె;

దమది మల్లాఖాను దక్షిణంబునఁ గొట్టి హరియించె బానుగల్లాదిగిరుల;

సుత్తరంబున బరీ దోడిపాఱుగఁ ద్రోలి మెతుకు దుర్గం బాక్రమించి మించె;

బ్రథమనిట్లైన నొడ్డిపాత్ర సామంతుల భట్టింది కంబము మెట్టుగొనియె;

తే. నతనిఁ బొగడంగఁ దగఁ బయాచతురశీలి, రూఢగిరిదుర్గలంకన ప్రాథలేఱ

వాశాశిఖరాధిరోహచేంతమూర్తి, కతుపసాహిని త్కృపాబు గుణవికాబు.

సీ. నకలచేదపురాణకాస్త్ర పారగులైన యెంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట;

నప్తభాషలయందు సాంధ్యంబు లేకుండు పరాంకకారికసింధ్రు లొక్కవంక;

గజపతిసరపతిశ్చార్థ లంపిన యొడికంపు రాయబా ధ్లోక్కదండ;

మేరుమందరముల మించఁ గల్గిన మన్నియులు దండనాథు లొక్కయొడలఁ;

టీ. జేం కొల్వ భద్రాసనాసీనుఁ డగుచు, రవ్యగుణహారి మల్కిభ రామకౌరి

భారతక్షీరమయసింధుబంధమధ్య, లలితపుణ్యక థానుధాలహరిఁ జేలి."

ఈము బ్రహ్మముయొక్క శురుప్కసరదారుఁడగు నమూఖానునకుఁ బొన్నిగంటి తెలగ సార్వఁడు యయాతిచరిత్రను గృతియిచ్చినాఁడు.

వయినదాహరింబినరీతిని మహమ్మదీయరాజ్యము విభాగింపఁబడియుండుటచేతఁ తదధిపతులు "విషయానంతరో రాజా శత్రు" వనుచొప్పున నొకరికొకరు ప్రాకృతశత్రువు లయియుండిరి. విజయ నగరరాజ్యము, వీరిలో విజాపురగోలకొండరాజ్యములకు విషయానంతరమై యయినను ద్వాదశమం డలపద్ధతిచొప్పున "నరే శ్చ విజిగీషో శ్చ మధ్య మో భూమ్యనంతర" యనురీతిని బయిరెండురాజ్య ములకును మధ్యస్థితిలో నుండెను. వయిరెండురాజ్యములతోను శత్రుశత్రుతారూపమైతియు విషయా నంతరస్థితిరూపశత్రుత్వమును నుండుటచే మధ్యస్థితి దీనికుచితమేగదా? అహమ్మ దునగరబీదరురాజులకు విజయనగరరా జరియెత్తఁడగుటచే బ్రాకృతమిత్రుడై యుండుట సహజము.

రామరాజు నిజాంషా కుతువ్ వెలునుగలసి యదిల్ షా నోడించుటయు రామరాజునకు రా చూరు ముదిగల్లు మొదలగు నంతర్వేదివశపడుటయు (ఫర్ గాటసెంపై 184, 190 పుటలు)నీక్రింది వద్యమును సూచించుచున్నది.

"పదిలఁడై రామారు ముదిగల్లు కప్పంబు, నేమఁగాంచి సపాదు సీనునిలిపె,

... .. రామవిభుఁడు" (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

ఈయుద్ధకాలములలో విజాపురరాజ్యమునకు మొదటియి బ్రహ్మను రాజైయుండెను.

(ఫర్ గాటసెంపై. 190 పుట.)

"క. ఆబ్రాక్షీర ధీరవి,తబ్రాష్టిభవవివేక తరుణచరణభా

గి బ్రామకరణ సకలక,కుబ్రామాభరణకరణగుణసంభరణా." (వసు. ఆ. 4. ప. 140.)

విజాపురరాజ్యాధీశుల కదిల్ షా యనుపేరువలెనే యేదులఖానుననియుఁ జెల్లును గాన నీ క్రిందివద్యములు, రామరాజుతమ్ముఁడగు వేంకటాద్రి యేదులఖానును(అదిపల్ మేను)జయించి యంత ర్వేదిని వశపఱచుకొనిన విషయమును సూచించుచున్నది. (ఫర్ గాటసెంపై 180, 190 పుటలు.)

"మ. బలధుర్బుండగు నేంకటేంద్రుని మహాబాహుబలాటోవని

హ్వలఁడై ను న్నతిథావనక్రియ సపాదాభిఖ్యుఁ డైనట్టియే దులఖానుం డిదె నేడు గ్రమ్ముట సపాదుండయ్యె నా నర్పిలిం దలఁ దత్పదముఁ దాల్చె భీమరథిపాంకం గాన నిత్యోన్నతిన్.

మ. సిరసంగ్రామజయభిరాముఁడగు నా శ్రీవేంకటత్వవరం డరయన్ రాజకీఖావశంకుఁడగుఁ దధ్యం బుద్విం గాకున్న సీ ధరిణీపాలకు తెల్ల మెచ్చఁగ సపాదజ్ఞోణి భృత్యాప్తి భా

సురధ్వర్రాధిపతిత్వై భవభవహ్నుర్ని స్విజృంభిండునే." (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 87, 88.)

విజాపురనవాబుగారి నిబ్రహీమ్ మనునతఁడు చనిపోయినపిదప నతనిపుత్రుఁడగు నలీ యనువాఁడు రాజయ్యెను. ఈకాలమున నహమ్మదునగరానగు బురహా ననురాతఁడు చనిపోయినందున నతనిపుత్రుఁడగు హుస్సే ననునతఁడు రాజయ్యెను.

అలీయదీల్ షా తనతండ్రి కాలమున నల్లియరామరాజుమూలమున బురహాన్ నిజాంషాకు వశపడి యున్న తనరాజ్యములూని కళ్యాణనగరాదులు మరల: దాను సంపాదించఁ దలఁచి యల్లియరామ రాజుతో స్నేహము చేయుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఆకాలమున రామరాజున నొకవసుదనుఁడు చనిపోయినందున నదేవమయమని తలఁచి యలీయదీల్ షా విశ్వాసపాత్రముగా న్వల్ప సైన్యముతో విజయనగరమునకుఁ బోయి రామరాజునకు దుశ్శ్రోవశమనముగా మాటలాడి యతనిస్నేహమును సంపాదించెను. (ఫర్గాటనెంపైరు 192-193 పుటలు) ఈసందర్భమున నలీ యనునతఁడు తన్నుఁ బుత్రునిగాఁ జూచుకొన్నది రామరాజభార్యను వేఁడుకొనెననియు నామె వానిని బుత్తభావమునఁ బెంచుకొనెననియు నప్పటినుండియు రామరాజును నలీయును దితాపుత్రులవరుసలతో నొకరినొకరు పిలుచుకొనుచుండినయుఁ బిదపరామరాజునకు మెట్టనందున కోపించియు మనసులో నణఁచుకొనియుండెననియు లక్షణరావుగారు వ్రాసియున్నారుగాని రామరాజభార్య యలీయదీల్ షాను బుత్తుఁడని పిలిచెననిమాత్రము ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు (ఫెరిస్తా రి పుస్తకము 118 పుట.) కా. బట్టి యలీయదీల్ షా మొదట నట్లు ప్రార్థించుటయూ, రామరాజు వానిని గుమారునివరుసలతో పిలుచుటయు వీ రూహించి వ్రాసిన ట్లగపఁచున్నది.

పిదప రామరాజు తనమూలమున నిజాంషాకు వశపడిన యదీల్ షాసంబంధమైన కల్యాణనగరాదులు తిరుగ నలీ కిచ్చివేయవలయునని, హుస్సేను నిజాంషా కాజ్ఞాపించినట్లును నతఁ డాయాజ్ఞను లక్ష్యముచేయనందున రామరాజు వానిని జయించి కల్యాణపురమును వశపఱచుకొనినట్లును నిశ్చిందివద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్గాటనెంపైరు 194, 197 పుట.)

“నీ. హరికౌర్ముఁడగు తిర్తలాధీశ్వరుండు దదవరజుండుగ వేంకటాద్రి రాజు;
భుజయుగంబుగ బలస్ఫురణతోఁ గరిహరి వంపిరధటులతో దొరలతోడఁ;
దనయాజ్ఞ మీఱినఁ గినుక నిజాముపై దండెత్తి తఱిమి యుద్ధంధవృత్తి;
నతఁ డేలుచున్నట్టి * యామ(ము)దానగరంబు చాలెత్తి మఱి యాముదాలువేసి;
ఆ. నేతుకాశిమధ్యభూతలనుతజయ, శ్రీవరించి వేడ్కచేఁ జెలంగ
రామమూర్తియైన రామరాజేంద్రుఁడు, సాంద్రవిభవజితనుచేంద్రుఁ డెలమి.”

(నరపతివిజయము, ప. 281.)

“కా. విశ్వామిత్రుని: గొల్పి రాముఁ డతఁ డుర్విం జెందెఁ గల్యాణముఁ
విశ్వామిత్రులు గొల్పి రాముఁ డితఁ డుర్విం జెందెఁ గల్యాణముఁ
శశ్వత్కీర్తులు రాము లయ్యిరువురం సాధించు కల్యాణలా
తైశ్వర్యంబులు ధర్మనిర్ధనధర్మరాలంబనవ్యక్తముల్.” (కను. ఆ. 1. 47.)

“క. ఖల్యాభయకర హరిఖర, హల్యాహతజన్మజాంగలాంగణపులహి
కల్యావహ బహువిజయ, కల్యాణ నిజామగుప్తకల్యాణహరా.” (కను. ఆ. 5. ప. 127.)

సయిరీలిని గల్యాణపురమును రామరాజు గెల్పుకొనఁగా హుస్సేన్ నిజాంషా సహింపక కుత్బ్ హను సహాయునిఁ జేసికొని మరలఁ గల్యాణపురి నాక్రమించ రామరాజు మరల వారి నోడించుటయు

* అహమ్మద్ నగరము,

నాయుద్ధమున నిజాంహతుభవ హాడి కాందిశీత లగుటయు నందు నిజాంహ, యిబ్రహీం కుతుబ్ హా మైత్రిని నిందించుచు రామరాజును శరణుదూఱుగా వాని కభయ మిచ్చి యహమ్మద్ నగరరాజ్యము నిలుపుటయు మొదలగుచరిత్రాంశముల నీ క్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్ గాట నెంపైరు పు, 196, 197.)

“సీ. ప్ర బలావలేపవిగ్రహజాయమానాగ్రహము డించి బహుధావనాన్తిఁ గాంచుఁ
బుర మెల్లఁ బ్రత్యగ్రభూతిపాలుగఁజేసి యచలాననాభ్యాసియై కృశించు;
రతి నిభరామానుగతమైత్రిపై రోసి కలనైనఁ గల్యాణకాంక్ష యిడఁడు;
సరవిఁ బ్రాణాయామసంసిద్ధికై సారెపారెకుఁ గుండలి స్థానమంటు;
తే. మానక నిజాముఁ డవవర్గమార్గవృత్తిఁ బెరియుఁ బరబుద్ధి నెవ్వని పేరు దలఁచి
యతఁడు శ్రీరాముఁ డఖలసన్నతికిఁ దగఁడె, నేతుకాశీతలాంకరఖ్యాతయనుడు.”
(వసు. ఆ. 1. ప. 48.)

“సీ. శరణున్ మల్గునికామని కభయం బొసంగి తదీయరాజ్యంబు నిలిపె...”
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

అదిల్ షా కుతుబ్ హా నిజాంహలతో జరిగిన యుద్ధములందు రామరాజు తిరుమలరాజు వేంకటాద్రిలును వారిప్రత్యులును జూపినకరాక్రమముల నీ క్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి.

అలీయరామరాజు.

“మ. హరికౌర్యుండగు రామభూవిభుని తీవ్రాటోపపద్యాపిసీ
శరవేగంబున నాత్మమూలబలమల్ జాఱుం దళాడంబరం
బరుగం గొప్పులు వోప లావరి నిజామాదు ల్వజీరుల్ భజిం
తురు సమక్రమముఁ గాననా ముసలిమానుల్ గా వితర్కింపఁగాక.” (వసు. ఆ. 1. ప. 45.)

“సీ. ఎదలపై... ..
తే. అనుచు శిరమునఁ బాల్చి రెవ్వని సమగ్ర, నైస్యధనతథాశీఁ జికితులై చను సపాద
కుతుపసాహినిజామాదికుతలపతు లకండు నృపమాత్మఁ డే రామభరణివిభుడు”
(వసు. ఆ. 1. ప. 46.)

రామరాజుకుమారులు.

“ఉ. ధ్యేయఁడు రామరాజు పెనతిన్మువిభుం డని వాజిఁగోల హాఁ
బాయనిభీతిచేత మొన భగ్గుముగా యవనుల్ దొలంగ నా
చాయ నిజాముఁ డడ్డుపడ సామజయోధముఁ డుంచెఁ జూపరుల్
వాదజాడంచు నెంచఁగ నవార్ధసముజ్జ్వలబాహుకౌర్యుడై.” (నరపతివిజయము. ప. 299.)

“ఉ. మాపులు నేనుగల్గె భటసమాజము పీనుగుపెంటుగాఁగ గం
గావలి నుండి కృష్ణదనుకఁ బోనరించి నిజాముఁ ద్రోలి రా
మావనినాథు కొండవిభుఁ డాహవకేళిఁ జరించెఁ జూచి యా
దేవతల్లె నీఘనుడు దేవవరాత్తఁజాఁ దంచు నెంచఁ గాక.” (నరపతివిజయము. 302. ప.)

“ఉ. నారద ! వింటె చిత్ర మిది నారకవాసులు గాక దేవతా
వారిజగంధులం గలసి వత్తురు న న్నొలువంగ ధేనుధు

హారులు మ్రేచ్చులన్న వినుమా నురవల్లభ! యాజిభూమి రా
చూరిపురికు తిమ్మవిభు నుగ్రకరాసిని మ్రగ్గ గాఁ జూమి!" (నరపతివిజయము. ప. 310)

తిరుమల దేవరాయలు

"సీ...గీ. తగవరి గదా నిజాముఁ దుద్దండజయప, టిప్పతిరుమలరాయభాటికిఁ జలింది
పఱచునెడ శక్తి పఱచియు మఱవఁడయ్యె, దత్తదుచిత్ర ప్రదేశసంధానయ్యై." (వసు. ఆ. 1. ప. 58.)

"సీ...గీ. అతఁడు నృపమాత్రుఁడే యరయఁగ నపాద, కుతుపసాహినిజామాదికుళపతులఁ
తెండెదోర్గర్పఖర్వితాఖండలుండు, రణజయవిహారితిరుమలరాయకౌరి." (నరపతివిజయము. 235 ప.)

తిరుమల రాజపుత్రులు.

"కా. యాదోరాశిగభీరమూర్తి రఘునాథాధీశుఁ దుద్దండభా
హదర్పాంధసపాద మల్కికనిజామానీకముల్ ద్రుంప జ
న్యాదూరక్షీరిఁ బాఱు కృష్ణకును గృష్ణాంకంబు నాఁ డబ్బె బి
బ్బిదీప్యన్నయనాబ్జకజ్జలజలప్రవాహంబులన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 69)

"సీ. కడువిజాపురరాజ్యకామినిగర్భయల్ భేదించు నెవ్వనిభేరిరవము
దామిడిఁబోయి నిజామపట్టణములఁదూర్శిగాఁ జేయు నేదొరబలంబు
గోలొండవజీర్ణకోటులకాయముల్ చించు నేరాజేంద్రచేరికత్తి
... .. శ్రీరంగరాయమాళి." (నరపతివిజయము. 248.)

"ఉ. రామమహిశ్వరుండు రణరంగమునందు నిజాముసేనలన్
భీమపరాక్రమస్ఫురణఁ బీఁచ మణంపఁగ సాటి కెన్నుచున్
రామరణంబుచంద మిదిరా యితఁ డాతఁడె యోనటంచు నా
తామరసోదృష్టవోదృష్టఁడు తాళము లాత్తును నాట్యమాడుచున్." (నరపతివిజయము. 248 అ)

వేంకటాద్రి.

"మ. కడిమిన్ వేంకటరాయకౌరి నెదురంగ లేక యత్సాహికం
బడరం గౌతమి దాటుచేళ నిజకాంతాశ్రుప్రవాహాప్తఁ గా
ల్పడదప్పన్ జడుఁడై నిజాముఁ దుడుపాలంబునన్ దాటి యె
క్కడఁ గన్నన్ భజియించు నయ్యుడుపరేఖన్నాచమోహంబునన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 52.)

"ఉ. ఏకసపాదలక్షమిత మింద్రజాలోత్పరితప్రబంధ ము
స్తోకమె యంచుఁ జాపజితఘోరటి వెంకటకౌరి కౌగ్యదీ
క్షాత్పతి కర్ణభీష్మజయశక్తి ననేకసపాదలక్షసం
ఖ్యాకమనీయభూరివిధవాప్తి వహించు నుదంబితోన్నతిన్." (వసు. ఆ. 1. 53.)

సీ. కందుకకీడగాఁ గదనరంగభలిఁ గడువజీరులమ స్తకములఁ దునిమి
హరులను బొరిగొని కరులను దునిమి తదాలోహతులఁ ద్రుంచి వీరభటుని
దళసంఘఁజేసి దుర్బరతాకలు గూల్చు గనుఁగొని కాందిశీకత వహించి
వీడువల్లనునాన విడిచి నిజాము నేదులఖాను కుతుపసాహుల దళంబు

లే. విచ్చి వెన్నిచ్చి కనుకని యిచ్చుఁ బఱచి, మెచ్చుఁ జొచ్చిన నభయంబు నిచ్చి విజయ
కాపాటలు మ్రోయ నియమించె త్త్వజనంబు, లభితులు లానర్పఁగా వేంకటాద్రిరాజు.”

(నరపతివిజయము. ప. 265)

రామరాజుపరిపాలన కాలమందె తిరుమలరాజు వేంకటాద్రిలు వీరరుద్రాజ్యముపైకి దండెత్తి
బరీదుషాను జయించిన ట్టిక్రిందిపద్యములు నూచించుచున్నవి. (ఈవిషయము ఫెరిస్తాలోఁగాని ఫర్
గాటె నెంపైరులోఁగాని యగవడదు)

కవిరాజవిరాజితము.

“...వినుమదనూదన మల్లువినోదన వీరబరీదనరాదహరీ !” (వసు ఆ. 3. ప. 188.)

“తరల...కలితహుటకనకవాటసంభ్రమ దృమితకఘోట బెడదకోటపటుకవాటపాటరా!”

(వసు. ఆ. 5. ప. 123.)

“సీ...గీ. అనుచుఁ గడుమెచ్చి జయలక్ష్మి యాజి రంగ,కాతరబరీద కేతనఘటికభద్ర

కలశ మెదురుగఁ బూని యేఘననిఁ జొదె, నతఁడు సామాన్యఁడే వేంకటాద్రివిభుఁడు.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 51.)

“సీ...గీ. ఆనుచు యవనులఁ దెగడి తన్నాశ్రయించు, వారి సామ్రాజ్యలక్ష్మి నెవ్వఁడు గొనియె
నాహవోగ్ర బరీద సప్తాంగహరణఁ, డతఁడు విలసిల్లు శ్రీ వేంకటాద్రివిభుఁడు.”

(నరసభూపాలియము. ఆ. 1. ప. 85.)

“ఆ. అసదృశోరుకౌర్వఁ డాహవగాండివి, వేంకటాద్రిరాజవిమిధరాజు

అని బరీదుగెల్చి యాకనిబిరుదుమే,శమ్మఁ గొనియె భూజనమ్ము వొగడ.”

(నరపతివిజయము. ప. 264.)

వయసువాహించినరీతిని రామరాజు మహమ్మదీయరాజులతో నొక్కొక్కమా తొక్కొక్క
నికి సహాయముఁజేసి తక్కినవారిని జయించుచు వారిమనీదులను జెజుచు వారిని వారిగాయబాదుల
గర్వముతో నిరాకరించుచుండుటచేతను(ఫర్ గాటనెంపైరు. 197పు.)నిర్లక్ష్యముగా నదితోఁపా కుతువ్
పాలదేశములమీఁదికి సేనలనంపి వారిరాజ్యములొని కొన్నిభాగములను దీసికొనుటచేతను (ఫర్ గా
టనెంపైరు 193 పు.) నీతఁడు వారికందఱుకును గృత్రిమశత్రువాయెను. కావున నానలుగురుకును
బ్రాకృతవైరముచే నిజమైనయొకమత్తము లేకున్నను గార్యవశమునఁ గృత్రిమమైత్రికలుగవలసివచ్చెను.

“సఖా గరీయాన్ శత్రు శృత్వ కృత్రిమ స్తోహి కార్యతః,

స్యాత్తా మమిత్రే మిత్రే చ సహజప్రాకృతా వసి.”

(మాఘ. స. 2 శ్లో. 37.)

యనుచొప్పునఁ బ్రాకృతశత్రుమిత్రత్వములకన్నఁ గృత్రిమశత్రుమిత్రత్వములు బలింపములు
గదా!

మఱియుఁ దనుకృత్రిమమైత్రి బలపడునట్లుగా సహజమైత్రిని దోషుచేయుటకై వారుపరస్పర
ము బాంధవములను జేసికొనిరి. నిజాముహుంతురగు చాందిబీబీ నలీయదీర్ హాయును, నలీచెల్లెల్లని
నిజాముకుమారుఁడగు మూర్తజాయను బెండ్లి యాడిరి. (ఫర్ గాటనెంపైరు. 199 పుట.)

ఈరీతిగా నలుగురునబాటు లేకీభవించి విజయనగరముపైదండెత్తివచ్చుచుండ నావార్తచారుల
వలన విని రామరాజును దనసేనలను గూర్చుకొని వారి కెదురుగా నేగెను. ఉభయసైన్యములను
గృహ్లానది టుడరముననున్న తాళికోటయొద్దఁ (తాళికోట ద్రోణానదియొద్దనున్నది. ద్రోణాకృష్ణాన
దలసంగమమునకుఁ బడునాటుమైక్లమీఁదను, జెన్నపురినుండి తొంబాయికిఁ బోవు నినుపదానికిఁ గృష్ణ

యడ్డనువచ్చినచోటికిఁ బశ్చిమమున నటువదియైదుమైళ్లమీఁదను గలదు. ఫర్ గాటనెంపైరు 200 ఫుట.) గఁ సిగొనినది. కృష్ణానది కు త్తరపుటొడ్డునఁ దురుష్కునైన్యములును దక్షిణపుటొడ్డున హిందూ నైన్యములును నిలిచెను. తురక లీవలియొడ్డునకు రాకుండ మూడురోజులవఱకు హిందువులు కామ గొనిరి. గాని తుదకు వారి నేమరించి తురుష్కులు కృష్ణానదిదక్షిణపుటొడ్డును జేరిరి. క్రీ. శ. 1565-సం. జనవరి తే 23 ది నాఁ దుభయనైన్యములకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. దీనినే తల్లికోటయుద్ధ మని చెప్పదురు. (ఫర్ గాటనెంపైరు 200, 201, 202, 203 ఫు.) ఈమహాయుద్ధములో హిందువు లు త్తరముఖముగాను తురుష్కులు దక్షిణముఖముగాను నిలిచిరి. సేనలను మూడుభాగములుగాఁ జేసి గొని వేంకటాద్రి రామరాజ తిరుమలరాజులు వరుసగా నిలిచిరి. వారిలో వేంకటాద్రిని నదిల్ షా యును, రామరాజును నిజాంషాయును, దిరుమలరాజును బరీదుకుతువీషాలును నెదిరించిరి. (ఫెరిస్తా 3 పుస్తకము 123, 247 ఫు.) ఫర్ గాటనెంపైరులో నీవిషయము ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి వ్రాసి తై (203 ఫుటలో) వ్రాయఁబడియున్నది గాని యేకారణముననే పొరపాటుపడి యాగ్రంథకర్త కుతువీష వేంకటాద్రిలును, నదిల్ షా తిరుమలరాజులును బరస్పరము నెదిరించినట్లు వ్రాసెను. ఈ కారణ ముననే కావలయును గతానుకరికముగా శ్రీ. కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జిలహూరి. వీరభద్రరావు గారును, దుగ్గిరాల. రాఘవచంద్రయ్యచౌదరిగారును ఫర్ గాటనెంపైరులోని పొరపాటుమార్గముననే పోయియున్నారు. విజయనగరసామ్రాజ్యమున శ్రీ రాఘవచంద్రయ్యచౌదరిగారు, రామరాజనిజాం షాలు కుడి ప్రక్కనునిలిచి యుద్ధముచేసినట్లు పటములోఁజూపియున్నారు. ఇది ఫర్ గాటనెంపైరునకు సయితము విరుద్ధముగా నున్నది.

ఈమహాయుద్ధములోఁ దిరుమలరాజ వేంకటాద్రిలు జయముగొనియుండఁగా హిందువుల దుర దృష్టవశమున బెదరినవచ్చిన నొకయేనుఁగుచే రామరాజు పట్టుపడెననియు రామరాజును జంపి యాతని శిరమును సేనలకుఁ జూపఁగా హిందూ సేనలు పారిపోయెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇక్కాలమున రామరాజు ముదుసలియైయున్న ముప్పదియేండ్లవానివలెఁ బోరాడెననియు వ్రాసియు న్నారు. (ఫర్ గాటనెంపైరు 203, 204, 205 ఫుటలు.)

ఈయుద్ధములో రామరాజుమాత్రమే చనిపోయినట్లును దిరుమలవేంకటాద్రిలు జీవించియున్నట్లును ఫెరిస్తావల్ల నగపడుచున్నది. (ఫెరిస్తా 3 భాగము 131 ఫుట) అది యనశ్శయముయందు ననియు వేంకటాద్రి యును జనిపోయెననియు, ఫర్ గాటనెంపైరులో (180, 212 ఫుటలు) వ్రాయఁ బడియున్నది. కాని యందుకుఁ దగినయోధారములు చూపలేదు. తిరుమలరాజవేంకటాద్రి లిద్దఱును జనిపోయినట్లు విజయనగరసామ్రాజ్యమున దుగ్గిరాలరాఘవచంద్రయ్యచౌదరిగారు వ్రాసియున్నారు. తిరుమలరాయ లిట్టి మహావిపద్దశలో జీవించియుండిపోవుట భ్రాతృసౌహృద్యమునకు సరిగా నుండదని యూహించి వీరిట్లువ్రాసియుండురా యని యాలోచింపవలసియున్నది. తల్లికోటయుద్ధానంతరమున దిరుమలరాయలు జీవించియున్నట్లు పెక్కుకావనములును పనుచరిత్రాద్విప్రబంధములును రుజువుచేయు చున్నవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యము తల్లికోటయుద్ధముతోఁ జీడదశకువచ్చుటచేతను, నందు విజయనగర రాజులకు గొప్పనష్టమునునవమానమును సుభవించుటచేతను వారిని స్తుతించుప్రబంధములందును చాళ కావనములందును నీయుద్ధవిషయములంతస్సప్తముగా వర్ణింపఁబడలేదుగానిరామరాయలయనంతరమున

దిరుమల దేవరాయలు మూర్ధాభిషిక్తుడయినట్లు శాసనములందు వర్ణింపఁబడుటచేఁ దల్లికోటయొద్దా నంతరమునఁ దిరుమలరాయలు జీవించియుండెననక తీరదుగదా!

“శ్రీరామరాజే శ్రీతనత్వకౌర్యే కౌరేః పదం కాశ్వత మభ్యుపేతే;”

91

“తదను భువ మశేషం పాలయన్ రాజనీత్యా

తవనతనయజేతా దానరీత్యా మహత్యాః,

భరతమహితభూమా భాతి తస్మాన్మజన్తా

వరతిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజః.”

యని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

(ఎసిగ్రాఫికా యండికా 9 పుస్తకము. 338 పుట. సదాశివరాయలశాసనము.)

మఱియుఁ బ్రైయంశములు కర్ణాటశాసనములందును గలవు.

“స్వస్తిశ్రీవిజయాభ్యుదయకాలివాహనశకవర్షంగభ 1490 నెయ విభవసంవత్సర జ్యేష్ఠశు. 5 మంగళవారదట్లశ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరసీరప్రతాపవీరసదాశివమహారాయరు పృథ్వీరాజ్యంగైయుఁ దైరలు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర ఆఖియరామరాజును దేవమహా అరసుగభ తురుత్తరాజకార్యకాగ్రాని అప్రమానవాగ్దాని పట్టణిసంహాసనరాజ్యదేశవెల్లాకెట్టు భలనాగ్దానిరాజశ్రీతిరుమలరాజయ్య దేవమహాఅరసుగభ.....పాల్గినిదమేలే.....”

(ఎసిగ్రాఫికాకర్ణాటిక. 11 పుస్తకము. 328 పుట, హోళేశ్వర తాలుకా 7 నెంబరు శాసనము.)

ఈశాసనములో సదాశివరాయలు రాజ్యముజేయుచుండఁగా రామరాయలు రాజకార్యమునకై తురకలచేఁ జంపఁబడినందున రాజ్యమంతయుఁ జెడినదయియుండఁగాఁ దిరుమలరాజు రాజయి యీ దేవాలయమును మరల నుద్ధరించెనని యున్నది. ఇంచుమించుగా నీవదరచనతోడనే యీశాసనమునకు పెనుకటిదగు నాతివనెంబరు శాసనమును నున్నది. “తురుత్త”నుచోటఁ “దురక” యని యందుఁ గలదు. కాన నిందును నల్లేయుండియుండునని సవరించి యర్థము వ్రాసిరి, కొందఁ టిందుఁగల తురుత్తను దానికిఁ దల్లితమని యర్థముచేసి రామరాజు చనిపోవుటకుఁ గారణభూతమగు గజతోభము నూచింపఁ బడినదని తలంచుచున్నారు గాని యాయర్థ మతిక్లిప్తముగా నున్నది.

తిరుమలదేవరాయలను, దత్తు తులను జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారులని వర్ణింపఁబడుటచేత వసుచరిత్రాదులందునైత మితల్లికోటయుద్ధవిషయము నూచింపఁబడిన దనవచ్చును. అంతకుముందు మహోన్నతదశలోనున్న కర్ణాటరాజ్యము జీర్ణించినదనియుఁ దిరుమలరాజు మరల దాని నుద్ధరించె ననియు వర్ణించుటచేతను దిరుమలరాజాదులు పెనుగొండ చంద్రగిరులలో రాజ్యముచేసినట్లు వర్ణించుటచేతను దల్లికోటయుద్ధమును విజయనగరవిశాళమును నుక్తప్రాయములే గదా!

“సీ. ...జీర్ణకర్ణాటలక్ష్మీపునస్సృష్టి నెవ్వాని లోకేశ్వరత్వము పొసంగ

గీ.తిరుమలరాయకౌరి.” (వసు. ఆ. 1. ప. 13.)

“క.కర్ణాటకాంధ్రధరణీపునరు

ద్ధారిః దిరుమలదేవమ, హారాయాగ్రిణికి... (వసు. ఆ. 1. ప. 90.)

తిరుమలదేవరాయలకుమారుడగు శ్రీరంగరాయలను నిజే వర్ణించిరి.

“సీ...గీ. ...జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనండు, రమ్యగుణకాలి శ్రీరంగరాయమాళి.”

(నరపతివిజయము, ప. 244.)

అలియరామరా జయ్యకరాయల కుమారుడగు వేంకటరాయల యనంతరమునఁ గర్ణాటరాజ్యమును వృద్ధిచేసెనని చెప్పటలో నాశనిఁ గర్ణాటరాజ్యవిభవస్థాపనము చేసెననిమాత్రము వర్ణించిరిగాని యిట్లు జీర్ణించిన కర్ణాటదేశమును మరల నుద్ధరించెనని చెప్పలేదు.

“నీ... ..

నీ... .. సాధుకర్ణాటవిభవసంస్థాపనంబు

ప్రాని శరణాగతులనెల్లఁ బ్రోచె రాముఁ, డతఁడు... ..”(వసు. ఆ. 1. ప. 44.)

“నీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కయతిస్తుని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె...”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

కానఁ దిరుమలదేవరాయలను జీర్ణకర్ణాటపునస్సృష్టికర్తయనివర్ణించుటచేతవిజయనగరసామ్రాజ్యము తురకలు వినాశము నొందినపిదపఁ దిరుమలదేవరాయలు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొని యాసంధికాలమునఁ దమతమజాగీరుల నాక్రమించుకొని నన్నితాక్రముగా నేలుకొనుచున్న రాజులను మరల పశపఱచుకొనఁ జొచ్చెనని గ్రహింపవలసియున్నది.

(ఫర్ గాటసెంమెరు. 209, 211, 212 వ పుటలు.)

ఈరీతిగా నాయారాజులకాలములోనివారు సముక్తము వారిపరాజయమును సూచించి యుండఁగా నిప్పటిమనవారు సందేహించుట విధితగానున్నది. మఱియు మనవాడు కొందఱు రామరాజు తురకలచే మోసమునఁ జంపఁబడె నని వ్రాసిరి. చరిత్రములు వ్రాయవారికిఁ బక్షపాత ముండుట సరికాదు.

అలీ యదిల్ షా, యిబ్రహీం కుతుబ్ షా మొదలగువారు విజయనగరరాజ్యమునకు హానిచేసి రనుమాట నిజమేగాని యాకారణమున వారు, పిఠికిపందలను, గృతస్ములును, మోసముచేయువారును నని వ్రాయుచు వారిని నిందించుట యుచితముకాదు. తన్నంపకము పెట్టుటకు రామరాజు రాలేదని తప్ప పట్టుకొనిన యదిల్ షా విజయనగరములో బసచేసికొని యెల్లప్పుడును రామరాజు నొద్ద నిచ్చకములు చెప్పుకొనుచుండెడివాడని వ్రాయుట సహజముగా నుండదుగదా!

ఆకాలములో మోసమునునది యొక నీతిశాస్త్ర కర్థులిగా రాజులచే నంగీకరింపఁ బడుచుండెను. రామరాజు తురకరాజులకు మిత్రునివలెనుండి వారిలో వారి శంతకకలహములు పెట్టుచు నదిల్ షా కుతుబ్ షాల రాజ్యములలోని కొన్నిభాగములను దీసికొనలేదా?... (ఫర్ గాటసెంమెరు.) (చూ128పుట.)

అలీయదిల్ షాయును, నిబ్రహీంకుతుబ్ షాయును గొప్పరాజులయినట్లును విద్యాపక్షపాతులయినట్లును, గొప్పకట్టడములను గట్టించినట్లును జరిత్రములవల్ల నగపడుచున్నది. (ఫెరిస్తా 3 వ పుస్తకము. 113 పుట. 328 పుట.)

మఱియు నప్పటివారి కిప్పటిమనవారియంత దేశాభిమాన మున్నట్లగపడదు. కొందఱు హిందువులు తురకలయొద్దఁ గొలుపుచేసి హిందూరాజులతో యుద్ధములుచేసిరి. వేయేల! అలియరామరాజే మొనఁటఁ గుతుబ్ షాయొద్ద సరదారుఁడుగా నుండెను. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము. 250 పుట. ఫెరిస్తా 3 భాగము. 380 పుట.)

తెలుగుకవులును, దురకలనుగొట్టి విజృంభించిరిని తెలుగురాజులను వర్ణించినట్లే తెలుగు రాజులను గొట్టి విజృంభించిరిని తురకలను బోగడియొన్నారు. అద్దంకి గంగాధరకవియును, బొన్ని గంటి తెలగనార్యుడును దురకలక గ్రంథములను గృహిచేసియున్నారు. (చూ. 141 పుట)

మఱియు రామరాజు తురకలచే నులభముగా మోసపుచ్చబడినని మనవారు తురకలను నిందించుటకై వ్రాసిరిగాని యది రామరాజునకే గొప్పలోపమని తలంపరైరి. నలకము తిమ్మయచేతిలో నున్న రాజ్యమును నేర్పుతో వశపఱచుకొని సదాశివరాయలను బేరునకు మాత్రము సింహాసనమున నిలిపి తురకరాజ్యములకుఁ బరస్పరకలహములను గల్పించి తనరాజ్యమును వృద్ధిచేసికొనిన మహానిపు ణుడగు రామరాజు నంతసత్వకాలపువానిగాఁ జెప్పట సరిగానుండునా?

విజయనగరసామ్రాజ్యవిసాళకమగు తల్లికోటయుద్ధమున నభియరామరాజు చనిపోయినప్పటికి దిరుమలదేవరాయలనైతము సదాశివరాయలచే సింహాసనమున నుంచి రామరాజువలెనే తానును మెల్లఁగ రాజులను వశపఱచుకొనుచు రాజ్యపాలనము చేయుచుండెనని శాసనములవల్ల నగవడుచున్నది.

“శ్రీరామరాజే శ్రీతనత్వకౌర్యే శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే. 91

తదను భువ మశేషం పాలయన్ రాజసీత్యా... ..

.....తదనుజన్తా, వర తిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజః. 92

నైర్వరం సంహృతకంటకౌథ సుకృతోత్కృష్టం విఘ్నాయాఖిలం

భూకేదార ముదారదానసలిహసారై స్సమాతూర్య చ;

సంవర్ధ్యానఘకీర్తిసన్ధివిహం తత్సాలికాం విక్రమ

శ్రీకాంతాం భుజకాయమానశిఖరే ధత్రే హి య త్రేజసా.

ధర్మమర్చవిద సస్య

... .. విమతధ్వాంతభాస్వతః.

ప్రాజ్ఞకర్ణాటరాజ్య శ్రీస్థాపనాచార్యవిశ్రుతేః,

ఆత్రేయగోత్ర పాథోజమారాండస్య మనస్వినః.

శ్రీమత్తిరుమలత్వైవశేఖరస్య దయాంబుధేః, వినయకాచార్యశీలస్య విజ్ఞప్తి మను పాలయన్.

... ..

సదాశివమహారాయో మానసీయో మనస్వినాం, సహిరణ్యపయోధారాతూర్వకం దత్తవాన్ ముదా.” యనియున్నది. (ఎసిగ్రాఫికా యిండికా 9 పుస్తకము. పేజి 9 పుట.)

అట్లయినను దిరుమలరాయలు పెనుగొండలో రాజ్యము చేయుచున్న కాలమునఁ దాను సింహాసనము నలంకరించినట్లును, దనకుమారుడగు శ్రీరంగరాయలకు యవరాజుగాఁ జేసినట్లును నగవడుచున్నది.

“గీ.తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రపట్టాభిషేకాంబునముదయమున.” (చను. ఆ. 1. ప. 62.)

“చ. హరివదభక్తశీలుండగు నారఘనాథస్య పాలకూర్చి సో

గదండు సిరంగరాయపసుధావరుఁ డాత్మగుణప్ర మోదవ

తిరుమలరాయశేఖరవిత్తీర్ణ మహాయవరాజవట్టబం

ధురుఁ డయి సర్వభూభువనధూర్వహశక్తి వహించు నెంతయున్.” (మఱ. ఆ. 1 చ. 71.)

“త్రిపు శ్రీరంగత్వపరివృఢమహారే వ్యధిరణమ్

విజి త్యారిత్వాపాక్ తిరుమలమహారాయన్యపతిః,

మహాబా స్యామాజ్యే సుమతి రభిషిక్తో నిరుపమే

ప్రతా ద్యుర్దీప్తిం సర్వా మసి తిస్రపు మూర్తి ప్రియ హరిః.

18

యశస్వినా మగ్రసరస్య తస్య పట్టాభిషేకే సతి పార్థివేందోః;

దానాంబుపూరై రభిషిచ్యమానా దేవీ పదం భూమి రియం దధాచి.

19

ఆనంతరం తత్తనయః ప్రతీతః ...

... ..

... ..

... శ్రీరంగరాయ శ్రీకృతభాగధేయః.

20

యథావిధి మహీనురోత్తమకృతాభిషేకోత్పతే” యని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 4 పుస్తకము 273 పుట.)

ఇట్లు తిరుమలరాజును దత్తుత్తుండను బెరుగొండసోమనమునెక్కినను సదాశివరాయలదాన శాసనములునయితము (శ్రీ. శ.) 1586 సంవత్సరమువఱకు నగపడుచున్నందున నాతఁడునుగారణం తరములచేఁ జేరునకు రాజుగా నున్నట్లు లోఁచుచున్నది. (శ్రీ. శ.) 1908 సంవత్సరము 574 నెంబ రెపిగ్రాఫిస్తు రిపోర్టులో సదాశివరాయ లద్యుతరాయలకాలము మొదలుకొని వీరవేంకటరాయల కాలమువఱకును నున్నట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. కాఁబట్టి, 1568 (శ్రీ. శ.) సంవత్సరమున సదాశివరాయలకు జరిగి తానే రాజయ్యెనని (హిందూదేశశకభాసంగ్రహము. మహమ్మదీయమహాయుగము 403 పుట.) కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును “రామరాజయొక్క యనంతరమునఁదిరుగులదేవరాయలు సదాశివరాయని చెఱిగొనిపోయి పెనుగొండఁ జేరి రాజ్య మాక్రమించుకొని యేలచాగెను. తిరుమలరాయలన్నితీయపుత్రుడయిన శ్రీరంగరాయలు సదాశివదేవరాయని 1563 సంవత్సరమునఁ జరిపించెనని చెప్పఁబడినది” యని (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము, 280 పుట.) చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును వ్రాసినవిషయములు నిరాధారములని లోఁచుచున్నది.

ఇట్లే ఫర్ గాటనెంప్రెయిలోఁ బయినిషయము కొందఱుచెప్పట కలసని వ్రాయఁబడియున్నది.

“In 1568 (so it is said), Tirumala murdered his sovereign, Sadasiva, and seized the throne for himself.”

దీనినే సిద్ధాంతముగా గ్రహించి మఱి కొన్ని యూహలను దోడునేసి వీరు వ్రాసినట్లు లోఁచుచున్నది.

శాసనములలోఁ దిరుమలరాయని నీక్రిందితీరిని వర్ణించియున్నారు.

“శ్రీరామరాయ శ్రీకృతభాగధేయే, కోరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే.

కదను భువ మశేహం పాలయన్ రాజనీత్యా తపనతనయజేతా దానరీత్యా మహత్యా,

భరతమహితభూమా భాతి శస్యారుజన్తా వరతిరుమలరాజస్సహితీభోజరాజః.

92

నైవారం సంహృతకంటకోఽథ సుకృతోత్కృష్టం విధాయాఖిలమ్

భూకేదార ముదారదానసలిలాసారై స్సమాపూర్ణ చ,

సంవర్ధ్యానకుకీర్తినస్యసివహం తత్సాలికాం విక్రమ

శ్రీకాంతాం భుజకాయమానశిఖరే ధత్తే హియత్రేజసా.

93

... ..

ధర్మమర్తవిదస్తస్య ధరణీకల్పకాఖిలః,

సోమవంశావతంసస్య స్వాధీననయసంపదః.

95

... ..

విజ్ఞాపితస్య వినయా ద్విమతద్వాంశభాస్వతః,

ప్రాజ్ఞికర్ణాటరాజ్యశ్రీస్థావనాచార్యవిశ్రుతేః.

97

ఆశ్రేయగోత్రపాశోజ మార్తాండస్య మనస్వినః,

అంతేంబవరగండస్య సింధ్వస్తకీతిరక్షణః.

98

వర్ణితయశసోనానావర్ణశ్రీమండలిగండస్య,

ఏబిరుదరాయరాహుతవేత్తైకభుజంగబిరుదభరితస్య.

99

విఖ్యాతబిరుదమన్నే విభాళలీలస్య విజయశీలస్య.

విశ్వాంభరాభృతిస్ఫుటవిశ్రుతధరణీవరాహబిరుదస్య.

100

కల్యాణపురనాథస్య కల్యాఠిసమలేజసః,

వేంగిత్రిభువనమల్లలింగసిరియశోనిధేః,

101

శ్రీమత్తిరుమలత్వైవశేఖరస్య దయాంబుధేః,

వినయాదార్యశీలస్య విజ్ఞప్తి మనుపాలయన్.

102

... .. సదాశివమహారాయా...

సహిరణ్యపయోధారా పూర్వకం చ త్రనాత్ మదా"

104

యని యున్నది.

(ఎన్.గ్రాఫికా యిండికా 9 పుస్తకము 333 పుట.)

మఱియు నీశాసనమున వర్ణింపఁబడినసదాశివరాయలప్రభావమునైతముతిరుమలదేవరాయలదేయనవచ్చును. సదాశివరాయలు పేరునకుమాత్రము రాజునియు రామరాజుతిరుమలరాజులై నిజమయిన రాజులనియు వ్రాసియున్నాను. ఈశాసనములోని సదాశివరాయలవర్ణనపద్యములు రామరాయల ప్రభావకథనావసరమున నుదాహరింపఁబడిన పద్యములై యగుటచే నిట వేఱుగ నుదాహరింపలేదు.

మఱియుఁ బయినదాహరించిన శాసనములలోని బిరుదములు కొన్ని విజయనగరరాజులకుఁ బారంపర్యాగతములును. మఱికొన్ని యశియరామరాజవంశమువారికిఁ గులక్రమాగతములును నయియున్నవనుటకు వీరిలో నెవరిని వర్ణించినను నీబిరుదములనే యుపయోగించుటయే నిదర్శనము. ఇట్లే కర్ణాటదానశాసనములలోని "వీరప్రతాపరాజాధిరాజరాజభరమేశ్వరాది" బిరుదములును వీరికిఁ బారంపర్యాగతములని గ్రహింపవలసియున్నది.

పయిశాసనములలోని బిరుదములును ప్రభావములును వసుచరిత్ర మునందును వర్ణింపఁబడినను,

“సీ, వసుమతీభాగధూర్వహత నెవ్వనియుర్వరావరాహాంక మధ్యము వహించు

లే. వీరప్రతాపరాజాధిరాజ

రాజవరమేశ్వరాష్ట్రద్విగ్రాజకులకు, నోభయంకర బిరుద.” (వసు. ఆ. 1. ప. 13.)

“సీ. కటకేంద్రుఁ డంకిన గంధసీంధురము లాత్మస్వామి మాటునా న్నములు మొగువ
హయనాథుఁ డంకిన హరులు కైజామోరలార్చుచుఁ బలికి బోహదునేయ
నానాడవలి పంకిన యమూల్యకటకముల్ కర్తపేరుగఁ బదాగ్రములఁ బెనఁగఁ
బాండ్యేశుఁ డంకిన భర్తంబు లధిపతిప్రతిగా నిజాంకముద్రలు వహించ

లే. కొర్యక్తిర్దులలో వచ్చు నకలదిచ్చి, చేందరాశ్యేందిరలమాడ్కి నిగురుఁబోండ్లు
చటులపాటికృమయదండ చారుచాను, రములు వీవంగఁ జేరొలగమున నుండి.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 15.)

“సీ. ...లే. వీరప్రతాపరాజాధిరాజ

రాజదేవేంద్ర తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రపట్టాభిషేకాంబునముదయమున.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 62.)

“కం. ఉన్నతజయజన్మబిరుద, మన్నెవిభాళాదిబిరుదమాన్యునకు...” (వసు. ఆ. 1. ప. 87.)

“కం. మూరురాయరగండా!” (వసు. ఆ. 2. ప. 1.)

“పంచచారురము.... .. భూమహావరాహ

... .. వారణాధిరాజవారిరాశిమంధరా.” (వసు. ఆ. 2. ప. 160)

“కం. ఎం, తెంబరగండాంక...” (వసు. ఆ. 3. ప. 187.)

“కా. పాదనమ్రహయరాట్ భాస్వత్ప్రపాదాంకనా!” (వసు. ఆ. 5. ప. 126.)

పైబిరుదములలోఁ గొన్ని నరసభూపాలీయమునందును గవి యుపయోగించియున్నాడు.

శ్రీరంగరాయలకుమారులలో నిద్దఱు తిమ్మరాజులందుటచే వ్యాసరక్తముగ నీతఁ డెఱిఱివ్వురాజని
పిలువఁబడియున్న ట్టిక్రిందినరసభూపాలీయపద్యము వ్యక్తఁజుచున్నది.

“సీ...లే. రాజదేవేంద్రుఁ డీతఁ డనఁ దేజరిల్లు, ననఘచాళుక్యనారాయణాంకవివిధ
బిరుదమన్నెవిభాళాదిబిరుదశాలి, ప్రాభవోపేతుఁ డెఱిఱివ్వు పార్థివుండు.”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

ఈపేరినే ఘెరిస్తా యెల్ తిమ్మరాజని వాడుచువచ్చెను.

వసుశాసనములలో వర్ణించినరీతినే యితఁడు మహాదాతయనియు ననేకదానశాసనములు చేసి
ననియు సుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడినది.

“మ. ధర నెవ్వనికి వ్రాఁయుఁ బద్మజుఁడు వ్రాత ల్వానిలో నేగు న

సీరమున్ కాశ్మీరకీర్తి యో తిరుమలశ్రీరాయనారాయణుం

డు రహిత్ వ్రాసిన శాసనాక్షరము లుండున్ బుత్త పాత్రాన్యయ

సీరవృత్తిక్ బృగుశాక్షరంబులు గురుశ్రీవర్ణతుల్యంబులే!” (వసు. ఆ. 1. ప. 61.)

మఱియు శాసనములలో వర్ణింపఁబడిన ‘సాహితీభాజరాజ’ యనుదానికి సరిగ నితఁడు జయ

దేవుని గీతగోవిందమునకు శ్రుతిరంజనియను వ్యాఖ్యానమును జేసియున్నాడని యందుఁ గలదు. ఈ

పుస్తక మొరియంటల్ లైబ్రరీలో నున్నది. పండితులు గ్రంథములుచేసి రాజులపేరులుపెట్టు సంప్రదాయము గలదు. కాన నేతద్వంద్వకర్తృత్వవిషయము నిశ్చయింప నలసుపడకున్నది. ప్రబంధశిరోరత్నముగు సీవసుచరిత్రమును గృతినందుటయు సీతనిసాహితీభోజిరుక్తమునకు వచ్చె దెచ్చుచునే యున్నది.

కౌర్యాదార్యబలవరాక్రమపాండిత్యపండితాదరణాదులం దనమానుడై మహావైభవము ననుభవించిన యానీతివికారదునియం దొకటిరెండుదోషములు నున్నట్లు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు.

తల్లికోటయద్ధానంతరమున సీతఁడు పోయ్యగోవువర్తకులవద్దఁ గొన్నిగుఱ్ఱములనుగొని వానియూల్యము వారి కీయక మోసముచేసెనట. (ఫర్ గాటసెంపైరు 209 పుట.)

క్రీ. శ. 1551 సంవత్సరమునఁ దిరుమలరాజును వేంకటాద్రియం రామరాజువైఁ దిరుగఁబడి యాదవానిదగ్గరము నాక్రమింప రామరా జిబ్రహీంతుమ్మపానాయమున వారిని జయించి వారు తన్ను శరణ దూఱినందున క్షమించెనట. (ఫర్ గాటసెంపైర్ 190 పుట.)

పయివిషయముల కాధారాంతరము లగవడవు.

వసుచరిత్రము తిరుమలరాయల కేసంవత్సరమునఁ గృతి యాయఁబడెనో, తిరుమలరా జెంత వఱకు జీవించెనో? యనువిషయములు నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారము లగవడవు గాని యదిల్ మా పెనుగొండమీఁదికి దండెత్తి వచ్చినట్టి యుద్ధవిషయములు. వసుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడుటచే క్రీ.శ. 1577 సంవత్సరమునకుఁ బరమంధె వసుచరిత్ర కృతిప్రధానము జరిగెననియు వాకాలమునకుఁ బైఁగాఁ దిరుమలదేవరాయలు జీవించెననియు గ్రహించుట కవకాశ మున్నది. మఱియు, క్రీ.శ. 1580 సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినమహమ్మదుకూలీతుమ్మపాను వీరు జయించినవిషయములు వసుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడకుండుటచే నంతకుఁబూర్వమే కృతిప్రధానకాలమనియుఁ దోచుచున్నది. తల్లికోటయద్ధానంతరమున మరల నదిల్ షా కుతుమ్మపాలతో జరిగిన యుద్ధవిషయము లీక్రిందను వ్రాయుచున్నాను.

ముస్తాఫాఖానుని ప్రేరణమున నదిల్ షా (క్రీ.శ.) 1577 సంవత్సరమునఁ బెనుగొండమీఁదికి దండెత్తినట్టి దానిని మట్టడించెననియు, వేంకటాద్రి పెనుగొండకు దనసామంతులకు వశపఱచి స్వస్థమును దీసికొని చంద్రగిరికిఁ బోయెననియుఁ బిదప వేంకటాద్రి తురకవక్షములొనున్న హండియాతంనాయకుఁ డను నొక నేనానాయకునకు 2½ లక్షలరూపాయలను నైదేసుగలను లంచమిచ్చి వానిని విడిదీసి యదిల్ షా నేనలను జీకావపఱపించెననియు, నంతటితో నదిల్ షా తనదేశమునకుఁ బోయెననియు ఛెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు. (ఛెరిస్తా 3 పుస్తకము 141 పుట) ఈసందర్భములొని వేంకటాద్రి తిరుమలదేవరాయల నాల్గవకుమారుఁడగు వీరవేంకటపతియని లోఁడుచున్నది. పయి యుద్ధవిషయములను వసుచరిత్రములొని యాక్రిందివష్యము నూచించుచున్నది.

“చ. తిరుమలరాయ కేఖుని ధీరచమూఘటరాజి యాజిభి

కరయవనేశ్వరప్రసాదఖానబలంబులఁ జిక్కునేయ ని

ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విచచర్తక పాలమూఁకా

పరికరభూషితంబు లయి బివ్వడిఁ గాంచెగిరిశభావముకా.

(వసు. ఆ. 1. ప. 59.)

ఛెరిస్తావ్రాతలనుబట్టి పెనుగొండ యదిల్ షాకు వశపడలేదనియుఁ దిరుమలరాజుస్వాధీనము లొనే యున్నదనియు స్పష్టపడుచుండఁగాఁ జెలువూరి వీరభద్రరావుగా కేకారణముననో “మఱియు

మూఁడవకుమారుడైన వీరవేంకటపతిరాయలు తండ్రి వృద్ధుడయి రాజ్యభారము నొకయు తన మీఁద మోపియున్నకర్తావతరణ దాను బీజపురమున నున్న ఆలివీలీమతో యుద్ధముచేసి పరాజితుడయి క్రీస్తుశకము 1577 సంవత్సరమునందు రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చిన సంగతిగూడఁ గవి యీక్రిందివద్యమునందు సూచించియున్నాఁడు” డని (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము 212 పుట) వ్రాసి వసుచరిత్రములోని యీక్రిందివద్యము నుదాహరించిరి.

“మ. హరుఁ డాతారకశైలదుర్గమున నధ్యాసీనుఁ డై రాజశేఖరవిఖ్యాతి వహించుఁ జంద్రగిరిదుర్గం బందు శ్రీ వేంకటేశ్వరుఁ డొప్పెన్ బహురాజశేఖరసదాసంసేవుల డై యార యిద్దర బం టేలికవాసి తద్గిరులకుం దద్వల్లభశ్రీ లభన్.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 81.)

మఱియు వీరభద్రరావుగారి వైనాక్యములలో వీరవేంకటపతిరాయలు తిరుమలదేవరాయలకు మూఁడవకుమారుడని యుండుటచే రాజ్యాధీశుఁడు కాక మృతినొందిన తిరుమలరాయల మూఁడవకుమారుడగు రామరాయని వీరు మఱచినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఈతఁడు సింహాసనము నెక్కినరాజు కాకున్నను ననామధేయుఁడై చనిపోలేదు. ఇతఁడు శ్రీరంగపట్టణమును జయించినట్లు వసుచరిత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

“మ. ఘనకొయ్యందు సిరంగరాయనరల్కకస్యామితోఁబుట్టు రామనృపాలాగ్రణి సహ్యాకాంబుధిపయోమధ్యోర్వి శ్రీరంగపట్టణలంకానగరంబు పుణ్యజనపీఠావార్త లేకుండఁ గైకొనియెన్ మిత్రభవోపకారినిరపేక్షుం డై నిచిత్రంబుగాన్.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 77.)

మఱియు సిరామరాయలపేర ననేకకర్ణాటదానశాసనము లగవడుచున్నవి. ఈతనికుమారులలో రామదేవరాయలు వీరవేంకటపతియనంతరమున రాజయ్యెను.

“ఈశ్రీరంగరాయలు 1578 సంవత్సరమున మైసూరురాజులతో యుద్ధముచేసి చనిపోయినందున నితనితమ్ముడైన వీరవేంకటపతిరాయలు సింహాసనమునకువచ్చి రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొని 1614 సంవత్సరమువఱకు పరిపాలనముచేసె”నని మఱియొకచోట శ్రీవీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. వసుచరిత్రములోని వైవద్యమునబట్టి చూడఁగా నాకాలమున వీరవేంకటపతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లుమాత్రము కనఁబడుచున్నదిగాని వీరవేంకటపతి రాజయి రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చుకొని యచ్చట రాజ్యముచేయుచున్నట్లు కనఁబడదు. ఛెరిస్తావ్రాతనుబట్టి చూచినను (3 పుస్తకము 141 పుట) నదిల్ షాకుఁ బెనుగొండ వశపడక తిరుమలరాయలచేతిలోనే యున్నట్లు కనఁబడుచుండుటచేతను (క్రి. శ.) 1584 సంవత్సరమువఱకు శ్రీరంగరాయలు పెనుగొండలో రాజ్యముచేయుచున్నట్లు కర్ణాటదానశాసనము లగవడుచుండుటచేతను వీరభద్రరావుగారి వ్రాత నిరాధారముగ నున్నదని తోచుచున్నది.

“స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవరుడు 1502 (క్రి. శ. 1580.) నందున వ్రమాన విక్రమసంవత్సర మార్గశిర శు 15 పుణ్యతిథియల్లు శ్రీమత్తహారాజాధిరాజరాజవరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీరంగదేవమహారాయడు పృథ్వీరాజ్యంగ యుత్తర” అని యున్నది.

(ఎక్స్‌గ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 పుస్తకము 150 పుట బేలూరుతాలూకా 12 నెంబరు కాసనము.)

“స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవరుష 1505 (శ్రీ. శ. 1584) స్వభానుసంవత్సరద పుష్య బ 12 సంక్రాంతిపుణ్యకాలదల్లు శ్రీరంగరాయ మహారాయరు పెనుగొండ... .. సామ్రాజ్యం ముడుతా” నని యున్నది.

(ఎక్స్‌గ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 పుస్తకము 339 పుట. బేలూరుతాలూకా 212 నెం. కాసనము)

కాబట్టి వసుచరిత్రములో వీరవేంకటపతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లు వర్ణించినంతమాత్రమున నప్పటికి శ్రీరంగరాజు చనిపోయెననియు వీరవేంకటపతి సింహాసనమునెక్కిననియు నూహించుట సరికాదు. రాజధానిలో రాజు నివసించి పాలించుచు రాష్ట్రములోని ముఖ్యపట్టణములందుఁ బుత్తులను నాపులను నిలుపుట యనాదిసిద్ధమగు నాచార మగుటచేఁ జంద్రగిరిలో వీరవేంకటపతి యుండెననుట విరుద్ధము కానేరదు.

“ఈ శ్రీరంగరాయలు వసుచరిత్రము కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని కుమారుడు. ఇతఁడు 1574 సంవత్సరము మొదలు 1585 సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందున” నని కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారునైతము కవులచరిత్రము రెండవభాగమున రాయసము వేంకటపతికవిచరిత్రమున (104 పుట) వ్రాసియున్నారు. మరియు వీరు నీనందరఘమున వేంకటపతి శ్రీరంగరాయలకుఁ గృతి యిచ్చిన లక్ష్మీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించియున్నారు.

“మ, ఆలఘు ప్రాభవభవ్యుఁ డాకుతుపసా హేమేయనైస్యంబు న
గలికం బాహులచేతఁ గెల్చి బిరుదుల్ గైకొన్న శ్రీరంగరా
యలచిత్తం బిగురింప రాయసము వ్రాయం బాలి తానా సుధి
లిలకా యక్రయమంత్రి వేంకటపతి ! దీవ్యత్కలవాక్ష్పతీ!”

ఈపద్యము విజయనగరరాజ్యవిధ్వంసానంతరమునఁ గుతువేషచే నాక్రమించుకొనఁబడిన కొండపీడు, వినుకొండ మొదలగువానిని మరల శ్రీరంగరాయలు వశపఱచుకొనినవిషయమును సూచించుచున్నది. ఈవిషయమునఁ గొంతవఱకు కాసనముల నిదర్శనమును గలదు.

“... .. శ్రీరంగరాయ శ్చిత్రభాగభేయః.

ఉద్దగిశో నీతకః పరివిజిత్య చ దుర్జయాః, దుర్జయకొండపీడు వినుకొండ పురప్రముఖాః,
భూవలయకరత్న పెనుగొండపురే నివసన్, రాజతి యః స మకరాదిలాంఛనత”యని యున్నది.

(ఎక్స్‌గ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 పుస్తకము 86 పుట పీఠమొగతాలూకా 83 నెంబరు కాసనము.)

కుతువేషతో జరిగిన యుద్ధములందును బయినుదాహరించిన పెనుగొండవిషయకమగు నదితోషా యుద్ధమునందును వీరవేంకటపతి ప్రబలముగ విక్రమించిన ట్టిక్రిందియాధారములవల్ల నగపడుచున్నది.

యస్యాతిప్రధితోజసో రణముఖే సేనాభటై రుద్భుతై

స్సౌతోపాహ్వాకస్తైంశవద్విఘటాశస్త్రాతపత్రాదిమః,

నిర్విణ్ణో మలిఖరామతనుభూ స్సంప్రాప్య గేహం మహే

ర్నందస్యన్ మహామందకాహి రయలే సార్థాభిధా మన్యవా” మని యున్నది.

(ఎక్స్‌గ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 పుస్తకము 86 పుట పీఠమొగతాలూకా 83 నెంబరు కాసనము.)

ఈకర్ణాటకదానశాసనము (క్రీ.శ.) 1587 సంవత్సరములోనిది. మఱియు స్థానిక మెసిగ్రాఫికా యిండికాలోని నాల్గవపుస్తకమునందలి (274 పుట) వీరవేంకటపతిరాయల వేటాకశాసనమందును నున్నది. ఈస్థానికముగో మహమ్మద్ కూలీకుతుబ్ షా జయించబడినట్లు వర్ణితమయ్యున్నది.

“నీ. బలముగూడిన జూచి నిలువని యిభరము కొడుకుభీరికి గోలకొండ సాక్షి

వెన్నాడి తల్సేన వీరగండ్రోలుటకును బృథురక్షమున నుబ్బు వెన్న సాక్షి
నీనాడ ననఁ బ్రోచి నిర్భయంబుగ వానికిని మేరయిడుటకు గృష్ట సాక్షి.....

గీ. వీరవేంకటపతిరాయఁడు ... , ధరణిఁ బాలించె...”

(నరపతివిజయము. 259 ప.)

(217) ఫర్ గాటసెంపైరున నిజాంషా కృష్ణునది దక్షిణభాగముజూలికి రాకుండునట్లుగ శిరారు (ఎగ్రి మెంటు) చేసెనని యున్నది.

కుతుబ్ షా 1579 (క్రీ. శ.) లోవిజయనగరరాజులనుండి వినుకొండకొండవీడులను దీసికొన్నట్లు ఫర్ గాటసెంపైరులో (218 పుట) వ్రాయఁబడియున్నది.

కుతుబ్ షాను వీరవేంకటపతి చిక్కులు పెట్టినట్లు ఫెరిస్తాలో (ఫెరిస్తా 3 భాగము 436, 449, 459, 467 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది.

వీరవేంకటపతిరాయలు (క్రీ. శ.) 1588 సంవత్సరమునకు ముందే పట్టాభిషిక్తుఁడయిన ట్టి క్రిందికాసనమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది.

“... ..

శ్రీరంగరాయక్షీతిపాలికేసిక్ వదం మురారేః పరమం ప్రయాలే.

విద్యత్రాణపరాయణ ప్రదనుజి ... స్థితః ...

... సామ్రాజ్యసంహసనే.

కర్నాం శాస్తి నయన వేంకటపతి శ్రీ దేవరాయః త్తమామ్.

... ...స్వగోత్రగుర్జరా సుధీతిలకతాకయాశ్యేణ యః;

... ...యథావిధి యశస్వినా విరచితాభిషేకః త్తణాత్.

... ...దశబాణేందుసంఖ్యాతే కాలేతు శకవత్సరే.” (శా.శ. 1510 క్రీ.శ. 1588.)

“కలిదేవపురం

పందణారమహాగ్రామం

నహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాక్ మదా” యని యున్నది.

(ఎసిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 పుస్తకము షీమెగతాలాకా 83 నెంబరు శాసనము.)

పయ నుదాహరించినరీతి మహావై భవము ననుభవించిన విజయనగరరాజుల యధికారము క్రమ క్రమముగ ఊచించి మనయాంధ్రలోకమున నానాఃటికి విస్తృతప్రాయ మయ్యెను.

చంద్రగిరికి రాజుగానున్న యాజువశ్రీరంగరాయలచేతికిందినాయకునిచే నిండియాగవర్ స్సెంటు హారి కొకమైలువెడల్పును నైదుమైళ్లుపొడవును గలప్రదేశము (క్రీ. శ.) 1639 సంవత్సరమున నీయఁబడెననియు నంద సుప్రసిద్ధమైన ఫోర్టునెంటుజార్జియను చేన్నపురితోట కట్టఁబడెననియు ఫర్ గాటసెంపైరులో (221, 233 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది.

అలియరామరాజు మనుచుండు చినవెంకటవలిరాజున కొరసపు త్త్రుండను, నలియరామరాజుసో దరుండు వెంకటాద్రికి మనుచుండగ గోపాలరాయనికి దత్తుండునునైన శ్రీరంగరాజు వైకుంఠావారింబిన శ్రీరంగరాజుని గ్రహింపవలసియున్నది.

“... .. 48
సర్వోర్విం ప్రచకాస్తి సింధుపరిభాం శ్రీరంగరాయగ్రణీ.

గ్రహద్రుబాణచంద్రాఖ్యగణితే శకవత్సరే.....” (శా. శ. 1569 క్రీ.శ. 1647.)

శ్రీచంద్రగిరిరాజ్యభం 56

... ..

ప్రత్యూరుగ్రామరత్నం తల్ నర్వసస్యసమన్వితమ్,

శ్రీవిలాసపుర మితి ప్రతివామసమన్వితమ్. 59

... ..

శ్రీరంగరాయభూపాలా మానసియో మనస్వినామ్,

సహిరజ్యవయోధారాత్యర్థకం దత్తవాక్ ముదా.” 63 యనియున్నది.

(నెల్లూరుజిల్లా దానశాసనముల మొదటిభాగము 60 పేజీ.)

ఈశాసనములో నలియరామరాజు తిరుమలరాజవేంకటాస్థుల వంశముల మూడుకాఖిలును వర్ణింపఁబడినది. ఈవంశములోని శ్రీరంగరాజులలో నితఁడెల్లయూజునవాఁడు. మఱియు నితనిచే దానము చేయఁబడిన యాయుత్సూరుగ్రామము చంద్రగిరిమండలములోనిదని వైకాసనములో నుండుటచేతను ఫర్గాటనెంపైరులోఁ జంద్రగిరిరాజుగ నాజువ శ్రీరంగరాజాస్థలము నిచ్చెనని చెప్పటచేతను గాలసామ్యముచేతను నితఁడే యతఁడని దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

సిరివంశస్థు లిప్పటికిని హైదరాబాదునవాబులకుఁ బన్ను చెల్లించునట్టి యానెగొందిసంస్థానమున కధీశులయి యున్నట్లు ఫర్గాటనెంపైరులో (21వ పుట) వ్రాయఁబడియున్నది.

— బట్టుమూర్తి లేక రామరాజభూషణుండు. —

రామరాజభూషణుండు లేక బట్టుమూర్తి యనునీతనిజన్మస్థానము బట్టుపల్లెయనియు, సిగ్రామము కవితాప్రవీణులయి ప్రబంధాంశమువారని ప్రసిద్ధిగాంచిన యాతనిపూర్వులకుఁ గృష్ణరాయలచే నీయఁబడినదనియు శ్రీవీరేశలింగమంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈగ్రామము జిల్లాదిమండలములోని పాలమండలమునకు సమీపమున నున్నదని కొందఱును, గడపమండలములోని పులివెందులూరుకాలా నున్నదని మఱి కొందఱును జెప్పుచున్నట్లు వ్రాసియున్నారు. కొందఱు కృష్ణామండలములోని మోదుకూరుగ్రామ మొకవిజయస్థలమని చెప్పుచున్నారు గాని వీనిని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయోధారము లేవియు నగపడవనియు వ్రాసిరి.

రామరాజభూషణుండే బట్టుమూర్తియని యింతకుముందు వ్రాసియున్నాను. (చూ. 51 పుట.)

ఇక బట్టుమూర్తియను నామసామ్యముచేఁ గొందఱు భ్రమించి కాకమానిమూర్తియని నితఁడేయని యభిప్రాయపడిన ట్టికించిచాటుపద్యము నూచించుచున్నది,

“ఆ. అల్లసానివాని యల్లికవిగిసొంపు, ముక్కుతిమ్మనార్యు మద్దపటకుఁ
కొండురంగవిభిని పదగుంభనంబును, గాకమానురాయ నీ (క కలదు) కుఁ దగుర.”

బట్టుమూర్తి కృష్ణరాయల మెస్సించి యొకముత్యాలహారమును బహుమాన మందఁగాఁ దక్కినకవులు మత్సరించి దానిని హరింపఁ జెనాలిరామకృష్ణునిఁ బ్రేరించిరినియు నతఁ డీవద్యముతో బట్టుమూర్తిని స్తురించి యాహారము నాతనినుండి బహుమతిగాఁ గొనెననియు, మూర్తి కృష్ణరామలనన్నిధి కేగి బ్రహ్మణకవులందఱును మునుపటిమాతృగృహమును విడిచి తనకు లోఁబడిరిని చెప్పదు రామకృష్ణుండు తన్ను స్తురించి చెప్పినవద్యమును జదువఁగా రాజు సంతోషించెననియు మఱునాఁటిసభలో రామకృష్ణుండు డావద్యమున కర్థాంతరముచెప్పి బట్టుమూర్తికంచుకమును దీయించి యాతనిపిచ్చునున్న తామరను జూపి పరిహసించె ననియుఁ జెప్పదురు. పై విషయములు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తమకవిజీవితములలో వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయములు విశ్వసింపఁదగినవి కావనియు, రాజవాహనవిజయపాంచాలీపరిణయకర్తయు బ్రహ్మజుండును నగు కాకమానిమూర్తి బట్టువంకజుండగు మూర్తికంటె నన్యఁడనియు వ్రాయుచు శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యభవంతులుగారు పరిహసించిరి.

పిదప శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తెనాలిరామకృష్ణకవిగాథలలో నీయైలిహ్యము వాడుకలోనున్నదిని వ్రాసినంతమాత్రమున నది యపహాసనీయము గాదనియుఁ బ్రాస్తావికవద్యములవలెనే యన్యవిషయకముగు సీచాటువద్యమును బట్టుమూర్తివిషయమునఁ జెనాలిరామకృష్ణుండు పయోగించి యుండవచ్చుననియు సమర్థించుకొనిరి. కాని యీ వద్యము కాకమానిమూర్తికృతముగు పాంచాలీపరిణయములో నీమూర్తి, బట్టుమూర్తి తెనాలిరామకృష్ణులకుఁ దరువాతివాఁడనియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులవా రాంధ్రకవులచరిత్రములో వ్రాసియున్నారు. ఇది శ్రీరామమూర్తిపంతులవారి సమర్థనము నకు బాధకముగనున్నది. ఆయినను గాకమానిమూర్తి తన కృతులను నరాంకితములుగఁ జేయవండుట చేతను గవిత్రయమువారినిదప్పఁ దక్కిన యాంధ్రకవులను స్తుతింపవండుటచేతను నీకవికాలము నిర్ణయింపఁదగియున్నదా యని యులోచింపవలసియున్నది.

అల్లసాని పెద్దనార్యుండు తనకొమారుండు చదువుకొనక తిరుగుచుండఁగా జూచి శిక్షింప నందుమీఁదఁ బెద్దనార్యనిఘార్క మీశిష్యుండగు బట్టువానిపాటి జేషముకల్గులు చెప్పకొనుకత్తి కలుగకపోదు. ఏల శిక్షించెద రని ఖలికె ననువాడుక గలదు.

రామరాజభూషణుఁ డొకప్పు డీక్రిందివద్యముతోఁ గృష్ణదేవరాయలస్తుతింపినట్లు వాడుక గలదు.

“ఉ. ఆబ్జముభీతునోజనరసాధిపనందనకృష్ణ నీయశం

బబ్బకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము సీపరాక్రమం

బబ్బకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవిటీగిచుం

బబ్బకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధర్క.”

రామరాజభూషణుండు తిమ్మరసుపైఁ గోపించి గుత్తిలో విస్తరాపలు కుట్టుట చంద్రగిరిలో మధుకరముచేసికొనుట మొదలగు నాతని బాల్యపు సీచనీతిని వెల్లడించుచుఁ బద్యము చెప్పఁదొడఁగి తిమ్మరసుప్రార్థనచే మరల దానిని మళ్లించెననియుఁ జెప్పదు నీక్రిందివద్యమును జదువువాడుక గలదు.

“కా. గుత్తిం బుల్లెలుగుట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్గొండలో

హత్రిక్ సత్రమునందు వెండి బలుదుర్గాధీశతాంబాలపుం

దిరుల్ మోసి పదస్తులెనఘనులం దీవింప దీవించెదన్

మత్తారాలియయాలి నాగమనుజున్ మంత్రిశ్చరుం దిచ్చురున్.”

వయమైతిహ్యములును జాటుపద్యములును రామరాజభూషణుడు కృష్ణదేవరాయలకాలము నందును మందెననియు సీతఁ డల్లసానిపెద్దనార్యునిశిష్యుఁ డనియు సూచించుచున్నది. బట్టమూర్తి యల్లసానిపెద్దనార్యుని శిష్యుఁ డని “యశ్ర త్యయాభావస్యాల్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టమూర్తి వహకఃనా విరిచితే వసుచరిత్రే” యను నాంధ్రకామదీగ్రంథములోని వాక్యము (ఆంధ్రకవులచ త్రము ద్వితీయభాగానుబంధము 197 పుట) స్పష్టపఱచుచున్నది. మఱియు బట్టమూర్తి కృష్ణదేవరాయలయాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడను ప్రసిద్ధియుఁ గలదు.

పైవిషయముల సీక్రింద నుదాహరించు నుత్పలమాలికయుఁ గొంతవఱకు బలపఱచుచున్నది.

“ఉ. లాట్టయిదేటిమాట పెనులోభులతో మొగమోటయేల ? తా
గుట్టకయన్న వృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందుచే కదా
పట్టపురాజుపట్టి పరిపల్లెసరాసరి యాయకున్న నేఁ
దిట్టకమాననామతము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబుగాఁ
దిట్టిరినా మహోగ్రహమతిన్ మకరగ్రహజర్జరిభవత్
పట్టపుపట్టపాలభణిభ ర్భజహూకృతపరటస్ఫటా
ఘటనపట్టనాలకవిఘటకనిర్దళరాజభృత్యకీ
పట్టచటాగ్ధటీనయనజర్జరీలలు రాలఁ గా వలెన్
జాట్టటికంబునన్ బొగడఁ జూచిరినా రజితాద్రుధిత్వకా
పట్టణమధ్యరంగకతభవ్యవధూవదనానుచంగసం
ఘట్టశిరస్థగంగర్పురహట్టకజాలనుధాతరంగముల్
చుట్టుకొన న్యలెన్ భువనచోద్యముగా భయదంబుగా మఱిం
దిట్టిరినా సభాభవనధీంకృతభీమన్మసింహరాష్ట్రీజా
తాట్టమహోట్టహాసచతురాస్యసముద్భుతటికటికటికటి
తొట్టణరోషజాలహృతకుంతితకంఠభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగలెఁ గావలె దీవనపద్య మిద్భి చే
పట్టిరినా మణీకనకభాజనభూషణ భాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యఘనాతపత్రభూ
పట్టణభర్త సార్వభౌటపంక్తి చిరాయు వనానుయంబునై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయుఁగావలె నెక్కువతీనిఁ జూచుఁడి
యట్టిటు మందె మేలముల నందఱునుంబలెఁ జూలఁజూచి యే
పట్టుననెనఁ గేరడము వల్కుతుఁడి వయనచ్చునందులన్
గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదశోటులఁ బంచముఖోర్భటాకృతిన్
బెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందముకే సలిభక్తి సారథున్
గట్టితి ముల్లై లే.బదియుఁ గాఁ గల నూటపదాఱు లెయ్యెడన్
రట్టడిబట్టమూర్తి కవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పిలిన్.”

ఈపద్య మల్లసానిపెద్దనార్యుని కవిగండపెండ్రెవిషయకమగు నుత్పలమాలికకుఁ బ్రతిగా నగ
భద్రమిచ్చును.

“ఉ. పూతమెఱుంగులుం, బసరుపూతవలెదంగులు సూపునట్టి వా
 కైతలు జగ్గనిగ్గు నెనఁగావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనన్వలెన్
 రాతిరియం బవల్లఱపురాని హోయత్ ఛలియూరజంబు ని
 దాశరీఠీపులంబలెను దారసీలన్వలె లోఁ దలంచినన్
 బాఁతిగఁ దైజొనన్వలెను బైదలికుత్తుకలోని పల్లటి
 హూత లనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
 జేజొలందిఁ గాఁగిటును జేర్చిన కన్నియ చిన్నిపొన్ని మే
 ల్పూతల చన్నదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిచూచినన్
 డాతొడ నున్న మిన్నలమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
 వాతెఱిదొండవండువలె వాచవిగావలెఁ బంట నూఁదినన్
 గాశల దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలి నీట్టెపు
 న్నేతెలి యబ్బరంపు జిగి నిబ్బరపుబ్బగుగబ్బిగుబ్బసాం
 బూతలనున్న కాయసరిపోడిమికిన్నెరమెట్లబందినం
 గాతపునన్వతంతిబయకారపుఁ గన్నడగౌళవంతుకా
 సాతత తానతానలవసందిపుటాడెదుగోటిమీటుటన్
 మ్రోతలుసుంబలెన్ హరువు మొల్లుముగావలె నచ్చతెను లీ
 రితిగ సంస్కృతంబు వచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
 టితవనీయగర్భనికటిభవదాననవర్షసాహితీ
 భౌతికనాటక ప్రకరభారతభారతసమృత ప్రభా
 సాతసుధా ప్రహరబహుభంగ ఘుమంఘుమఘుమూర్ఖటి
 జాతక తాళయగ్గలయసంగతియంచువివంది కామృదం
 గాతత లేహిత శ్రహిజహాధిశభంభణుధాణుధింధిమీ
 వ్రాతనటానుమాలవదనారణహూద్వహహాగికింకిణీ
 నూననఘల్లు లాచరణమాపురర్పూళిర్పూళీమరందనం
 పూతవియ్యనీనకచక్రికచోత్పలసారసంగ్రహ
 నూతకుమారగంధవహహాగిసుఖంభవిలాసయ్య క్రమై
 చేశము చల్లఁజేయవలెఁ జిల్లరఁ జల్లవలె న్ననోహర
 ద్యోతకగో ప్రసీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
 రాతిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.”

వయియొత్పలమాలికల రచనను బట్టిచూడఁగా బట్టుమూర్తియొత్పలమాలికయే మొదటిదని
 యో, బెద్దనయొత్పలమాలిక దాని ధిక్కరించుచుండుటచే నది తత్సరభావియనియు స్ఫురించుచున్నది.
 కాన నిదియు బట్టుమూర్తి పెద్దనకాలముననుండి యుండునని సూచించుచున్నది.

వసుచరిత్రవీతిలో (క్రి. శ.) 1577 సంవత్సరమున జరిగిన పెనుగొండయొద్దము సూచించు
 బడుటచే బట్టుమూర్తి యంతకుఁ బయిగా జీవించియుండె ననకతీరదు. కాఁబట్టి (క్రి. శ.) 1530 సంవ
 త్సరమునకే చనిపోయిన కృష్ణరాయలయొక్కానమున బట్టుమూర్తియందుంట యనంభవమని కొంద
 రిదిచయమున సంబోధించుచున్నారు. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రములో
 (292 పుట) రామరాజగోపబంధు గృహదేవరాయలకాలములోనివాఁడు కాఁడని స్పష్టముగాఁ
 జెప్పియున్నారు.

బట్టమూర్తి (క్రీ. శ.) 1500 సంవత్సరప్రాంతమున ఇన్నించయున్నను గృష్ణరాయల యాస్థానమున నుండెనని చెప్పట కవకాశ మున్నదిగదా! ఇట్టిసిలిలో నితడు క్రీ. శ. 1580 సంవత్సరము నకుఁ బయిగా జీవించె ననుట యెట్లసంభవమగును? ఎనుబదితొంబదినంవత్సరములవఱకు జీవించినవారివృద్ధుడు గలరని యెల్లరకును విదితమేగదా! ఆళియరామరాజు తల్లికోట యుద్ధకాలమునకుఁ దొంబదియొకొండ్లవాడని ఫర్గాటసెంపైరులో (203 పుట) నున్నది. ఆళియరామరాజు మొదటఁ గుతుబ్బెయ్యెద్ద నేనానిగానుండి పిదపఁ గృష్ణరాయల నాశ్రయించెనని వీరభద్రరావుగారి వ్రాసియున్నారు. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము 250 పుట) కృష్ణరాయలకాలమునందు యుక్తవయసులో నున్న ఆళియరామరాజు తల్లికోటయుద్ధకాలమునకును (క్రీ. శ. 1566) యుద్ధముచేయుటకుఁ దగిన శక్తిగలిగియుండలేదా! *

బట్టమూర్తి యిట్లు మొదటఁ గృష్ణరాయల యాస్థానమునందు నస్తానింపఁబడి పిదప నరస భూపాలీయమును రచించెను. రామరాజు సభ నలంకరించి రామభూషణబిరుదముం గాంచెను. పిదప వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములను రచించి వసుచరిత్రమును దిరుమలరాయలకును హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును శ్రీరామదేవతకును గృతియిచ్చి యిహాపరములను సాధించుకొనెను.

“కా. శ్రీరామక్షీతిపు న్నదగ్రజ ఇయశ్రీలాలు నానాకళా పారిణిక్ బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్తాఱు మెప్పించి త త్కారుణ్యంబున రత్నహారహయవేదండాగ్రహారాదిన త్కారం బందితి రామభూషణకపి! ధన్యుండ వీ వన్నిట.” (వసు. ఆ. 1. ప. 16.)
ఆను వసుచరిత్రములోని పద్యమును బట్టి చూడఁగా నీతఁ డింకను ననేకకృతులు రచించినట్లు విశద మగుచున్నది.

బంగారమునకు వెలిగరమువలె నీమహాకవి కవితాధారకు సంగీతనైపుణి తోడుపడుటచే నీతఁడు బహిరంతస్ఫురద్రసములగు పద్యములు రచింపఁగలిగెను.

ఉ. లేనియల్కాల్కుమాటలును దీనినలీఁగెలుపోని కూర్పులన్
వీనులవిందుచేసెడు నవీనమృగాశమ్మదూక్షివైఖరుల్
తో నరుడెంచు వ్యంగ్యములతో నలరారెడు నైజభాషణ్
పూనక కూర్పు రామనృపభూషణనైపుణ మెన్న శక్యమే.

వజ్ర ల. చినిసీతారామస్వామిశాస్త్రి,

శ్రీవిజయగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

* బట్టమూర్తి కృష్ణరాయలసభలో నున్నట్లంగీకరించినచో నాతని తండ్రియగు సూరవరాజు వేంకటరాయల సభలో నున్నాడని చెప్పట (చూ-పుట. 74) విరోధించునని ఆనందప్రెస్సువారి యెడిపను పీఠికలో శ్రీమూర్తిలేవయ్యెయ్యగారిండువైని సందేహించి యపమార్గమున సమాధానము చెప్పియున్నారు. బట్టమూర్తి పెద్దనార్యునిశిష్యుడై కవితాశక్తి గలిగియుండుటచేతను నల్లసాని పెద్దనార్యుండు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానిలో సమర్థుడైయుండుటచేతను దచ్చివ్యుండగు మూర్తికవికిఁ దదాస్థానములొక బ్రవేశము కలిగియున్నంతమాత్రమున మఱివదొడ్డనాఁ డాతని తండ్రి జీవించియుండి వేంకటదేవరాయల యాస్థానమునఁ గవియైయుండుటలో విరోధమేమో తెలియకున్నది.

